תהילה טיקטין-פרטיג

טיטן פארוואר לאזטן קינד

תהילה טיקטין-פרטיג

מיטן פארוואר לאזטן קינד

פארלאג י.ל. פרץ ישראל
1967

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

TEHILA TIKTIN-FERTIG

MITN FARWORLOZTN KIND

I. L. Peretz Publishing House
31, Allenby Str. Tel-Aviv, Israel

תהילה טיקטין־פרטיג / מיטן פאַרוואַרלאָזטן קינד
פאַרלאַג י. ל. פרץ, תל־אביב, רח׳ אלנבי 31

©
נדפס בישראל תשכ״ח
Printed in Israel 1967

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

דפוס „אורלי״, תל־אביב, טל. 32062

תהילה טיקטין־פרטיג

*

מיטן פּאַרוואָרלאָזטן קינד

Is 6528

ה ק ד מ ה

טילטשע טיקטין איז געווען אין ווילנע אין דעם יאָר־צענדליק ערב דער צווייטער וועלט־מלחמה, ממש אַ לעגענדאַרער נאָמען: אַ יונגע פרוי, פול מיט תמימותדיקן ענטוזיאַזם, האָט גענומען אויף אירע פלייצעס איבערדערציען די סאַמע פאַרוואַרלאָזטע קינדער און פאַרוואַנדלען זיי אין אַרבעט־מענטשן.

זי האָט צונויפגעזאַמלט אַרום זיך די אַזוי גערופענע „גאַסן־קינדער" און זיי פאַרוואַנדלט אין אַ קאָלעקטיוו. זי האָט זיי אַרויסגעשלעפט פון די אָפגרונטן פון גנבים־לעבן און דערהויבן זיי צו חבֿרישקייט, סאָלידאַריטעט, זעלבסט־שאַפן און צום לעבן פון יגיע־כפּיים.

די ווילנער יידישע געזעלשאַפט האָט איר געגעבן דעם גייסטיקן קרעדיט. ס'זיינען דאָן געווען צייטן, ווען אין דער יידישער געזעלשאַפט בכלל, און אין דער פעדאַגאָגישער בפרט, האָבן זיך געטראָגן די ווערטער פון פּראָפ. פישל שניאורסאָן „די לעצטע קענען ווערן — די ערשטע";

פון דאָ זענען אַוועק יאָרן פון מלחמה, וואַנדערונגען, געטאָ, קאַצעטן, וואַלד...

אָט די שיכט פון די פאַרוואָרלאָזטע קינדער איז געווען אין געטאָ נאָך מער פאַרוואָרלאָזט. אַ סך פון זיי זיינען געווען די אומגליקלעכע הפקר־קינדער פון געטאָ; זיי האָבן עס געזונגען: „כ'הייס ישראליק, איך בין דאָס קינד פון געטאָ".

און פון צווישן זיי זיינען אויך אַרויס די, וואָס זיינען פון געטאָ און קאַצעט געלאָפן אין די וועלדער.

★

אַריבער קרוב 30 יאָר פון יענער תקופה...

כ'האָב איבערגעלייענט דאָס בוך פון טילטשע טיקטין וועגן יענע קינדער און וועגן יענעם פרוי זיי צו אָרגאַניזירן אין אַן אַרבעט־קאָלעקטיוו.

דאָס בוך האָב איך געלייענט אין איין אָטעם. טילטשע טיקטין פאַרכאַפט מיט איר אַזוי האַרציק־התלהבותדיקן אופן פון שרייבן און מיט איר שפּרודלדיקן, פאַלקסטימלעכן סטיל. לייענענדיק פילט מען, ווי דאָס באַשריבענע וואָלט ערשט איצט פאַרגעקומען.

ס'איז איינע פון די „פעדאַגאָגישע פאַעמעס" פון דער יידישער ווילנע, ווו אין אַזאַ שווערער אַרעמקייט האָבן געלעבט שילער, אָפט פון אַלע ריכטונגען,

לערער־סעמינאַריסטן און אַקאַדעמיקער. און צווישן זיי די סאַמע אָרעמסטע, די וואָס טאַטע און מאַמע האָבן זיי געשטופט פון יוגנט אָן צו זיין אויפן ראַנד פון דער געזעלשאַפט.

ביים סוף פון בוך קומען קאַפּיטלען וועגן די פרוון אויפצושטעלן אַ קינדער־היים אין דער נאָך־מלחמהדיקער ווילנע — אין געשפרעכן מיט די אַמאָליקע ווילנער „גאַסן־יינגלעך", וואָס לעבן היינט אין ישראל. זיי האָבן דורכגעמאַכט אַ סאַציאַלן תחית־המתים. וואר פון זיי געדענקט זייערע פינצטערע יוגנט־יאָרן?

ביי דער באַגעגעניש מיט דער לעררקע טילטשע — טויכן אויף די בילדער פון אַמאָל.

ס'איז אַ בוך פון ליבע צום קינד, פון ליבע צום מענטש און פון האָפענונג אין מענטש.

ס'איז אַ בוך ווי אַזוי עס איז געבויט געוואָרן אין ווילנע אַ קליינע קינדער־מדינה.

ס'איז אַ האַרציקע מתנה פון טילטשע (תהילה) טיקטין צו פאַראייביקן איינעם אַ געוואָגטן פעדאַגאָגישן פרוון אין דער יידישער ווילנע, וואָס איז געבענטשט געווען מיט אַזוי פיל יידישע נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע טרוימען און צווישן זיי אויך מיט פעדאַגאָגישע רעאַליזאַציעס פון חלומות.

ס'איז אַ בוך וועגן דער יידישער לערערקע.

ס'איז אַ בוך וועגן יידישן לערער.

ס'איז אַ בוך פון גלויבן אין גוטן.

ד"ר מ. דוואָרזשעצקי

אַריינפיר

מיין פעדאַגאָגישע אַרבעט האָב איך אַנגעהויבן אין עלטער פון צען יאָר. נאָך דער שול פלעג איך העלפן אייניקע שילער פון מיין קלאַס מאַכן זייערע לעקציעס.

איך האָב זיך ניט אויסגעצייכנט מיט קיין צו גרויסן גלויבן אין מיינע כוחות. כ׳בין געווען פשוט אַ געוויסנהאַפטע שילערין און באַליבט ביי די אָרעמע קינדער פון מיין קלאַס. אין עלטער פון 8 חדשים בין איך געבליבן אַליין אָן אַ טאַטן. דער שלעכטער מאַטעריעלער מצב און די שטענדיק־געדריקטע שטימונג אין שטוב האָבן מיך דערנענטערט צו קינדער יתומים. כ׳האָב ניט געקענט מוחל זיין מיין גורל, וואָס האָט מיר אַפילו ניט געגעבן צו פאַרזוכן דעם טעם פון גליק צו האָבן אַ טאַטן. כ׳האָב געבענקט, געחלומט, געבעטן צו גאָט, מקנא געווען מיינע חברטעס מיט זייער פרייד, וואָס האָט זיך נענערט פון עלטערן־ליבע — און דווקא דאָס פעלן פון אָט דער פרייד האָט מיך פאַרבונדן מיט יתומים. אַז כ׳האָב דערזען פון דער ווייטנס אַ יתום־קינד, פלעג איך זיך צו אים דערנענטערן ווי צו אַ נאָענטן, רופן אים, שפילן זיך מיט אים און פרגוון אים פריילעך מאַכן.

מיינע לערערס האָבן מיך געהאַלטן פאַר אַ געבוירענע לערערין. זיי האָבן אין גאַנצן ניט געאַנט פון מיין עלנט און בענקשאַפט. זיי האָבן ניט פאַרשטאַנען, אַז דאָס טוליען זיך צו די אומגליקלעכע נעמט זיך פון מיין אייגענעם עלנט, וואָס איך מיין אַזוי אַרום צו לינדערן. דאָס איז געווען די הויפט־סיבה פון זייער צושאַרן מיר לעקציעס.

צום באַדויערן זיינען מיינע לעקציעס געווען מיט קינדער פון פאַרמעגלעכע עלטערן: קינדער צעפיעשטשעטע, זאַרגלאָזע, אָן אַ ברעקל געוויסן און פוילע פון ווילטאָג. וויפל צער האָבן מיר די דאָזיקע קינדער פאַרשאַפט. זיי האָבן אויס־געוצט מיין געדולד און נויט. יעדן טאָג פלעג איך טראַכטן איבערצורייסן מיט די דאָזיקע קינדער. ווי נאָר אַבער איך פלעג זיך אומקערן צו מיין אָרעמקייט און זען וויפל גליק מיינע פאַרדינטע גראָשנס ברענגען אַריין אין מיין אָרעמער היים, פלעג איך ווידער צוימען מיין צער און ממשיך זיין מיין אַרבעט.

דעם ווילן אַריינצודרינגען אין די מוחות פון די דאָזיקע פוילע און איבערגעזעטיקטע קינדער, איז געווען דער ערשטער שטויס־פונקט צו זוכן דעם וועג צום קינד, צו זיין מהות און געמיט.

צו צוועלף יאָר האָב איך שוין געוווסט, אַז בכדי צו באַוועגן דעם שילער צו

דערגרייכן גוטע רעזולטאַטן אין די לימודים, בפרט ביי אַזעלכע, וואָס זיינען ניט געבענטשט מיט קיין באַזונדערער אינטעליגענץ און ווילנס־קראַפט, איז קודם־כל נייטיק צו דערוועקן אין זיי דעם אינטערעס צו שפּעריש טוּאוּגנען, ווי, למשל, צייכענען, האַנט־אַרבעט וכדומה. דאָס דערנענטערט דעם שילער צום דערציער און במילא צו זיינע פליכטן. אַזוי אַרום פלעגט זיך אַלע מאָל איינגעבן צו דער־גרייכן אַ פּאָרשריט אין די לימודים אַפילו ביי טעמפּע קינדער. לערנענדיק אין די העכערע קלאַסן, פלעג איך אָפט באַזוכן יתומים־אַנשטאַלטן, שפּילן זיך מיט די קינדער, צערטלען זיי, געבן זיי וואַרעמקייט, וואָס מיר אַליין האָט געפעלט.

בעת די זומער־פעריען פלעג איך אָפט באַזוכן די אָרעמע קוואַרטאַלן אין מיין געבוירן־שטאָט ביאַליסטאָק. מיין מוטער פלעגט זיין שטאַרק באַלידיקט אויף מיר הלמאי איך גיב זיך אַפ מיט די שלעפּער־קינדער, מיט די גאַסנקינדער. הגם אונדזער מאַטעריעלער מצב איז געווען ניט כיל בעסער פונעם מצב ביי אָט די קינדער, האָט מיין מאַמעס רבנישער יחוס איר דיקטירט אויפצוהאַלטן איר שטאָלץ לגבי די יתומים און שטרענג געפאָדערט פון אונדז, קינדער, צו חברן זיך נאָר מיט אונדזערס גלייכן...

מיין מאַמע האָט גאָרניט געווּוסט פון מיינע געפילן און בענקשאַפטן. זי איז געווען צו פיל פאַרנומען מיט איר אייגענער בענקשאַפט נאָך אונדזער פאָטער — איר פאַרשטאַרבענעם מאַן — און מיטן געראַנגל פאַר חיונה פאַר אירע פיר יתומים. דאָס פריע איינשפּאַנען זיך מיינס אינעם פרנסה־יאָך האָט מיר געגעבן זעלבסטזיכערקייט און שטאַלץ. כ׳האָב אַנגעהויבן מאַכן אייגענע פלענער און באַ־שלאַסן צו ווידמען מיין לעבן דעם אָרעמען קינד. אַזוי האָב איך אויסגענוצט די ערשטע געלעגנהייט צו באַזוכן אַ פעדאַגאָגישן קורס. מיין לאַנגע, פראַקטישע אַרבעט מיט קינדער האָט מיר פיל געהאָלפן ביים באַהערשן דעם פעדאַגאָגישן און פסיכאַלאַגישן לערן־מאַטעריאַל. כ׳האָב אויך פאַרשטאַנען אַז דער סעמינאַר פאַרענטפערט נאָך ניט אַלע פראָבלעמען. דאָס זוכן אַ תשובה אויף הונדערטער פראַגן, וואָס עס רוקט אָרויס די פראַקטישע אַרבעט, האָט מיך געצווונגען צו לערנען פונעם קינד גופא און פון אַלע אַנדערע קוואַלן, וואָס זיינען נאָר געווען פאַר מיר צוטריטלעך. דאָס וויכטיקסטע וואָס כ׳האָב פאַרשטאַנען איז געווען, אַז אַ לערער מוז קודם קול זיין אַ דערציער און מיט זיין לעבנסווּוג, מיט זיין באַציונג צום קינד און צום מיטמענטש דינען וויי אַ מוסטער פאַרן קינד ;;; ער מוז פאַר אַלעמען וויסן זיין וועג, זיין ציל אין לעבן.

מיין ערשטע אַנטוישונג אין סעמינאַר האָט זיך גענומען פון דער דערקענ־טעניש, אַז העכער פופציק פראָצענט סעמינאַריסטן איז געקומען לערנען אַ פאַך,

כדי צו פֿאַרדינען געלט. ניט געווען ביי זיי דאָס געפיל פון אַחריות פאַר דער דער־ציונג פונעם נייעם דור. פאַר מיר איז די אַרבעט פון דער ערשטער מינוט אָן געווען אַ הייליקע שליחות. אפשר איז עס געווען די ווירקונג פון מיין היים — דאָס וועלן זען אינעם לערער אַ גאָט.

וען כ'בין אַלט געווען דרייצן יאָר פלעגט די מאַמע מיר דערציילן וועגן מיין פאַטער, וועמען כ'האָב אין גאַנצן ניט געקענט, אַז האַבנדיק סמיכות אויף רבנות האָט ער בשום אופן ניט געוואָלט ווערן קיין רב, ווייל „...פון גאָטס תורה — האָט ער געזאָגט — טאָר מען ניט מאַכן קיין פרנסה"... „זיין מוטער — האָט די מאַמע צוגעגעבן — האָט געהאַט פון אים אַ סך צער און איך — אויך ניט ווינציק"... נאָך זייער חתונה, האָט זיין מוטער געעפנט פאַר זיי אַ טוך־געשעפט, אַבער אַנשטאָט זיך אַרייַנצוטאָן אין מסחר, פלעגט ער גאָר זיצן און לייענען, שרייבן — גאָט וויס וואָס, אַדער גאָר שפילן פידל. ער פלעגט נאָך לערנען ישיבה־בחורים שפילן און ניט נעמען ביי זיי קיין גראָשן געלט... אַז די מאַמע פלעגט זיך ברוגזן הלמאי ער טראַכט ניט וועגן תכלית און אַז פון דעם וואָס ער טוט וועט ער די קינדער ניט באַשפייזן, האָט ער געטענהט, אַז „מוזיק איז די שענסטע תפילה און דערגייט צו גאָט פיל שנעלער — און וואָס שייך שפייז — איז עס אַזאַ שפייז וואָס גיט דעם מענטשן כוח צו לעבן און צו ליידן". מיין מוטער האָט אים ניט פאַרשטאַנען, אַבער זי האָט אים ליב געהאַט און האָט זיך מקריב געווען פאַר אים און פאַר די קינדער.

אפשר זיינען עס מיין מוטערס תמימותדיקע דערציילונגען געווען די אַנזאַ־גער, אַז לעבן הייסט אויך — געבן, און ניט בלויז — נעמען, אפשר איז דער ווילן מיינער צו זייען פרייד אינעם לעבן פון אַרעמען קינד די ירושה פון מיין פאַטערס מוזיקאַליש געמיט.

ס'איז מיר ניט פאַרשטענדלעך דאָס געפיל פון זעלבסטזיכערקייט ביי אַ טייל לערער און דערציער וואָס ברענגט זיי אָפט צו גרויסע טעותים, וען זיי הערן זיך ניט צו צום קינד, לערנען ניט פון אים און זיינען אַפילו גרייט צו אַרבעטן מיט קינדער, ניט קענענדיק לחלוטין זייערע איבערלעבונגען, היים־באַדינ־גונגען, זייער סביבה און אַפילו זייערע פיזיאַלאַגישע שטערונגען. אַזעלכע פעלערן ברענגען צו פיל מיספאַרשטענדעניש צווישן לערער און קינד — דאָס קינד פאַרלירט דעם גלויבן אינעם לערער און במילא אין זיין תורה.

די מאַס פאַר די באַדערפענישן פונעם קינד דאַרף זיין געשטיצט אויף אַלע פאַקטאָרן: גייסטיקער און אינטעלעקטועלער ניוואָ, היים־באַדינגונגען און עמאָ־ציאָנעלער צושטאַנד פון קינד. אַ דענקנדיקער לערער, וועלכער זעט אין קינד אַ

מענטש פאַר וועמענס צוקונפט ער איז פאַראַנטוואַרטלעך, קען דורך הייבן דעם עמאַציאַנעלן צושטאַנד פון קינד דערגרייכן דערפאָלגן אין לערנען און אין אַרבעט, וואָס שטייגן איבער דעם קינדס איינגעבוירענע פעיקייטן.

אַנדערש, דאָקעגן, זיינען די רעזולטאַטן פון פאַרקערטע האַנדלונגען מצד לערער, וועלכע איילן זיך צו באַשטראָפן דאָס קינד מיט אַ שלעכטן צייכן, אָדער איגנאָראַנץ.

די גרויסע און כסדר־וואַקסנדיקע צאָל געשטערטע און אָפגעשטאַנענע קינ־דער אין ישראל זאָגט עדות ניט בלויז וועגן ספעציפישע באַדינגונגען פון די פאַר־שידנאַרטיקע מענטאַליטעטן, געווינהייטן און לעבנס־תנאים פון די קינדער; דער מצב זאָגט עדות אויך וועגן דעם, אַז נאָך ניט אַלע לערער זיינען באַוואָפנט מיט גלויבן אין זייער שליחות פאַרן פאָלק.

לערער טאָרן קיין מאָל ניט לאָזן זיך פאַרכישופן פון נייע מעטאָדן. זיי מוזן דורכפירן אַנאַלאָגיעס און זען און געדענקען, אַז אין אונדזער אַלטער געשיכטע זיינען פאַראַן אומאויסשעפבאַרע קוואַלן, וואָס קענען דינען ווי לעבנס־קוואַלן ניט נאָר פאַרן יידישן פאָלק.

בין איך ניט, חלילה, קעגן פראָגרעס. איך האַלט אָבער, אַז לערער מוזן זיך פאַרטראַכטן צי דאָס „נייע" איז טאַקע פראָגרעס לגבי די אַלטע, במשך יאָר־הונדערטער איינגעוואָרצלטע יסודות פון דערציונג. אַ דערציונג מיט אַ דערפאַרונג פון דורות.

אַ לערער איז אַלע מאָל מער אויטאָריטעט פאַרן קינד איידער זיין מוטער. דעם לערער איז זייער לייכט אויסצולעשן אינעם קינד זיין גלויבן אין דער מוטערס אמתן. דאָס שוואַכע קינד בלייבט דאָן אָן אַ באָדן — אויב דער לערער האָט פריער ניט צוגעגרייט פאַר אים אַ צווייטע אמונה.

עס שטעלט זיך אָבער די פראַגע: צי מעגן מיר אַוועקנעמען ביים קינד דאָס אַלטע איידער מיר האָבן געשאַפן דאָס נייע? וויר קאָן פאַרגעסן די איבערלע־בונג אונדזערע פון דער באָבעס מעשהלעך אין די בין־השמשותן? וווייסן מיר דאָך, אַז די גרויסע ווירקונג אויפן קינד האָט געהאַט אַחוץ דאָס מעשהלע גופא, אויך די ריכטיקע אינטערפרעטאַציע פונעם מעשהלע וואָס איז געקומען פון דער באָבעס כוח־אמונה און האָט אַראָפגעלויכטן פון איר פנים און פול געמאַכט די גאַנצע אַטמאָספער אין שטוב... אַלץ צוזאַמען האָט געשאַפן די גאַנצקייט, וואָס אָן איר איז ניט מעגלעך קיין דערציערישער דערפאָלג.

פאַרוואָס דווקא ווילנע?

נאָך פון מיין פריסטער יוגנט איז ווילנע געווען מיין חלום.

ווילנע, ירושלים ד׳ליטא, די שטאָט פון הירש לעקערט, דאָס וויגעלע פון קאַמף פאַר סאָציאַלער גערעכטיקייט; ווילנע די שטאָט פון ווילנער גאון, וועלכער האָט פאַרשפרייט גלויבן און ליבע צום מענטש; ווילנע די שטאָט, וווּ זיין אַ ייד און רעדן יידיש איז געווען אַ שטראָף. ווילנע, וווּ דער דאָקטאָר און דער שוסטער האָבן גערעדט אויף איין שפּראַך און זיך געפילט אַרגאַניש פאַרבונדן מיט דער יידישער געזעלשאַפט; אָט די ווילנע האָט מיך פון שטענדיק געצויגן, ווי אַ מאַגנעט.

אין יאָר 1930 בין איך געקומען דאָס ערשטע מאָל מיט אַ לערער־אויספלוג קיין ווילנע. דער ווילנער פּראָפעסיאָנעלער פאַראיין האָט אונדז זייער שיין אויפגענומען, געווויזן אונדז אַ גרויסן טייל פון די ווילנער גייסטיקע רייכטימער און די ווונדערבאַרע נאַטור־שיינקייט: די הויכע בערג אין מיטן שטאָט, די ווונדערלעכע פּאַרקן, דעם טייך וויליע, וואָס שלענגלט זיך דורך דעם גרעסטן טייל שטאָט, דאָס קאָקעטישע, שטורמישע ביי־טייכל פון דער וויליע — די ווילעיקע, וועלכע רייסט אַן אויפהער די ברעגן פון די אַרומיקע בערג.

הונדערטער קינדער האָבן באַלאַגערט די ברעגן פון טייכל, געשווומען, געשלאָגן זיך תאווהדיק מיט די וועלן, שניידנדיק זיך אַ וועג צום צווייטן בערג. מיט זיגערישע אויסגעשרייען זיינען זיי געשפרונגען פון די בערג צוריק אין טייכל; די טיפע געדיכטע וועלדער וואָס ציען זיך לאַנגע קילאָמעטערס איבער בערג און טאָל האָבן געדינט אַלס אָפּרו־פּלאַץ נאָך אַ מידן אַרבעטס־טאָג, אַ באַהעלטעניש פאַר די פּאַרוואָרלאָזטע קינדער, און געווען דאָס בעסטע אָרט פאַר אונטערערדישער אַרבעט קעגן דער סאַנאַ־

ציע מאַכט. די וועלדער האָבן באַגייסטערט צאָלרייכע יונגע און אַלטע קינסטלער.

אָט אין דער גייסטרייכער ווילנע איז געווען אַ גרויסע יידישע אָרעמ־קייט און, ווי געווײנלעך, אָלס פּועל יוצא דערפון, אַ וויגעלע פון פאַר־ברעכערישקייט. אין דער דאָזיקער הייליקער שטאָט איז געווען אַ שול פאַר גנבים, אָנגעפירט פון די בעסטע „פאַכקענער". געווען ניט קיין קליינע גרופּע מעסער־שטעכער, וועלכע פלעגן זייערע פאַרזינדיקטע חברים „אויס־לײדיקן" די קישקעס אין בויך" און באַגראָבן טאַקע אין אָט די שיינע וועלדער.

ווילנע, די שטאָט וואָס האָט פאַרמאָגט די גרעסטע צאָל יידישע און העברעאישע שולן האָט אויך געהאַט אַ גרויסע צאָל יידישע גאַסן־קינדער, וועלכע האָבן קיין שול ניט באַזוכט. נאָך מיין ערשטן באַזוך אין דער שטאָט האָט זיך נאָך מער צעפלאַקערט אין מיר דער ווילן צו לעבן אין ווילנע. אין יאָר 1932 האָב איך זיך ענדלעך באַזעצט אין אָט דער שטאָט.

שוין אויפן וואָקזאַל בין איך נשתומם געוואָרן, זעענדיק ווי צענדלי־קער יידישע קינדער, אָפּגעריסענע און שמוציקע, לויפן אַרום צווישן די פּאַסאַזשירן, ווי זיי וואַלטן עפּעס געזוכט. כ׳האָב געמיינט, אַז זיי ווילן עמיצן העלפן אונטערטראָגן אַ פּעקל, אָבער אין דער זעלבער מינוט זיינען דערגאַנגען צו מיר פאַרצווייפלטע געשרייען פון אַ פרוי, ביי וועלכער מ׳האָט צוגענבעט אַ פּעקל. פון אַ צווייטן עק וואָקזאַל האָט מאַן געשריגן אַז מ׳האָט צוגענומען זיין וואַליזקע. ווי נאָר די פאַליציי האָט זיך באַוויזן זיינען אַלע יינגלעך נעלם געוואָרן.

דאָס בילד אויפן וואָקזאַל האָט מיך ניט געלאָזט רוען, און טאַקע באַלד ווי איך האָב זיך איינגעאָרדנט אין אַ צימער, בין איך אַראָפּ אין שטאָט, כדי צו זען פון וואַנען עס רעקרוטירן זיך די גאַסן־קינדער, און זיך באַקענען מיטן צענטער פון דער יידישער אָרעמקייט. אויפן ראָג דייטשישע און רודניצקער און אויך אויף אַנדערע ראָגן זיינען געשטאַנען יינגלעך מיט פּושקעלעך אירסן און אַנדערע צוקערקעס און מיט הויכע געשרייען געפרופן זייערע קונים. איך האָב זיך אַוועקגעשטעלט אויף דער אַנטקעגנדיקער זייט און זיך צוגעקוקט צו זייער האַנדל. ווען אַן עלטערע

פרוי איז צוגעגאַנגען צו איינעם פון די פֿאַרקויפֿער האָבן זי פון אַלע זייטן אַרומגערינגלט יינגלעך און אין דער צייט, וואָס דער פֿאַרקויפֿער האָט איר פֿאַרעדט די ציין, האָבן די אַנדערע צוויי אָנגעהויבן ציען ביי דער פרוי פון דער קעשענע. אין דעם מאָמענט בין איך צוגעגאַנגען, כלומרשט אויך עפּעס קויפן און געשטערט זיי אין דער „אַרבעט". וועג די פרוי איז אַוועק האָב איך איינגעקויפט איריסן און מכבד זייענדיק מיט זיי די קינדער, האָב איך זיי געזאָגט, אַז איך האָב געזען, וואָס זיי זיינען גרייט געווען צו טאָן. פון אָנהויב האָבן זיי מיך אָנגעקוקט מיט שרעק, וועג כ׳האָב זיי געזאָגט, אַז איך האָב זיך ממש געשעמט, אַז אַזעלכע העלדישע יאַטן, וועלכע קענען מאַכן חשובערע אַרבעטן, זאָלן זיך פֿאַר־נעמען מיט אַזאַ נאַרישער אַרבעט, וואָס יעדער נאָר קען עס מאַכן, צונעמען ביי אַן אָרעמער פרוי די לעצטע פּאָר גראָשן. וועג זיי האָבן גובר געווען דאָס ערשטע געפיל פון שרעק האָבן זיי מיך אָנגעקוקט מיט פֿאַרוווּנדע־רונג און איינער האָט מיר געענטפֿערט:

— וואָס זאָלן מיר טאָן, אַז אַפילו אונדזערע עלטערן קריגן ניט קיין אַרבעט, אוּן עסן ווילט זיך.

„אויב איר האָט טאַקע אַן אמתן ווילן צו אַרבעט, דאַן וועלן מיר צוזאַמען טראַכטן אוּן וועלן זיכער עפּעס צוטראַכטן. ווילט איר זיין מיינע געסט, כדי מיר זאָלן קענען ביי אַ גלעזל טיי געמיטלעך זיך אַדורכ־שמועסן?"

— אדרבא, מאַדאָם, וווּ ווּוינט איר?

— איך בין ניט קיין מאַדאָם, נאָר אַ פּשוטע לערערין, וועלכע אַרבעט מיט אַזעלכע קינדער ווי איר.

נאָכן געבן זיי דעם אַדרעס האָבן מיר זיך חבריש אָפּגעזעגנט. אויף מאָרגן נאָכמיטאָג זיינען אָנשטאָט דריי געקומען זעקס קינדער. זייערע פּנימער האָבן זיך געריטלט פון חרפּה. דאָס ערשטע מאָל אין זייער לעבן זיינען זיי געווען געלאָדענע געסט אין אַ באַלעבאַטיש הויז. אויף מיין איינלאַדונג צו זעצן זיך האָבן זיי געזאָגט:

— לערערין, ס׳מאַכט ניט אויס, מיר׳ן אונטערשטיין, מיר קענען נאָך מיט אונדזערע שמוציקע בגדים איינשמוצן אייערע שטולן.

אַ צווייטער האָט צוגעגעבן שמייכלענדיק, אַז די לייז קענען נאָך אַוועק־שלעפּן די שטולן. איך האָב זיי אויף דעם געענטפערט, אַז אויב זיי האָבן הנאה, טאָ זאָלן שוין אויך די כּנים הנאה האָבן פון אויסגעבעטע שטולן. די חברה האָט זיך צעשמייכלט און אַוועקגעזעצט.

וועז איך בין אויפגעשטאַנען, כדי צו ברענגען פון קיך טיי מיט אַ צובייס האָבן זיי מיך אַ פּרעג געטאָן:

— לערערין, איר האָט גאָרניט מורא אונדז איבערצולאָזן אַליין אין צימער, איר ווייסט דאָך, אַז מיר זיינען גוטע פּאַכמענער.

— איך האָב קיין מאָל ניט געהיט מיין פּאַרמעגן און מ׳האָט קיין מאָל ביי מיר ניט געגנבעט. — דערביי האָב איך זיי דערציילט אַ וויץ פון מיין פּאַרשטאַרבענער מוטער. וועז איך בין אַלט געווען זעקס יאָר, פלעג איך מורא האָבן פאַר גנבים און אין מיטן נאַכט פלעג איך וועקן מיין מוטער און איר זאָגן, אַז מיר דוכט זיך, אַז איך הער אַ שאָרך פון גנבים. איין מאָל האָט מיר מיין מוטער געענטפערט: — „שלאָף, נאָרעלע, ס׳איז אַ חרפּה פאַרן גנב, ווייל ער האָט אַפילו ניט וואָס צו נעמען.״

חברה האָט זיך צעלאַכט און אין אַ געמיטלעכער שטימונג אָנגעהויבן עסן דעם כיבוד, וועלכער האָט אויסגעזען אין זייערע אויגן גאָר יום־טובדיק.

וועז איך האָב אַריינגעבראַכט דעם קיכל, וואָס איך האָב לכבוד זיי אויסגעבאַקן האָבן זיי זיך מיט פּאַרוווּנדערונג איבערגעקוקט און איינער האָט זיך אָפּגערופן:

— לערערין, אויב איר וועט אונדז קאָרמענען מיט אַזעלכע מאכלים, וועט איר שנעלער קומען צו אונדזער שטאָנד איידער מיר צו אייערן.

די ערשטע באַגעגעניש איז אַדורך אין אַזאַ געמיטלעכקייט, אַז זיי האָט זיך ממש ניט געווואָלט צעשיידן — זי האָט אונדז קעגנזייטיק דער־נענטערט. זיי האָבן מיט פּאַרגעניגן אָנגענומען מיין איינלאַדונג צו קומען אין אַ וואָך אַרום וויידער.

צווייטע באַגעגעניש

אויף דער צווייטער באַגעגעניש האָב איך זיי פאַרגעלייגט גרינדן אַ קאָלעקטיוו, וווּ יעדער איינער וועט אויספרווון זיינע כוחות דורך פאַר־שידענע אַרבעטן, כדי צו פאַרדינען זיין ברויט. דערביי האָב איך זיי געבעטן אַז זיי זאָלן זיך פאַרשטענדיקן מיט זייערע עלטערן אָדער קרובים וועגן אונדזער פראָיעקט. וועגן איך האָב זיי דערמאָנט די עלטערן, האָט זיך חברה איבערגעקוקט און געשמייכלט.

— „אפשר קען איך וויסן וועלכן קאָמישן געדאַנק כ׳האָב אַרויס־געזאָגט, וואָס איר שמייכלט אַזוי אונטער די וואָנצן?"

אַרקע: — ווען מיר וואָלטן געהאַט עלטערן, וועלכע קענען אונדז אַן עצה געבן, וואָלטן מיר מן הסתם זיך פאַרנומען מיט אַנדערע פרנסות. לערערין, איר קענט נאָך ניט אונדזער לעבן. מיין טאַטע, למשל, איז דער־שטאָכן געוואָרן דורך זיינע חברים — דורך יענע, וועלכע ער האָט געהאַלטן, אַז זיי האָבן געמסרט אָדער זיך אונטערגעלעקט דער פאָליציי.

כריפקאַ: — און קנאַפּ האָט ער אַוועקגעלייגט, וויל זיי האָבן ניט געוואָלט אויספירן זיינע באַפעלן?

אַרקע: — איך וויל ניט פאַרטיידיקן מיין טאַטן, מ׳האָט מיט אים געטאָן דאָס, וואָס ער האָט געטאָן מיט אַנדערע. ער פלעגט אַליין משפטן זיינע חברים, מיט אַ מעסער זיי אויסמישן די קישקעס אין בויך — און פאַרטרינקן מיט אַ גלאָז בראָנפן.

חייקל: — איך האָב מורא, לערערין, אַז איר וועט זאָגן אונדזערע עלטערן, אַז איר ווילט אונדז צונעמען פון אונדזערע „פרנסות", וועט איר שוין לעבעדיק פון זייערע הענט ניט אַרויס. וואָר וועט זיי העלפן אין זייערע „פרנסות"? וואָר וועט זיי העלפן, ווען עס גיט זיך זיי ניט אין אַדורכצופירן זייערע אונטערנעמונגען?

אַרקע: — צו מיין מאַמע מעג מען קומען. זי ווייל דווקא איך זאָל לערנען אַ פאַך, אָבער לערערין, אויב איר מיינט צו קומען, מוזט איר מיטברענגען אַ פלעשל פערפום, וויל דער פאַלאַץ וווּ מיר ווווינען איז אַ געווען קלאָזעט, וועלכער האָט זיך איינגעבראָכן. כאָטש מיר האָבן

אַרויסגעווארפן דעם שמוץ, אָבער די ערד איז אַזוי אָנגעזאָפּט, אַז מ׳קען פון גוטן ריח פאַרסמט ווערן. איך בין אין דער ערשטער נאַכט אַנטלאָפן — בעסער שלאָפן אויפן גאַס, אידער אין אַזאַ פּאַלאַץ.

— וואָס טוט דיין שוועסטער? — האָב איך אַ פרעג געטאָן.

חברה קוקט זיך איבער און שמייכלען און אַרקע ווערט רויט ווי אַ בוראַק.

— ניט וויכטיק, אַרקע, — האָב איך זיך גלייך צוריקגעצויגן — איך האָב בלויז אַ פרעג געטאָן, כדי צו וויסן צי עמעצער אין דער משפּחה וואָלט אונדז געקענט העלפן אין לערנען אַ פּאַך. איך זע, חברה, אַז אונדזערע באַגעגענישן זיינען זייער וויכטיק, מיר דערקענען איינע די אַנדערע מער און מער, און וואָס בעסער מיר וועלן זיך קענען, אַלץ בעסער וועלן מיר וויסן ווי צו העלפן איינער דעם אַנדערן. איך וועל דאָך באַזוכן אייניקע פון אייערע עלטערן.

— אפשר ביי ריקלען, — שרייט אויס איסער — זיין פאָטער איז אַ שניידער און אין יענער שטוב קען מען זיך זיכער צוזאַמענקומען, דאָרט איז דאָ אַ סך פּלאַץ — דערביי גיט ער צו, אַז ריקלס טאַטע שניידט בגדים און ריקל שניידט נאָך בעסער קעשענעס. ריקל הערט און שמייכלט שטאָלץ.

איך בעט ריקלען זיך פאַרשטענדיקן מיטן פאָטער און אונדז אָנזאָגן צי קענען מיר זיך שבת צוזאַמענקומען ביי אים. חברה ענדיקט אויסליידיקן די טעלער און זאָגנדיק אַ גוטע נאַכט טראָגן זיי זיך אַרויס פון צימער.

ביי ריקלען אין שטוב

אַן אויבערשטיבל, די פענצטער קוקן אַרויס אויפן דאָך. איין גרויסער שוואַך באַלויכטענער צימער, אין מיטן צימער אַ לאַנגער טיש און צוויי גרויסע בענק. אין אַווינקל נעבן אַ פענצטערל שטייט אַ ניי־מאָשין. וועג איך בין אָנגעקומען צען אַ זייגער אין דער פרי, לויט ווי ס׳איז געווען באַשטימט, זיינען שוין געווען פאַרזאַמלט 13 יינגלעך. אַ סך זיינען געקומען

זען די משונהדיקע לערערין, וואָס לאָדט איין צו זיך גאַסן־קינדער און קעשענע־גנבים און חלומט צו מאַכן פון זיי מענטשן.

— גוט שבת אַלעמען און לאָמיר זיך דאָס ערשטע באַקענען מיט ריקלס פּאַטער.

דער פּאַטער, אַ בלאַסער ייד אין די מיטעלע יאָרן, שטייט פון דער ווייטן און קוקט זיך צו מיט אַ פּנים וואָס איז קאַלט ווי אייז און זיין בליק איז גלייכגילטיק. אויף מיין באַגריסונג ציט ער אויס צו מיר פלעגמאַטיש די האַנט. אַ שטאַרקער ריח פון בראַנפן האַקט פון זיין מויל.

— ווי געפעלט אייך, פּאַטער, אונדזער פּראָיעקט?

— אי ווילט זאָגן חלום, — פּאַרריכט ער מיר.

— איצט איז עס נאָך אַ חלום, אָבער זאָגט מיר, צי געפעלט אייך דער חלום? אויב דער חלום וועט אונדז אַלעמען געפעלן וועלן, וועט ער ווערן ווירקלעכקייט.

— לערערין, — זאָגט דער פּאַטער, — איך בין שוין צו אַלט, כדי צו גלויבן אין חלומות. צופיל געשלאָגן געוואָרן פון לעבן, אַז איך זאָל קענען גלויבן, אַז שיינע חלומות וועלן פּאַרווירקלעכט. איך בין אַמאָל יונג געווען און האָב געחלומט אויפצובויען אַ פיינע מענטשלעכע היים און וואָס האָט זיך אויסגעלאָזן: פינף קינדער האָט מיר מיין ווייב געבוירן און געשטאַרבן פון שווינדזוכט נאָך דעם ווי זי האָט פיר יאָר געקרענקט. פיר קינדער זיינען אַוועק אין שלעכטע וועגן, אין מיידעלע נאָר געבליבן נעבן מיר. אַזוי געהאָפט, אַז די קינדער וועלן אויסוואַקסן און העלפן מיר אין דער אַרבעט, העלפן מיר אויסצאָלן די חובות. אָט האָט איר, לערערין, אַ סוף פון אַ חלום. זיצסט און נייסט און דאָס האַרץ ציטערט טאָמער וועט ווידער אַ פּאָליציאַנט אַרײַנברענגען מיינס אַ קינד און פּאָדערן פון מיר אחריות, אָדער מיך באַשטראָפן. איך פּאַרשטיי, שווער צו לעבן אין אַ שטוב ווו קיינעם לאָכט זיך ניט, אָן אַ מאָמען, אַ טאַטע אַ צעבראָכענער, אָבער דאָך אַ טאַטע. לויפן קינדער פון אַזאַ טאַטן, מאַכן אים אָן שאָנד און צרות, אַלץ געפרווט, מיט גוטן און מיט בייזן, און קיין זאָך האָט ניט געהאָלפן, ווילט איר, לערערין, איך זאָל גלויבן אין אייער חלום? אַ שאָד, לערערין,

אייערע כוחות. איר זייט יונג און קענט נאָך צווישן די גנבים דאָס לעבן פאַרלירן.

— איך האָב ניט קיין מורא פאַר קיינעם — האָב איך געפרוווט אים וווייכער מאַכן — איך גלויב אין מיין גוטן ציל און איך מיין, אַז איר וועט מיר העלפן. דערלויבט אונדז נאָר ביי אייך זיך צוזאַמענטרעפן. איך מוז זיך פריער גוט באַקענען און באַפרייַנדן מיט די קינדער, באַפעסטיקן דעם קעגנזייטיקן צוטרוי און דאַן וועלן מיר קענען אַנהויבן מיט געמיינזאַמע כוחות צו בויען.

— איך וועל אייך העלפן, — שרייט אויס אַרקע.

— מיר אויך — שרייען יאָשקע, איסער און אַנדערע. — אַלע וועלן מיר אייך העלפן!

— איך גלייב אייך, קינדער! אָבער וואָס איך וויל פון אייך איז, אַז איר זאָלט גוט, גוט באַטראַכטן, צי זייט איר גרייט צו ליידן. די ערשטע צייט וועט אונדז זיין זייער שווער, ניט גנבענען און ניט קענען קיין סך פאַרדינען, וויייל אונדזערע הענט זיינען נאָך צו אַרבעט ניט געווויינט. דאָ מוז זיין אַן אייזערנער ווילן און געדולד, כדי טריט ביי טריט דערגיין צו עפעס. איך גלויב אין אייער כוח און דעריבער וויל איך אייך העלפן. יעדער איינער דאַרף טראַכטן ביזן צווייטן שבת, צי ער איז בכוח מוותר צו זיין אויף זיין איצטיק לעבן.

אַווי האָט זיך פאַרענדיקט אונדזער דריטע באַגעגעניש.

מיר באַקומען אַ לאַקאַל פאַר אַ קלוב

ווען איך בין אַרויסגעקומען דעם צווייטן שבת צו ריקלען אין שטוב איז אויסער די דרייצן קינדער געווען נאָך איינער, אַן עלטער יינגל מיט אַ קאַפּ געקרייזלטע, בלאָנדע האָר, די אויגן האָבן שעמעוודיק געקוקט אויף אונטן, די ליפּן קינדעריש אָנגעבלאָזן. איך באַגריס אים און שטרעק

אים אויס די האַנט, ווערט ער נאָך מער פֿאַרשעמט, רויטלט זיך און לאָזט נאָך טיפער אַראָפּ זיין קאָפּ. פון אַלע זייטן הערן זיך באַליידיקנדיקע צונעמענישן, וועלכע מונטערן אים צו געבן מיר די האַנט. איך פֿאַרמייד אים די אַרבעט און מיט אַ חברישן קלאַפּ אין פלייצע זאָג איך אים מיין נאָמען. איך פרעג אים ניט זיין נאָמען, ווייל איך האָב מורא אַז חברה ווערט אים באַלד וויידער אָנרופן מיט זיינע צונעמען. ער, לייבקע, האָט שוין געקענט לייענען און האָט ליב געהאַט צו לייענען. ער האָט געהאַט אַן אַרעמע, קראַנקע מאַמע, וועלכע האָט אים געמוזט אָפּנעמען פרי פון שול און שיקן אין גאַס האַנדלען, כדי צו פֿאַרדינען דאָס שטיקל ברויט. ער איז אָבער געווען שטיל און באַשיידן, ניט געקענט שרייען ווי די אַנדערע און האָט אויך קיין אינטערעס אין דעם ניט געפונען. חברה פלעגט לאַכן פון אים און ניט איין מאָל אים אויסשיטן דאָס קעסטעלע איריסן, וואָס איז געווען זיין גאַנץ פֿאַרמעגן. לייבקע פלעגט אַ פֿאַרצווייפלטער, ממש מיט טרערן אין די אויגן, צונויפקלייבן זיין ביסעלע פֿאַרשטויבטע סחורה און, ניט האָבנדיק קיין האָפענונג עס צו פֿאַרקויפן, זיך אומקערן אַהיים. די מאַמע פלעגט אים באַשיטן מיט קללות און פאָדערן נקמה צו נעמען פון די כוליגאַנעס. לייבקע האָט זיך ניט געקענט מיט זיי פֿאַר־מעסטן, ער איז געווען אָפּהענגיק פון זיי, ווייל אין שוערע מינוטן פון הונגער פלעגט ער שטיין אויף דער וואָג, ווען זיי פלעגן אַדורכפירן אַ שטיקל אַרבעט און אַזוי אַרום זיך ראַטעווען פון פיינלעכן הונגער.

לייבקע זיצט איצט און הערט זיך צו מיט אַלע חושים, שלינגט ממש יעדעס וואָרט, ווייל ווערטער איז נאָך אַזוי נאָענט צום האַרצן דער פּראָיעקט ווי אים. ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס זיי האָבן אים געהאַלטן פֿאַר אַ גרויסן שלימזל האָבן זיי אים דאָך געאַכטעט פֿאַר צוויי זאַכן: פֿאַרן קענען לייענען און פֿאַרן קענען ליידן און שווייגן. פון צייט צו צייט פלעגט ער זיי דערציילן שפּאַנענדע נייעס פון צייטונג און אויך זאָגן, וואָס עס שפּילט אין יידישן טעאַטער. ער פלעגט זיי איבערלייענען אַן אַדרעס, ווו זיי האָבן געדאַרפט עפּעס אויספֿאָרשן. ניט איין מאָל האָט לייבקע מורא געהאַט צו גיין אין שטוב שלאָפן, ווייל ער האָט גאָרניט פֿאַרדינט, פלעגט אים חברה אַריינענעמען צו זיך אין „מאַלינע" און זיך טיילן מיט אים מיטן ביסן. דאָס

האָט אים צוגעבונדן צו זיי און ער פלעגט זיין גרייט זיי מוחל צו זיין אַ סך באַלייַדיקונגען.

נאָכדעם, ווי מיר האָבן זיך שוין עטלעכע חדשים געטראָפן און פראָ־יעקטירט, איז באַשלאָסן געוואָרן צו געפינען אַ לאָקאַל פאַר אַ קלוב, כדי זיך יעדן טאָג צוזאַמענקומען אויף אַ פיר שעה און פרווון פאַרשידענע אַרבעטס־געביטן און זען אויף וויפל אונדזער חברה באַציט זיך ערנסט צו אַרבעט און וואָס מ׳קען מיט איר אַדורכפירן. צי זיינען די יינגלעך בכלל פעיק צו לעבן אין אַ קאָלעקטיוו? מיר האָבן באַשלאָסן אָנהייבן אַזעלכע אַרבעטן, וואָס מ׳קען זיך שנעל אויסלערנען און די סחורה גלייך פאַרקויפן. מיר האָבן אָנגעהויבן זיך לערנען פלעכטן טרעטערלעך פון שטרוי. דער רוי־מאַטעריאַל האָט ניט געדאַרפט קאָסטן קיין סך און קיין ספּעציעלע מכשירים זיינען ניט נייטיק געווען דערצו. אויסער דעם האָט זיך יעדער פאַרפליכטעט צו ברענגען אַ מכשיר צו סטאָליירי־אַרבעט. אָבער ווו נעמט מען אַ לאָקאַל? ווער וועט אַריינלאָזן אַזאַ חברה, וואָס איז אַזוי גוט באַקאַנט געווען אין דער גאַנצער שטאָט. איך האָב זיך גע־וועגדעט צו דער בארימטער פסיכאָלאָגין וויטאַ לעווין, וועלכע איז מיר געווען אַן אינטימער פריינד און זי האָט מיר געראָטן זיך וועגדן צו דער אַרגאַניזאַציע „בין". דאָס איז געווען אַ פּראָגרעסיוו, פאַרגעשריטענע סקויטן־אַרגאַניזאַציע, וועלכע האָט זיך פאַרנומען מיט גוטע מעשים מער ווי מיט פראָפאַגאַנדע. דאָס איז געווען אַ יוגנט, וואָס האָט געאַרבעט אויף זיך, כד צו דערהויבן איר מאָראַלישן ניוואָ און במילא דעם ניוואָ פון דער גאַנצער געזעלשאַפט. וויטאַ לעווין האָט אָנגעוועגדט איר פראָ־טעקציע און נאָך אַ קורצער צייט האָבן מיר באַקומען זייער הסכמה צו באַנוצן זיך מיט זייער לאָקאַל, ניט לענגער ווי ביז אַכט אוונט. דער לאָקאַל האָט געמוזט גערייניקט ווערן פאַר יעדן אָוועקגיין. דער לאָקאַל איז באַ־שטאַנען פון אַ גרויסן האַלב־פינצטערן צימער, אין מיטן צימער — אַ לאַנגער שוואַרצער טיש, מיט צוויי לאַנגע בענק אַרום טיש. צוליב דער פייכטקייט זיינען די וועגט באַלייגט געווען מיט טונקעלע שוואַמען און אַ גרינער מאָך האָט באַדעקט אַלע ווינקלען פון צימער. וועג איך בין דאָס ערשטע מאָל אַריין אין לאָקאַל האָט דער ווילגאָטש מיר אַ קלאַפּ געטאָן

אין דער נאָז און דער גאַנצער שוואַרצער אומעסטעטישער אויסזען זיינער האָט פאַרטונקלט מיין געמיט.

אָבער וועג איך האָב אַ טראַכט געטאָן וועגן די ווונדערלעכע באַדינגונגען פון אונדזערע קינדער, האָב איך זיך באַרוּיקט און אַפילו אַ טראַכט־געטאָן, אַז ווען עס וואָלט געווען שענער, וואָלטן זיי זיך זיכער געפילט אומהיימלעך.

אונדזער קלוב

וועג איך האָב דאָס ערשטע מאָל געבראַכט די חברה אין לאָקאַל, איז געווארן אַ שפּרינגערייַ איבער די בענק, זיי האָבן געמאַכט קאָשלקעס און סתם געשריען אַן אַ פּאַרוואָס. אַזוי פיל רוים האָבן זיי נאָך קיינמאָל ניט געהאַט און דאָ האָט זיי אויסגעזען, ווי אַ פּאַלאַץ. כ׳בין לאַנג געשטאַנען און געדולדיק געוואַרט ביז עס וועט זיך אייַנשטילן דער אויסברוך פון באַגייסטערונג. אָבער וועג עס האָט זיך מחמת גרויס שמחה אָנגעהויבן אַ געשלעג צוליב שפּרינגען דער ערשטער פון טיש, האָב איך מיט אַ שטרענגן און ערנסטן טאָן אַ פּרעג געטאָן: צוליב דעם האָבן מיר אַזוי פיל חדשים געזוכט אַ לאָקאַל און געבעטן פּראָטעקציע?

ביסלעכווייז האָט אויפגעהערט די ווילדע שפּיל און זיי האָבן זיך אָנגעהויבן אַרומזעצן אַרום טיש. וועג ס׳איז שוין אין גאַנצן שטיל געוואָרן האָב איך זיי דערציילט אויף וועלכע באַדינגונגען מיר האָבן באַקומען דעם לאָקאַל און געפרעגט, צי זיי נעמען אויף זיך די אחריות? אַלע שרייַען מיט איין קול „יאָ" און שרייבן פייערלעך אונטער דעם קאָנטראַקט, וועלכן איך האָב זיי געבראַכט.

עס ווערט באַשלאָסן, אַז יעדער מוז דערווייל פאָרזעצן זיינע פריערדיקע פּרנסות ביז מיר וועלן זיך אויסלערנען וועלכע עס איז אַרבעט, כדי צו פאַרדינען כאָטש אויף אַן אָרעם לעבן.

לכבוד דער דערעפענונג פון קלוב האָב איך צוגעגרייט אַ באַשיידענעם כיבוד: ברויט מיט מאַרמעלאַד און פּינף פּלעשלעך לעמאָניאַד. מיר האָבן

געמיטלעך פֿאַרברענגט, אָבער כדי צו קריגן אַ ביסל לעמאָניאַד האָט מען געמוזט געדולדיק וואַרטן, ווייל אין לאָקאַל זיינען געווען בלויז צוויי גלעזער. דער חסרון איז דווקא געווען אַ מעלה, ווייל דאָס איז געווען דער ערשטער פֿרוי פון קענען אָדער ניט קענען הערשן איבער די אינסטינקטן.

דערמאָנענדיק זיי, אַז דאָס איז די ערשטע שוועריקייט און אַז עס וואַרטן אונדז נאָך אַ סך גרעסערע שוועריקייטן, מיט וועלכע מיר ווילן מוזן שלום מאַכן, און אַז ביי די שוועריקייטן ווילן מיר קענען דערקענען אויף וויפל מיר זיינען גרייט צו ליידן צוליב אונדזער ציל, האָט טאַקע יעדער געוואָלט וויזן, אַז ער איז בעסער און געשטופט דאָס גלאָז צום חבר. נאָכן אָוונטברויט האָבן מיר צוזאַמענגעשטעלט אַ רשימה וועלכע זאַכן מיר מוזן באַזאָרגן צום מאָרגנדיקן טאָג: יעדער איינע רהאָט געדאַרפט ברענגען אַ גלאָז, אָדער טעפּעלע צום טרינקען, אויך אויף וויפל ס׳איז מעגלעך — אַ מכשיר צו סטאָליערייַ־אַרבעט; פּינף גראָשן צו אַ בשותפות־דיקן אָוונטברויט. איך האָב זיך פֿאַרפליכטעט צו ברענגען אַ נאַפּט־מאַשינקע צו קאָכן טיי און אַ טשיניק.

אויף מאָרגן זיינען אַלע געקומען אין אַ געהויבענער שטימונג, וויזן־דיק מיט שטאָלץ זייערע געבראַכטע מתנות פֿאַרן קלוב. בלויז צוויי קינדער האָבן גאָרניט געבראַכט און זיינען צוליב דעם געווען אומעטיק. קיינער האָט זיי ניט אויסגערעדט און ניט געשטראָפט. מיר האָבן זיך חבריש צעטיילט מיטן אָרעמען אָוונטברויט. פון די צוזאַמענגעקליבענע גראָשנס האָט געסטייעט אויף ברויט מיט מאַרמעלאַד און טיי אַן צוקער, נאָר פֿאַר־וויסט מיט צוויי לעפּעלעך מילך. אָט דער אָרעמער אָוונטברויט האָט געשאַפּטן אַזוי פיל געמיטלעכקייט און אינטימקייט, אַז עס האָט זיך ניט געוואָלט אויפשטיין פון טיש. אַזוי זיצנדיק, האָבן מיר צוזאַמענגעשטעלט אַן אָרדנער־ליסטע לויטן אלף־בית און דער ערשטער אָרדנער איז טאַקע גלייך אויפגעשטאַנען, אַראָפּגענומען פון טיש, אָפּגעווישט אים און געוואָשן **די גלעזער.**

שוין אין ערשטן אָוונט איז אַנטשטאַנען דאָס פֿראָבלעם, ווו אַהינצוטאָן די כלים. היינט אויפן פּענצטער, אָבער שוין מאָרגן מוזן מיר אָנהויבן מאַכן אַ שאַפּקע. ס׳זיינען שוין געווען צוויי האַמערס, אַ שלעכטער הובל, אַ

צוועגנגל, נעגל און אַן אַלט זעגעלע מיט אויסגעבראַכענע ציינער, אָבער קיין ברעטער זיינען נאָך ניט געווען. מיר באַשליסן נאָך אַ לאַנגן ישוב הדעת זיך צו וועגדן צו עטלעכע טאַרטאַקן זיי זאָלן אונדז אויסבאָרגן עטלעכע ברעטער און ווי גיך מיר וועלן אָנהויבן פֿאַרדינען וועלן מיר זיי גלייך אָפּצאָלן. אונדזער פרוי איז געלונגען און מיר האָבן באַקומען 7 זעקס־מעטערדיקע ברעטער פון ערגסטן סאָרט, אָבער פֿאַרן אָנהויב איז עס געווען גוט. מיר האָבן אָנגעצייכנט אַ פּראָיעקט פֿאַר אַ שאָפקע מיט מאָסן צו יעדער זייט און יעדער חלק. מ׳האָט געדאַרפט אָנהויבן די אַרבעט און אָט האָבן זיך אָנגעהויבן די שוועריקייטן: יעדער וויל זעגן, הובלען און ס׳איז דאָ בלויז איין מכשיר. עס הייבן זיך אָן רייסעריי־עז, מ׳שלאָגט זיך ביז בלוט. די קולות זיינען גרויס און אויפן הויף געפינט זיך די יידישע קהילה, וועלכע לאָכט זיך אויס פון אונדזער פּראָיעקט, גלויבט ניט אַז מ׳קען פון אַזעלכע קינדער מאָכן מענטשן און וויל אונדז בכלל ניט האָבן אויפן הויף. ווידער אַ מאָל איז דער חסרון פֿאַר אונדז געווען אַ מעלה. טאָקע אויס מורא, אַז מ׳זאָל אין קהילה ניט דערהערן, האָט מען איבער־געריסן דאָס געשלעג. איך לייג פֿאָר, אַז יעדעס קינד זאָל מאָכן איין טייל פון דער שאָפקע און אַזוי ווי ס׳זיינען געווען 15 טיילן, איז נאָך פֿאַר מיר אויך געבליבן אַ טייל.

אַלס די פּעיקסטע האָבן זיך אַרויסגעוויזן ריקל, לייבקע און סיאָמקע. כדי די איבעריקע זאָלן ניט שטיין לידיק, האָבן מיר באַשלאָסן אייגקויפן שטרוי און זיך לערנען מאכן טרעטערלעך. די אַרבעט האָבן זיי באַהערשט אין עטלעכע טעג און שוין צום ערשטן פרייטיק זיינען פֿאַרטיק געוואָרן צום פֿאַרקויף 24 טרעטערלעך. צום פֿאַרקויפן האָבן מיר באַשטימט אַזעלכע, וועלכע האָבן אין דער סטאָליער־אַרבעט ניט מצליח געווען און האָבן זיך אויסגעצייכנט אין האַנדל.

כדי די אַרבעט פון די טרעטערלעך זאָל אונדז ניט נמאס ווערן צוליב איר אייגנאַרטיקייט, האָבן מיר אָנגעהויבן פֿאַרבן די שטרוי און מאָכן כל מיני מוסטערן. מיר זיינען אַריין אין אַזאַ האַזאַרט פון אַנטוויקלען די פֿאַנטאַזיע און געשמאַק, אַז מיר האָבן באַשלאָסן צו גרייטן אַן אויסשטעלונג פון צענדליקער מוסטערן טרעטערלעך. צו דער אויסשטעלונג זיינען גע־

קומען אַ סך לערער און אַנהענגער פון אונדזער אידעע און האָבן אויס־געקויפט ביז איין טרעטערל. דאָס האָט געגעבן נאָך אַ גרעסערן סטימול צו דער אַרבעט און פאַרשאַפט אַ גוטן נאָמען פאַר אונדזער סחורה. מיר האָבן באַקומען אַ סך באַשטעלונגען און אַזוי אַרום האָט זיך פאַרגרעסערט אונדזער הכנסה, אַזוי אַז די אָוונט־ברויטן זיינען געוואָרן אַלץ בעסער און אויך די צאָל מכשירים אין דער סטאָליעריי האָט זיך פאַרגרעסערט. מיר האָבן אָנגעהויבן אייגנקויפן אויך דיקטן און פון זיי געמאַכט שיינע זאַלץ־האַלטערס, פאָליצעס צו בלומען. אויף צו באַפוצן אונדזער פּראָדוקציע מיט שיינע מוסטערן, האָבן מיר אויסגענוצט די קינדער, וועלכע האָבן געהאַט אַ נייגונג צום מאָלן. אויך אין דער אַרבעט האָבן מיר זיך אַלץ מער און מער קוואַליפיצירט און ס׳איז געגאַנגען ניט שלעכט. אונדזער פּראָדוקציע האָט אָנגעהויבן פאָדערן אַ וואַרשטאַט. מיר האָבן באַשלאָסן צוגרייטן עטלעכע שיינע אויסאַרבעטונגען און אָוועקגיין דערמיט צום דירעקטאָר פון ווילנער יידישן טעכניקום און אים וויזן ווי שטאַרק עס איז אונדז נויטיק אַ וואַרשטאַט. דער דירעקטאָר, אינזשיניער שרייבער, אַ הייסער יד און אַ גרויסער קינדער־פריינד, איז ממש גליקלעך געווען צו זען די באַגייסטערונג פון די קינדער, וועלכע ער האָט גוט געקענט פון דער גאַס און האָט אונדז צוגעזאָגט געבן אַ וואַרשטאַט. אין אַ וואָך אַרום האָבן מיר שוין געהאַט אַ וואַרשטאַט, אמת, אַן אַלטן, אָבער נאָך געזונג גוט, כדי צו אַרבעטן אויף אים. די שמחה מיטן וואַרשטאַט איז געווען אַזוי גרויס, אַז מ׳האָט געמוזט מאַכן אַ לחיים לכבוד אים מיט עטלעכע פלעשלעך לעמאָניאַד. דער סטאָליער־טיש האָט געגעבן מער מעגלעכקייטן אַרויסצוענדיקן די שאָפקע. צו די דריי וואָכן איז די שאָפקע פאַרענדיקט געווארן.

אונדזער שאַפקע

שווער צו באַשרייבן די שמחה מיט דער שאַפקע. יעדער האָט זי געגלעט, געעפנט און פֿאַרמאַכט. שפּעטער האָט מען די שאַפקע געמאַלט מיט כל מיני מוסטערן. מ׳האָט זי געשלעפּט פון אייןווינקל אין צוויטן, מיינענדיק אַז דער נייער אָרט איז בכבודיקער פֿאַר איר. ווער עס האָט נאָר געעפנט אונדזער טיר האָט מען אים גלייך באַוויזן די שאַפקע. די אויגן ביי די קינדער האָבן געגלאַנצט פון גליק. וויפל שטאָלץ און בטחון האָט אונדז געגעבן די נעבעכדיקע שאַפקע, וועלכע איז געווען שלעכט געהובלט, שלעכט געבונדן און איז געשטאַנען, ווי מיט אַ האָרב אויף איין זייט. זיי האָבן אַלע חסרונות פֿאַרמאַלט און געווען זיכער אַז זי האָט רעכט צו שטיין אויף אַן אויסשטעלונג.

ווען די פֿאַרב האָט זיך שוין אויסגעטריקנט האָט מען גענומען אַרייַנ־לייגן אונדזער נעבעכדיקן אינווענטאַר: אויף דער אויבערשטער פּאָליצע די גלעזער און דאָס עסנווארג, אין מיטן די סטאָליריי־מכשירים און אונטן דעם טשיניק און דעם פּרימוס. ווען אַלץ איז שוין געווען אינעווייניק האָט ריקל אויפגעהאָנגען אַ גרויסן שלאָס מ׳זאָל חלילה ניט באַגנבענען אונ־דזער אייגנטום.

קיין סטאָליער־מייסטער האָבן מיר נאָך ביז איצט ניט געהאַט און אַלץ איז געמאַכט געווארן מיט די אייגענע כוחות. איך האָב פֿלאַנירט און צוזאַמען מיט זיי געמאַכט די אויסמעסטונגען פון יעדן חלק. אויב מיר האָבן אין אַזעלכע באַדינגונגען ניט געקענט פּראָגרעסירן אין פּאַך־קענטעניש איז אָבער דער גלויבן אין אייגענעם כוח געוואַקסן פון טאָג צו טאָג. צוזאַמען מיטן גלויבן איז געוואַקסן דער ווילן צו שאַפן.

באַזוך פון פּראָפעסאָר שניאורסאָן

איידער מיר האָבן פאַרלאָזן דעם קלוב איז געקומען צו אונדז צו גאַסט פּראָפעסאָר שניאורסאָן. ער איז גראָד געווען אויף אַ באַזוך אין דער געזעלשאַפט פאַר ספּעציעלער דערציונג און דערהערנדיק וועגן דער עקזיסטענץ פון אַזאַ קלוב, איז ער געקומען זיך באַקענען מיט אונדזער אַרבעט. וועג ער איז אַריין אין דעם האַלב־פינצטערן לאָקאַל מיט די שמוציקע וויצעס, באַלייגטע מיט שוואַמען, האָט זיך זיין געזיכט צוזאַמענגעשרומפּן, אָבער וועג ער האָט דערזען די חברה, וועלכע איז מיט אַלע חושים געווען אַריינגעטאָן אין דער אַרבעט, אַזוי אַז זיי האָבן אַפילו ניט גענייגט קיין אַכט אויף זיין אַריינקום, איז ער געוואָרן באַגייסטערט. וועג איך האָב פאָרזיכטיק אַ פרעג געטאָן, צי זייווילן זיך באַקענען מיט אַ גאַסט, האָבן זיי זיך אַפילו ניט אומגעקוקט אָן אַ ברום געטאָן, אַז נאָך דער אַרבעט וועלן זיי זיך באַקענען.

פּראָפעסאָר שניאורסאָן האָט צו מיר געוווּנקען איך זאָל זיי גאָרניט זאָגן, נאָר לאָזן אָנגיין מיט זייער אַרבעט. וועג יאָשקע איז מיד געוואָרן הובלענדיק מיטן טעמפּן הובל אָן עס איבערגעגעבן אַ צווייטן חבר, האָט ער זיך אומגעקוקט צום גאַסט אָן גלייך מיט אַן איראָנישן שמייכל אַ זאָג געטאָן צו דער חברה, אַז דער הער האָט זיך מורא אַוועקצוזעצן אין אונדזער פאַלאַץ. ער האָט מורא איינצושמוצן זיינע איידעלע בגדים. פּראָפעסאָר שניאורסאָן האָט עס אויפגעכאַפּט אָן באַמערקט, אַז ער האָט אַ טעות, ער וואַרט פשוט אויף זיי, וועג זיי אַלע וועלן זיך זעצן צום טיש. חברה האָט זיך אומגעקוקט צו אים אָן ביסלעכווייז איז דער אַרבעטס־טעמפּאָ געוואָרן שוואַכער, די אַרבעט איז געגאַנגען צום סוף.

איידער זיי האָבן נאָך מיט אים געשלאָסן קאָנטשאַפט האָבן זיי אים שוין באַוויזן זייער שאַפקע אָן זייער פאַרמעגן אין דער שאַפקע. וועג זיי האָבן דערפילט אין שניאורסאָנס בליק די אָנערקענונג פאַר זייער שאַפונג, האָבן זיי אים אָנגעהויבן דערציילן די גאַנצע געשיכטע פון אונדזער קלוב אָן פון דער אויסשטעלונג, אָן שפּעטער אים אָנגענומען חבריש ביים אַרבל אָן געפירט אים צום טיש. דער אָרדנער האָט געמעלדעט דעם

אָונטבערויט און געבעטן דעם פּראָפעסאָר עסן צוזאַמען מיט אונדז. דער פּראָפעסאָר האָט זיך פּאַרענטפערט, אַז ער ליידט אויפן מאָגן און קען ניט אַלץ עסן. חברה האָט זיך צינגיש איבערגעקוקט און וועג ער איז אַוועק האָבן זיי אָפּשפּעטנדיק געזאָגט: ווי פּאַסט דאָס פּאַר אַזאַ חשובן הער צו עסן אָן אַ טעלער און נאָך פון אַזעלכע ריינע הענט, ווי אונדזערע.

מיר ווילן אַהיים!

דער אינטערעס צו שפּעריש׳ער אַרבעט און די קליינע דערפֿאָלגן, וועלכע האָבן אין זייערע אויגן אויסגעזען אַ סך גרעסער, ווי זיי זיינען געווען אין דער ווירקלעכקייט, האָט אָפּגעשוואַכט דעם אינטערעס צום ביז־איצטיקן גאַסן־לעבן. זיי האָבן אויפגעהערט זיך פאַרנעמען מיט זייערע פּרנסות און האָבן אויפגעהערט כמעט אין גאַנצן צו העלפן זייערע עלטערן און דאָ האָט זיך אויפגעהויבן דער אמתער שטורעם. די עלטערן האָבן צו־געזאָגט מיך אָפּצורעדן פון וועג, אויב איך וועל ניט באַפרייען זייערע קינדער פון מיין אַכזריותדיקן כישוף. זיי פלעגן שרייען, אַז איך האָב זיי אָנגעטאָן אַ כישוף און זיי צוגעבונדן מיט אייזערנע קייטן. די קינדער האָבן זיך מער ניט געטאָרט באַווייזן פאַר זייערע צעיושעטע עלטערן.

די קינדער פלעגן מיך ניט לאָזן גיין אַליין אין שטוב נאָכן קלוב, כדי מ׳זאָל מיך ניט אַוועקלייגן. אַלע טאָג פלעגן אַנדערע יינגלעך מיך באַגלייטן. זיי האָבן אָנגעהויבן פּאָדערן אַ היים. זיי האָבן מער ניט ווי צו גיין נאָכן קלוב: צו די „מאַלינעס" זיינען זיי מער קיין שותפים ניט, ווייל זיי העלפן ניט אַדורכפירן קיין גנבות; צו די עלטערן אויך ניט; אַזוי, אַז זיי פלעגן גאַנצע נעכט זיך אַרומדרייען פון איין בית־המדרש צום צווייטן, אויפן וואָקזאַל, מיד און פאַרליזיקט, און די פאָדערונג צו האָבן אַ היים איז געווארן מיט יעדן טאָג אַלץ דרינגענדיקער.

די צוגעבונדנקייט צו אָט דעם אַרעמען קלוב, זייער אַרבעטזאַמקייט און אויסגעהאַלטנקייט, האָט אַרויסגערופן צוטרוי ביי דער יידישער גע־

זעלשאַפט. ס׳האָבן זיך אַנגעהויבן מיט אונדז צו אינטערעסירן לערער, פסיכאָלאָגן און שפּעטער די „געזעלשאַפט פאַר ספּעציעלער דערציאונג", וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן דורך דער לערערין וויטאַ לעווין, די גרינ־ דערין פון דער שול פאַר אָפּגעשטאַנענע קינדער אין ווילנע. איר שול האָט זיך אויך געפונען אויפן זעלבן הויף פון דער יידישער קהילה און איז געווען געשטיצט דורך דער „געזעלשאַפט פאַר ספּעציעלער דערציאונג". וויטאַ לעווין, ווי אויך אַ סך מיטגלידער פון דער געזעלשאַפט, זיינען גע־ ווען קענן בויען אַ היים, זיי האָבן געהאַלטן, אַז צוליב די אויסזיכטלאָזע מצבֿ־לעכקייטן צו קענען אויסהאַלטן די היים מאַטעריעל, דאַרף מען פאָר־ זעצן די אַרבעט אין קלוב. די שול, וואָס איז שוין געווען אַנערקענט פון דער רעגירונג האָט אויך קוים געזשיפּעט. די לערער אין דער שול האָבן געאַרבעט כמעט פאַר אַ הונגער־לוין.

ווען מיר פלעגן שמועסן מיט די קינדער וועגן די שווערקייטן, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דער בויונג פון אַ היים, פלעגן זיי שרייען מיט אין קול:

— מיר דאַרפן ניט קיין בעטן, ניט קיין בעטגעוואַנט. אין די „מאַלינעס" שלאָפן מיר אויף דער נאַסער ערד, מיר ווילן נאָר אַ דאַך איבערן קאָפּ.

מיר האָבן באַשלאָסן זיך וועגדן צו דער יידישער קהילה און בעטן איינעם פון אירע לאָקאַלן, וואָס איז שוין יאָרן־לאַנג געשטאַנען לוידיק — כדי צו שאַפן אַ היים. די קהילה האָט אָפּגעזאָגט.

— לערערין, ניטאָ מער קיין וועג אויף צוריק, — פלעגן שרייען די קינדער. — ניטאָ קיין כוח צו לעבן צווישן הימל און ערד, ניט ווי קיין גנב און ניט ווי קיין ערלעכער מענטש.

איך בין נאָך אַ מאָל אַוועק אין קהילה און דערציילט וועגן אונדזער שווערער לאַגע, געבעטן, אַז זיי זאָלן אונדז געבן אינע פון זייערע לוידיקע דירות. זיי האָבן שפּאָטיש געפרעגט: „ווער איז דאָ דער בעל־הבית, וועל־ כער קען אונדז גאַראַנטירן, אַז אייערע 14 גנבים וועלן ניט צעברעכן די טירן און פענצטער און ניט באַגנבענען די שכנים?"

— איך, — האָב איך געענטפערט מיט זיכערקייט.

— ווער זענט איר דאָס, וואָס איר זענט גרייט צו גאַראַנטירן? אַ פּאַב־ריקאַנט? אַ באַנקיר?

— ניט דאָס און ניט יענץ! פּאַבריקאַנטן און באַנקירן אינטערעסירן זיך ניט מיט אומגליקלעכע, דעקלאַסירטע קינדער. איך בין בלויז אַ לערע־רין. אַחוץ דעם זיינען די קינדער אייערע מער ווי מיינע, ווייל א׳ר זענט די סאָציאַלע פאַרזאָרגער פון שטאָט. איך וויל אייך בלויז העלפן אויספירן אַ הייליקע פליכט: אַרײַנפירן עטלעכע צענדליק קינדער אין אַ מאַראַליש לעבן, פון וועלכן זיי זיינען אַן זייער שולד אַרויסגעשטויסן געוואָרן.

— מיר גלייבן ניט אין אייער דערפאָלג און דעריבער וועלן מיר אייך ניט געבן קיין דירות.

איך פֿרוי נאָך אַ מאָל אַפּעלירן צו זייער געוויסן און בעט זיי פון דאָס ניי באַטראַכטן די זאַך, אײדער זיי זאָגן זייער לעצט וואָרט. איך דער־קלער זיי, אַז אויב אונדזערע קינדער וועלן אויפהערן גלייבן אין דער נוצ־לעכקייט פון זייער עקזיסטענץ, וועלן זיי נעמען אַ דירה מיט כוח. זיי האָבן מער ניט וואָס אָנצוווערן — די תפיסה וועט זיי געבן בעסערע לעבנס־באַ־דינגונגען ווי זיי האָבן איצט. איך בעט זיי ניט ברענגען די קינדער צו קיין עבירות און בעסער געבן די דירה מיט גוטן ווילן. איך האָב צוגעזאָגט געדולדיק צו וואַרטן דריי טעג אויף תשובה. אין משך פון די דריי טעג זיינען געגאַנגען חשובע מענטשן, וועלכע האָבן שוין דווקא געגלייבט אין אונדזער ציל, בעטן פאַר אונדז, אָבער קיין שום אינטערווענצן האָבן ניט געהאָלפן. אויפן פערטן טאָג האָבן מיר געגומען אַ דירה מיט כוח. חברה האָט צוגעגרייט מכשירים און אין אָוונט, ווען ס׳איז געוואָרן פינצטערלעך, האָבן מיר אויפגעעפנט דאָס שלאָס און זיינען אַריין אין אַ דירה.

די ערשטע נאַכט זיינען מיר אַלע געשלאָפן אויף דער הוילער פאָדלאָגע. מיר האָבן מיטגעבראַכט אונדזער אייניקן און טייערסטן אוצר — די שאָפקע, דעם וואַרשטאַט און די מכשירים. אין משך פון דער נאַכט האָבן מיר צונויפגעקלאַפּט אַ פּראָויזאָרישן טיש אויף קאָזלעס, אויך צוויי לאַנגע בענק צום טיש. קיינער האָט ניט פאַרלאָזן דעם לאָקאַל אויך אויף צו־מאָרגנס, מורא האָבנדיק, אַז באַלד וועט מען קומען פון דער קהילה און מ׳וועט אונדז אַרויסוואַרפן. מיר אַלע זיינען געווען באַוואָפנט מיט שטעקנס

אויב מ׳וועט וועלן אַנווענדן קעגן אונדז כוח. צו אונדזער גליק האָט אונ־
טער אונדזער דירה געווויינט אַ בעקער, וועלכער האָט געהאַט צוויי זין סאָציא־
ליסטן און זיי האָבן געגלייבט אין דער גערעכטיקייט פון אונדזער זאַך און
אונדז געהאָלפן אין אונדזער נויט. זיי פלעגן אַרויפטראָגן אַן עמער וואַסער,
אַ פאָר לעבלעך ברויט. אין דער דירה איז אַפילו קיין וואַסערלייטונג ניט
געווען. מיר האָבן זיך טאַקע עטלעכע טעג געשפּייזט נאָר מיט ברויט און
וואַסער, קיין אַנדערע פּראָדוקטן זיינען נאָך אין שטוב ניט געווען. אויפן
צווייטן טאָג, נאָכמיטאָג, איז מען טאַקע געקומען פון דער קהילה און גע־
מאָלדן מיר זאָלן מיט גוטן פאַרלאָזן די דירה און אויב ניט וועלן זיי אונדז
אָנגעבן אין געריכט. מיר האָבן די דירה ניט פאַרלאָזן און די יידישע כלל־
טויער האָבן אונדז אָנגעגעבן אין געריכט. מיר זיינען געווען זיכער אין
אונדזער גערעכטער זאַך און האָבן זיך ניט געשראָקן פארן משפּט.

מיר האָבן זיך ענערגיש געמומען צו דער אַרבעט און אונדזערע אויס־
אַרבעטונגען האָבן געהאַט גרויס דערפאָלג. דאָס האָט, פאַרשטענדלעך,
צוגעציגן די אויפמערקזאַמקייט פון דער יידישער אינטעליגענץ און מ׳האָט
געמומען זיך אַלץ מער צו אונדז דערנענטערן. מיר האָבן באַשלאָסן גרייטן
אַ פאַרשטעלונג לכבוד אונדזער נייער היים. די פאַרשטעלונג האָט געדאַרפט
ווערן צוגעטראַכט נאָר דורך די קינדער. דער ציל איז געווען ניט נאָר
דער עצם יום־טוב, נאָר אויך צו ווייזן מיט וואָס עס אָטעמט דאָס פאַר־
וואַרלאָזטע קינד. וועגן דער פאָשטעלונג שרייבט דניאל טשאַרני אין זיין
בוך „אַ ליטוואַק אין פוילן".

די פאַרשטעלונג לכבוד דער נייער היים

סיי די טעמע, סיי די פאַרעם האָבן געשאַפן די קינדער גופא. איך האָב געווּסט ווי שטאַרק עס וועט זיין די קריטיק פונעם עולם: לערער, שרייבער און בכלל פון דער ווילנער אינטעליגענץ. קיין זאַך האָט אָבער ניט געקענט ביישטיין מיין ווילן צו זען מיינע קינדער אין זייער גאַנצער גייסטיקער נאַקעטקייט. אַחוץ דעם, האָב איך געוואָלט זיי געבן דאָס געפיל פון שטאָלץ, אַז זיי זיינען די אייניציקע שעפער און אַרגאַניזאַטאָרן פון דעם גרויסן יום־טוב. כ׳האָב געוואָלט זען דעם פרייען אויסדרוק פון אַלע פאַ־זיטיווע און נעגאַטיווע כוחות.

די טעמע איז געווען: „אונדזער נייע היים". אין ערשטן אָקט שילדערן זיי זייער אַלטן לעבנסשטייגער, זייערע פּלענער, זייערע „פרנסות" (מ׳שרייט אויס אויף די גאַסן דאָס ביסל סחורה, וואָס מ׳טראָגט אַרום), זייערע שמועסן צווישן זיך און קריגעריין. דער צווייטער אָקט שילדערט זייער נייי לעבן: די אַרבעט אין די וואַרשטאַטן, די פאַרעם פון לעבן אין אַ קינדער־רעפו־בליק, די זיצונגען, דיסקוסיעס און באַשלוסן. אויף אייגער פון די זיצונגען ווערט צוו. אַנד באַשלאָסן אַרויסצושיקן אַ יינגל אין מאַרק מיט דער פאַר־טיקער פראָדוקציע, וואָס איז באַשטאַנען פון טאַבאָרעטקעס, פאַליצקעס און פיין באַגילדעטע וואַזעס, וואָס מיר פלעגן מאַכן פון צעבראָכענע פלע־שער. נאָכן פאַרקויף, וועלכן דאָס יינגל דערפילט אין זיין האַנט גאַנצן 11 זלאָטעס, פאַרלירט ער זיין מאַרשַלישע גלייכגעוויכט און אַנטלויפט מיטן געלט. ער קערט זיך צוריק צו זיין פריערדיק לעבן, צו זיין מאַלינע, צו זיין פריערדיקער חברה און פלוצים דערשפירט ער, ווי אַלץ איז אַנדערש. ער האַלט אויס קוים אין וואָך און קומט בעטן מחילה. ער איז צעבראָכן און דערשלאָגן און איז גרייט צו נעמען אויף זיך יעטוועדע שטראָף פון קאַלעקטיוו און זאָגט אויך צו אויסצוצאָלן יעדע וואָך, אויפן חשבון פון די פאַרשוועדעטע 11 זלאָטעס, צו 25 גראָשן, וואָס ער פלעגט באַקומען פון זיינעם אַ פעטער, אַבי מ׳זאָל אים אַריינגעמען צוריק אין דער היים. אויף דער סצענע קומט פאָר אַ משפט פון די קינדער איבער זייער גע־וועזענעם חבר, וועלכער איז אויך געווען אַ מיטגליד אין דער פאַרוואַלטונג.

נאָך אַ לאַנגן וויכוח וועלט באַשלאָסן אים מוחל צו זיין דאָס ערשטע מאָל און אים אָננעמען אין דער היים, אָבער שוין ניט אין דער פאַרוואַלטונג. דאָס יינגל צעווייַנט זיך פאַר פרייד. דער פאָרהאַנג פאַלט.

אין דריטן אַקט שטעלן זיי פאָר ווי זיי באַשליסן זיך אַרויסלאָזן אין דער ווילנער אונטערוועלט צו ווערבירן נייע קינדער פאַר זייער קינדער־ רעפובליק. זיי האָבן דערפאָלג אין זייער אונטערנעמונג, און די ווילנער גאַסן ווערן כמעט אָפּגעלייניקט פון די גאַסן־קינדער, גנבים און שנאָרער.

צו דער פאָרשטעלונג איז געקומען די גאַנצע יידישע אינטעליגענץ און אויך אייניקע פון די עלטערן, וועלכע האָבן שלום געמאַכט מיטן גורל פון זייערע קינדער און געקומען שעפּן אַ ביסל נחת. צו די דאָזיקע עלטערן פלעגן מיר שיקן די ערשטע אינלאַדונגען און פלעגן רעזערווירן פאַר זיי די בעסטע פּלעצער.

אין יענער צייט איז אין פּוילן פּראָקלאַמירט געוואָרן אַן אַמנעסטיע, און אָט האָט אַ יינגל, אַן אָנטיילנעמער אין דער פאָרשטעלונג, דערזען פון דער סצענע, ווי ס׳איז אַריין אין זאַל זיין טאַטע, אַ קעשענע־גנב, וועלכער איז נאָר וואָס באַפרייט געוואָרן פון תפיסה. ער איז געוואָרן בלאַס און איז צוגעלאָפּן צו מיר הינטער די קוליסן און אָנגעזאָגט מ׳זאָל היטן די קעשע־ נעס, ווייל זיין טאַטע איז דאָ...

איך האָב גלייך איבערגעגעבן די ידיעה צו אַ חבר און דער חבר האָט דעם טאַטן מיט גרויס כבוד איינגעלאַדן זיך זעצן אויף דער ערשטער באַנק. וען דאָס יינגל האָט דערזען, אַז דער פאָטער איז איינגעאָרדנט, האָט ער זיך באַרויקט און זיין ראָל געשפּילט נאָך בעסער ווי פריִער.

נאָך דעם געלונגענעם אָוונט האָט מיט אונדז געקלונגען די גאַנצע שטאָט, אַלע צייטונגען האָבן באַשריבן די דערגרייכונגען און די ענדערונג צום גוטן פון די קינדער.

די קהילה־פאָרשטייער, וועלכע האָבן זיך געגרייט צו באַגעגענען מיט מיר די צווייטע וואָך אין געריכט־זאַל, האָבן זיך דערשפּירט אומבאַקוועם. זיי האָבן צוריקגעצויגן זייער געריכט־אָנקלאָגע, ווייל דאָס האָט געקענט נאָך בולטער אָנטפּלעקן זייער גלייכגילטיקע באַציונג צום גורל פון די קינדער, ניט נאָר פאַר דער יידישער געזעלשאַפט, נאָר אויך פאַר דער

פּוילישער — און פאַר דעם האָבן זיי מורא געהאַט פיל מער, ווי פאַר זייער געווײַסן.

אַ שטורמישע זיצונג

נאָך דער פאַרשטעלונג האָבן זיך אָנגעהויבן מיט אונדז צו אינטערעסירן אַ סך נייע פריינד. פֿלוצים האָט מען דערזען אונדזער אַרעמקייט און מ׳האָט אָנגעהויבן אַרײַנברענגען אונדז אַלטע בעטלעך. פון אַ פאַבריק האָט מען אונדז צוגעשיקט דעקן זיך צוצודעקן.

די געטרייסטע און טעטיקסטע טוערין פאַר אונדזער היים איז געווען פרוי ד״ר ראַף. זי פלעגט ניט רוען; געהאַט אונדז אויפן געווײַסן, געפילט זיך מיטשולדיק דערין, וואָס מיר לעבן נאָך אין אַזאַ אַרעמקייט. זי פלעגט ניט דורכלאָזן קיין פריינד, וועלכער האָט זיך נאָך ניט באַשטייערט מיט וואָס עס איז פאַר דער היים.

וען מיר זיינען שוין געווען אַ ביסל איינגעאָרדנט אין אונדזער היים און אָנגעהויבן לעבן אַן שרעק, אַז די קהילה קען אונדז אַרויסוואַרפן, האָבן מיר אָנגעהויבן טראַכטן ווי אַזוי צו אַרבעטן, כדי צו פאַרדינען כאָטש אַ מינימום צום לעבן און ניט דאַרפן אָנקומען צו די אַלטע פרנסות. די שטיצע, וואָס מיר פלעגן באַקומען פון דער „געזעלשאַפט פאַר ספּעציעלער דערציונג״, האָט ניט געדעקט אַפילו קיין פערט־חלק פון די אויסגאַבן.

כדי צו פאַרגרעסערן די פאַרדינסטן איז באַשלאָסן געוואָרן אָפּצוגעבן מער צייט די אויסאַרבעטונגען פון שטרוי און דיקט און נעמען טראַכטן וועגן אַ פּאַר פאַר דער צוקונפט. צוליב דער שווערער מאַטעריעלער לאַגע איז באַשלאָסן געוואָרן צו לערנען נאָר אײַן פאַך, סטאַליערײַ, און ניט טראַכטן גלייכצייטיק וועגן שלאָסעריי וויי עס האָבן געפאָדערט יענע, וואָס האָבן געהאַט אַ נייגונג צו שלאָסעריי.

נאָך דער עקאָנאָמישער פראַגע האָב איך אַרויסגעהויבן די פראַגע פון בילדונג: זיך אויסלערנען אָנשרייבן אַ בריוו, לייענען אַ צייטונג, אַ

בוך און בכלל אַנהייבן זיך אינטערעסירן מיט קולטור־געזעלשאַפטלעכע פראָבלעמען, ווי עס פאַסט פאַר מענטשן וואָס לעבן פון ערלעכער אַרבעט.

די ערשטע פראַגע איז דורך די קינדער אויפגענומען געוואָרן מיט פאַרשטענדעניש און ערנסטקייט. ס׳איז אַפילו באַטראַכט געוואָרן אַ פאַר־שלאָג צי ס׳איז כדאי אָפצוגעבן אייניקע קינדער צו מייסטערס, כדי צו לערנען אַ פאַך. ס׳איז אָבער באַשלאָסן געוואָרן, אַז עס לוינט ניט, ווייל די פּריוואָטע מייסטערס פלעגן זייער אויסנוצן די לערניינגלעך צו פאַר־שידענער שטוב־אַרבעט, אַנשטאָט זיי צו לערנען דאָס פאַך. ס׳איז אויך געמומען געוואָרן אין אַכט דער אונטערשייד פון לעבנס־ניוואָ פון די מייס־טערס קינדער און די קינדער פון אונדזער אַרעמען לעבנסשטאַנד, וואָס קען אַרויסרופן קנאה און פירן צו רעצידיוון. — בעת דער צווייטער פונקט פון בילדן האָט אַרויסגערופן אַ טומל:

— לערנען, בשום אופן ניט! — האָבן זיי געשריען. — וואָס, איר ווילט אונדז מאַכן פאַר אינטעליגענטן? אונדזער אַרבעט וועלן מיר מאַכן אַן דיפּלאָמען.

אַנקוקנדיק די צעפּלאַקערטע פנימער פול מיט שנאה, הערנדיק די קללות אויפן חשבון פון די לערער און שילער, האָבן איך פאַרשטאַנען, אַז איך האָב געעפנט אַ ניט פאַרהיילטע וווּנד. איך האָב פאַרזיכטיק אַ פרעג געטאָן, צי האָט עמעצער פון זיי שוין באַזוכט אַ מאָל אַ שול. דער ערשטער, וועלכער האָט זיך געאיילט צו ענטפערן איז געווען אַרקע. ער האָט דער־ציילט:

— איין מאָל, ווען דער טאַטע האָט נאָך געלעבט, איז געקומען עפּעס אַ באַאַמטער און געמאָלדן, אַז אויב מ׳וועט מיך ניט שיקן אין שול וועלן מיינע עלטערן צאָלן שטראָף. מיין מאַמע האָט זיך שטאַרק דערשראָקן און גלייך אויף מאָרגן מיך פאַרשריבן אין תלמוד־תורה. אָבט יאָר בין איך דאָ אַלט געווען, ווען איך בין אַריינגעפאַלן אין מיין ערשטער טורמע. פאַר יעדן וואָרט, וואָס מ׳פלעגט אַרויסרעדן אויף דער לעקציע פלעגט דער לערער שלאָגן מיט אַ ליניייקע איבער די הענט. ווען מ׳האָט זיך צוויי מאָל פאַרזינדיקט פלעגט מען אַרויסטרייבן פון קלאַס. מאַכן די לעקציעס אין שטוב האָב איך ניט געקענט — ס׳איז ניט געווען קיין עלעקטריע און ניט

קיין לאָמפּ. אַחוץ דעם, אַז מ׳שטייט אויפן הויף ווייסט מען דאָך ניט וואָס דער לערער האָט דערקלערט און אין שטוב איז ניט געווען וועמען עפּעס צו פרעגן. אויף צו מאָרגנס אין שול, פלעג איך אויסער „גולם", „הילצערנער קאָפּ", גאָרניט מער ניט הערן.

אַרקעס אינטעליגענץ־נאָרמע איז געווען ניט העכער פון 65, דערצו איז ער נאָך געווען אַ ביסל טויבלעך. געפֿאָדערט פון אים האָט מען ווי פון אַ נאָרמאַל קינד, וואָס לעבט אין נאָרמאַלע באַאָינגונגען.

גלייך נאָך אַרקעס אַריינגיין אין תלמוד־תורה איז זיין פֿאָטער דער־שטאָכן געוואָרן, ס׳איז שוין ניט געווען מיט וואָס צו צאָלן קיין דירה־געלט. די משפּחה איז גלייך געבליבן אָן חיונה און אָן אַ דאָך איבערן קאָפּ. ער דערציילט: „אויפן הויף איז געווען אַן אינגעפֿאַלענער קלאָזעט, האָבן מיר אים אויסגעריניקט און דאָרט זיך אַריינגעקליבן". ס׳איז קלאָר אין וואָסערע שוועריקייטן באַדינגונגען ער האָט געלעבט. ער איז אַנטלאָפן פון תלמוד־תורה מיט דער גרעסטער שנאה צום לערנען. אַרקע האָט אָנגהויבן האָנדלען אויף דער גאַס און זיך שולן אויף אַלע געביטן פון גאַסן־לעבן. עס פלעגן שוין טרעפן ביי אים גוטע טעג און ער פלעגט מיט פרייד אַוועקטראָגן זיין האַרץ־קראַנקער מאַמען און שוועסטער זיין פאַרדינסט. ער פלעגט אויך טיילן דעם לעצטן ביסן מיט דער גאַסן־חברה. חברה האָט אים ליב געהאַט, אַבער זיי פלעגן אויסנוצן זיין גוטסקייט צוליב זיין אָפּגעשטאַנענקייט.

נאָך אַרקען האָט חייקל דערציילט וואָס ער האָט דורכגעלעבט במשך זיין האַלב יאָר שוללעבן:

— ביי מיר איז אויך געשען דאָס זעלבע. דער באַאַמטער האָט אויך מיין מאַמען איבערגעשראָקן און זי האָט מיך פאַרשריבן אין שול. קיין שיך האָב איך ניט געהאַט, קיין בגדים אויך ניט. איז די רייכע זינדלעך ניט געפעלן דער ריח פון מיינע בגדים. און אַז גאָט פלעגט נאָך געבן, אַז עס פלעגן אַ שפּאַציר טאָן עטלעכע לייט, פלעגן זיי אַנטלויפן פון מיר ווי פון אַ קרעציקן הונט. דער לערער פלעגט אויך ניט זשאַלעווען קיין גיפ־טיקע ווערטער: „וואָס הייסט, ווי קומט מען עס אַזוי שמוציק אין שול?". דאָן פלעג איך טראָכטן אין האַרצן און בעטן גאָט, אַז ער זאָל נאָך דערלעבן

צו אַזאַ שטאַנד ווי מיינער, וועט ער וויסן פאַרוואָס מ׳קומט שמוציק אין שול.

חייקלס משפחה איז באַשטאַנען פון טאַטע־מאַמע און זעקס קינדער. אין דעם אינציקן צימער אָן עלעקטריע און וואַסערלייטונג, פלעגן נאָך פאַרקומען די באַראַטונגען פון די גנבים און דער קאָרטנשפיל. חייקלס מאַמע איז אָלע מאָל געווען צו זייער דינסט... זיי פלעגן אָנשיכורן זיין טאַטן, אַריינווארפן אים אין קעמערל און טאָן מיט דער מאַמען אַלץ, וואָס זייער הארץ האָט געגלוסט. דער טאַטע איז ניט פעיק געווען צו די „פרנסות" און טאָקע ניט געקענט געבן זיין משפחה קיין חיונה. ער איז געווען פאַרביטערט אויף דעם ווייבס „פרנסה", אָבער ניט געקענט זיך העלפן, ווייל אויך ער האָט פון דעם געלעבט.

אַז חייקל איז אַלט געווארן 7 יאָר איז ער אַנטלאָפן פון שטוב. ער האָט אָנגעהויבן פאַרשטיין וואָס עס קומט פאָר מיט זיין מוטער. ער האָט ניט געווּסט, וואָס דער מאָרגן וועט אים ברענגען. דאָן איז ער אויך פּטור געווארן פון דער שול און האָט אָנגעהויבן לעבן מיט אַרקען אין דער „מאַלינע". די פראַגע לימודים האָט אויפגעוועקט זיינע טרויעריקע זכרונות פון יענע יאָרן און ער האָט ממש געשפּיגן מיט פייער.

נאָך חייקלען האָבן נאָך געשריען יאָשקע, הערצקע און אַנדערע. די שוועסטע אַרבעט זיינען זיי גרייט צו טאָן, אָבער ניט לערנען.

אויסהערנדיק דאָס אַלץ האָב איך אָנגעהויבן באַנעמען, ווי ווייט איך בין נאָך צו פאַרשטיין, וואָס עס קומט פאָר אין אונדזערע קינדערישע נשמות. מיר מוזן נאָך לאַנג לערנען, ווי אַזוי מ׳דאַרף צוגיין צו זיי, ניט פאַרשאַפנדיק די קינדער קיין נייע יסורים. איך האָב באַשלאָסן ניט צו באַרירן די פראַגע לימודים אַזוי לאַנג ביז דאָס לעבן אַליין וועט דערצו ניט צווינגען. מיר האָבן פאַרגעזעצט די זיצונג און זיך פאַרטיילט מיט די פונקציעס: אַ סאַניטאַר, אַ פאַראַנטוואַרטלעכער פאַרן מאַגאַזין, פאַר די מכשירים פון סטאַליערייַ און שטרוי־אַרבעט, צוויי פאַרקויפער פון אונדזער פּראָדוקציע, צוויי אָרדנער פאַר דער קיך און צוויי אָרדנער פאַרן רייניקן די דירה. עס איז אויך באַשלאָסן געווארן, אַז די אָרדנער,

וועלכע ענדיקן פּרינצער רייניקונגס־אַרבעט, זאָלן קומען העלפן ביי דער שטרוי־אַרבעט. יעדן חודש בייט מען זיך מיט די פונקצעס.

— וואָס וועט זיין אויב עמעצער וועט ניט וועלן אויספירן זיינע פליכטן? — האָבן געפרעגט איסער און חייקל.

— אויב זיי וועלן ניט אויספירן פאַר אונדז וועלן מיר ניט אויספירן פאַר זיי.

זשאַמקע רופט זיך אָן:

— אויב עמעצער וועט מאַכן פאַלשע שטיק און ניט אויספירן זיין פליכט דאַרף ער קריגן קלעפּ פון גאַנצן קאָלעקטיוו.

— אויף קלעפּ בין איך ניט מסכים. יעדער איינער נעמט זיין פליכט פרייוויליק, ווייל ער וויל העלפן די, וואָס העלפן אים. דעריבער מיין איך, אַז מיר דאַרפן איצט ניט טראַכטן וועגן שטראָפן.

דערמיט איז די זיצונג געשלאָסן געוואָרן.

„א קאָמוניסטישע נעסט"

בעת צו די פּוילישע מאַכט־אָרגאַנען איז דערגאַנגען די ידיעה וועגן דער עקזיסטענץ פון אונדזער היים, זיינען זיי געווען זיכער, אַז דאָס איז אַ קאָמוניסטישע נעסט, וויייל קיינער האָט זיך אָפּילו ניט געוועגדט צו זיי וועגן אַ לעגאַליזאַציע. ווי איז אָבער מעגלעך געווען זיך צו וועגדן, ווען אין אונדזער היים איז נאָך ניט געווען קיין מעבל, קיין כלים, קיין בגדים און וועש. אָפּילו קיין פּערסאָנאַל ניט צו דער אַרבעט. וער וואָלט עס אונדז געגעבן אַ דערלויבעניש? דער אָנגענומענער יסוד פאַר אַ גוט אַוועקגעשטעלטער היים איז געווען פּריער פון אַלץ — אַ גוטע אויס־שטאַטונג.

מיין יסוד איז געווען אין גאַנצן אַן אַנדערער: ניט קומען אויפן פאַרטיקן, נאָר שטייגן צוזאַמען מיט דער אַלגעמיינער גייסטיקער און

שעפערישער אַרבעט פון די קינדער. איך האָב געזען דאָס גליק פונעם קינד ניט אינעם באַקומען אַלץ גרייט, נאָר דווקא אין זעלבסטשאַפונג. פאַר דעם פאַרוואַרלאָזטן קינד, וואָס האָט קיין מאָל ניט געהאַט דאָס גליקלעכע געפיל פון זיין אַ העלד אין זיין שעפערישקייט און האָט גע־ זוכט צו דערגענצן דעם פאַרלוסט דורך נעגאַטיוויטעט „העלדנטאַטן", דווקא פאַר אים איז די זעלבסטשאַפונג וויכטיקער ווי פאַר יעדן אַנדערן נאָר־ מאַלן קינד.

ס׳איז קלאָר, אַז דאָס אַלץ צוזאַמען האָט ניט דערמעגלעכט צו באַ־ קומען קיין לעגאַליזאַציע פאַר אונדזער היים. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שפּיאָנירונג נאָך אונדזער יעדן טראָט — די מאַכט האָט זיך געוואָלט דערווייסן מיט וואָס מען פאַרנעמט זיך אין דער דאָזיקער „נעסט".

געווען איז עס דאָנערשטיק, זעקס אַ זייגער אין דער פרי, ווען מיר אַלע זיינען געשטאַנען מיט באָרוועסע פיס און געוואַשן די טירן, פענצטער און פאָדלאָגעס. יעדן דאָנערשטיק פלעגן מיר באַקומען אַן אומזיסטע הייסע באָד פאַר די קינדער און טאַקע צוליב דעם פלעגן מיר די גענע־ראַלע רייניקונג מאַכן פאַר דער באָד.

פלוצים הערן מיר אַ שטילן קלאַפּ אין טיר. זשאַמקע האָט אויפגע־ עפנט די טיר און עפּעס אַ מאָדנער פאַרשוין איז אַרייngעקומען אין קא־ רידאָר און געבעטן רופן דעם דירעקטאָר. זשאַמקע האָט מיט פאַרווונדע־ רונג מיר געזאָגט, אַז עפּעס בעט ער אַ דירעקטאָר. איך האָב אַוועקגע־ לייגט די שייער־באַרשט און בין מיט די באָרוועסע פיס אַרויס אים פרעגן וואָס ער וויל. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער איז דער פראָקוראָר פון קינדער־ערייכט און ער וויל זען דעם דירעקטאָר. מיט אַ שמייכל האָב איך זיך פאָגעשטעלט פאַר אים און געבעטן אַנטשולדיקונג פאַר מיין ניט עסטעטישן אויסזען. ער האָט מיך אָנגעקוקט מיט פאַרווונדערונג און אַ ווייליע געשוויגן. איך האָב אים איינגעלאָדן אין קאָנצעלאַריע זיך זעצן. די קאָנצעלאַריע איז געווען אויסגעשטאַט מיט אַ צעבראָכן שרייבטישל, צוויי טאַבאָרעטקעס פון אייגענער אויסאַרבעטונג און אונדזער היסטאָ־ רישע שאָפקע. איך האָב אים מיט שטאָלץ דערציילט, אַז דאָס איז אונ־ דזער אייגענע פּראָדוקציע. איך האָב אים אויך דערציילט, וואָס פאַר אַ

וויכטיקער טאָג ס׳איז פֿאַר אונדז דאָנערשטיק און בכלל אַ ביסל וועגן אונדזער לעבן.

נאָך אַ לאַנגן שווייגן און פֿאַרשעריש בליק, האָט ער צו מיר מיט חניפה אַ זאָג געטאָן:

— אמת, אַז אָן אַ גרויסן אידעאַל קען מען אַזאַ אַרבעט ניט אויס־פירן?

— געווים, מ׳מוז ליב האָבן און גלייבן אין מענטשן, אָן דעם איז ניט מעגלעך קיין דערפֿאָלג — האָב איך אים געענטפֿערט.

איך קוק אים גלייך אין די אויגן און זע זיין אומצוטרוי צו מיר. איך טו אים אַ פֿרעג אָן צערעמאָניעס:

— איר מיינט אַוודאי, אַז איך בין אַ קאָמוניסטקע און וויל די קינדער אויסנוצן פֿאַר מיינע צוועקן?

— יאָ! — ענטפֿערט ער אומדרייסט. און וועלנדיק מיך קאָמפּענסירן פֿאַר דער גרויסער באַליידיקונג, גיט ער צו — אָבער דו טוסט אַ גרויסע זאַך!

איך קוק אים אָן מיט ביטול און ענטפֿער אים, אַז אויב די קינדער וואָלטן שוין געווען אין אַזאַ מצב, אַז מען וואָלט זיי געקענט אָנפֿאַרטרויען אומלעגאַלע אַרבעט, וואָלטן זיי זיך שוין ניט געגייטיקט ניט אין מיין הילף און ניט אין זיין הילף. דערביי האָב איך צוגעגעבן, אַז ער קען די קינדער ניט ערגער פון מיר, וויל ניט איין מאָל איז אַ גרויסער טייל פון זיי געשטאָנען פֿאַר זיין געריכט. ווי איז עס מעגלעך צו דערלאָזן אַזאַ חשד?

ער האָט זיך טאָקע אַ וויילע פֿאַרטראַכט און צוגעגעבן, אַז זיי האָבן טאָקע וועגן דעם וויניק געטראַכט, און ער האָט מיך באַשאָנקען מיט אַ פֿריינדלעכן שמייכל.

נאָכן שטעלן מיר צענדליקער פֿראָגן און נאָכן באַקוקן אונדזער גרויסע אָרעמקייט, האָט ער גרויסמוטיק צוגעגעבן, אַז ער וועט רעפּערירן וועגן דעם אין דער שטאָט־פֿאַרוואַלטונג און וועט פֿאָדערן פון דער אָפּטיילונג פֿאַר סאָציאַלער פֿאַרזאָרגונג מ׳זאָל אונדז צוטיילן שטיצע.

אין אַ קורצער צייט אַרום איז אונדזער היים אָנגעקענט געוואָרן

פֿאַרמעל פון דער אָפּטיילונג פֿאַר סאָציאַלער פֿאַרזאָרגונג און מיר האָבן באַקומען שטיצע נאָר פֿאַר די קינדער, וואָס זיינען שוין געוואָרן פֿאַר־האַלטן דורך דער פֿאָליציי. די קינדער, וואָס האָבן געקענט דאָס „פֿאַך“ בעסער און האָבן זיך אויסגעהיטן פון דער פֿאָליציי, האָבן קיין שטיצע ניט באַקומען. אַזוי אַרום מיר באַקומען שטיצע נאָר פֿאַר אַ העלפט קינדער. צוזאַמען מיט דער אָנערקענונג איז אויף מיר אַרויפגעלייגט געוואָרן אַ פֿליכט מיטצוארבעטן מיטן קינדער־געריכט. יעדן צווייטן מיטוואָך האָב איך געמוזט זיין אָנוועזנדיק אין געריכט. די יוגנטלעכע וועלכע איך האָב געהאַלטן פֿאַר פֿאַסיק פֿאַר אונדזער היים, האָב איך געהאַט די רעכט זיי אַרײַנצונעמען אין אונדזער היים.

ניט אַלע מאָל האָב איך געהאַט די מעגלעכקייט אַוועקצוגיין און איבערלאָזן די חברה אויף דער השגחה פון אַ פֿאַר עלטערע יינגלעך אָדער אויף אַ צופעליקן חבר, וועלכער פלעגט קומען מיט פֿאַרבייטן אויף אַ פֿאַר שעה. און אָט איז אַ מאָל געשען, אַז איך בין ניט געקומען און דער דער ריכטער האָט אָן מיר באַשלאָסן, אַז דער פֿאַרמשפּטער איז פֿאַסיק פֿאַר אונדזער היים. אַ פֿאָליציאַנט האָט אַוועקגעפֿירט דאָס יינגל צוזאַמען מיט די אַקטן צו אונדז.

אַ פֿאָליציאַנט ברענגט יודקען

וועג דער פֿאָליציאַנט איז אַריין מיטן יינגל, זיינען מיר אַלע געזעסן בײַ שטרוי־אַרבעט. מיר האָבן זיך געאײַלט אַרויסצוענדיקן אַ באַשטע־לונג. וועג די חברה האָט דערזען דאָס יינגל, האָבן זיי אָנגעהויבן שרײַען: „האַ, יודקע שנאַרער איז שוין דאָ?“ איך האָב איינגעלאַדן דעם פֿאָלי־ציאַנט מיט יודקען אין קאַנצעלאַריע און בעטנדיק בײַ אים די אַקטן. געהייסן אים צוווארטן בײַ איך וועל זיך באַראַטן מיט די קינדער, ווײַל אָן זייער הסכמה נעמען מיר ניט אָן קיין איין נײַ קינד אין אַנשטאַלט. דערהערנדיק דאָס, האָט דער פֿאָליציאַנט שיר ניט באַקומען אַ האַרצ־

שלאָק. זיי האָבן זיך דאָך געהאַלטן פֿאַר גאַנצע געניאַלן, דאַרף ער גאָר וואַרטן ביז די זשידלאַקעס־גנבים וועלן באַשטימען אָנצונעמען אָדער אָפּצוווּאַרפן דעם באַשלוס פון הויכן פּוילישן געריכט? עס האָט אים געוואַרפן ווי אין קדחת. איך האָב געפֿרוווט אים אויפקלערן, אַז אויב איך וועל אָננעמען קינדער אין זייער משפּחה קענן זייער ווילן וועלן די ייִנגלעך זיי פֿייניקן און במילא מיר ניט העלפֿן אין מיין אַרבעט פון רעהאַביליטאַציע. מיינע אַלע דערקלערונגען זיינען אָבער ניט דערגאַנגען צו זיין צעהיצטן קאָפּ. ער קען בשום אופן ניט באַגרייפֿן, ווי קען דאָס זיין, אַז אַ דירעקטאָר פון אַן אַנשטאַלט זאָל זיך אָפּילו נעמען דאָס רעכט ניט אָננעמען אַ קינד, וואָס דאָס געריכט האָט אַזוי באַשטימט, אָן דער הסכמה פון די גנבים?

איך האָב אים געלאָזן זיך היצן און בין אַריין מיט די אַקטן צו די קינדער. צוגוויפגערופן אַן עקסטראַ זיצונג און וויל זיי איבערלייענען די אַקטן פון אויספֿאָרשונג־ריכטער. הייבט זיך אָן אַ געשריי פון אַלע זייטן: „בשום אופן ניט! מיר וועלן מיט יודקען צוזאַמען ניט זיין. יודקע איז ניט נאָר אַ שנאָרער, ער איז אויך אַ מסור!“ יעדער האָט צו דערציילן עפּעס אַ פּאַקט, וואָס ער האָט איבערגעלעבט מיט יודקען. אַלע זאָגן עדות אויף דעם נידעריקן מאָראַל זיינעם. די לעצטע דערציילונג פון איסערן האָט מיך פּולשטענדיק איבערצייגט, אַז זיי קענען דערווייל בשום אופן ניט לעבן מיט אים צוזאַמען.

איסער האָט דערציילט אָט וואָס: יודקע האָט בכלל ניט געהערט צו זייער בראַנזשע, ער איז געווען אַ שנאָרער, און גנבים האָסן די שנאָרערס מער ווי אַ פּאָליציאַנט. אָבער איין מאָל איז ער געקומען אין זייער „מאַלינע“ אַ צעבלוטיקטער און דערציילט, אַז זיין שטיפֿמאַמע האָט אים געשלאָגן, וויל אַנשטאָט שטיין בייַם קינאָ און שנאָרן, האָט ער זיך אַרייַנגענגבעט אין קינאָ־זאָל און געזען דעם פילם. ער איז געווען אַזוי צעשלאָגן, אַז ס׳איז געווען אַ רחמנות אויף אים צו קוקן.

— איך, גולם, האָב אַנגעהויבן בעטן חברה זאָל אים אַריינענעמען צו אונדז אין „מאַלינע“ — דערציילט וויטער איסער. — די יאַטן האָבן ניט געוואָלט מסכים זיין. אָבער גנבים האָבן אַ גוט הארץ און מ׳האָט אים

אַריינגענומען און זיך געטיילט מיט אים מיטן לעצטן ביסן. אין עטלעכע טעג אַרום האָבן מיר געדאַרפט אַדורכפירן אַ שטיקל אַרבעט און ער האָט געדאַרפט בלויז היטן. אָט האָט ער געהיטן: ווי נאָר ער האָט דערזען אַ „מענטע" (פאָליציאַנט), האָט ער אָנגעהויבן אָנטלויפן אַנשטאָט אונדז צו געבן אַ סימן. די מענטע האָט זיך אַ יאָג געטאָן נאָך אים און נאָך די ערשטע פאָר קלעפּ האָט ער באַלד אויסגעזאָגט ווו מיר זיינען. עס גייט ניט, לערערין, אין די קלעפּ וואָס מיר האָבן אַריינגעכאַפּט, נאָר אין פאַרדרוס, אַז מ׳קען אַזעלכעס אָפטאָן אַן אייגענער חברה, וואָס טיילט זיך מיט דיר מיטן לעצטן ביסן.

ווען איך בין כמעט נאָך אַ שהדיקער זיצונג אַריין אין קאַנצעלאַריע מיט אַ נעגאַטיוון ענטפער, איז דער פאָליציאַנט גרייט געווען אונדז אַלע־מען דורס צו זיין. מיט שוים אויף די ליפן האָט ער געשריען, אַז מ׳דאַרף אַ סוף מאַכן מיט דער קאָמוניסטישער פאַרברעכער־באַנדע. ער האָט אַ כאַפּ געטאָן יודקען ביים קאָלנער און איז אַן אַ „גוטן טאָג" אַרויס פון צימער.

עקסטראַ־זיצונג אין פוילישן געריכט פאַר קינדער

ווען דער פאָליציאַנט האָט צוריקגעבראַכט יודקען מיט אַלע אַקטן און דערציילט אויף זיין שטייגער, וואָס עס קומט פאָר ביי אונדז אין דער היים, האָבן זיך אָנגעהויבן די הויכע פוילישע יוסטיץ־באַאַמטע צו באַאומרוִקן און מיך אַרויסגערופן צו אַ פאַרברייטערטער זיצונג פון ריכטער, אַדוואָקאַטן און פּראָקוראָרן, ווו איך האָב געדאַרפט רעפערירן ווען דער פאָליטיק פון מיינע אַרבעטס־מעטאָדן, באַרירן דעם צוגאַנג מיינעם צו רעליגיע און נאָך... עס זיינען מיר געשטעלט געוואָרן הונדערטער פראַגן און קרייץ־פראַגן, כדי מיך אַרויסצופירן פון גלייכגעוויכט. אויף אַלעם האָב איך געענטפערט מיט רויִקייט און זיכערקייט אין מיין וועג וויִ איך וואָלט געזעסן צווישן פריינד.

די זיצונג האָט געדאַרפט באַשליסן, צי איז עס טאַקע אַ דערציִונג־אַנ־

שטאַלט, אָדער אַ קאָמוניסטישע נעסט. אַ סך פון מיינע דערציִערישע מע־טאָדן איז דורך אַ גרויסער צאָל יוריסטן אויפגענומען געוואָרן מיט פֿאַר־שטענדניש, אָבער בנוגע איין פֿראָגע האָבן זיי געהאַט ספיקות: ווי אַזוי קען מען איבערדערציִען קינדער אָן רעליגיע?

וועג זיי האָבן געזאָגט רעליגיע, האָב איך זיי אויסגעבעסערט, אַז זיי טראַכטן מן הסתם וועגן דאָגמען, ווייל אויך רעליגיע פֿאַרנעמט אין אונדזער דערציִונג־סיסטעם אַ וויכטיק אָרט — און טאָקע דער וויכטיקסטער יסוד פון רעליגיע, ווי ליב האָבן דעם חבר ווי זיך זעלבסט און העלפֿן איינער דעם אַנדערן אין אַ שווערער מינוט. איז דען נאָך פֿאַראַן עפּעס העכערס אין דער רעליגיע, ווי דאָס? וואָס שייך דאָגמען? האָב איך זיי דערקלערט, אַז אין דער ערשטער פֿאַזע פון דערציִונג קען עס אַפֿילו ניט קומען אין באַטראַכט, ווייל קינדער, וואָס האָבן אין זייער לעבן ניט פֿאַרזוכט דעם טעם פון ליבע, וואַרעמקייט און די פֿרייד פון קינדער־שפּיל, קענען ניט גלייבן אין גאָט אָדער מענטש. זיי באַציִען זיך מיט אַכזריותדיקער אויסלאַ־כערישקייט צו גלויביקע. און פֿאַרוואָס טאָקע זאָלן זיי גלייבן? ווער האָט זיי אויסגעשטרעקט אַ האַנט, ווען זיי זיינען אַרומגעגאַנגען הונגעריק און אָפּגעריסן אין זייערע פּריסטע קינדער־יאָרן און נאָך ניט געווויסט דעם וועג ווי אַזוי זיך צו ראַטעווען פון נויט.

איך האָב זיי דערציילט איינעם פון דער גרויסר צאָל ביליקע וויצן, וואָס קורסירן צווישן אָט די קינדער און זאָגן עדות וועגן זייער באַציִונג צו געטלעכקייט: איין מאָל איז אַ יינגל אַריין אין בית־מדרש זיך אָנווײַזעמען. זאָגט צו אים אַ ייד: „עס פּעלט אייַנער צום מנין, קום, שטעל זיך דאָוונ־נען". „רופט בעסער די רייכע זינדלעך", האָט אים דאָס יינגל געענטפֿערט, „זיי גיט גאָט אַלץ. מן הסתם האָט אויך גאָט ליב מ׳זאָל אים אונטערקויפֿן".

איך האָב זיי דערציילט, אַז ביי די קינדער איז ניטאָ קיין זכר פון גלויבן אין די אייגענע שעפּערישע כוחות. זיי האַלטן זיך פֿאַרן נידעריק־סטן שיכט פון דער מענטשלעכער געזעלשאַפֿט און זיינען פֿאַרביטערט אויף דער גאַנצער וועלט.

דער יסוד פון אונדזער אַרבעט איז קודם כל אייַנצופּלאַנצן גלויבן אין זייער שאַפֿונגס־קראַפֿט: בויען זייער א י ך — זייער פֿערזענלעכקייט אויפֿן

בשותפותדיקן יסוד פון זייער ניי געזעלשאַפטלעך לעבן; געבן זיי די מעג־
לעכקייט פריי זיך אַרויסצוזאָגן וועגן אַלע ענינים און אַפילו באַשטימען
זאַכן. דער דערציִער מוז זיין פאַרזיכטיק ביים אַריינדרינגען אין דער נשמה
פון די קינדער מיט זיין נייעם וועג פון איבערשאַצן פון ווערטן, מיט
זיין מאָראַל. דער דערציִער מוז זיך אַפילו טיילווייז אַראָפלאָזן צו זיי און
ווי אַן „אייגענער", פון אינעווייניק, לאַנגזאַם, אומבאַמערקט פאַר זיי ענ־
דערן זייערע באַגריפן וועגן דער פערזענלעכער און געזעלשאַפטלעכער מא־
ראַל. דאָס איז אַ לאַנגער פּראָצעס, און נאָר מיט אַ טיפער פאַרשטענדעניש
פאַר זייער שוועכער פאַרגאַנגענהייט און מיט פולן פערזענלעכן צוטרוי,
וועט מען קענען דערפירן די דאָזיקע קינדער צו אַ העכערער מדרגה. אפשר
דאַן וועט מען לעך זיין צו באַווירקן זייער דערוועקט מענטשלעך געפיל מיט
רעליגיעזע עלעמענטן. איך האַלט, אַז זיי וועלן נאָך לאַנג ניט זיין פעיִק
אויפצונעמען אַבסטראַקטע באַגריפן.

אויב מיר זאָלן אַפילו דערלאָזן דעם גענאַנק, אַז רעליגיע איז אַ נויט־
וונענדיקייט, איז דאָס בעסטע מיטל צו אַנטוויקלען זייער פאַנטאַזיע, וואָס
איז אַזוי וויכטיק פאַר יעדן קינד און דערוואַקסענעם ביי דער איבערדער־
צייגונג צו אַ מער עטיש לעבן — איז עס אויך נאָר מעגלעך אויף אַ העכע־
רער קולטור־מדרגה. ווען זיי וועלן שוין קענען לייענען, קען מען זיי פאַר־
זיכטיק אונטערוקן שיינע רעליגיעזע לעגענדעס, אויסטערלישע געשעע־
נישן, נסים און רעליגיעזע העלדן, וועלכע האָבן זיך מקריב געווען פאַר
אַ פאַלק, פאַר אַ גלויבן אָדער אַן אמת.

נאָכן אויסהערן מיינע אויפקלערונגען איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז די
פּוילישע אינטעליגענץ זאָל שיקן סטודענטן און לערער, כדי צו לערנען
דעם אַרבעט־סיסטעם פון אונדזער היים און דאַן, נאָך אַ גרינטלעכער
באַהאַנדלונג, אויפבויען אַן אַנאַלאָגישע היים פאַר קריסטלעכע קינדער.

פּוילישער אינטערנאַט פֿאַר פֿאַרוואָרלאָזטע און פֿאַרבּרעכער־קינדער

בעת דער פּוילישער אינטערנאַט האָט זיך אָנגעהויבן בויען, זיינען נאָך אין אונדזער היים געווען צוויי ניט־יידישע קינדער, איינער אַ פּוילישער און איינער אַ רוסישער. די דאָזיקע קינדער האָבן יאָרן לאַנג געלעבט צוזאַמען מיט אונדזערע קינדער אין די „מאַלינעס", געלעבט דאָרט ווי גטריי ברידער. וועז אונדזערע קינדער האָבן זיי געבראַכט אין היים האָב איך אין גאַנצן ניט געפילט, אַז דאָס זיינען ניט קיין יידישע. זיי האָבן געריידט יידיש און געווען אָן אָרגאַנישער טייל פון דער חברה.

וועז די „געזעלשאַפט פֿאַר ספּעציעלער דערציונג" האָט אָנגעהויבן שטיצן דעם אַנשטאַלט איז זייער ערשטע פֿאָדערונג געווען צו באַזייטיקן די קריסטלעכע קינדער. דאָס איז געווען די ערשטע זינד פון דער פילאַנטראָפּיע לגבי אונדזער היים. סיי איך, סיי די קינדער האָבן ניט געקענט טראָכטן אַפילו וועגן שיידן זיך מיט וואַנקען אוז יושעקן. מיר האָבן אַלץ אָפּגעלייגט די אָפּעראַציע ביז עס איז געשען דער גרויסער נס.

די פּוילישע אינטעליגענץ האָט זיך פֿלוצים דערפילט זייער געטראָפֿן, וואָס די יידישע מינדערהייט האָט געזוכט אוז געפונען אַ וועג צו דער פֿאַרהעלטנישמעסיק קליינער צאָל פֿאַרבּרעכער־קינדער אוז די פּוילישע אינטעליגענץ לעבט זיך רויק, בעת טויזנטער קריסטלעכע קינדער פֿאַרפולן די קינדער־קאָלאָניעס אוז גאַסן. טאָג־אויס האָבן אָנגעהויבן קומען דעלעגאַציעס אויף אָבסערוואַציעס אוז לסוף האָבן זיי אָרגאַניזירט אַ היים מיטן גאַנצן טשאַק: שיינע זאַלן, שיין־מעבלירטע צימערן, גוט־אייגעאָרדנטע וואַרשטאַטן מיט אַ געשולטן פּערסאָנאַל אין עטלעכע וויכטיקע פֿאַכן, ווי סטאָליריי, שלאָסעריי אוז אַפילו שוסטעריי. גוט עסן אוז ספּעציעל גוטע קליידונג, זייענדיק זיכער, אַז זיי האָבן אונדז איבערגעשטיגן אין גאַנצע הונדערט פּראָצענט. די פּרויען־פֿאָליציי האָט פֿאַר זיי ווערבירט די גאַסן־קינדער, דאָס געריכט האָט אַלע קריסטלעכע קינדער געשיקט אַהין אוז אויך אונדזערע צוויי קינדער זיינען אויפגעפֿאָדערט געוואָרן אַריבערצוגיין אין זייער אינטערנאַט. אין אַ קורצער צייט האָבן זיי אָנגעקליבן 58

קינדער. דער סדר־היום איז איינגעשטעלט געוואָרן אַן דעם אָנטייל פון די קינדער. איך האַלט, אַז דאָס איז געווען דער גרעסטער פעלער זייערער, וואָס האָט צעשטערט דעם יסוד פון זייער היים. דער ערשטער פונקט פון סדר־היום זיינען געווען די תפילות: נאָך יעדן עסן האָט מען געדאַרפט זאָגן אַ דאַנק־תפילה און פאַרן שלאָפן־גיין האָט מען ווידער געדאַרפט קנייען פאַר דעם הייליקן בילד און זאָגן אַ תפילה. פאַרשטענדלעך, אַז די תפילות זיינען באַגלייט געוואָרן דורך די יינגלעך מיט חוזק און דאָס האָט אַרויס־גערופן כעס און קאָנפליקטן מיט די דערציִער.

מ׳האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו באַשטראָפן פאַר יעדן חוזק. דאָס האָט, פאַרשטענדלעך, פאַרשאַרפט דעם אומצוטרוי צו די דערציִער. עס פלעגן דאָרט, פונקט ווי בייַ אונדז, פאָרקומען יעדע וואָך זיצונגען מיט די קינדער, אָבער די קינדער פלעגן קיין אייַנדרוק ניט קענען דורכפירן. זיי האָבן זיך געפילט געצוווונגען אָנצונעמען געזעצן, וואָס זיינען געווען קעגן זייער מיינונג. אַ גאַסן־קינד, וואָס די פרייהייט איז געווען די אייניציקע קאָמפּענ־סירונג פאַר אַלע זיינע לעבטעג, איז ניט בכוח מוותר צו זיין אויף איר אַזוי לייכט, ווי עס האָבן זיך פאָרגעשטעלט די פּוילישע דערציִער. עס האָבן אָנגעהויבן יעדן טאָג אַנטלויפן קינדער פון דעם „גן־עדן", מיטנעמענדיק פאַרשידענע זאַכן. וואָנקע מיט יוזשעקן פלעגן קומען יעדע פאָר טעג און בעטן מיר זאָלן זיי צוריק אָננעמען אין אונדזער היים. זיי האָבן דערציילט וועגן סקאַנדאַלן, וואָס קומען דאָרט פאָר. מיר האָבן זיי געמוזט אָפּזאָגן, פאַרענטפערנדיק זיך, אַז דאָס גאַריכט דערלויבט אונדז ניט.

פאָרשלאָג אָנצונעמען יודקען אין אונדזער היים

נאָך דעם ווי יודקע איז ניט אָנגענומען געוואָרן אין אונדזער היים און איז אָפּגעפירט געוואָרן אין אַ קינדער־תפיסה, פלעג איך אים יעדע צוויי וואָכן באַזוכן. וועג עס זיינען שוין אַריבער אַרום צוויי חדשים ווי יודקע איז

געזעסן, האָב איך געפֿרוווט ווען דאָס געוויסן ביי מיין חברה. מיינע דער־ציילונגען וועגן זייער ליידן האָבן ביסלעכווייז איינגעלאָשן דעם האָס צו אים און דעם פונק פון נקמה, וואָס האָט אַ ברען געטאָן בעת ער איז געבראַכט געוואָרן אין דער היים. איך האָב אָנגעהויבן באַהאַנדלען דאָס לעבן פון אַ שנאָרער־קינד בכלל. דערציילט זיי, אַז אַ קינד פון אַ שנאָרער־משפּחה הייבט אָן ליידן שוין פון דער ערשטער וואָך פון זיין געבוירן. די עלטערן נוצן אויס דאָס קינדערישע געוויין, כדי צו דערוועקן רחמנות ביים דורכגייער און דורך דעם מאַכן זיי מער געלט.

די קינדער הייבן אָן זיך צו דערמאָנען און דערציילן בילדער פון „ראָספּוטינס" ווייבער (אַ באָרימטער ווילנער בעטלער, וועלכער האָט גע־האַט, ווי מ׳פֿלעגט דערציילן, 20 ווייבער) מיט יעדן ווייב האָט ער געהאַט קינדער און דאָס איז געווען די בעסטע פֿרנסה. ביי יעדן ראָג פון אַ קריין־גאַס פלעגט ער אַוועקשטעלן אַ פֿרוי מיט אַ קינד און פון דער ווייטנס קאָנטראָלירן צי זיי בעטלען גוט, צי זיי קנייפּן זייערע קינדער אין דער ריכטיקער צייט, ווען די „הערעלעך" גייען אַדורך. זשאַמקע דערציילט, אַז ווינטער־צייט אין גרעסטן פראָסט פלעגן זיי טראָגן זייערע קליינע קינדער מיט בלויע, באָרווסע פיסלעך. איין מאָל האָט ער אַליין געזען, ווי אַ מאַ־דאָם האָט אַ בעטלערין דערלאַנגט קליידער פאַרן קינד, האָט זי די קליידער גלייך פאַרקויפט און זיך געביטן מיט אַ צווייטער שנאָרערקע מיט די קינ־דער, כדי מ׳זאָל ניט דערקענען, אַז זי טראָגט ווידער דאָס קינד נאָכמאָל. כריפּקא האָט דערציילט, ווי אַזוי „ראָספּוטין" פלעגט שלאָגן די עלטערע קינדער, וועלכע האָבן שוין געקענט אַליין בעטלען און פלעגן ניט געווג רייסן די פּאָלעס פון די „הערעלעך".

האָבנדיק אַזאַ רייכן מאַטעריאַל פאַר זיך און אַזאַ גרויסן אַנטייל פון אַלע קינדער, האָב איך שטיל און אומעטיק אַ פרעג געטאָן, צי מיינען זיי, אַז מיר זיינען אין אַרדענונג לגבי יודקען? איז דען אַ ווונדער, ווען אַ קינד, וואָס האָדעוועט זיך אין אַזוי פיל יסורים, איז אַ פּחדן און אַ מסור? פאַרוואָס האָבן מיר אים נאָך צוגעלייגט יסורים, מיר, וועלכע ווייסן אַזוי גוט וועגן אומגליקלעך לעבן. מיר האָבן אים געשיקט אין תּפיסה, אַנ־שטאָט אים אויסשטרעקן אַ האַנט אין זיין נויט.

— ס׳מאַכט ניט אויס, — זאָגט הערצקע, — זאָל ער שפּירן דעם טעם פּאַרן פּאַראַטן אייגענע חברים?

— לערערין, — גיט צו איסער, — פון אַ שנאַרער וועלן מיר קיין מאָל קיין מענטש ניט מאַכן! שענקט אַ נדבה! — שרייט ער אויס מיט חוזק.

— לערערין! — רופט אויס אַרקע, — אַ גנב וועט בעסער שטאַרבן פּאַר הונגער און וועט ניט אויסשטרעקן די האַנט.

פון אַלע זייטן הערן זיך אויסרופן, אַז אַ גנב וועט בעסער פּאַרפוילט ווערן אין טורמע, איידער זיך אַזוי דערנידעריקן.

עס ווילט זיך מיר זיי זאָגן, אַז אַרייגרוקן אַ האַנט אין אַ פּרעמדער קעשענע איז ניט קיין גרעסערער יחוס, ווי בעטלען. אָבער איך שווייג. איך ווייס, אַז דאָס איז זייער אייגציקער שטאָלץ אין לעבן.

— מיינט איר ניט, חברה, אַז צווישי חדשים תפיסה אַלס צוגאָב צו זיין טרויעריקן לעבן, איז אַ גענוגנדיקע שטראָף? —

זיי שווייגן און דאָס איז אַ גוטער סימן.

— מיינט איר ניט, אַז מ׳וואָלט געדאַרפט צוגיין זען, צי איז ער נאָך ניט איינגעבראַכן אין גאַנצן? איר שווייגט! איר פּאַרשטייט ווי גרויס אונדזער זינד איז, אָבער איר האָט נאָך ניט קיין כוח גובר צו זיין די שנאה, וואָס איר טראָגט אין האַרצן. איך גיי צו אים איבערמאָרגן אויף אַ זעונג, וועט עס ווייל מיטגיין, דאַרף מיר ביז מאָרגן פרי געבן אַ תשובה, כדי איך זאָל קענען אַרויסנעמען אַ דערלויבעניש.

אַלע שווייגן. דער אייגציקער, וואָס האָט מוט געהאַט זיך אָפּצורופן, איז געווען לייבושקע. ער האָט ניט קיין מורא געהאַט פּאַר דער קריטיק פון דער חברה. ער וועט מיטגיין. מיר באַשליסן מיטצונעמען זיסווארג. דערמיט ווערט די זיצונג געשלאָסן.

באַזוך ביי יודקען אין תפיסה

אין אַ האַלב־פינצטערער קאַמער האָבן מיר געפונען יודקען זיצנדיק אויף זיין נאַרע. ער איז בלאַס און דערשלאָגן. אין קאַמער זיינען געווען נאָך צוויי קריסטלעכע יינגלעך, וועלכע זיינען געווען עלטער פון יודקען און האָבן זיך געפילט אין קאַמער מעשה באַלעבאַטים. קיינער פון זיין משפּחה האָט אים קיין מאָל ניט באַזוכט און קיינער האָט אים קיין פּעקל ניט געשיקט. דאָס עסן איז ווייניק און שלעכט. לייבושקען האָט ער זיך געשעמט צו קוקן אין די אויגן, געפילט זיך שולדיק אַקעגן אים. אָנגעקוקט מיך שעמעוודיק, גערעדט שטיל, פרעגנדיק, צי וועל איך אים אַ מאָל פון דאָנען אַרויסנעמען. פלוצים האָבן מיר דערפילט, אַז ער שטיקט זיך פון זיינע טערערן. ער האָט מער ניט געקענט אַרויסברענגען קיין איין וואָרט. לייבושקע האָט באַמערקט זיין צושטאַנד און אַ קלאַפּ געבנדיק אים אין פּלייצע, אויסגערופן:

— זיי ניט קיין יידענע!

יודקע האָט לאַנג, לאַנג געכליפּעט. ווען ער האָט זיך באַרויקט, האָב איך אים געפרעגט:

— ווי מיינסטו, יודקע, וואָלסט זיך גוט געפילט צווישן אונדזער חברה?

— לערערין, — האָט יודקע געזאָגט מיט געבעט, — איך וועל טאָן אַלץ, כדי אויסצוקויפן מיינע זינד. איך וועל זיי ווייזן, אַז יענער יודקע איז שוין מער ניטאָ. איר וועט זען, אַז זיי וועלן מיר מוחל זיין. גנבים האָבן גוטע הערצער.

מיר האָבן זיך מיט אים געזעגנט, צוזאָגנדיק אים, אַז מיר וועלן טאָן פאַר אים אין דער דאָזיקער ריכטונג.

לייבושקע איז געווען געריירט ביז טערן און גרייט געווען אים באַלד מיטצונעמען. — לערערין, — האָט ער געפרעגט אַ געריטער — פאַרוואָס האָבן מיר אים איבערגעלאָזן אין אַזאַ לאַגע?

— איך טו גאָרניט אָן דער הסכמה פון דער חברה — האָב איך געענטפערט — אויב חברה וועט באַשטימען אים אויפצונעמען אין אונדזער

משפחה און זיך באַצויגן צו אים מענטשלעך, וועל איך עס גלייך אַדורכפירן דורכן געריכט.

וועז מיר זיינען צוריקגעקומען פון דער זעונג זיינען אונדז אַלע אַנט־קעגנגעקומען מיט פראַגן. מיר האָבן זיך אַרומגעזעצט אַרום טיש און איך האָב זיי דערציילט, אין וואָסער מצב מיר האָבן אים געפונען און וואָס ער האָט געבעטן. אַ סך פון די יינגלעך זיינען געווען דערדריקט און ביי אַנ־דערע האָט מען געזען אַ טייוולאָנישן שמייכל פון זיסער נקמה. אַרקע האָט אויסגעשריִען:

— איך אויף אייער אָרט וואָלט אים גלייך מיטגענומען!

— און וואָס וואָלט איר געטענהט — האָב איך געפרעגט מיט געמאַכ־טער קאַלטקייט — וועז איך ברענג אים אַן אייער הסכמה? איבעריקנס, פון אַ תפיסה געמט מען ניט וועז מ׳וויל, מ׳מוז פריִער באַקומען אַ דערלוי־בעניש.

— מיר זיינען פחדנים! — שרייט לייבושקע אויס מיט צער, — וואָס האָבן מיר מורא געהאַט אים אויפצונעמען, וואָס וועט ער אונדז איצט מסרן? בעסער וואָלט געווען אים באַצאָלן מיט קלעפ אין שטוב אַיידער אים אַרייִנוואַרפן צווישן גויִשע מערדער!

עס הייבט זיך אָן אַ וויכוח און עס ווערט באַשלאָסן אים אויפצונעמען און אַפילו נישט דערמאָנען אים וועגן זיינע אַמאָליקע חטאים.

יודקע אין אונדזער היים

אין צוויי טעג אַרום איז שוין יודקע געווען מיט אונדז. אָפגענומען האָבן אים אַרקע, לייבושקע און איסער. די איבעריקע חברה האָט דערווייל צוגעגרייט אַ גוטן מיטאָג, קלאָצקעס מיט מילך. מ׳האָט געכלאָפטשעט די זופ מיט גרויס התמדה און מ׳האָט כמעט ניט גערעדט. וועז יודקע האָט געענדיקט איין טעלער האָט אים דער אָרדנער פאָרגעלייגט אַ צווייטן טעלער און חברה האָט שמייכלענדיק צוגעגעבן:

יודקע ביים אַנקומען אין אונדזער היים

— יודקע, רייב אוך שוויג!

ביסלעכווייז איז די געדריקטע שטימונג צעשוווּמען, מ׳האָט זיך אַנגע־הויבן אויספרעגן וועגן דער טורמע, ווער פון זייער חברה זיצט דאָרט? צי אַרבעט מען שווער? יודקע האָט דערציילט מיט נחת אוך דאָס קאָמישסטע איז געווען די מעשה מיט דער יום־טובדיקער זופּ:

— די זופּ אין טורמע איז באַשטאַנען בלויז פון אַ קוואָרט וואַסער, ווו ס׳פלעגט אַרומשווימען אַ האַלבער קאַרטאָפל, אַ מאָל אַ בעבל, אָדער אַ שטיקל קרויט. איין מאָל, לכבוד זייערס אַ יום־טוב, האָט מען אונדז גע־בראַכט אַ רויטע פּאָמידאָרן־זופּ מיט קאַרטאָפל אוך אַפילו מיט שטיקלעך פלייש. מיינט איינער פון די שקצים, אַז דאָס שטיקל פלייש אין מיין מענאַשקע איז גרעסער אוך רייסט אַרויס ביי מיר מיין מענאַשקע אוך גיט מיר זיינע. גיי קעמף מיט אַזאַ געזונטן זשלאָב. האָב איך אים אָפגעגעבן מיין מענאַשקע אוך געגומען עסן פון זיינער. איך הער ווי ער זשלאָקעט די זופּ, וועלנדיק וואָס גיכער צוקומען צו דעם גרויסן שטיק פלייש. פלוצים שלעפּט ער אַרויס מיט הנאה דאָס גרויסע שטיק אוך דערזעט גאָר, אַז עס איז אַ מויז. איך האָב געמיינט, אַז ער קריגט אַ האַרצשלאַק. ער האָט פון כעס אַ שליידער געטאָן די מענאַשקע אין דער ערד אוך גרייט געווען מיך אויפצוועסן. איין נס, וואָס דער שומר האָט דערהערט דעם קלאַפּ, איז ער אַריין אין קאַמער.

חברה האָט זיך געקייקלט פון געלעכטער. עס האָט זיי אַרומגעכאַפּט אַ תאוותדיק נקמה־געפיל אוך זיי האָבן געשריען מיטן גאַנצן כוח:

— גוט אַזוי! אַ מכה פאַרן כאָפן! אַ מויז אין דעם טריפהנעם האַלדז!

יודקע איז גלייך אַריין אין דער אַרבעט מיט לייב־אוך־לעבן. די הענט האָבן געאַרבעט אוך דאָס מויל האָט ניט אויפגעהערט צו באַקן ליגנס (אַ ספּעציפישער שטריך פון שנאָרער). ער האָט דערציילט מעשיות וועגן זייער קרובים, וועלכע זיינען געווען גרויסע גבירים, דאָקטוירים אוך גע־לערנטע, געהאָט גרויסע פאַבריקן אוך הייזער, געפאַרן אין שיינע קאַרעטעס. די יינגלעך האָבן הנאה געהאַט פון זיינע מעשיות אוך געלאַזן אים באַקן די ליגנס.

יודקע האָט אָבער געהאַט אויך גרויסע מעלות: ער האָט ליב געהאַט

אַ בוך, ער פלעגט לייענען אַ צייטונג, און שפּעטער, ביים שלאָפן־גיין, דערציילן די יינגלעך וועגן דעם וואָס ער האָט געלייענט. וועגן איך האָב אים פאַרגעלייגט מיין הילף ביים לערנען, האָט ער מיין פאַרשלאָג אָנגענומען מיט גרויס פרייד. ער פלעגט אַרבעטן אויף די לעקציעס אין יעדער פרייער מינוט. אין משך פון איין יאָר האָט ער דורכגעמאַכט דעם קורס פון דריי לערניאָרן און איז אַריין אין פינפטן קלאַס פון אַ נאָרמאַלער שול. ער האָט געלערנט מיט גרויס דערפאָלג און וואָלט זיכער פאָרגעזעצט די לימודים אין אַ מיטלשול, ווען ער וואָלט ניט אומגעבראַכט געוואָרן דורך די דייטשן.

ערשטער דין־וחשבון פון דער אויסגעקליבענער פאַרוואַלטונג

יעדן חודש האָט יעדער פאַרוואַלטונגס־מיטגליד געדאַרפט אָפּגעבן אַ דין־וחשבון פון דער אַרבעט אויף זיין געביט. דער ערשטער האָט זיך אָפּ־גערעכנט דער פאַראַנטוואָרטלעכער פאַרן מאַגאַזין. ער האָט דערציילט, וועלכע סחורות זיינען אריינגעפלאָסן„ פאַר וועלכער סומע, וויפל האָט ער אין משך פון חודש אַרויסגעגעבן פאַר די פאַרשידענע אַרבעטס־געביטן און וויפל ס׳איז געבליבן. לייבקע, וועלכער האָט געקענט לייענען און שרייבן, האָט עס געלייענט פון אַ פאַפּיר. בעת ער האָט געלייענט זיין באַריכט איז מיר איינגעפאַלן אַ געדאַנק, ווי אַזוי אויסצונוצן די באַריכטן פאַרן לערנען. ווען לייבקע האָט געענדיקט זיין באַריכט האָב איך פאָרגעלייגט, אַז מ׳זאָל אויפן טאָוול פאַרשרייבן די אַלע באַריכטן, כדי יעדער איינער פון אונדז זאָל וויסן וואָס מיר פאַרמאָגן. צווייטנס, זאָל מען קענען קאָנטראָלירן, צי עמע־צער האָט ניט געמאַכט קיין טעות. אַ טעות קען טרעפן ביים גרעסטן גע־לערנטן. אָחוץ די אַלע וויכטיקע סיבות איז דאָ נאָך אַ סיבה: מיר וועלן אַלע מאָל קאָנען קאָנטראָלירן צי מ׳פאַרדינט עפּעס פון דער סטאַליעריי־אַדער שטרוי־אַרבעט, צי ניט. איך לייג פאָר, אַז צו דעם צוועק וועלן מיר יעדן איינעם געבן אַ העפּט און ער וועט אַראָפשרייבן פון טאָוול אַלע

ווערטער און ציפערן און וועט קענען צו יעדער צייט וויסן ווי מיר שטייען מיט אונדזערע פאַרדינסטן. אַזוי אַרום וועט מען פאַרשפּאַרן אומזיסטע חשדים...

היות דער צוטרוי צו מענטשן איז נאָך ביי די קינדער ניט געווען צו שטאַרק, האָבן אַ סך פון זיי געשריען: „טאַקע, גוט אַזוי!" אָבער אַ טייל האָט געטענהט, אַז זיי קענען ניט שרייבן. אין דעם וויכוח בין איך באַשטאַנען אויף מיין פאָדערונג: אויב יעדער איינער וועט ניט פירן קיין קאָנטראָל וועל איך אַפילו ניט אָפּנעמען דאָס געלט פון דער שטאָט־פאַרוואַלטונג, ווייל איך וויל ניט, אַז עמעצער זאָל מיך חושד זיין, אַז כ׳האָב דאָס געלט גענומען פאַר זיך.

נאָך אַ לאַנגן וויכוח איז אָנגענומען געוואָרן מיין פראָיעקט און שוין דער ערשטער דין־וחשבון איז געשריבן געוואָרן אויפן טאָוול און יעדער איינער האָט אַראָפּגעשריבן אים פון טאָוול אין זיין העפט אַריין. פון די באַריכטן איז מעגלעך געווען צו זען וועלכער אַרבעט־צווייג אַרבעט בעסער און וועלכער שטייט אָפּ.

דער לעצטער האָט זיך אָפּגערעכנט דער קאַסירער. נאָך אַלע אויסגאַבן איז אין קאַסע געבליבן בלויז 17 זלאָטעס. וועגן דעם צושטאַנד פון דער קאַסע פלעגט זיך דער קאַסירער אָפּרעכענען יעדן פרייטיק, ווייל מען האָט געמוזט וויסן וואָס פאַר אַ סומע מיר קענען אויסגעבן אויף פאַרווויילונגען לכבוד שבת. אונדזערע פאַרווויילונגען זיינען געווען: טעאַטער, קינאָ, אויפנעמען געסט מיט כיבוד, אַדער אויספלוגן.

דאָס פאַרשרייבן די באַריכטן האָט מען געמוזט צעלייגן אויף עטלעכע מאָל, ווייל די קינדער זיינען ניט געווען בכוח אָפּצושרייבן אַלע באַריכטן אין איין אָוונט. עס פלעגט אויסקומען כמעט יעדן דריטן טאָג צו שרייבן אַ צוויי שעה די באַריכטן. די קינדער זיינען אין גאַנצן ניט חושד געווען, אַז מ׳מיינט גאָר דאָס לערנען און ניט דעם באַריכט. אין משך פון איין יאָר האָבן זיך אַלע קינדער, אָן אויסנאַם, אויסגעלערנט לייענען, שרייבן און זייער גוט חשבונען. אויפן צווייטן יאָר האָבן זיך שוין אָנגעהויבן באַווייזן אַלץ מער און מער שיין־אילוסטרירטע ביכלעך אויף די פאָליצעס. אַפילו שפּאַנענדיקע קרימינעלע ראָמאַנען, אַבי אַרויסצורופן זייער אינטערעס צום

ሳንጎ ከምጽአ ንጉሥ ዓፄ ዮሐንስ ዘተቐበሉ ሰብ ሃይማኖት ኣብ ዓመት ፲፰፻፸፱ ዓ.ም

געדרוקטן ווּאָרט. וואָס מער מ׳האָט געלייענט, אַלץ מער איז געוואַקסן דער אינטערעס צום לייענען. מיר האָבן אָנגעהויבן איינצולאָדענען רעפערענטן, וועלכע האָבן רעפערירט אויף פֿאַרשידענע אַקטועלע טעמעס און שפּע־ טער — אַפּילו וויסנשאַפֿטלעכע טעמעס. צום סוף פון צווייטן יאָר עקזיסטענץ פון דער היים האָבן מיר שוין געפירט אַ רעגולערע אַרבעט פון אַלגעמיינע לימודים במשך דריי שעה טעגלעך.

שפּיל־לעבן

ניט קיין קליינעם אָרט אין אונדזער דערציונגס־אַרבעט האָט פֿאַרנומען דאָס שפּיל־לעבן, אויך דאָס איז אַ מיטל פון אויסלאָדן דעם אינערלעכן שטורעם, דעם דראַנג צו זיין אַ העלד.

פון אָנהויב פֿלעגן די שפּילן באַשטיין אין שטופּן זיך, אַראָפּוואַרפן פון שטולן פֿאַרמעסטן זיך ווער ווועמען עס וועט גיכער אַוועקלייגן. זייער אָפּט פלעגן זיך אָט די שפּילן פֿאַרענדיקן מיט געשלעגן ביז בלוט.

ביסלעכווייז האָבן מיר אַריינגעפירט די שפּיל פון האַנטבאָל, ווינטער דאָס ווּאַרפן זיך מיט שניי־באַלן, גליטשן זיך. נאָך אַזעלכע שפּילן פלעגט זיין זייער אָנגענעם די ווּאַרעמע שטוב מיט די מוזיק־שעהן ביים ראַדיאָ. די קינדער פלעגן אויסגעלאָדענע פון ענערגיע־איבערפלוס זיצן געמיטלעך אַרום דעם ראַדיאָ און זיך צוהערן צו די שטילע מוזיק־טענער.

ווען וועלכעס ס׳איז ליד פלעגט זיי שטאַרק געפעלן, פלעגן מיר מוזן זיך באַקענען מיט זיין שאַפער. מיר פלעגן מיט עטלעכע חברה אַוועקגיין אין ביבליאָטעק, אויפזוכן די ביאָגראַפֿיע פון דעם מוזיקער און דורכן פֿאַרלייענען עס פאַר אַלעמען זיך ביסלעכווייז דערנענטערן צו דעם קוואַל פון גייסטיקער דערהויבנקייט, וואָס ברענגט יעדן קינסטלער צו זיין שאַפן. דער כח פון קענען זיך קאָנצענטרירן איז געוואַקסן פון טאָג צו טאָג. מ׳האָט אָנגעהויבן זיך מער באַנוצן מיט די ביכלעך, וועלכע זיינען לאַנג, לאַנג געלעגן פאַר־ יתומטע אויף די פֿאָליצעס און געוואַרט מ׳זאָל אין זיי אַריינקוקן. אַפּילו די

Eu ANL_AGG4

שיינע אילוסטראַציעס פלעגן פון אַנהויב ניט צוציען זייער לאַנג. ביסלעכווייז האָבן זיך אָנגעהויבן הערן פראַגן און דיסקוסיעס, וועלכע צייכנונג איז שענער.

איך האָב געפרווועט אַריינפירן שאַך־שפיל. ס׳איז געווג צו זאָגן, אַז נאָך דריי מאָנאַט זיינען מיינע שילער געווען בעסערע שפילער פון מיר און האָבן געהאַט די גרעסטע הנאה מיר צו געבן מאַט.

גאָר אין גיכן איז דאָס שפיל־לעבן געווארן באַרייכערט מיט פאַרשידענע אַנדערע שפילן צוגעטראַכטע פון די קינדער אַליין.

די קעפקע

געווען איז עס ניט לאַנג נאָכן אָנערקענען אונדזער היים דורך דער שטאָט־פאַרוואַלטונג. זייערע סובסידיעס זיינען געווען נישטיקע. די אָרעמ־קייט איז נאָך געווען גרויס. געשלאָפן איז מען נאָרעס אָדער צעבראָכענע אייזערנע בעטלעך, וואָס מיר האָבן באַקומען ביי גוטע מענטשן. אַנ־שטאָט מאַטראַצן זיינען געווען צוקער־זעקלעך אָנגעשטאָפט מיט היי אָדער שטרוי. צום באַשיצן זיך פון די מוראָאיקע פרעסט האָבן געדינט בלויז האַלב־וואָלענע דעקן. דאָס עסן איז אויך ניט געווען בעסער און דאָס אָנטאָן נאָך ערגער. געגנג צו זאָגן, אַז יעדעס קינד האָט געהאַט בלויז איין העמד און אויף 19 קינדער זיינען געווען נאָר 4 מאַנטלען.

וועג אהרעלע איז אָנגעקומען צו אונדז איז ער אַלט געווען צוועלף יאָר. געבראַכט האָבן אים אונדזערע קינדער, פאַרשטעלנדיק אים אַלס גוטן יאָט, נאָך ניט קיין גרויסער „פאַכמאַן", אָבער ניט קיין שנאָרער און ניט קיין פֿחדן. ער קען האַלטן דעם פּיסק, כאָפּנדיק אָפילו די שווערסטע קלעפּ. זיי קענען ניט פאַרגעסן איין פאַל, וועג ער איז געשטאַנען אויף שמירה און אַ „מענטע" האָט אים געכאַפּט און געמאַטערט געשלאָגן און ער האָט געשוויגן ווי אַ העלד.

מיר האָבן געשלאָסן קאָנטשאָפט. זיינע גרויסע, העל־ברוינע אויגן

האָבן מיך פֿאַרשנדיק אָנגעקוקט און געבליבן רויק. אויף זיינע לאַנגע דינע פּיסלעך האָט זיך געשאָקלט אַ דאַרער, איינגעבויגענער גוף פון אַ זקן. ער איז אַרומגעגאַנגען אַ גאַנצן טאָג און געשווינגן. אַלץ באַקוקט און מורא געהאַט, אַז ער וועט אַזעלכע זאַכן ניט קענען מאַכן. ער פלעגט צוגיין אומ־דרייסט צום טיש און עסן זייער וויניק.

חברה האָט פֿאַרשטאַנען זיין שטימונג, אים געמוטיקט:

— גולם, וואָס מאַכסטו שטיק ווי אַ רייך זינדל, רייב און שווייג!

אהרעלע איז אָבער ניט געווארן פריילעכער, ניט געוויזן ביי אים קיין שמץ פון בטחון אין זיינע שעפּערישע כוחות.

ווען חברה האָט דערפילט זיין שטימונג, האָבן זיי אָנגעהויבן שרייען:

— העי, שמענדריק, וואָס מאַכסטו אַ פּנים פון אַ הייליקער מאַטקע באָסקע? ווען מיר זיינען אָנגעקומען אין דער היים, האָבן מיר אויך געקענט וויפל דו און האָבן זיך אויסגעלערנט איינס־און־צוויי...

ווען ס׳איז געקומען די צייט פון שלאָפן־גיין און מיר האָבן אים געוויזן זיין בעטל, וואָס חברה האָט שוין געהאַט צוגעגרייט פאַר אים, איז ער גע־שטאַנען אַ דערשטוינטער, אַ דערשראָקענער. נאָך קיין מאָל ניט געשלאָפן אין קיין בעט, וואָס איז אויסגעבעט מיט אַ וויס לייַלעך. ער האָט זיך אָפּגעזאָגט צו לייגן אין בעט, וויל ער קען עס נאָך איינשמוצן...

— קענסט זיך אויסטאָן און אַרומוואַשן, — האָט חברה אים חבריש געמונטערט און געגעבן אים אַ ריין העמד. די יינגלעך האָבן אָנגעווארעמט וואַסער אויפן פּרימוס, כדי ער זאָל זיך ניט אָפּשרעקן פאַרן קאַלטן וואַסער און טאַקע, כדי די בלאָטע זאָל אַראָפּ וואָס גיכער. אהרעלע האָט אויפגענומען דעם פּאַרשלאָג מיט גרויס אומצופרידנקייט. עס האָט זיך אים זייער ניט געוואָלט אָנטפּלעקן זיין בלאָטיקן גוף און די לייז, וואָס זיינען געקראָכן אויף זיינע בגדים. איך האָב זיך אַרויסגעטראָגן פון צימער, ניט וועלנדיק פאַרגרעסערן זיין חרפה. איבעריקנס, האָב איך געווסט, אַז די יינגלעך וועלן עס בעסער מאַכן פון מיר.

מיט איין געלונגענעם וויץ האָט חייקל אים אויסגעטאָן. ער האָט אים געטרייסט, אַז ווען ער איז אָנגעקומען האָט ער זיך פאַרשפּאַרט אויסטאָן, וויל די לייז האָבן זיינע זאַכן אַראָפּגעטראָגן. אהרעלע האָט אַ שמייכל געטאָן,

און זיך געגומען וואַשן. ווען ער איז פאַרטיק געוואָרן און איז אַ ריינער אַריין אין בעט, האָט ער זיין קעפקע פון קאָפּ ניט אויסגעטאָן. איך בין צוגעגאַנגען צו אים, איינגעדעקט אים און געפרעגט, צי האָט ער ניט פאַרגעסן אויסטאָן זיין קעפקע. אהרעלע האָט שנעל פאַרדעקט זיין קעפקע מיט ביידע הענט און דערביי אויסגעשריגן:

— דאָס ניט! מיט מיין קעפקע וועל איך זיך קיין מאָל ניט שיידן!

אהרעלען איז די קעפקע געווען דער נאָענטסטער פריינד אין לעבן. זי איז געווען זיין קישן אויף די האַרטע בענק אין בית־מדרש, אָדער אויף דער האַרטער ערד אין „מאַלינע", זי איז געווען זיין באַשיצערין אין פראָס־טיקע ווינטער־נעכט. די קעפקע האָט אים געשיצט פון רעגן און ווינט, אין דער קעפקע פלעגט ער האַלטן זיין אָרעמען מאָלצייט, אויסבאַהאַלטן זיינע נעבעכדיקע גנבות, זי האָט אים אויך געדינט אַלס האַנטעך נאָך אַ רעגן און אַלס נאָזטיכל אין זיין כראָנישן קאַטאַר.

ווען אהרעלע איז שוין היימיש געוואָרן האָט ער אונדז דערציילט די געשיכטע פון דער קעפקע. מיט דריי יאָר צוריק, אין טאָג פון זיין פאָ־טערס טויט, האָט ער די קעפקע באַקומען פון אַ שכנטע. די שכנטע האָט געזאָגט, אַז אויף אַ בית־הקברות טאָר מען ניט אַרויפגיין אָן אַ היטל. גאָט שטראָפט דערפאַר. ער האָט ניט פאַרשטאַנען אַפילו מיט וואָס קען אים דאָס גאָט נאָך מער באַשטראָפן; ווען ער איז אַלט געווען זעקס יאָר האָט אים דער דאָזיקער גאָט צוגענומען זיין מאַמען, זי איז געשטאָרבן פון שווינדזוכט. צו ניין יאָר — צוגענומען זיין טאַטן. וואָס זשע קען דער דאָזיקער גאָט נאָך ביי אים צונעמען? זיין שוועסטער, וועלכע וואַלגערט זיך אין די שאַנד־הייזער און שעמט זיך אַפילו מיט אים צו באַגעגענען, כדי ער זאָל זי ניט פרעגן וווּ זי לעבט. עס האָט זיך אים געגלוסט אָפּגעבן דאָס היטעלע צוריק, אָבער עס האָט אַזוי געווארעמט דעם קאָפּ אין דעם קאַלטן ווינטער־טאָג. די קעפקע האָט אויך פאַרשטעלט די אויגן, וועלכע זיינען פול געווען מיט טרערן. אַזאַ „דערוואַקסן" ייִנגל ווי אהרעלע שעמט זיך שוין צו ווייַנען, אָבער דאָך איז עפּעס אַ שאָד געווען זיך צו שיידן מיטן טאַטן. אַן אָרעמער טאַטע, וואָס האָט אים אָפּט געשלאָגן ווען ער פלעגט קומען אַ שיכורער און ניט גע־פינען קיין פּיצל ברויט אינעם האַלב־פינצטערן שטיבל. ווען דער טאַטע

פלעגט זיך אויסשלאָפן אַ ביסל אויף דער קאַלטער פאָדלאָגע און פלעגט ניכטער ווערן, פלעגט ער שטאַרק ווייטענען. אַרומנעמען אהרעלען, דריקן אים צו זיין האַרץ, קוקן אויף אים מיט אויגן, וואָס בעטן מחילה.

וועלן איך האָב געזען אהרעלעס שרעק בעתן צעשיידן זיך מיט דער קעפקע, האָב איך אים פאַרזיכערט, אַז ער קען זיין רויק, ווייל ביי אונדז וועט קיינער ניט אַראָפנעמען זיין קעפקע מיט געוואַלד. געוווּנטשן אים אַ גוטע נאַכט און פאַרלאָזט דאָס צימער.

— אַזוי האָט אהרעלע ביי אונדז געלעבט און זיך איינגעוואַרצלט, געאַרבעט און געפרייט זיך, אָבער מיט דער קעפקע זיך ניט געוואָלט שיידן. צו זיין געבורטסטאָג האָבן מיר אים געוואָלט קויפן אַ ניי היטעלע, אָבער וועלן ער האָט געדאַרפט אָפגעבן זיין אַלטס, האָט ער זיך אָפגעזאָגט צו נעמען דאָס נייע. וועלן מיר האָבן אים געבעטן דערלויבן אויסצווּשאַן די קעפקע האָט ער אויך ניט דערלויבט, ווייל זי קען זיך נאָך, חלילה, צעריייסן. די קעפקע האָט געגלאַנצט פון סמאָלע, אָבער ער האָט זי געדריקט צום האַרצן, ווי דעם גרעסטן אוצר. צום סוף איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז די נייע וועט ער טראָגן שבת און די אַלטע יעדן טאָג און צום שלאָפן, ביז ער וועט זיך אָפגעווייטענען.

אָט אַזוי האָט געלעבט אהרעלע, זיך געשפילט ווי אַ קינד פון זעקס יאָר, הגם ער האָט געהאַט געטוג שכל פאַר זייטע צוועלף יאָר. דערלויבט זיך צו רעדן נאַרישקייטן, געפילט זיך זיכער אין זיין נייער משפחה. געשלאָפן מיטן פולן באַווּסטזיין, אַז קיין זאָך וועט אים ניט געשען.

און אָט אין אייגעם פון אַזעלכע אָוונטן, וועלן איך זיך אין דערבייקן צימער און הער זיך צו צו דעם רעגולערן אָטעמען פון די קינדער און צו זייערע חלומות, וועלכע פלעגן זיי נאָך אָפט מאַטערן, הער איך פלוצים אַן איידעלן קלאַפ אין טיר. וועלן כ׳האָב אויפגעעפנט די טיר האָט זיך באַוויזן אַ פרעמדער מאַן, וועלכער האָט זיך פאַרגעשטעלט אַלס אינספעקטאָר פון דער אָפטיילונג פאַר ספעציעלער דערציונג. זיין אויפגאַבע איז געווען צו קאָנטראָלירן די אַנשטאַלטן פאַר פאַרברעכער־קינדער ביי דער נאַכט, ווייל די גרעסטע צאָל פאַרברעכנס קומען פאָר ביינאַכט. נאָך אַ קורצן שמועס אין קאָנצעלאַריע האָט ער פאַרלאָזט איך זאָל אים ווייזן די שלאָפצימערן.

איך פרווו אים דערקלערן, אַז עס קען אַרויסרופן אַ צעשטערונג פון דער נאַטור. ער וויל פון גאָרניט וויסן, ער מוז זען די קינדער. אויף דער אָרעמ־קייט פון אונדזערע געלעגערס האָט ער אַפילו קיין אַכט ניט געלייגט. ער האָט געציילט די בעטן און פלוצים איז ער געבליבן שטיין פאַרגאַפט, דערזעענדיק אהרעלעס קעפקע.

— וואָס קומט דאָ פאָר — האָט ער אויסגעשריגן מיט כעס — ווער דערלויבט עס צו גיין שלאָפן אין בעט מיט אַ היטל, און נאָך דערצו מיט אַזאַ שמוציק היטל?

— איך וועל אייך אַלץ אויפקלערן — האָב איך געפרווט באַרויקן דעם אינספעקטאָר — אָבער ניט נעבן די שלאָפנדיקע קינדער.

ער באַפעלט מיר אָבער קודם אַראָפנעמען די קעפקע. איך זאָג זיך אָפּ אויסצופירן דעם באַפעל. דער אינספעקטאָר איז צוגעגאַנגען צו אהרעלען און ברוטאַל אַראָפגעריסן די קעפקע. אהרעלע איז אויפגעשפרונגען ווי אַ פאַנטערע, האָט זיך אַ וואַרף געטאָן צו אים און שרייענדיק „רוצח, גזלן", האָט ער אַרויסגעריסן זיין קעפקע.

איך פרווו אים באַרויקן זאָגנדיק, אַז דער אינספעקטאָר האָט געמיינט אַז ער האָט פאַרגעסן אויסטאָן זיין היטל, אָבער אהרעלע שטייט אין בעט אַ בלאַסער און דערשראָקענער און שרייט:

— זוכט ניט פאַר אים קיין תירוצים, זיינע אויגן זאָגן דאָך, אַז ער איז אַ מערדער.

דער אינספעקטאָר איז אַוועק ווי אַ צערייצטער וואָלף, באַשולדיקנדיק מיך אין דערלאָזן הפקרות און אַנטי־היגיענע.

אהרעלע האָט די גאַנצע נאַכט זיך ניט געקענט באַרויקן. ער איז גע־קומען אין קאַנצעלאַריע מיך וואַרענען איך זאָל גוט פאַרשליסן די טיר און קיינעם ניט אַריינלאָזן, ווייל זיי קענען נאָך מיך אויך דערהרגענען.

שימעקס געבורטסטאָג

וועז אַ קינד פלעגט אָנקומען צו אונדז אין קינדערהיים פרייוויליק, אָן דער הילף פון דער פּאָליציי, פלעגן מיר אים גאָרניט פרעגן, אויסער זיין נאָמען. די דאָזיקע קינדער האָבן ניט ליב, אַז מ׳פֿאַרשט זיי. חוץ דעם האָבן זיי נאָך צו קיינעם ניט קיין צוטרוי אוןווילן בכלל ניט רעדן וועגן זיך. וועז דאָס קינד פלעגט זיך דערפילן היימישער און ביסלעכווייז אַרייַנגיין אין די ענינים פון אונדזער היים, אין די זאָרגן און פריידן און שוין נעמען אָנטייל אין דער ווירטשאַפט פון קיך, פלעג איך אים צוהעלפן אין קיך אַלס עלטסטער אָרדנער, אים לערנען די מלאכה און פירן מיט אים אינטי־מערע שמועסן.

ניטאָ קיין בעסער אָרט, וואָס קען אַרויסרופן מער נאָענטקייט, ווי אין קיך, ביי די ריחות פון זודיקן טאָפּ, ביים פייער פון דער ברענעדיקער פליטע, זיצנדיק אויף נידעריקע בענקעלעך ביים שיילן קאַרטאָפל. די קיך איז פאַר יעדן נאָרמאַלן קינד אַ תענוג, בפרט פאַר אַ קינד, וואָס האָט קיין מאָל קיין שטוב־לעבן ניט געהאַט און אַלע מאָל אַזוי געבענקט נאָך אַ ביסל וואַרעמקייט.

טאַקע דאָרטן, ביים שיילן קאַרטאָפל, פלעג איך אים אַ פרעג טאָן אומבאַמערקט:

— איך זע, אַז דיינע הענט גייען ווי ביי אַ פופצניאָריקן חברהמאַן.

— גראָד ניט געטראָפן, — האָט שימעק מיט אַ זיגערישן שמייכל אַ זאָג געטאָן — ווינטער ווערט מיר ערשט 13 יאָר.

— געדענקסט אַפילו דעם חודש?

— ניין. איך געדענק נאָר, ווי איין מאָל, אין אַ קאַלטן ווינטערטאָג איז די מאַמע געזעסן אַזוי פאַרדאַגהט און זי האָט אַ זאָג געטאָן: „היינט ווערט פונקט 4 יאָר ווי דער טאַטע איז אַרעסטירט". דאָס איז געווען דער טאָג ווען ראובקע איז געבוירן געוואָרן. איך בין דאָן אַלט געווען 6 יאָר. פון דעמאָלט אָן איז נאָך דער טאַטע געזעסן אַ יאָר צייט און מ׳האָט אים באַפרייט. דאָ איז שימעק געבליבן שטיל, זיך פאַרטראַכט און געשוויגן. לאָזנ־

אַ לעקציע פאַר דער יינגערער גרופּע

דיק אים אַ געוויסע צייט שווייגן, האָב איך אים שטיל געפרעגט, וואָס איז דערנאָך געוואָרן מיט זיין טאַטן.

— וואָס קען ווערן מיט אַזאַ מענטשן? געזוכט אַרבעט און ניט גע־פונען און איז ווידער אַוועק זוכן ברויט אויף די אַלטע וועגן. צוויי יאָר מצליח געווען, געלעבט ווי מענטשן, געגעסן גוט, מיר מיט ראובקען גע־קויפט שיך, בגדים, די מאַמע האָט זיך אויסגעפוצט. אוי, לערערין, וועז איר וואָלט דאָן געזען מיין מאַמען, ווי שיין זי איז געווען. איר וואָלט אייערע אייגענע אויגן ניט געגלייבט. אָבער דאָס איז געווען אונדזער אומגליק. „סראָלקע דער הונדערטער" האָט זיך אָנגעהויבן דרייען נעבן מיין מאַמען, ברענגען אונדז מתנות. ביז דער טאַטע האָט אים צעכמאַליעט די מאָרדע. דאָ האָט דער הונט באַשלאָסן זיך נוקם צו זיין אין מיין טאַטן און אים אָפרוימען פון וועג. ביי דער ערשטער גניבה נאָך דעם, האָט מען אים גע־כאַפט און ווידער אַריינגעזעצט. חברה זאָגט, אַז סראָלקע האָט אים געמסרט. און ווידער איז שוין צווישן יאָר אַריבער, ווי דער טאַטע איז אין תפיסה און ווער וויסט, וועז ער וועט אַרויס. דער הונט האָט געמיינט, אַז ער וועט אָפרוימען דעם טאַטן, וועט ער קענען גלייך נעמען די מאַמע, אָבער אַ מכה פֿאַרן וועלן. די מאַמע האָט אים דורכגעטריבן ווי אַ הונט. איין מאָל איז ער צוגעגאַנגען צו מיר און געוואָלט מיר געבן אַ זעקעלע מיט זיסוואַרג, האָב איך אים אַ שפּיי געטאָן אין פּנים אַריין און בין אַנטלאָפן. ער האָט געמיינט, אַז איך בין אַ שנאָרער, וועמען מ׳קען אונטערקויפן. אַ גנב וועט בעסער גיין אין תפיסה און ניט פאַרקויפן זיין געוויסן.

אַזוי אַרום פלעג איך זיך דערוויסן אַ סך אינטימע זאַכן פון זייער לעבן און אויך דעם טאָג פון זייער געבורן.

מיר האָבן באַשטימט, אַז שימעקס געבורטסטאָג פאַלט אויס אין חודש יאַנואַר. אויף אייניער פון די פרייטיקדיקע זיצונגען אין חודש דעצעמבער איז באַשטימט געווארן ווי אַזוי צו פייערן שימעקס געבורטסטאָג, וועלכע מתנות מיר וועלן אים קויפן, וועלכן כיבוד מירן צוגרייטן, וועלכע געסט צו פאַרבעטן. דער בעל־שמחה פלעגט דאָן ניט טאָרן זיין אָנוועזנדיק, עס איז באַשלאָסן געווארן, אַז מיר וועלן אים קויפן אַ נייע בלוזקע און כדי עס קענען דערגרייכן וועט יעדער געבן נאָך אַן אַרבעטס־שעה אין משך

פון דער גאַנצער וואָך. אַחוץ דעם איז באַשלאָסן געוואָרן צו גרייטן אַ פּיעסע. גלייך האָבן מיר זיך פאַרטיילט מיט די פונקציעס און דעם גאַנצן חודש פלעגט קאָכן און זידן אין קינדערהיים. בעת די לימודים פלעגט מען שרייבן פּיעסן, צייכענען אינלאַדונגען פאַר די געסט. דער בעל־שמחה האָט ניט געטאָרט וויסן, אַז דאָס אַלץ ווערט געטאָן צוליב אים. אַ טאָג פאַרן יום־טוב פלעגט מען דאָס צימער באַפּוצן מיט גרינס און אויפשריפטן, די טישן פלעגן געדעקט ווערן מיט ווייסע ליילעכער. די צוויי בעסטע פּלעצער — רעזערווירט פאַרן בעל־שמחה און זיינע עלטערן. די שענסטע בגדים פלעגט מען אָנטאָן דעם בעל־שמחה און אינלאַדן וועמען ער־האָט געוואָלט. האָט שימעק טאַקע אינגעלאַדן די בעסטע חברים זיינע פון דער אונטערוועלט. די געסט פלעגן מיר אויפנעמען מיט גרויס כבוד און געבן זיי די חשובסטע פּלעצער. אויסער די נאָענטע געסט פונעם בעל־שמחה פלעגן צו אונדזער יעדער שמחה קומען די פרייַנד פון דער „געזעל־שאַפט פאַר ספּעציעלער דערציִונג“ און דער שילער־פּאַטראָנאַט פון דער גימנאַזיע „אָקס“, וועלכער פלעגט אויך אינלאַדן אונדזערע קינדער צו זייערע שמחות. אונדזער ציל איז געווען אַרויסצירן זיי אין אַ נאָרמאַלער מענטש־לעכער סביבה, שאָפן אַ קאָנטאַקט מיט דער קולטורעלער וועלט.

די צערעמאָניע פלעגט זיך אָנהייבן מיט אַ קורץ פאַרוואָרט, אין וועלכן ס׳פלעגט דערקלערט ווערן וואָס דאָס קינד האָט דערגרייכט במשך דער צייט סיי פאַר זיך גופא, סיי פאַר זיין קאָלעקטיוו. דעריבער טאַקע איז דער טאָג פון זיין געבוירן פאַר אונדז אַ גרויסע שמחה. מיר בענטשן די על־טערן, וועלכע האָבן אים געבוירן און וויבטשן זיי און אים ווייטערדיקע דערפאָלגן. באַלד נאָכדעם פלעגט מען אויסטרינקען דעם ערשטן כוס. נאָכן „לחיים“ פלעגן צווויי קינדער אים צוטראָגן פייערלעך די מתנה. ניט איין מאָל האָט געטראָפן, אַז סיי דער בעל־שמחה און סיי זיינע עלטערן האָבן זיך פשוט צעווייַנט פון געירטקייט. מיט שטילקייט און כבוד פלעגן מיר אָפּוואַרטן ביז זיי פלעגן זיך באַרוִקן. ס׳פלעגט אויך טרעפן אַז דער בעל־שמחה זאָל זיך פאַרשעמען פאַר זיין שוואַכקייט און זיך צעלאַכן. די קינדער פלעגן לייענען זייערע צוגעגרייטע וויצן אויפן חשבון פון בעל־שמחה, אַדער פאַרלייענען זייערע לידער, וואָס זיי האָבן פאַרפאַסט לכבוד אים.

אַנדערע קינדער פלעגן דעקלאַמירן לידער פון יידישע דיכטער, פּאַסיקע צו דער געלעגנהייט. נאָכן לייענען, פלעגט זיך אָנהייבן די סעודה. נאָך דער סעודה פלעגט מען אַרויסטראָגן די טישן אין אַ צוויט צימער, צע־שטעלן אויף גיך בענק און אָנהייבן די פּאָרשטעלונג.

וועז די עלטערן פלעגן זען, ווי זייערע פּריַער שמוציקע און אָפּגעריסענע קִינדער שטעלן פּאָר און ווי מען פּרייט זיך מיט זייער געבורטסטאָג, פלעגז זיי ניט גלייבן זייערע אייגענע אויגן. זיי, די עלטערן, האָבן זיך דאָך קיין מאָל ניט געפּרייט מיט זייער געבורט, ווייל זיי האָבן געווּסט, וואָס עס וואַרט זיי אין לעבן.

אָט אַזוי פלעגן מיר פייערן אַ געבורטסטאָג.

ערב פּסח

די אַרבעט אין אַנשטאַלט איז געוואָרן אַלץ קאָמפּליצירטער. צוזאַמען מיטן לעגאַליזירן דעם אַנשטאַלט זיינען צוגעקומען אַ סך פּאָרמאַליטעטן, ווי למשל, פירן סטאַטיסטיקעס, בוכהאַלטערישע חשבונות, מאַכן אַרבעט־פלענער. וואָס מער די קינדער האָבן זיך קוואַליפּיצירט אין דער אַרבעט אַלץ בעסער האָבן געדאַרפט זיין די אַרבעט־מכשירים, אַלץ מער אַרבעט־מאַטעריאַלן. קיין געלט צו קויפן איז נישט געווען, האָט מען געמוזט גיין שאַפן דאָס אַלץ ביי גוטע מענטשן. דאָס לויפענישׁ איז געווען אָן אַ סוף, און קיין מענטשן ביי וועמען איבערצולאָזן די קינדער איז ניט געווען, ווייל צאָלן פּאָר דער אַרבעט איז ניט געווען פון וואָנעט און פּריוויליקע פלעגן קומען פון צייט צו צייט בלויז אויף עטלעכע שעה.

צופעליק האָב איך זיך דערוווסט וועגן אַ מענטשן, וועלכער לערנט און קען אַ סך תורה און וויל טאָן גוטס פּאָר מענטשן. ער איז אויך געווען עלנט און אָרעם, פונקט ווי אונדזערע קינדער. איך האָב זיך אַוועקגעלאָזן איבער די בתי־מדרשים און אים געפונען אין גאונס קלויז. איך האָב אים דערציילט וועגן אונדזער שוועריקייט לאָגע און געבעטן זיין הילף. ער וועט

קענען לעבן ביי אונדז און גיין לערנען תורה יעדן טאָג, וועָן איך וועל זיך צוריקקערן פון גאַס. דער ענין איז אים געפעלן געוואָרן, אָבער ער האָט ניט געגלייבט, אַז די קינדער וועלן פאַר אים דרך־ארץ האָבן. ער האָט ניט געהיט זיין כבוד, אָבער ער האָט מורא געהאַט אַז ניט האָבנדיק קיין אויטאָריטעט, וועלן זיי זיך צעלויפן, וועָן ער וועט בלייבן מיט זיי אַליין. אָחוץ דעם האָט ער זיך געשראָקן, אַז זיין רעליגיעזקייט וועט ביי זיי אַרויסרופן חוזק.

איך האָב אָפגערעדט מיט אים, אַז איך וועל אַדורכפירן אַ באַראַטונג מיט די קינדער און וועָן איך וועל פילן דעם קלעָנסטן חוזק מצד זיי, וועל איך אים אָפן זאָגן, ווייל במילא וועט קיין נוצן ניט זיין פון זיין אַרבעט.

בעת איך בין געקומען אַהיים איז שוין געווען כמעט מיטאָג־צייט. די אָרדנער האָבן פאַרענדיקט דאָס קאָכן מיטאָג און געווארט מיט אומגעדולד אויף מיין בשורה. איך האָב זיי נאָך אַ מאָל געשילדערט די הויכע מאָראַל פון זיין פערזאָן, זיין אָרעמקייט און גרייטקייט אונדז צו העלפן, אָבער אויך זיין פאַרדאַכט, אַז זיי וועלן אים ניט פאָלגן און אויסלאַכן זיין פרומקייט. איך האָב אים געשילדערט ווי אַ גייסטיקן העלד, וועלכער שעפט כוח איבערצוטראָגן אַלע יסורים פון זיין טיפן גלויבן אין גאָט.

די קינדער האָבן זיך טאַקע באַצויגן צו אים מיט גרויס דרך־ארץ. זיי האָבן הייליק צוגעזאָגט צו בלייבן טאָלעראַנט און צו פאָלגן אים. אויף צומאָרגנס בין איך ווידער אַוועק אין קלויז און אים דערציילט וועגן זייער צוזאָג און געבעטן אים גיין מיט מיר.

וועָן מיר זיינען אָנגעקומען אין אונדזער היים האָבן די קינדער אים זייער ווארעם אויפגענומען און אים איינגעלאַדן צום טיש. אַלע האָבן זיך אַרומגעזעצט אַרום טיש און ס׳האָט זיך אַנטוויקלט אַ זייער געמיטלעכער שמועס. די קינדער האָבן אים דערציילט, אַז אַ סך מאָל האָבן זיי זיך אַריינגעגנבעט אין גאונס קלויז און דאָרט איבערגענעכטיקט. זיי האָבן אים דערציילט וועגן פאַרשידענע איבערלעבונגען פאַרבונדענע מיטן בית־מדרש. קליינע גנבות פלעגן זיי פאַרבאַהאַלטן אין קלויז און אַזוי אַרום זיך געראַטעוועט, ניט אין מאָל, פון צרות.

אונדזער ליבער גאַסט איז אויך ניט געבליבן שולדיק. ער האָט אָנגע־

ከፍተኛ አስተዳደር ጉባኤ ሚያዚያ ፲፱፻፺፯

הויבן דערציילן פֿאַרשידענע לעגענדעס פון תלמוד, וואָס זיי האָבן אויס־געהערט מיט גרויס אינטערעס. אין שטוב האָט געהערשט אַ ווארעמע און אינטימע אַטמאָספער. ברוך איז געווען שטאַרק צופרידן פון דעם דאָזיקן געהויבענעם מצב.

וועז די אָרדנער האָבן געזומען גרייטן דעם אָוונטברויט, האָבן זיי אים דערלאַנגט דעם ערשטן, ער האָט זיך אָבער אָפּגעזאָגט צו עסן. די קינדער זיינען געווען זייער באַאָרגט, אָבער איך האָב פֿאַרשטאַנען, אַז ער האָט ניט קיין צוטרוי צו אונדזער כשרות. איך האָב אים דערלאַנגט אַ גלאָז טיי און ער האָט דאָס געטרונקען און צוגעגעסן מיט טרוקן ברויט, ניט וועלנדיק זיך צורירן צו אונדזערס אַ מעסער אָדער לעפּעלע. צו מאָרגנס האָבן מיר פֿאַר אים געקויפט ספּעציעלע כלים, געווּאַשן זיי אונטערן קראַן, כדי נישט צו מישן, חלילה, צוזאַמען מיט אונדזערע כלים. ברוך איז דער־פון געווען באַאָרגט, זעענדיק וויפל אומזיסטע מי און אויסגאָבן מיר האָבן צוליב אים געמאַכט. איך האָב אים דערקלערט וואָס פֿאַר אַ וויכטיקער דערציִערישער מאָמענט דאָס איז; ווי וויכטיק עס איז צו לערנען זיך טאָן עפּעס גוטס פֿאַר אַ מענטשן, אַפילו אַזוינס, וואָס איז לויט זייער מיינונג ניט נייטיק.

אויף אַ ספּעציעלער זיצונג האָבן מיר באַשלאָסן צו מאַכן אַ כשרן פּסח, כדי ברוך זאָל קענען פייערן דעם יום־טוב צוזאַמען מיט אונדז. מיר האָבן געריניקט און געכשרט אַלץ, וואָס ס׳איז נאָר מעגלעך געווען, לויט דער אָנווייזונג פון אונדזערס אַ שכן אַ רב. דאָס איבעריקע געקויפט נייס, ספּע־ציעל אויף פּסח, די קינדער האָבן אַפילו אויסגעדריקט זייער גרייטקייט צו זאָגן די הגדה און צוגרייטן אַלע מאכלים לויטן דין. אין דער היים האָט געהערשט אַזאַ הויכע מאָראַל, אַ מסירות־נפשדיקע גרייטקייט צו מאַן אַלץ איבער די כוחות צוליב ברוכן.

וועז דער גאַנצער פּסח איז שוין געווען צוגעגרייט זיינען מיר אַלע אַוועק אין באָד און אָנגעטאָן ריינע וועש און טיילווייז נייע בגדים, און אין אַ יום־טובדיקער שטימונג זיך אַוועקגעזעצט וואָרטן אויפן ליבן חבר ברוך. דער רב איז שוין געהאָט געקומען פון דאָוונען, פון אַלע פענצטער הערט מען שוין זאָגן די הגדה און אונדזער ברוך איז נאָך אַלץ ניטאָ. די קינדער

זיינען געזעסן און געקוקט אויפן ווייסן טישטעך, אויף די געשמאַקע מאכלים אויפן טיש, וואָס איז געווען באַלויכטן פון די יום־טוב־ליכט און די סלינע איז זיי ממש געווען פון מויל. דער הונגער האָט געמאַטערט, אָבער קיינער האָט ניט פאַרגעלייגט אָנהייבן די סעודה אָן ברוכן, מיר האָבן באַשלאָסן זיך אַרויסלאָזן און אויפזוכן אים. מיר זיינען אויסגעווען אין אַלע בתי־מדרשים און אים ניט געפונען. אָנטוישטע האָבן מיר זיך אומגעקערט אַהיים שפּעט ביינאַכט, זאָרגנדיק וועגן גורל פון אונדזער ליבן חבר. די יום־טובדיקע סעודה איז אָפּגעגעסן געוואָרן אין אַ זייער וואָכעדיקער שטימונג. יעדער איינער האָט צוגעטראַכט אַן אַנדער סיבה וועגן זיין נעלם ווערן, אָבער דעם אמת האָבן מיר זיך דערוווּסט ערשט מיט אַ סך וואָכן שפּעטער. ביז שפּעט אין אָוונט זיינען מיר געזעסן און געטראַכט, צי ער איז ניט צומאָל קראַנק געוואָרן און געפּינט זיך אין אַ שפּיטאָל און מידע זיך אַוועקגעלייגט שלאָפן. וען די קינדער האָבן אין דער פרי געפּונט די אויגן, איז זייער ערשטע פראַגע געווען וועגן ברוכן.

גלייך נאָך פרישטיק האָבן מיר זיך אַוועקגעלאָזן איבער די שפּיטאָלן, אָבער אין ערגעץ אים ניט געפונען.

אַ סך טעג נאָך פּסח האָבן מיר אים אַרומגעזוכט און זיך שטאַרק געזאָרגט וועגן זיין גורל, ביז מיר זיינען מיד געוואָרן און זיך גענומען צו דער רעגולערער אַרבעט, וויל מיר האָבן זייער פיל צייט פאַרלוירן מיט דער זוכעניש. דריי וואָכן נאָך פּסח איז פלוצים געקומען ברוך. די שמחה איז געווען ביזן הימל. די קינדער האָבן אים אַרומגערינגלט, אַרומגעטאַפּט זיי־נע שמוציקע קליידער און באַשאָטן אים מיט צענדליקער פראַגן. זיי האָבן אים דערציילט, ווי אַזוי זיי האָבן געגרייט דעם סדר, ווי לאַנג זיי האָבן הונגעריקע געוואָרט אויף אים אין דער סדר־נאַכט, ווי אַזוי זיי האָבן אים אַרומגעזוכט ביז שפּעט אין דער נאַכט.

ברוך איז געווען געירעט ביז טרערן פון דעם אַלעם און געבעטן, אַז זיי זאָלן אים מוחל זיין פאַרשטערטן יום־טוב. מיר האָט ער דער־ציילט, אַז ער איז אַוועק אין אַ צווייט שטעטל, וווּ מ׳קען אים ניט, וויל ער האָט ניט געהאַט קיין ריינעם בגד לכבוד יום־טוב און האָט ניט געוואָלט אַרייַנטראָגן די גרויע וואָכעדיקייט אין דער יום־טובדיקער אַטמאָספער.

ברוכס באַשיידנקייט איז אָפט דערגאַנגען ביז אומנאַרמאַלקייט. ער האָט זייער אָפט ניט פאַרשטאַנען אָפצושאַצן וואָס איז וויכטיקער.

מיר פלעגן זיך באַמיִען אויסצונוצן די שיינקייט פון אונדזערע טראַדיציעס. פורים, למשל, פלעגן מיר שיקן מתנות פאַר די קינדער. די קינדער האָבן פאַרגעלייגט צו קויפן אַ מתנה פאַר ברוכן, אַ שיין העמד אויפן חשבון פון צוויי וואָכן קינאָ־אָדער טעאַטער־באַזוך. איך בין געווען גליקלעך מיט זייער דערהויבנקייט. ברוך האָט די מתנה ניט אָנגענומען און אויפגעהערט בכלל קומען צו אונדז.

אָט אַזוי ווערן טייל מאָל דורך אונדז, דערוואַקסענע מענטשן, אַכזריות־דיק אָפגעשטויסן די ריינסטע געפילן פון קינדער, וואָס ווערן פאַרוואַנדלט אין כעס און אין פאַרביטערונג.

אונדזער פריינד לייב עפראַן

מיט דער צייט האָבן זיך די ידיעות וועגן אונדזער היים אַלץ מער און מער פאַרשפרייט און אַריינגעדרונגען צווישן די ווילנער יידן. טאָג־אויף, טאָג־אויס, פלעגן קומען צו אונדז פאַרשידענע עקסקורסיעס: פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, סטודענטן, לערער און סתם מענטשן; זיי פלעגן קומען זען, צי איז טאַקע אמת וואָס די צייטונגען שרייבן וועגן אונדזער היים, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען „ווילנער רעפובליק שקיד".* צווישן די אַלע באַזוכער איז אויך געווען דער באַקאַנטער קונסט־גראַווירער און דרוקקערייַ־אייגנטימער לייב עפראָן. נאָכן פאַרברענגען מיט אונדזערע קינדער אַ קורצע צייט, צוקוקנדיק זיך צו אונדזערע שווערע באַדינגונגען, האָט ער מיר פאַרגעלייגט זיין הילף דורך לערנען די קינדער דאָס דרוקערי־פאַך. פריינד עפראָן האָט אין דרוק־וועזן געזען ניט נאָר אַ פאַכקענטענים, ער האָט אין יעדער פאַרעם פון אות, געזען קונסט, געשיכטע און חכמה. איך האָב אים געפרעגט צי ער מיינט, אַז אונדזערע קינדער זיינען גענוג גייסטיק צוגעגרייט, כדי עס אויפצונעמען. דערויף האָט ער געזאָגט, אַז אויב ניט

* ראשי תיבות פון רוסיש: „שול אויפן נאָמען פון דאָסטאָיעווסקי".

אַלע איז אָבער כדאי עטלעכע פון זיי אָנפֿילן מיט שעפּערישער פרייד פון דער דרוקער־קונסט. פריינד עפּראָן איז געווען אַ האַרץ־לויידיקער און נאָך אַ שווערן טאָג אַרבעט פלעגט ער מיט די לעצטע כוחות, צוויי מאָל אַ וואָך, זיך אַרויפשלעפּן אויף די צעשעדיקטע טרעפּ, כדי אַרייגטראָגן אין אונדזער לעבן אַ ביסל ליכט. ער פלעגט די קינדער געבן פּריער אַ טעאַ־רעטישע אויפקלערונג און שפּעטער זי אילוסטרירן פּראַקטיש.

אויב דער עמאָציאָנעלער צושטאַנד פון די קינדער איז שוין געווען אַ סך העכער זינט זייער אַהערקומען, איז אָבער דער אינטעלעקטועלער מצב זייערער געווען זייער נידעריק. כדי צו פֿאַרשטיין עפּראָבלעמס לעקציעס וועגן געשיכטע, קונסט און אַנטוויקלונג פון דער מענטשלעכער געזעל־שאַפֿט, האָבן די קינדער געמוזט זיין אויף אַ העכערער מדרגה. עפּראָבלעמס מסירת־נפשדיקע אַרבעט האָט דעריבער ניט געהאָט דעם געווינשטן דער־פֿאָלג, וואָס זי האָט געקענט האָבן ביי אַ נאָרמאַל־אַנטוויקלטער קינדער־גרופּע. די קינדער האָבן ניט אַרויסגעוויזן דעם געהעריקן אינטערעס און זיך ניט גענומען ענערגיש צו דער אַרבעט.

צוקוקנדיק זיך צו דעם שוואַכן אינטערעס פון די קינדער און צו דעם גרויסן קרבן, וואָס פריינד עפּראָן ברענגט, האָב איך באַשלאָסן זיך מיט אים אַדורכשמועסן און ראַטן אים שאַנעווען דאָס געזונט, וואָס איז פֿאַר יעדן אַ גרויסער אוצר.

דער יום־טוב פון הייליקן קאַזימיר

דער יום־טוב פון הייליקן קאַזימיר איז אַלע מאָל געווען אַ גרויסע אַטראַקציע פֿאַר דער שטאָט ווילנע און איר פּראָווינץ. אין דעם יום־טוב פלעגט מען אײַנאָרדענען אַ יאָרמאַרק אויפן לוקישקער פּלאַץ אין ווילנע, צו וועלכן עס פלעגן געבראַכט ווערן האַנט־אויסאַרבעטונגען, קונסט־אַרבעט און פּאַבריק־פּראָדוקציע פון גאַנץ פּוילן. דאָס איז געווען אַ פּרעכטיקע אויס־שטעלונג פון אויסאַרבעטונגען פון פֿאַרשידענע סטילן, וואָס האָבן דער־

ציילט וועגן דער ספּעציפיק פון יעדער געגנט. עס האָט ממש פּאַרכאַפּט דאָס אויג. די פֿאַווילאָנען זיינען געווען גאַנץ פּרימיטיוו געבויט, אָבער זיי זיינען געווען איינגעהילט אין שיינע טעפּיכער און בלומען.

דער יאַרמאַרק האָט געדויערט כמעט אַ וואָך צייט. במשך דער גאַנצער וואָך האָט דאָ געווימלט פון מענטשן. צענדליקער טויזנטער בירגער פון גאַנץ פוילן פלעגן אָנקומען, ווער קויפן און ווער... גנבענען. די מוזיק האָט געשפּילט, די שטופּעניש איז געווען גרויס און פּאַר די גנבים איז דאָס געווען דער בעסטער סעזאָן. די קינדער פלעגן דערציילן, אַז איין „קאָזימיר" קען אַ מאָל סטייגן אויף חדשים צום לעבן. ניט קוקנדיק אויף דער וואַכ־זאַמקייט פון דער פּאָליציי, איז זי ניט געווען בכוח צו באַשיצן די פּאַר־קויפער פון די גנבים. פּאַר אַזאַ יום־טוב פלעגט מיר אַלע מאָל שטאַרק קלאַפּן דאָס האַרץ. איך פלעג ניט אויפהערן צו טראַכטן ווי אַזוי בשלום איבערצוקומען דעם יום־טוב. זיין אויפן יאַרמאַרק און ניט גנבענען איז פּאַר די יינגלעך געווען ממש אַן אוממענטשלעכע אָנשטרענגונג. זיי זיינען געווויינט געווען לאַנגע יאָרן צו ציען פונעם יאַרמאַרק זייער חיונה און דערביי אַרויסווייזן זייער „העלדישקייט". בלייבן אין שטאָט און ניט גיין, וואָלט געהייסן ווידער אַ מאָל אַ שוועכע פּאַרגוואַלדיקונג פון זייער ווילן, וואָס האָט געברענט אין זיי. דעם ערשטן יאָר, בעת אונדזער היים איז אַנט־שטאַנען, איז מיר ניט געלונגען מיט עפּעס צו פּאַרטרעטן דעם יאַריד־באַזוך, און מיר האָבן באַשלאָסן צו גיין אַלע צוזאַמען, אויסגעבן עטלעכע זלאָטעס אויף זיסיקייטן און קליינע אָנדענק־מתנות און גיין אַהיים ווי דערוואַקסענע, ערלעכע מענטשן.

די קינדער האָבן הייליק צוגעזאָגט זיך האַלטן צוזאַמען און ניט אָנטאָן קיין חרפות. נאָך אַ פּיר־שעהדיקן שפּאַציר האָבן מיר זיך מידע צוריקגע־קערט אַהיים. די שטימונג איז געווען אַ מונטערע. נאָר איין איסער האָט ניט מיטגעלאָכט. ער האָט זיך באַמיט צו שמייכלען, אָבער דער בליק איז געווען ערנסט און אָנגעשטרענגט. איך האָב אָנגעהויבן נאָכטראַכטן, צי ער איז געווען די גאַנצע צייט מיט אונדז צוזאַמען און איך האָב זיך דערמאָנט, אַז אין אַ געוויסן מאָמענט האָב איך אים ניט געזען. אויף מיין פּראָגע וווּ איז ער געווען אין דעם מאָמענט, האָט איסער קורץ געענטפּערט: „אין

קלאָזעט!" חברה האָט זיך איבערגעקוקט און איסערס פנים איז רויט געוואָרן. איך האָב איבערגעריסן דעם שמועס, ניט וועלנדיק אין קעגנווארט פון אַלעמען וואַרפן אויף אים אַ חשד. נאָכן אָוונטברויט, וועו אַלע זיינען אַוועק שלאָפן, בין איך געבליבן אין קאַנצעלאַריע מאַכן, כלומרשט, די חשבונות און אָנגעשטרענגט אַלע מיינע מחשבות וועגן איסערס האַנדלונג. וועו איך בין 11 אַ זייגער אַריין אין די שלאָפצימערן זיינען אַלע שוין געשלאָפן מיט אַ זיסן שלאָף. איין איסער האָט זיך נאָך געדרייט ווי אַ שלאַנג פון אין זייט אויף דער צווייטער. מיין געדאַנק איז די גאַנצע צייט געווען געוועגדט צו אים און ס'האָט אים, ווייזט אויס, קיין רו ניט געגעבן. ביז האַלב דריי ביינאַכט האָט ער געקעמפט מיט זיך און ניט אויסגעהאַלטן מער און איז שטיל־ינקערהייט אַריין צו מיר אין קאַנצעלאַריע.

— איך האָב געווויסט, אַז דו וועסט קומען צו מיר. וווּ איז עס?

— אויפן הויף הינטער דער הייזקע פון קלאָזעט, — האָט ער שטיל, מיט אַראָפגעלאָזטע אויגן, געענטפערט.

— קום, מיר וועלן אַראָפגיין עס אויפזוכן איידער עמעצער וועט עס געפינען.

מיט שטילע טריט זיינען מיר ביידע אַדורך די פינצטערע צימערן, דעם קאָרידאָר און טרעפ. דאָס האַרץ האָט אין מיר געצאַפלט טאָמער גייט עמעץ אַרויס און וועט זען וווּ מיר זוכן די גניבה. מיט טרייסלענדיקע הענט האָט ער געגראָבן אין דער פינצטער אין שמוץ און אָנגעטאַפט אַ שאַכטל. מיר זיינען פאַרזיכטיק אַרויף אין שטוב, פאַרשלאָסן די קאַנצעלאַריע, כדי קיינער זאָל ניט זען די שאָנד און ניט הערן אונדזער געשפּרעך. איסער הייבט ניט אויף די אויגן, ער שעמט זיך פאַר זיין שוואַכקייט.

— וואָס זאָל מען טאָן, ניט אַלע מענטשן ווערן גלייך שטאַרק. אָבער דו מוזט זיך דערמאָנען, וווּ דו האָסט עס געזומען, כדי מיר זאָלן קענען גוט מאַכן די שלעכטע טאַט.

— מיר דוכט, אַז דער מענטש האָט אַ קראָם אויף דייטשישער גאַס פון זילבער־זאַכן.

די גניבה איז באַשטאַנען פון זעקס באַגילדטע קאָנפיטור־לעפעלעך. מיר האָבן אָפגערעדט מאָרגן אויפצוזוכן די קראָם מיטן קרעמער און נאָך

אַן אויספֿאַרשונג, צי ער איז מסכים ניט איבערצוגעבן דעם ענין דער פּאָליציי, וועלן מיר אים צוריקקערן די גניבה. מיט אַ באַפרייטן און דאַנק־בארן בליק איז איסער אַוועק אויף זיין געלעגער. אין 15 מינוט אַרום איז ער שוין געשמאַק געשלאָפן.

עס קומט אָן דער פּרילינג מיט זיין געפאַר

עס האָבן זיך אָנגעהויבן דערנענטערן די פּרילינג־טעג. די זון האָט אַלץ מער און מער געלויכטן און דערוואַרעמט די פֿאַרגליווערטע ערד. די ביימער האָבן אָנגעהויבן אַרויסלאָזן קנאָספּן. אויף דער אויפגעוואַרעמטער ערד האָבן זיך באַווײַזן די ערשטע גרינע גרעזלעך. אין די נעכט טראָגט זיך דאָס געווײַן פון קעץ, דער געוואַי פון הינט. אויך אינעם מענטשן וועקן זיך פּרישע דרימלענדיקע כוחות. אַלץ רייסט זיך צום לעבן, אַלץ איז פול מיט אַ בענקשאַפט וואָס שטורעמט אויף די הערצער אין אונדזערע קינדער. דער פּרילינג־אומרו רייסט זיי ביסלעכווײַז אַרויס פון דער ווינטערדיקער רוִקייט. די שטימונג ווערט אַלץ געדריקטער, די אַר־בעט — שוואַכער און עס ווילט זיך אַלץ אָפּטער אַראָפּגיין אין שטאָט, אָטעמען מיט דער פּרייהייט און זאָרגלאָזיקייט פון אַ מאָל. דער פּרילינג רייצט אַלץ מער און מער, שטאַרקט די געפּאַר פון וועלן זיך אַרויסרייסן פון די אַרומיקע וועגט. די היים, וואָס האָט אין די קאַלטע און נאַסע האַרבסט־ און ווינטער־טעג געוואַרעמט און באַרוִקט, דריקט איצט ווי אַ שוועכער שטיין אויפן געמיט פון די קינדער.

די עלטערע יינגלעך הייבן אָן אָפּט צו דערמאָנען זייערע מיידלעך פון די „מאַלינעס", וויצלען זיך גראָב אויף זייער חשבון און מ׳בענקט. די קרי־געריין וועלן אַלץ אָפּטער און אָפּטער און דערגייען ביז געשלעגן. די מע־סערס, וועלכע זיינען שוין געווען כמעט ווי פּאַרשוווּנדן, האָבן ווידער אָנ־געהויבן גלאַנצן אין די העגט פון די קינדער. ניט איין מאָל זיינען די גע־שלעגן דערגאַנגען ביז בלוט. מ׳האָט געמוזט זוכן נייע וועגן, נייע, שטאַרקע

עמאָציעס, וואָס זאָלן זיי אַוועקרייסן פון די חלומות וועגן אַמאָליקע נצחונות און העלדישקייט.

— צוזאַמען מיטן פרילינג איז פֿאַר זייערע אויגן אויפגעשוווּמען נאָר דאָס שיינע פון אַמאָליקן לעבן. זיי האָבן פאַרגעסן די שווערע הונגער־טעג, די קאָלטע נעכט אין די „מאַלינעס", די קלעפּ פון דער פֿאָליציי, די מאָמענטן פון שרעק. דער פרילינג האָט געוועקט די ערשטיש אינסטינקטן, וואָס פלעגן אין די פּריַערדיקע באַדינגונגען אַזוי פּשוט באַפרידיקט ווערן (אין די „מאַלינעס" פלעגן זיך אויך געפונען מיידלעך). יעדער פרילינג־טאָג האָט אַלץ מער פאַרגרעסערט דעם אָנגעזאַמלטן אויפרייסשטאָף. עס האָט זיך געדוכט, אַז אָט־אָט וועלן זיי אויפּפֿראַלן די טירן און מיט אַ זיגעריש הורא אַרויס אין דער פרייער, זוניקער וועלט און דאָס אַלץ מיט אַזוי פיל מי געשאַפענע און דערגרייכטע וועט צעטראָטן ווערן און פאַרשווינדן אָן אַ שפּור.

איין מחשבה האָט געיאָגט די צווייטע. וואָס טוט מען? ווי אַזוי ראַטע־וועט מען די חברה פון זיכערן פאַלן? אפשר אַרויסגיין מיט זיי אין דאָרף אויף אַרבעט? ניין! זיי וועלן אַנטלויפן, צו וויניק עמאָציעס. איך לייג זיי פאָר צו גרייטן אַ פאַרשטעלונג און אַרויספאָרן מיט איר איבער דער פּראָווינץ. דאָס רעפּעטירן, מאָלן און צוגרייטן דעקאָראַציעס, דער דורשט צו זיין כאָטש איין מאָל אויף דער בינע, שפּילן טעאַטער, מאַכן געלט, קריגן כבוד, אַלץ — אַלץ וואָס זיי האָבן אין לעבן קיין מאָל ניט געהאַט, אפשר וועט דער דאָזיקער רייץ גובר זיין דעם עראָטישן...

מיין נייער פֿלאַן וועלט אויפגענומען מיט גרויס באַוווּנדערונג און אינ־טערעס כמעט דורך אַלע קינדער. ריקל און זשאַמקע רעדן ניט, זיי זיינען שוין אינערלעך גרייט זיך צוריקצוקערן צו זייער אַלט לעבן. זשאַמקע איז נעכטן געווען ביי דער מאַמען און זי האָט אים זיכער צוגערעדט צו פאַר־לאָזן די היים און העלפן איר אין איר פּרנסה.

מיר הייבן אָן גרייטן די פאַרשטעלונג, די, וועלכע קענען מאָלן טרעטן צוצוגרייטן די דעקאָראַציעס. די אַרבעט גייט אָן ביז 11 אַוונט. מען זוכט וועגן צו באַקומען פאַסיקע קליידער. עטלעכע יינגלעך גרייטן בילעטן. מען דיסקוטירט וועגן דער צאָל. אַנדערע ווילן גרייטן טויזנט און זיי זענען שוין

אין זייער פאַנטאַזיע די גרויסע סומע געלט. אַנדערע הייבן שוין אָן צו פאַנטאַזירן, וואָס מ׳וועט איינקויפן פאַרן געלט. יעדער לייגט פאָר אַן אַנדער זאַך און מ׳קריגט זיך שוין איבערן קאַפּיטאַל, וואָס איז נאָך ניט געבוירן געווארן. די פאַנטאַזיע וואַקסט ווי אויף הייוון און איך זע שוין די אַנטוי־שונג. מ׳מוז אָבער שווייגן, די שפּאַנונג מוז אָנהאַלטן, דאָס איז אַ קעגן־גיפט קעגן דער עראָטישער שפּאַנונג. איך רעכן אויס, אַז די צוגרייטונג וועט דויערן 4—5 וואָכן, די אַרויסטרעטונגען אויך עטלעכע טעג. איך האָב אָנגעהויבן זוכן פריינד אין די אַרומיקע שטעטלעך, כדי צו פאַרזיכערן דעם דערפאָלג פון אונדזער אונטערנעמונג. איך וויל אויך, אַז מ׳זאָל זיי שיין אויפנעמען, מכבד זיין, וויזן זיי די אַרומיקע געגנט. איך וויל, אַז די פאָר־שטייער פון שטעטל, וווּ מיר דאַרפן קומען זאָלן זיי דערציילן וועגן די פאָרשריטן, וואָס זיי האָבן דערגרייכט דורך זייער אַרבעט. אפשר וועט דאָס וועקן ביי אונדזערע קינדער נייע מחשבות. איך רעכן אויס, אַז פון איין אַרויסטריט ביזן צווייטן דאַרף וויידער דויערן אַ וואָך, כדי צו פאָר־בעסערן די עווענטועלע פעלערן פון דער ערשטער פאָרשטעלונג. דאָס אַלץ וועט אַוועקנעמען צייט פון דער שרעקלעכער תקופה און דערנענטערן אונדז צום האַרבסט. דער פרילינג — די שענסטע תקופה אין דער נאַטור, איז אויך די שווערסטע תקופה אין דער אַרבעט מיטן פאַרוואַרלאָזטן קינד.

די צוגרייטונגען צום ערשטן אַרויסטריט האָבן געדויערט פיר וואָכן. די קינדער זיינען געווען אומגעדולדיק. געווען מינוטן פון צווייפל: זיי פלעגן אויפהערן גלייבן, אַז עס וועט אַמאָל קומען דער גרויסער טאָג פון זייער אויפטריט. איך זאָג זיי אָבער, אַז אויב מיר וועלן ניט זיין גוט צוגעגרייט צום ערשטן אַרויסטריט דאַן איז אַלץ פאַרלוירן. זיי האָבן מורא פאָר אַ דורכפאַל און באַמיען זיך מיט אַלע כוחות צו באַהערשן און אַרבעטן פלייסיק. איציק ליפשיץ, וועלכער איז געבליבן אונדזער פריינד, נאָכן פאַרלאָזן אונדזער ערשטן לאָקאַל אין „בין", העלפט אונדז אַדורכפירן די אונטערנעמונג. ער קומט צו פראָבן, ער העלפט פאַקן דעם אינוועניטאַר און איז אַפילו אַרויסגעפאָרן מיט אונדז צום אַרויסטריט קיין פאָדבזשע־זשע. די שפּאַנונג איז געווען גרויס. די אומזיכערקייט אין דערפאָלג איז געשטיגן ביז דער לעצטער מינוט. דער פאַרהאַנג דאַרף זיך אויפהייבן און

די קינדער טרייסלען זיך פון שרעק. איך פֿרוי זיי טרייסטן, אַז קיינער טראַכט ניט אַז מיר זיינען פֿראָפעסיאָנעלע אַרטיסטן און מ׳דערוואַרט ניט פון אונדז קיין אויסערגעווייניקע קונסט־לייסטונגען. מיר האָבן געטאָן דאָס בעסטע ביים צוגרייטן זיך אַזוי, אַז מיר קענען זיין רויק און זיכער. מיר האָבן געמאַכט אַ „לחיים" אויף אַ גלעזל לעמאָניאַד און זיך אָנגענומען מיט שטימונג און מוט.

דער ערשטער אַקט איז אַדורך מיט דערפֿאָלג און דאָס האָט צוגעגעבן מוט און זיכערקייט און מיסגעווירקט אַז דער צווייטער און דריטער אַקט זאָלן אויספֿאַלן נאָך בעסער. דער אַרויסטריט האָט זיך פֿאַרענדיקט מיט גרויס דערפֿאָלג און שטורמישע אַפּלאָדיסמענטן האָבן פֿאַרהילכט דעם זאָל. אין דער פֿאַרשטעלונג האָבן זיך באַטייליקט אַלע קינדער אָן אויסנאַם, קיינער איז ניט געבליבן אויסער דער בינע.

די פרייד פון די קינדער איז געווען אומבאַשרייבלעך. דאָס ערשטע מאָל אין לעבן האָבן זיי באַקומען אַזוי פיל לויב פון מענטשן. זיי זיינען געווען צעהיצט און רויט און פול מיט שטאָלץ, אָבער זיי האָבן ניט פֿאַר־געסן פרעגן ליפשיצן וויפל בילעטן מען האָט פֿאַרקויפט. די פֿאַרדינסטן זיינען ניט געווען גרויס, אָבער די פריינד, וואָס מיר האָבן זיך איינגעשאָפּט, האָבן געשאָפן אַ וווּנדערבאַרע שטימונג. זיי האָבן אונדז אייגעלאָדן אויף אַ פייגעם אָוונטברויט אין זייער קלוב, האָבן אונדז פֿאַרגעלייגט איבערנעכ־טיקן אין אַ גרויסן שייער מיט פריש היי און אויף צו מאַרגנס אונדז געווינען דאָס שטעטל און אונדז אָפּגעפירט מיט זייערס אַ לאָסטוואָגן, כדי אונדז איינשפּאָרן הוצאות.

נאָך דער פֿאַרשטעלונג האָבן מיר באַקומען אָן אייגלאָדונג צו קומען מיט אַן אויפטריט קיין מיישעגאָלע. די גרויסע שפּאָנונג האָט געשאָפן אַ גליקזעליקע מידקייט. די קינדער זיינען געווען צופרידן, וואָס די אייגלאָ־דונג איז געווען אויפן צווייטן שבת; האָט מען דערווייל זיך געקענט אַ וואָך אָפּרוען. די שטימונג איז געווען אַזוי געהויבן, אַז מ׳האָט אָפּילו ניט געטראַכט וועגן אַראָפּגיין אין שטאָט. אויב אַזאַ געדאַנק איז אויפגעקומען מיט אַ פּאָר טעג שפּעטער, איז עס געווען, כדי זיך צו באַרימען פֿאַר די חברים מיט זייער דערפֿאָלג.

וועז די אַרויסטרעטונגען האָבן זיך געענדיקט איז נאָך געשטאַנען אַ הייסער זומער. די ערשטע וואָכן זייגען נאָך די קינדער געווען אונטערן שטאַרקן רושם פון זייער הצלחה, שפּעטער אָבער, אויף די זיצונגען, האָט זיך אָנגעהויבן אַ וויכוח, וואָס מ׳זאָל קויפן פאַרן געלט. די געפאַר פון דער תקופה איז נאָך אַלץ ניט געווען אַוועק. דער רושם האָט זיך ביסלעך־וויז אויסגעוועפט און די בענקשאַפט נאָך דער פרייהייט האָט ווידער אָנגעהויבן אַרויסקריכן ווי אַ וואַרעם פון זייערע הערצער. די שטורמישע טעג האָבן זיך צוריקגעקערט. מ׳האָט געמוזט דערצייען ביזן רעגנדיקן האַרבסט. אויף די זיצונגען פלעגן געבראַכט ווערן פאַרשידענע פאַרשלאַגן וואָס מיר זאָלן טאָן מיטן געלט. אַלע פאַרשלאַגן זייגען געווען רעאַלע. אין דער פראַקטיק אָבער האָבן זיי ניט געגעבן די גאַראַנטיע, אַז זיי וועלן אָפּהאַלטן די קינדער פון רעצידיוון.

וועז אַלע קינדער האָבן דיסקוטירט איבער די אַרייגעטראָגענע פאַר־שלאַגן, האָב איך געבעטן אַ וואַרט און פאַרגעלייגט אַרויסצופאַרן פאַרן פאַרדינטן געלט אויף דאָטשע אין אַ וואַלד, זיך באָדן אין אַ טייך און פילן איין מאָל אין לעבן דאָס, וואָס רייכע קינדער פילן יעדן זומער. פאַרשטענד־לעך וועט מען נאָך דאַרפן צולייגן צו דעם געלט דעם לויפנדיקן חודש־בודזשעט און אפשר נאָך מער, אָבער עס לוינט. אַזאַ גענוס קען אונדז געבן כוח אויף אַ לאַנגער צייט. איין חודש אָטעמען מיט ריינער לופט, אויסריינקן די לונגען פונעם פאַרסמנדיקן שטאָטישן טשאָד, אָפּפרישן דעם גוף דורך ספּאָרט־איבונגען אויף פרישער לופט, באָדן זיך אין פליסיקן וואַסער באַ־רוִקט די נערוון און פילט אַן דעם גוף מיט פרייד און לעבנסלוסט. מירן דאַרפן מאַכן אַ פעלד־אויוון און דאַרט קאָכן אונדזערע געקעכטסן. מיר וועלן דאַרפן האַלטן ריין אונדזער שטוב, אָדער שייער, כדי מ׳זאָל אונדז ניט אַרויסשיקן פון דער דאָטשע

די קינדער זייגען געווען אַזוי איבערַאשט פונעם פלאַן, אַז זיי האָבן געשמייכלט און ניט געווּסט ווי אַזוי צו רעאַגירן, וויייל זיי האָבן זיך פשוט גישט געקענט פאָרשטעלן דעם תענוג. זיי האָבן זיך איבערגעקוקט און גע־וויצלט: ממש בורזשויען, נאָר אַ קאָרעטע פעלט אונדז אַרומצופאָרן איבער די גאַסן. זיי האָבן ניט געגלייבט, אַז דאָס קען פאַרווירקלעכט ווערן. זיי האָבן

געזאָגט, אַז דאָס איז בלויז אַ שיינער חלום. זיי האָבן זיך ניט געקענט פֿאָרשטעלן צו דערלעבן אַזאַ גרויס גליק. זיי האָבן, פֿאַרשטייט זיך, מיין כוונה ניט פֿאַרשטאַנען. וועמען עס האָט זיך מיר אייגנגעבן זיי צו פֿאַרזיכערן, אַז דער פֿאַרשלאָג איז אַ רעאַלער, האָבן זיי ניט אויפגעהערט צו פרעגן: וועמען וועלן זיי שוין פֿאָרן? איך האָב זיי דערקלערט:

— אויב איר וועט מיט ענערגיע אַרויסענדיקן אַלע באַשטעלונגען און די אָנגעהויבענע אַרבעטן, קען דער אַרויספֿאָר שנעל פֿאָרווירקלעכט ווערן.

זיי האָבן זיך פּלייסיק אַ נעם געטאָן צו דער אַרבעט און איך בין אַרויסגעפֿאָרן אין דער אַרומיקער געגנט, וווּ מיר האָבן געגעבן די פֿאַרשטעלונג, זוכן אַ דאַטשע.

אונדז צו הילף איז געקומען שלמה קאָוואַרסקי, אַ סטודענט פון כעמיע. ער האָט אָפּגעגעבן אונדזערע קינדער אַ סך פון זיין פרייער צייט און געזען אין זיין הילף אַן אידעיִשע שליחות. כאָטש ער האָט ניט געהאַט קיין פּעדאַגאָגישע צוגרייטונג, האָט ער מיט זיין ליבשאַפט און פֿאַרשטענדניש פֿאַר די קינדערישע פּראָבלעמען זיך דערוואָרבן צוטרוי און ליבשאַפט מצד די קינדער.

די פריינד, וואָס מיר האָבן זיך דערוואָרבן אין דער צייט פון די אַרויסטרעטונגען האָבן זיך גלייך געשטעלט צו מיין דינסט און זיינען מיט מיר אַוועק צו זייערע באַקאַנטע פויערים און מיר האָבן געפונען אַ כאַטע ניט ווייט פון אַ טייך, וואַלד און לאָנקעס און דערצו אַ גרויסער שטח אַרום דעם הויז פֿאַר שפּילערייַען, טרעפונגען און ספֿאָרט־פֿאַרמעסטונגען. זיי האָבן מיר אַפּילו צוגעזאָגט צו אַרגאַניזירן אַ קרייז, וואָס וועט צוויי מאָל אַ וואָך קומען צו אונדז, פֿאַרברענגען מיט די קינדער, איינאָרדענען שפּאַצירן אין דער אומגעגנט און דורכפירן ספֿאָרט־פֿאַרמעסטונגען. זיי האָבן מיר אויך צוגעזאָגט צו בעטן אַ באַקאַנטן קרעמער מיטצונעמען קיין ווילנע אונדזער אַרעמען אינוועניטאַר, כדי אונדז איינשפּאָרן הוצאות.

כ׳בין אַהיים געקומען אַ גליקלעכע און דערציילט וועגן אַלעם די קינדער, אונטערשטרייכנדיק דערביי וויפל גוטע מענטשן עס זיינען פֿאָראַן אויף דער וועלט. די קינדער האָבן מיט נייגעריקייט געשלונגען יעדעס וואָרט און צום סוף זיך אַ לאָז געטאָן אין אַ ווילדן טאַנץ. מ׳איז געשפּרונגען פון

שמחה, געשטופט אייגער דעם צווייטן און געשריען אַן אַ מאָס. צדוק, וועל־כער איז אומגעפאַלן און זיך גוט צעקלאַפט איז אויפגעשטאַנען ווי אַ צע־רייצטער וואַלף און זיך אַ וואַרף געטאָן אויף איסערן. די קלעפּ זיינען געווארן אַלץ שטאַרקער און פון איסערס נאָז רינט שוין בלוט. דערזעענדיק בלוט ווערט צדוק נאָך מער נערוועז (ער פלעגט ליידן פון ווייסן פיבער), באַקומט אַן אָנפאַל און איז מער ניט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר זיינע טאַטן.

איך בעט אַלעמען אַרויסגיין פון שטוב ביז צדוק וועט זיך באַרוִיקן. איסער וויל אים ניט מוחל זיין. ער מוז פון אים אַרויסשלאָגן זיין משוגעת מיט געזונטע קלעפּ. חברה האָט צדוקן ניט ליב געהאַט, ווייל מ׳קען מיט אים קיין שפּאַס ניט מאַכן. ער ווערט גלייך צעקאַכט און מאַכט אַ טומל. זיי שטייען און שעפּן נחת פון די קלעפּ וואָס איסער דערלאַנגט אים. ווען צדוק איז שוין געוואָרן צעבלוטיקט האָט זיך איסער באַרוִיקט און אַרויס פון שטוב. נאָך אים איז אַרויס די גאַנצע חברה. צדוק אָבער בושעוועט. ער כאַפּט אַ טעלער און ווייל אים וואַרפן דורכן פענצטער איסערן אין קאָפּ אַריין. איך דערמאָן אים, אַז דער טעלער איז זיינער און שוין צו אָוונטבערויט ווערט ער ניט האָבן אין וואָס צו עסן. דערהערנדיק דאָס וואָרט „עסן״, האָלט ער זיך אָפּ פון וואַרפן דעם טעלער, ער ווייסט גוט, אַז קיינער פון די קינדער וועט אים פאַר אַזאַ טאַט זיין טעלער ניט אויסבאַרגן.

עסן איז ביי צדוקן א ליידנשאַפט. ביי יעדן מאָלצייט ציטערט צדוק, אַז ביי עמעצן אין טעלער זאָל, חלילה, ניט זיין אַ לעפל מער. מיר האָבן אָפּגע־מאַכט מיט די קינדער, אַז ווען צדוק שרייט, קוקט יעדער אין זיין טעלער און ענטפערט ניט. מיר האָבן אויך באַשלאָסן צו מאַכן צדוקן פאַרן עסן־פאַר־טיילער, כדי ער זאָל זיך סוף כל סוף באַפרייען פון זיין אומצוטרוי.

חברה ווייסט, אַז צדוק איז ניט אין גאַנצן געזונט און מ׳מוז אים אַ סך מאָל מוחל זיין, אָבער זיך לגמרי אָפּזאָגן פון דער הנאה פון אַריינוואַרפן אַ ניט־באַליבטן חבר אַ פּאָר וואַרעמע קלעפּ — דאָס האָבן זיי נאָך ניט געקענט.

ווען דער טומל האָט זיך איינגעשטילט און מ׳האָט זיך אַרומגעזעצט אַרום טיש האָבן מיר דורכגעטראַכט ווי לאַנג עס דאַרף נאָך דויערן דאָס אַרויסענדיקן די אַרבעט און מיר האָבן באַשלאָסן דעם 10טן יולי אַרויספאָרן

אויף דאַטשע. פֿאַר אַ סך איז דער טערמין געווען אַ צו וויטער. זיי האָבן זיך געקרימט, געקרעכצט: „אַזוי לאַנג וואַרטן איז צו שווער". אָבער עס האָט ניט געהאָלפֿן, די אַרבעט האָט מען געמוזט אַרויסענדיקן און אַפֿילו פֿאַרקויפֿן. די ערשטע וואָך האָט מען געאַרבעט פֿיבערהאַפֿט, מ׳האָט ניט געקוקט אויפֿן זייגער, כדי וואָס גיכער פֿאַרענדיקן זי און פֿאָרן. די צווייטע וואָך איז דער טעמפּאָ שוואַכער געוואָרן און די אומגעדולדיקייט אין גע־וואַקסן פון שעה צו שעה. די אַגרעסיווקייט איז געשטיגן ביז דער לעצטער מינוט. סוף כל סוף האָט מען אַרויסגעענדיקט און אין אַ מזלדיקער שעה אַרויסגעפֿאָרן.

אויף דאַטשע

ענדלעך איז אָנגעקומען דער לאַנג דערוואַרטער טאָג. איינגעפּאַקט אונ־דזערע בעבעכעס, כלים, אַ ביסל שפּייז־פּראָדוקטן און אָנגעלייגט אויפֿן וואָגן, וואָס איז לויטן צוזאָג געקומען אונדז אַריבערפֿירן אויף דאַטשע. נאָך דער פֿור זיינען מיר געגאַנגען פֿריילעכע, מיט מוטיקע טריט. וועג מיר זיינען געקומען הינטער דער שטאָט, האָבן מיר פּאַרצויגן אַ ניגונדל צום טאָקט פון מאַרשירן און דאָס האָט נאָך מער דערמונטערט צום גאַנג.

פון אָנהייב האָט די פֿור אונדז איבערגעאָגט, אָבער שפּעטער האָבן מיר זי דעריאָגט און באַגלייט די גאַנצע 18 קילאָמעטער מיט געזאַנג. איינס אַ זייגער בייטאָג זיינען מיר שוין געווען אין אונדזער דאָרף. חברה האָט באַקוקט די כאַטע, דעם הויף און זיך געזומען צום בויען אַן אויוון אויפֿן הויף, אויף צו קאָכן עסן. די איבעריקע קינדער האָבן אויסגעפּאַקט דעם וואָגן, געריניקט די כאַטע און צוגעגרייט די געלעגערס אויף דער פֿאָדלאָגע. ביז מיר זיינען מיט אַלעם פֿאַרטיק געוואָרן, מיטן איינאָרדענען זיך און מאָל־צייט, איז שוין דער זייגער געווען זעקס אוונט. די זון האָט זיך שוין אַנגע־הויבן אַראָפֿלאָזן. מיר האָבן אָבער זייער געוואָלט זיך באַקענען מיטן טייך און זיינען טאָקע אַוועק אַהין, הגם די פּיס זיינען געווען שטאַרק מיד פון וועג

די קינדער גרייטן דעם מאָלצייט

און פון דער אַרבעט ביים אייגאַרדענען זיך. מיר האָבן ממש געשלעפּט די פיס. אויף די פעלדער האָט זיך אָנגעהויבן רחבותדיק אויסצושפרייטן די נאַכט. מיט יעדער מינוט איז אַלץ טונקעלער געוואָרן. די פייגעלעך האָבן זיך געשושקעט אין זייערע נעסטן. פון דער ווייטנס האָט זיך געהערט דאָס קוואַקען פון די זשאַבעס אין די בלאָטעס אַרום טייך. פון ערגעץ ווו האָט זיך דערטראָגן דער געשעפּטש פון אַ שפּרודלדיק קוועלכל. פלוצים האָבן זיך פאַר אונדז באַוויזן שטאַרק טונקעלע שאָטנס. דאָס זיינען געווען די ביימער, וואָס האָבן אַרומגערינגלט דעם טייך. ווען מיר זיינען צוגעקומען נענטער האָבן מיר דערזען דעם גלאַנץ פון אונדזער טייכל, וואָס איז זיך געלעגן אַזוי רחבותדיק אין די אַרעמס פון די זאַמדיקע ברעגן. מיר האָבן זיך אַראָפּגע־זעצט אויפן ברעג און אָנגעקוקט דאָס פליסנדיקע וואַסער, אָפּרוענדיק דערביי אונדזערע מידע פיס. אַלעמענס מחשבות זיינען געווען מיטן טייך. מאָרגן פרי וועט ער שוין גלעטן אונדזער לייב, קילן און אָפּפרישן אונדזער גוף. מיר זיינען אַזוי געזעסן ביז אין דער טיפּער טונקלקייט פון דער נאַכט און זיך איינגעהערט אין דער אַרומיקער שטילקייט. מיר האָבן איינגעאָטעמט די דופטיקע ריחות אין די לונגען אַריין און אָנגעפילט דאָס האַרץ מיט פרייד. קיינעם האָט זיך ניט געגלוסט אויפהייבן פון אָרט. דאָך האָבן מיר זיך געלאָזט גיין צוריק אין אונדזער נייער כאַטע. דאָס פרישע היי פון שייער האָט געצויגן צו זיך. ווען ניט די מורא, אַז דער פויער וועט זיך באַליידיקן און אונדז אַרויסטרייבן פון דעם דאָזיקן גן־עדן, וואָלטן מיר מיט פאַרגעניגן זיך געלייגט אינעם פרישן היי. מיר זיינען אַריין אין כאַטע און זיך אַוועק־געלייגט שלאָפן. ס׳ניט אַוועק קיין 15 מינוט האָבן שוין אַלע פעסט געכראָ־פעט.

די נאַכט איז אַריבער זייער גיך, ממש ניט באַוויזן זיך איבערצודרייען אויף דער צווייטער זייט, האָבן מיר שוין דערהערט ווי מען טרייבט די קי אין פעלד. געווען איז עס האַלב פינף פאַרטאָג. נאָך מיר איז אַרויס שלמה קאָוואַרסקי. מיר האָבן איינגעאָטעמט די מחיהדיקע פרישע לופט און זיך געקוויקט מיטן בלישטשענדיקן טוי, וואָס האָט באַדעקט די גראָזן, די בלעטלעך אויף די ביימער און די בלומען. די פייגעלעך האָבן אָנגעפילט די לופט מיט זייער געצוויטשעריי. מיר איז געווען אַ שאָד, וואָס די קינדער

הערן ניט די מאַרגן־תפילה, אָבער מיר האָבן באַשלאָסן, אַז היינט דאַרף מען זיי לאָזן זיך אויסשלאָפן וויפל דאָס האַרץ גלוסט. מיר ביידע האָבן איבער־געגומען די אָרדנערייַ און געגומען גרייטן פרישטיק: אַ מילכיקע זופּ פון גרויפּן מיט קאַרטאָפל און ברויט. אַרום זעקס אַ זייגער האָבן מיר אָנגעהויבן רעדן פרייַער, ניט שושקען זיך, ווי ביז איצט. די קינדער האָבן עס דער־הערט און זיך אַראָפּגעכאַפּט פון די געלעגערס און אַרויסגעלאָפּן אויפן גאַניק מיט אַ בריייטן „גוט מאָרגן". מיט אַ זאַנפטן שמייכל קוקן זיי אָן די פּעלדער, די ביימער, די זון און אַלץ, וואָס רינגלט זיי אַרום. זיי ווילט זיך גיין נאָך פּאַר פרישטיק צום טייך. שלמה איז מיט זיי אַוועק זיך באָדן און איך בין געבליבן גרייטן דעם פרישטיק.

8 אַ זייגער האָבן זיי זיך צוריקגעקערט רייַנע, ליכטיקע, מיט גלאַנ־צנדיקע אויגן פון גליק.

— אוי, לערערין, סאַראַ שאָד, וואָס איר זענט ניט מיטגעגאַנגען מיט אונדז. דאָס וואַסער איז געווען אַזוי וווּנדערבאַר, עס האָט זיך גאָרניט געוואָלט אַרויסגיין פון טייך. אוי, לערערין, וועט איר וואָלט געזען, ווי זאָרקע כאָנקעלע און אברהמקע האָבן געציטערט אַריינצוגיין אין וואַסער. ס׳איז געווען ממש אַ קאָמעדיע. מיר האָבן אַזוי געלאַכט, אַז איר האָט באַדאַרפט דאָ הערן. ווען מיר זיינען שוין אַריין צום דריטן מאָל און אָנגעהויבן זיך לערנען שווימען, זיינען זיי קוים אַריינגעקראָכן. געציטערט פון קעלט און גלייך אַרויסגעלאָפּן.

— חברה, ס׳פרישטיק איז אויפן טיש. מיט אַ גוטן אַפּעטיט! — אַלע האָבן זיך אַרומגעזעצט אַרום טיש און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ כלעפּטשעריי. במשך אַ מינוט זיינען די טעלער אויסגעלידיקט געוואָרן. באַלד האָט מען אָנגעהויבן פרעגן צי ס׳איז דאָ אַ „דאָבאַווקע".

— היינטיקס מאָל יאָ, — איך גיס זיי אָן צום צווייטן מאָל און מאַך לידיק דעם טאָפּ.

זיצנדיק נאָך ביים טיש האָבן מיר צונויפגעשטעלט אַן אָרדנער־ליסטע לויטן אלף־בית. אויסער איז היינט אָרדנער. ער שטייט אויף, נעמט אַראָפּ די כלים און שטעלט זיי אַריין אין טאָפּ, גיסט אָן וואַסער און שטעלט עס אַוועק וואָרעמען. ביז דאָס וואַסער וועט וואָרעם ווערן ווישט ער אָפּ דעם טיש, קערט

ደብረ ማርቆስ ከተማ ውስጥ የሚገኙ ሰዎች

אויס דאָס צימער, דעם גאַנעק און נעמט זיך וואַשן די כלים. מיר זעצן זיך וידער אַרום טיש, כדי צוזאַמענצושטעלן אַ טאָג־פּלאַן. מיר האָבן באַשלאָסן צו באַשטימען יעדן טאָג 4 אָרדנער, צוויי פֿאַרמיטאָג און צוויי נאָכמיטאָג, כדי יעדער אָרדנער זאָל האָבן די מעגלעכקייט יעדן טאָג זיך צו באָדן.

טאָג־פּלאַן

6.00 אויפשטיין.

6.30 גימנאַסטיק.

7.00 באָדן זיך.

8.00 פֿרישטיק.

8.30 שפּאַציר אין וואַלד און גלייכצייטיק אָנקלייבן האָלץ און שיש־קעס צום קאָכן, קלייבן יאָגדעס און שוועמלעך צום עסן.

10.30 ליגן אויפן גראָז, לייענען, אָדער הערן די וויכטיקסטע נייעס פון צייטונג.

11.30 צוקוקן זיך צו דער אַרבעט אין פּעלד, ביי די קי, ביי די חזרים און ביי די הינער. זען וווי מען גייט זיך אום מיט פּערד און בכלל זיך באַקענען מיטן לעבן און מיט די פֿראָבלעמען פון פּויערטום.

12.30 מיטאָג.

13.00 רוען: ליגן אויף די געלעגערס, שלאָפן אָדער לייענען, אָבער ניט רעידן.

15.00 פֿאַרשידענע שפּילן: שאַך, דאַמקע, ספּאָרט־פֿאַרמעסטונגען.

16.00 אַ לייכטער מאָלצייט: אַ גלאָז מילך מיט ברויט.

16.30 לימודים: נאַטורוויסנשאַפֿט, געבויט מערסטנטייל אויף אָבסער־וואַציעס און נאָך דעם זוכן זייער באַשטעטיקונג אין בוך דורך פֿאַרלייענען, שרייבן וועגן דעם — וויפל יעדער האָט אויפגע־נומען און פֿאַרבאַהאַלטן אין זיין זכרון. פֿאַר חשבון־איבונגען זיינען אויסגענוצט געוואָרן די אויסגאָבן פון טאָג פֿאַרן גאַנצן קאָלעקטיוו און וויפל עס מאַכט אויס פֿאַר יעדן איינעם.

18.00 שפּאַציר אין דער אומגעגנט.

19.30 אָוונטברויט.

20.00 פרייַער פֿאַרברענגען אַליין, אָדער מיט געסט.

21.00 שלאָפֿן.

נאָכן צוקוקן זיך אַ פּיר, פינף טעג צו דער אַרבעט פון פויער זיינען די קינדער געווען זיכער, אַז זיי קענען שוין אַלע אַרבעטן און זיינען אים ממש מקנא געווען. וועָן איך האָב געזען דעם דורשט אויסצופֿרוון די אייגענע כוחות אויף דעם נייעם אַרבעטס־געביט, האָב איך אַ פּרעג געטאָן דעם פּויער, צי וואָלט ער אונדז ניט געקענט געבן וועלכע עס איז אַרבעט אויף אַ צוויי שעה טעגלעך? ניט פֿאַר קיין געלט, נאָר אויב עס וועט אים לוינען וועט ער אונדז געבן פּראָדוקטן. דער פּויער איז מסכים געווען אויסצופֿרוון זייערע מעגלעכקייטן. מיר האָבן אָנגעהויבן העלפֿן דעם פּויער ביים צוזאַמענקלייבן דאָס געשניטענע היי, ביים זעגן און האַקן האָלץ, ביים פּיטערן די קי און אַנדערע אַרבעטן. דער פּויער האָט אונדז געגעבן דערפֿאַר מילך, קאַרטאָפֿל, מייערן און אַנדערע גרינסן, אָבער ניט קיין ברויט, וואָס ער גופֿא האָט אַליין ניט געהאַט צו דער זעט.

ביסלעכווייז האָבן די יינגלעך זיך אַריינגעצויגן אין דער לאַנדווירט־שאַפֿטלעכער אַרבעט און האָבן זי ליב באַקומען. די באַגייסטערונג האָט זיך גענומען דערפון, וואָס זיי האָבן געאַרבעט ניט מער ווי צוויי שעה אין טאָג און דער עיקר — אויף דער פּרישער לופט. די פֿאַרדינסטן האָבן אונדז געגעבן די מעגלעכקייט צו פֿאַרלענגערן דאָס זיין אויף דאָטשע. עטלעכע מאָל אַ וואָך פלעגן קומען צו אונדז די פּריינד פון שטעטל און פלעגן זינגען מיט אונדז, דערציילן געשיכטעס, וויצן און מאַכן ספּאָרט־פֿאַרמעסטונגען. די קינדער פלעגן זיי אויפנעמען מיט פּרייד און זיך פילן מיט זיי חבֿריש.

וועָן דער דאָטשע־סעזאָן האָט זיך געענדיקט, זיינען נאָך געשטאַנען וואַרעמע טעג, כאָטש ס׳איז שוין געווען ענדע אויגוסט. דאָס צוריקקערן זיך איז נאָך אַלץ געווען פֿאַרבונדן מיט געפֿאַר. איך האָב באַשלאָסן, אַז ס׳איז כדאי אויסצונוצן זייער ליבע צו לאַנדווירטשאַפֿט פֿאַר אונדזער וויכ־טיקטסן ציל און פֿרוון פּרעגן, צי וואָלטן זיי מסכים געווען פֿאַרן אויף אַן

(תמונה 14) הסוהרים אלכסנדרוביץ' ופרנקל מחלקים מנות לאסירים בשדה הקטל

אַרבעטס־לאַגער און אַרבעטן ביי לאַנדווירטשאַפט. אויף דער פרייטיקדיקער זיצונג האָב איך די פראַגע אַוועקגעשטעלט אויפן סדר־היום. איך האָב זיי דערציילט, אַז אונדזער אַרבעט וועט איצט באַשטיין אין אַראָפּנעמען פון די פעלדער גרינסן, פרוכט פון די ביימער און דורך אַ פולן אַרבעטס־טאָג פון 6 שעה קענען מיר פֿאַרדינען כמעט אויף אונדזער אויסהאַלטונג. די קינדער האָבן ניט געזען די קאַלטע פרימאָרגנס, די נאַסע און שפּעטער בלאָטיקע ערד אין די האַרבסטיקע רעגנס, די מידקייט נאָך אַ זעקס שעהדיקן אַרבעטסטאָג. זיי האָבן געקוקט אויף דעם דורך דער פריזמע פון די זוניקע טעג, דורך דער שפּילעוודיקייט פון די צוויי אַרבעטס־שעה. איך האָב פֿאַרויסגעזען זייער אַנטוישונג און דאָך געמוזט אויפנעמען זייער הסכמה מיט פֿרייד.

איבערגעלאָזן די קינדער מיט שלמה קאָווארסקין, האָב איך זיך אַוועק־געלאָזן איבער די דערפער זוכן אַן אַרבעט־פלאַץ. דאָס האָט באַדאַרפט זיין וויט פון שטאָט, כדי עס זאָל זיין שווער צו אַנטלויפן. מיר האָבן געמוזט האָבן אויך אַ פּלאַץ צום שלאָפן און כאָטש אַ געוויסן טייל פון אויסהאַלטונג. שווער געווען צו קריגן אַ פּלאַץ, ווייל ווי מ׳פּלעגט זיך דערווייסן ווער די אַרבעטער זיינען, האָט מען מורא געהאַט צו פֿאַרלירן דאָס ביסעלע פֿאַר־האַרעווטע פֿאַרמעגן און ניט געוואָלט זיי אויפנעמען. קוים געפונען אַ בעל־הבית, ווָאס האָט ניט געהאַט קיין קינדער און האָט געוואָלט אויך טאָן אַ מצווה, אָבער פון דעסטוועגן האָט ער מיך געבעטן איך זאָל אים גאַראַנטירן, אַז זיי וועלן ניט גנבענען. ער האָט אונדז געגעבן אַ כאַטע אַן אַ פּאָדלאָגע, מיט צעבראָכענע שויבן, אַן וואַסער און אַן ליכט. די אַרבעט איז געווען אויף צוויי חדשים פֿאַר 19 פּערזאָן, מיט מיר. מיר האָבן געדאַרפט באַקומען פּראָ־דוקטן אויף דריי מאָל אַ טאָג צו קאָכן זיך עסן. אין כאַטע איז ניט געווען קיין טיש און קיין שטולן. ער איז בלויז מסכים געווען צו געבן פרישן היי אָדער שטרוי אויף דער פּאָדלאָגע.

מיט דעם גאַנצן בילד בין איך צוריקגעקומען אַהיים צו די קינדער. ניט פֿאַרשענערט עס אויף קיין האָר. די קינדער — אויסגערוטע, רויקע און זוניקע האָבן ניט געזען די גרויע ווירקלעכקייט, וואָס עס דערוואַרט זיי און זיינען מסכים געווען. זיי האָבן געפּילט אין טאָן מיינעם, אַז כ׳האָב מורא פֿאַר די שווערע באַדינגונגען. זיי האָבן מיך געטרייסט, אַז פֿאַר זיי איז עס

ניט קיין נייס צו שלאָפן אויף היי און עסן אויף דער פּאָדלאָגע, אָן אַ טיש און אָן שטולן.

דעם 25סטן אויגוסט זיינען מיר אַרויסגעפאָרן פון דער דאַטשע קיין ווילנע, געגומען וואַרעמע בגדים און אַ קליינעם אינווענטאַר, וואָס מען האָט געקענט טראָגן אויף דער פּלייצע און שוין איבערמאָרגן — אַרויסגע־גאַנגען אין דאָרף צו דער אַרבעט.

אויפן אַרבעטס־לאַגער

וועז מיר זיינען צוריקגעקומען פון דער דאַטשע, האָבן זיך אַלע שכנים געווונדערט, ווי שיין אָפּגעבראַנט די קינדער זיינען, ווי געזונט און פריש זיי זענען אויס. זיי זיינען געווען געזונט ניט נאָר אויסערלעך, זיי זיינען געווען רויק און געזונט אויך גייסטיק. פריילעכע, מיט אַ נייעם קוואַל פון ענערגיע זיך אַרײַנגעלאָזן אין שטוב, אויסגעפּאַקט די פּעקלעך און זיך גע־איילט אַראָפּצוגיין אין שטאָט צו קרובים און באַקאַנטע, זיך באַווייזן און דערציילן די ווונדער פון אַ דאַטשע. אין אַוונט זיך אומגעקערט פריילעכע, שטאָלצע און דערציילט, ווי מ׳האָט באַווונדערט זייער גוטן אויסזען. צו מאָרגנס, נאָכן פרישטיק, האָבן מיר זיך באַראַטן, וועלכע זאָכן מיטצונעמען אויפן אַרבעטס־לאַגער, צונויפגעשטעלט אַ רשימה, און געשטעלט זיך מאַכן אַ הענג־פּאָליצע, כדי צו האָבן ווו צו האַלטן די כלים און אַנדערע קליניקייטן.

דאָס פעלן פון די עלעמענטאַרסטע זאָכן, ווי אַ טיש, שטולן, אַ שאָפע און בעטלעך איז אויך פאָר אונדז געווען עקזאָטיק. די קינדער האָבן געזאָגט, אַז אַצינד וועלן מיר עסן ווי כינעזער. דעם גאַנצן טאָג געווען פאַרנומען מיטן גרייטן זיך אין וועג אַריין, ווייל מאָרגן פרי האָט געדאַרפט קומען אַ פּלאָט־פאָרמע אונדז נעמען מיט אונדזערע בעבעכעס.

מיר זענען שוין געווען נאָך פרישטיק, וועז די פּלאָטפאָרמע איז געקו־מען. ס׳איז געווען 8 אַ זייגער פרי. מיר האָבן ווידער פאַרלאָזן אונדזער היים. אָנגעקומען אין דאָרף, האָבן מיר זיך אויסגעפּאַקט און גלייך געגומען

זיך אײַנאָרדענען, כדי נאָך באַווײַזן אַרויסגיין צו דער אַרבעט אויף אַ פּאָר שעה. מיר האָבן אָנגעטראָגן פרישן הײַ אויף דער פּאָדלאָגע, אַ פּאָר עמער וואַסער פון ברונעם און זײַנען אַוועק אָנקוקן די פּעלדער און דאָס גאַנצע פּאַרמעגן פון אונדזער בעל־הבית. אין דרויסן איז געשטאַנען אַ זוניקער טאָג און אויף די פּעלדער און גערטנער איז נאָך געווען אַ סך גרינס. דאָס ערשטע וואָס מיר האָבן געדאַרפט טאָן — שיטער מאַכן די בייטן פון די מייערן. צווישן די אַרויסגעריסענע מייערן זײַנען געווען גרעסערע און קלע־נערע, די גרעסערע האָט מען געדאַרפט בינדן אין בינטלעך, צו 10 אין אַ בינטל און פון די קליינע האָט ער אין טייל געגעבן אונדז און די איבעריקע פּאָר זײַן משפּחה, פּאָר די קי און חזרים. בעת יעדער הפּסקה פלעגן מיר אויסוואַשן אַ שיסל מייערלעך און עסן. דאָס האָט אָפּגעצויגן די מידקייט און געשאַפֿן שטימונג. דאָס האָט אויך אַריינגעבראַכט אַ געוויסע הייטערקייט אין אונדזער מאָנאָטאָנער אַרבעט.

דאָס ערגסטע אין אונדזערע באַדינגונגען איז געווען דאָס וואַסער־פֿראָבלעם. דער נאָענטסטער ברונעם איז געווען אויף אַ מהלך פון 400 מע־טער. צוויי עמער וואַסער פלעגן קוים סטייען אויף אָפּקאָכן צוויי מאָלצייטן. כדי צו האָבן וואַסער צום דריטן מאָלצייט און צום וואַשן זיך און אויך פּאַר די כלים, פלעגט מען מוזן גיין צום ברונעם דריי מאָל אַ טאָג. נאָך אַ שווערן אַרבעטס־טאָג איז עס געווען ניט קיין לייכטער ענין. קיין טייך אין דער נאָענט איז ניט געווען. ער האָט זיך געפונען 5 קילאָמעטער ווייט. וואַשן זיך אין טייך פלעגן מיר זיך דערלויבן נאָר שבת. מיר פלעגן מיטנעמען עסן אויף אַ גאַנצן טאָג און זיך וואַשן אַדער באָדן, קלעטערן אויף ביימער, מאַכן ספּאָרט וויפל דאָס האָרץ האָט געגלוסט. דער זומער האָט זיך אָבער דערווייטערט מיט ריזיקע שריט. סוף אויגוסט האָט דער הימל אָפּט זיך באַדעקט מיט שווערע וואָלקנס. פון צייט צו צייט האָט אָנגעהויבן טריפן אַ רעגן. די פּרי־מאָרגנס זײַנען געווען אַלץ קעלטער און קעלטער. אין דער פּרי פלעגט מען שוין מוזן אָנטאָן אַ ווארעמען בגד אויף די פּלייצעס. פון די קאַלטע טוי־טראָפּנס אויף די גרינסן פלעגן די פּינגער גליווערן. ביסלעכווײַז איז פּאָר־שווונדן דער פּרייער שמייכל פון די פּנימער, ס׳האָט זיך אָנגעהויבן זוכן חסרונות אויפן שפּרייטן אַן אומצופּרידנקייט. מ׳האָט שוין אָנגעהויבן זוכן חסרונות אויפן

בעל־הבית. דער אמת איז, אַז די אַרבעט איז געווען צו מאַנאָטאָן פאַר אַזעל־כע קינדער. וואָס וויניקער אינטערעס צו דער אַרבעט, אַלץ שוועריער האָט מען אָפּגעפילט די שווערע לעבנס־באַדינגונגען. איך האָב געפרעגט ביים בעל־הבית, אפשר האָט ער אַ מער שפּעריש אַרבעט, אַפילו אַ פיזיש־שווערערע, אָבער ניט אַזאַ אינטאָניקע. דער בעל־הבית האָט געשמייכלט און געזאָגט:

— וואָס ווילט איר איך זאָל זיי געבן בויען אַ הויז?

— דאָס ניט, אָבער אַ שטעלעכל, אַ פּאַרקאַן, דאָס יאָ!

— נו גוט, מיר'ן געבן דריי יינגלעך פאַרריכטן אַ פּאַרקאַן און מיר'ן זען, ווי זייערע הענט וועלן גיין.

נאָכן אָוונטברויט, האָב איך די קינדער דערציילט וועגן דעם שמועס מיטן בעל־הבית און זיי פאַרגעלייגט אויסקלייבן דריי בעסטע סטאָליאַרעס, צווישן זיך, כדי ער זאָל זען, אַז מיר טויגן אויך צו אַנדערע אַרבעטן. ווען זיי וועלן זיך אויסצייכענען וועלן מיר אפשר קריגן אַרבעט פאַר מער קינדער.

הגם חברה איז ניט געווען צופרידן, וואָס ס'איז דאָ אַרבעט נאָר פאַר דריי קינדער האָבן זיי אויסגעקליבן די בעסטע פון צווישן זיך דורכצופירן דעם פרוּוו. די דריי יינגלעך האָבן געמאַכט די אַרבעט אין צוויי טעג, און זייער גוט. דער בעל־הבית האָט אונדז אַריינגעטראָגן, אַלס צוגאָב־באַ־לוינונג, פרוכט און 12 זלאָטעס. ער האָט אויך צוגעזאָגט, אַז ווי נאָר ער וועט דאַרפן מאַכן אַ שטיקל אַרבעט וועט ער זיי איינלאַדן. דאָס האָט ווידער גע־הויבן די שטימונג אויף אַ קורצער צייט. אין אַ וואָך שפּעטער האָט ער איינגעלאַדן 5 פון אונדזער חברה צו בויען אַ שטעלעכל. דאָ האָט זיך אָנגע־הויבן אַ קאַמף, יעדער האָט געוואָלט זיין צווישן די פינף. זעענדיק, אַז ס'איז שלעכט, האָב איך פאַרגעלייגט, אַז דער בעל־הבית זאָל אויסקלייבן לויט זיין איינזען. אין אָוונט האָבן מיר איינגעלאַדן דעם בעל־הבית אויף דער זיצונג, וואָס איז פאַרגעקומען אויף דער פאָדלאָגע און אים געבעטן אויס־קלייבן 5 חברה. דער בעל־הבית האָט געזאָגט, אַז, ערשטנס, ווייל ער די פריערדיקע דריי און נאָך צוויי פון די, וועלכע אַרבעטן אַמבעסטן אויפן גאָרטן. ער האָט דערביי צוגעגעבן, אַז מענטשן זיינען געווויסנהאַפט, קענען זיי אַלץ גוט אויספירן. ער האָט טאַקע אויסגעקליבן די צוויי באַשיידנסטע

יינגלעך, וועלכע האָבן אמווינציקסטן געשריבן און אַמבעסטן געאַרבעט. חברה שוויצערס זיינען געבליבן אַנטוישט. זיי האָבן ערשט דערזען, אַז דאָס וואָס איז גוט פֿאַרן אַמאָליקן לעבן איז גאָר ניט גוט פֿאַרן נייעם לעבן. פֿאַרן אַוועקגיין האָט דער בעל־הבית זיי אָנגעזאָגט מאָרגן 7 אין דער פרי זיך צו שטעלן צו דער אַרבעט. די שטימונג ביי די איבעריקע 13 קינדער איז געווען אַ געדריקטע. מ׳האָט געשוויגן אָבער די לופט האָט געשמעקט מיט פּולווער. איך האָב געפּילט, אַז באַלד וועט זיך אָנהייבן אַ קריגעריי און אפשר אַ געשלעג. בעת די קינדער האָבן געוואַשן די כלים און געגרייט די געלע־גערס האָב איך זיך אַריינגעכאַפּט צום בעל־הבית און געבעטן ער זאָל אינלאָדן די 5 קינדער צו זיך אויפן שייער צום שלאָפן, דערקלערנדיק אים די סיבה. ער האָט דאָס פֿאַרשטאַנען און וועט איך בין געזעסן ביים קליינעם נאָפּט־לעמפּעלע און זיי פֿאַרגעלייענט אַ דערציילונג, איז אַריין דער בעל־הבית און זיי איינגעלאָדן צו זיך אויפן שייער, כדי זיי זאָלן ניט פֿאַרשפּע־טיקן אין דער פרי, ווען דער מייסטער וועט קומען. די יינגלעך זיינען מיט פרייד אַוועק, ווייל זיי האָבן גוט געפּילט אויף זיך די בייזע בליקן פון דער חברה.

איך זעץ פֿאָר דאָס לייענען, אָבער איך זע, אַז אַחוץ צוויי קינדער, הערט שוין מער קיינער ניט. יעדער איז פֿאַרנומען מיט זיינע געדאַנקען. אין אַ פֿאָר מינוט אַרום זיינען שוין צוויי קינדער איינגעשלאָפן. אַ סך קוקן שוין מיט דרעמלענדיקע אויגן אין חלל. אויך דאָס איז גוט, האָב איך געטראַכט, אַז זיי וועלן איינשלאָפן וועלן זיי פֿאַרגעסן אין זייערע צרות. ווען איך האָב פֿאַרענדיקט די דערציילונג, האָט נאָר שעפּסקע זיך צוגעהערט, אַלע איבע־ריקע זיינען שוין גוט געשלאָפן. מיר האָבן זיך ביידע צעשמייכלט און גע־גאַנגען טאָן דאָס זעלביקע.

די 5 קינדער, וועלכע האָבן געאַרבעט אויף בוי־אַרבעט ביי אונדזער בעל־הבית, האָבן אויך באַקומען ביי אים עסן און שלאָפן. זיי פלעגן קומען צו אונדז נאָכן אָוונטברויט, מיטברענגען אַ פּרישע צייטונג און מיר פלעגן זיך טאַקע צוכאַפּן אַ קוק צו טאָן די וויכטיקסטע נייס און זיך אַדורכריידן וועגן זייער אַרבעט. נאָך אַזאַ פֿאַרברענגען פלעגט מען זיך אַרומוואַשן און מידע זיך אַריינוואַרפן אין הייַ.

וועז איך פלעג אַרויסבאַגלייטן די 5 יינגלעך ביינאַכט אויף זייער וועג, פלעג איך זיי אַלע מאָל בעטן אַז זיי זאָלן דערציילן וועגן זייערע שווערי־קייטן און ניט וועגן זייערע דערפאָלגן, ווייל די קנאה האָט ניט אויפגעהערט אויף קיין איין מינוט. די 5 קינדער האָבן זיך געפילט גליקלעך ביי דער בוי־אַרבעט. זיי האָבן געזאָגט, ווי עס וואָקסט זייער מי און האָבן מיר מיט באַגייסטערונג געזאָגט, אַז בויען איז פאַר זיי די פּאַסיקסטע אַרבעט.

עס זיינען אָנגעקומען די גרויע האָרבסטיקע טעג. דער כמורנער בלייענער הימל איז געהאָנגען איבער דער ערד און געדריקט, ווי אַ שוווּ־רע מאַסע. ווינטן און רעגנס האָבן אונדז אָנגעהויבן באַזוכן אַלץ אָפטער און אָפטער. אַרויסגייענדיק אין די פּרימאַרגנס צו דער אַרבעט, פלעגט די ערד זיין באַדעקט מיט אַ שיכט פון דינעם אייז. די קעלט און די פייכטקייט פלעגן זיך אַריינקריגן דורך די שיך. מיט אַזעלכע נאַסע און קאַלטע פיס פלעגן מיר אָפשטיין יעדן טאָג אין פעלד גאַנצע 7 שעה. די קעלט פלעגט זיך איינעסן אין די ביינער. די אומצופרידנקייט איז געוואַקסן פון שעה צו שעה. מען האָט שוין ווידער אָנגעהויבן רעדן וועגן אַראָפּכאַפּן זיך אין שטאָט צו פוס. דאָס וואָלט געקענט האָבן אַן אָרט נאָר שבת, ווייל פרייטיק נאָך דער אַרבעט וואָלט מען ניט געקענט באַווייזן. דאָס דאָרף איז געלעגן 14 קילאָ־מעטער פון ווילנע. דורכמאַכן 28 קילאָמעטער אין איין טאָג אַחוצן באַזוכן אַלע פריינד, איז געווען אוממעגלעך. בלייבן נעכטיקן ווידער, וואָלט גע־הייסן זיך ניט צושטעלן זונטיק צו דער אַרבעט. 4 יינגלעך באַשטייען אויף זייערס, זיי מוזן זיך אַראָפּכאַפּן אין שטאָט, אַז ניט פלאַצן זיי. זיי זאָגן צו צוריקצוקומען צו דער צייט. איך מוז ריזיקירן, ווייל אַנדערש וועלן זיי אַוועק־גיין אָן אַ דערלויבעניש און דעמאָלט וועט דער ענין זיין מער קאָמפּליצירט.

דער בעל־הבית איז געווען אַ יידישער לאַנדווירט און האָט ליב געהאַט זיין אַרבעט ווי דאָס לעבן. ער איז ניט געווען קיין גרויסער גביר, אָבער אָן אויפריכטיקער און קלוגער מענטש. וועז עס פלעגט מיר זייער שווער ווערן פלעג איך זיך מיט אים טיילן. ער האָט פאַרשטאַנען די אָנגעשטרענגטקייט פון דער לאַגע און האָט באַשלאָסן איינצולאַדן אַלעמען אויף שבת צו זיך אויף מיטאָג. ער האָט אויך געהאַט אַ פּאַטעפאָן מיט כל מיני פּליטן און האָט אונדז באמת פאַרשאַפט עטלעכע שעה פון גענוס. די קינדער זיינען געווען

זייער צופֿרידן און האָבן שוין קיין חרטה ניט געהאַט, וואָס זיי זיינען ניט מיטגעגאַנגען מיט יענע יינגלעך אין שטאָט אַריין. אויפֿן צווייטן שבת האָט ער אונדז צוגעזאָגט געבן זיין וואָגן, כדי צו מאַכן אַן אויספֿלוג אין דער זייער שיינער געגנט אַרום טרינאָפֿאָל וועראקי און אַנדערע פֿלעצער. דאָס האָט אונדז צוגעגעבן אַ סך מוט צום אַרבעטן און לעבן אין אַזעלכע שוועריע באַדינגונגען. די איינשפֿריצונגען פֿלעגן אָנהאַלטן בלויז ביז מאָנטיק; דינסטיק פֿלעגט מען שוין ווידער אָנהייבן ברומען, אַז דאָס עסן איז ניט גוט, אַז פֿאַר אַזאַ געהאַלט אַרבעט מען צו פיל שעהן, אַז דער באַלעבאָס וויל צו פיל פֿאַרדינען פון אונדז. דאָן פֿלעגן זיך אַראָפֿלאָזן אייניקע חברה ביינאַכט אויף די נאָך ניט אַראָפּגענומענע פּעלדער און סעדער און פֿלעגן ברענגען אוגערקעס, מייערן, פרוכטן פון די ביימער אַלס נקמה פֿאַרן קליינעם געהאַלט. איך פֿלעג זיי וואַרענען, אַז אויב מ׳וועט אונדז כאָפּן איז ניט נאָר וואָס ער וועט אונדז מיט רעכט אַרויסוואַרפן פון דער אַרבעט, נאָר קיינער וועט אונדז שוין צו קיין שום אַרבעט ניט אויפּנעמען. איך האָב זיי געבעטן, אַז זיי זאָלן אויפֿהערן נעמען אָן אַ דערלויבעניש. איך האָב פֿאַרגעלייגט, אַז איך בין גרייט זיך צו וועגדן בעסער צום באַלעבאָס ער זאָל אונדז צוגעבן אַ ביסל פרוכט און נאָך אַ ביסל גרינוואַרג און מיר וועלן פֿאַרשפֿאַרן פֿאַר־שמוצן אונדזער נאַמען. זיי זיינען מסכים. אָבער אָן באַגייסטערונג, וויל דאָס נעמען איז ניט נאָר לשם נעמען, עס איז אויך אַן אויסדרוק פון פֿאַר־ביטערונג און פון וועלן אָנגיין כאָטש איין מינוט אַלס העלד.

וען איך ביו אַוועק רייַדן מיטן באַלעבאָס האָט ער מיר געמאַכט אַ קלאָרן חשבון, אַז ער האָט פון אונדזער אַרבעט ניט קיין שום פֿאַרדינסט. ער וויל נאָר פּשוט אויך צולייגן אַ האַנט צו אַזאַ וויכטיקער אידעע, ווי אי־בערדערציען קינדער. דאָן האָב איך אים געבעטן ער זאָל עס מאַכן אויף מיין חשבון און איך וועל אים באַצאָלן, וען איך וועל זיך צוריקקערן אַהיים. די קינדער האָבן פון דעם חשבון ניט געטאָרט וויסן און וען דער באַלעבאָס איז אויף צו מאָרגנס אַריין מיט אַ פּולן קויש פרוכטן, אוגערקעס, רעטעכלעך און מייערן, האָבן זיך די קינדער געפילט ניט באַקוועם, זיי האָבן געזען, אַז ער איז ניט קיין שלעכטער מענטש און אַז ביי אים האָט מען טאָקע ניט גע־דאַרפט נעמען. דער באַלעבאָס האָט אויך איינגעלאַדן אַ גרופּע קינדער צום

איבערציילן די בינטלעך, וואָס זיי האָבן געמאַכט, כדי צו וויסן וויפל ער פאַרדינט פון זיי. די קינדער ביי וועלכע דער אומצוטרוי צו וועלט און מענטש האָט זיך נאָך ניט געהאַט קיין סך פאַרקלענערט, האָבן חוצפהדיק אַ געשריי געטאָן: „נו גוט, מיר׳ן טאָקע זען!" די איבעריקע האָבן עס געלאָזן פאַר די שרייערס. וועו דער באַלעבאָס איז אַוועק האָבן אַ סך געזאָגט, אַז ער איז באמת ניט קיין שלעכטער מענטש און וויל אונדז ניט באַרייסן. נאָך דער אַרבעט זיינען די שרייער אַוועק אין שטאַל קאָנטראָלירן, צי זאָגט דער באַלעבאָס טאָקע דעם אמת.

זיי זיינען צוריקגעקומען מיט אַראָפגעלאָזטע אויגן, וויל זיי האָבן זיך איבערצייגט, אַז ניט נאָר וואָס ער פאַרדינט ניט פון זיי, נאָר ער דערלייגט נאָך יעדן טאָג עטלעכע זלאָטעס צו זייער אַרבעט. פון דאַן אָן האָט מען אויפגעהערט גנבענען און אויפגעהערט אַפילו ריידן אַ שלעכט וואָרט אויף אים.

די אָוונטן זיינען געווען אַלץ לענגער און קעלטער. מיר פלעגן לאָזן ברענען די פליטע, כדי צו קענען אויסטריקענען אונדזערע נאַסע שיך און זאָקן און כדי צו דערוואַרעמען אַביסל אונדזערע פאַרגליווערטע גלידער. אין כאָטע איז געווען וואַרעם, דער ריח פון פרישן היי האָט אויך באַרוישט. דאָס לעמפּעלע פלעגט שטיין אין מיטן צימער אויף אַ קלאָץ און אַרום פלעגט זיך אויסזעצן די גאַנצע משפּחה. דאָס פלעגט אויך צוגעבן אינטימקייט. אַזוי זיצנדיק פלעגט מען אָפט פאַרציען אַ ניגונדל: „אויפן פריפּעטשאָק" און אַנדערע פאָלקסלידער ביז מען פלעגט זיך דערשפּירן מיד און אײַנ־שלאָפן אַזוי אויפן היי.

די לעצטע וואָך אויפן אַרבעטס־לאַגער האָט זיך געצויגן לענגער פון אַלע וואָכן. די פינגער פון די הענט און פיס זיינען ביי אונדז אַלעמען גע־וועו רויט און געשוואָלן, די שיך זיינען ענגער געוואָרן צוליב דעם געשווי־לעכץ און אָנגעריבענע וווּנדן אויף די פיס. אונדזערע וואַרעמע בגדים זיינען שוין ניט געווען גענוג וואַרעם, כדי צו שטיין אין זיי 7 שעה אין קאָלטן, נאַסן און ווינטיקן פעלד. די ליימיקע ערד איז געוואָרן אַלץ מער צעווייקט און די פיס זיינען געזונקען אין דער בלאָטע. דער וועג צו דער כאָטע איז גע־וואָרן אַלץ ווייטער און שווערער. די פעלדער זיינען שוין איצט געווען מער

ווי אַ קילאָמעטער פון דער כאַטע. יעדן אָוונט, ביים אַראָפּצינען די שיך, פלעגן זיך הערן טיפע קרעכצן, ווייל די שקאַרפּעטן פלעגן זיך צוקלעפּן צו די ווונדן און בעתן אַראָפּנעמען זיי פלעגן זיי פאַרשאַפן גרויסע יסורים.

איך האָב געפילט, אַז זייערע ליידן דערגייען צום קולמינאַציע־פונקט. איך בין ווידער אָוועק צום באַלעבאָס און אים געזאָגט, אַז איך וועל זיי מוזן אָוועקנעמען מיט דריי טעג פריִער, ווייל זיי קענען נאָך באַקומען פאַר־גיפטיקונגען אין אַזאַ שמוץ. ער האָט מיך פאַרשטאַנען און אונדז אַפילו אָפּגעפירט אַהיים. מיר זיינען פאַרבליבן מיט אים זייער נאָענטע פריינד און ער פלעגט אונדז אָפט באַזוכן.

אַן „אמתער" סטאָליער־מייסטער

נאָכן צוריקקומען פון אַרבעטס־לאַגער האָט אונדז אונדזער דירה אויס־געזען אַ פאַלאַץ. אַזוי פיל רוים, אַזוי פיל ליכט, וואַסער וויפל דו ווילסט, עלעקטרישע באַלייכטונג. אַלץ, וואָס פריִער איז געווען אַזוי זעלבסטפאַר־שטענדלעך איז איצט אין אונדזערע אויגן געווען פשוט אַ רייכטום. מיר האָבן מיטגעבראַכט פון אונדזער אַרבעטס־לאַגער אַ זאַק מיט מייערן, אַ זאַק מיט בוריקעס און אַ פּאָר זעקלעך קאַרטאָפל. מיר האָבן באַשלאָסן צו קויפן פלייש און מאַכן אַ יום־טובדיק מיטאָג. דריי יינגלעך האָבן זיך געזעצט שיילן קאַרטאָפל, בוריקעס, איך האָב זיך פאַרנומען מיט מאַכן די קאָטלעטן און די איבעריקע יינגלעך האָבן אויסגעפּאַקט די זאַכן, געמאַכט גרייט די בעטן צום רוען און אַלץ אָוועקגעלייגט אויף אַן אָרט.

אַלעמען האָט זיך פאַרגלוסט אַראָפּכאַפּן אין שטאָט, אָבער איך האָב זיי פאַרגעלייגט מאַכן היינט פריער מיטאָג און נאָך דעם אָוועקגיין און ניט דאַרפן זיך יאָגן. 12 אַ זייגער איז שוין די וואַזע מיטן הייסן, רויטן באָרשטש געשטאַנען אויפן טיש. אַלע יינגלעך האָבן זיך אַרומגעוואַשן און רייניקט זיך אָוועקגעזעצט אָרום טיש. שוין זיך אָפּגעווויינט במשך די צוויי חדשים צו זיצן ביי אַ טיש. עס האָט זיך שוין געדוכט, אַז די באַנק איז צו האָרט. די

פֿאַרע וואָס האָט געשלאָגן פון הייסן באָרשטש און פון קאַרטאָפֿל־פּיורע האָט ממש געגלעט דאָס געזיכט. מ׳האָט געגעסן מיט גרויס הנאה. נאָכן עסן האָט מען זיך געמיטלעך צעזונגען און דער ניגון האָט אָנגעפּילט די נאָר וואָס ליידיקע שטוב מיט פרייד און לעבן. שפּעטער האָבן זיך טייל קינדער אויס־געצויגן אויף די בעטן, כדי צו גענישן דעם טעם פון אַ בעט. בלויז עטלעכע קינדער זיינען אַראָפּ אין שטאָט זיך זען וואַר מיט עלטערן, וואַר מיט חברים.

דעם זעלבן אָוונט איז פֿאַרגעקומען אַ זיצונג ביי דער „געזעלשאַפֿט פֿאַר ספּעציעלער דערציִונג", וווּ ס׳איז באַהאַנדלט געוואָרן די פֿראַגע, וואָס וויטער צו טאָן אין אונדזער היים. עס איז געקומען די צייט צו טראַכטן וועגן לערנען די קינדער פּאַכן. צוליבן מאַנגל אין געלט וועט באַשלאָסן זיך אָפּצושטעלן דערווייל נאָר אויף אין פּאַך — סטאָליערייַ. עס וועט באַ־שלאָסן איינצולאָדן אַן אמתן סטאָליער, וועלכער זאָל זיי לערנען 4 שעה אַ טאָג. איך לייג פֿאָר איינצולאָדן אַ סטאָליער־פּעדאַגאָג, זאָל זיין אָפּילו אויף ווויניקער שעהן, אָבער ער זאָל האָבן אַ געהעריקן צוגאַנג צו זיי, אַ זאַך, וואָס מ׳קען ניט דערוואַרטן פון אַ פּשוטן סטאָליער. נאָך אַ לענגערן וויכוח וועט באַשלאָסן איינצולאָדן אַ גוטן סטאָליער, וועלכער זאָל טאָקע קענען אַרויסגעבן אַ גוט שטיקל אַרבעט און דעם צוגאַנג צו די יינגלעך וועט ער זיך אויסלערנען ביי דער אַרבעט.

אידער דער סטאָליער האָט אָנגעהויבן די אַרבעט האָב איך אים אויי־געלאָדן צו זיך אין דער היים און אים דערציילט מיט וואָס פֿאַר אַ קינדער־עלעמענט ער האָט דאָ צו טאָן און געבעטן אים זען אָפּהיטן זייער גלויבן אין זייערע שפּערישע כוחות, וויל אָן דעם וועלן זיי קיין אַיין שעה ניט ממשיך זיין ביי דער אַרבעט.

ער זאָגט מיר צו אַלדאָס גוטס און מיר גייען אַוועק אין קינדערהיים. איך באַקען אים מיט דער חברה און דערצייל די קינדער וואָס פֿאַר אַ גוטער מייסטער ער איז און וואָס פֿאַר אַ שיינע אויסאַרבעטונגען ער וועט אונדז אויסלערנען צו מאַכן, אויב מיר וועלן זיך ערנסט באַצִיִען צו דער אַרבעט.

די קינדער וויזן דעם סטאָליער אונדזער וואַרשטאָט און מכשירים. דער סטאָליער קוקט, שמייכלט, און פרעגט מיט פֿאַרווונדערונג:

— מיט אַזעלכע מכשירים ווילט איר מאַכן פון זיי סטאַליאַרעס? ניין! מיט אַזעלכע מכשירים קען איך ניט פירן קיין אַרבעט.

ער דערקלערט דעם פֿאַרזיצער פון דער „געזעלשאַפֿט פֿאַר ספּעציעלער דערציִונג", אַז פרינער זאָל מען זיך איינשאַפֿן די געהעריקע מכשירים און שפּעטער זוכן אַ לערער. ער האָט געמאַכט אַ רשימה וואָס מ׳דאַרף און איז אַוועק.

ד״ר געגדזעל איז געווען דאָן פֿאַרזיצער פון דער „געזעלשאַפֿט פֿאַר ספּעציעלער דערציִונג". לאַנגע יאָרן געטראָגן דעם עול פון אויסהאַלטן די שול פֿאַר אָפּגעשטאַנענע קינדער, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורך וויטאַ לעווין און דורך איר אומדערמידלעך אָנגעפּירט געוואָרן אין די שווערסטע מאַטעריעלע באַדינגונגען.

ד״ר געגדזעל האָט אָפּגעגעבן דער געזעלשאַפֿטלעכער אַרבעט זיין גאַנצע פרייַ צייט. זיין פרוי און קינד האָט ער כמעט ניט אָנגעזען. מיט אַלע חושים האָט ער געזוכט צו דערמעגלעכן די עקזיסטענץ פון דער איין־און־איינציקער שול פון דעם מין. אונדזער היים מיט אירע נאָך מער קאָמפּליצירטע פּראָב־לעמען, איז אים ווי אַ שווערער שטיין געפֿאַלן אויף די פּלייצעס. ער האָט גוט פֿאַרשטאַנען די וויכטיקייט פון אָזאַ היים און געוואָלט מיט אַלע זיינע מעגלעכקייטן אונדז העלפן. וועג דער סטאַליער איז געקומען צו אים און געמאָלדן, אַז מיט אַזעלכע מכשירים קען ער קיין אַרבעט ניט פירן, האָט ער מיט זיין גוטן שמייכל אַ זאָג געטאָן:

— איך האָב געמיינט, אַז דאָס וויכטיקסטע איז צו געפינען אַ מייסטער, וווייזט זיך גאָר אַרויס, אַז וואָס בעסער עס וועט זיין דער מייסטער אַלץ בעסערע וועלן מוזן זיין די מכשירים. וועגן דעם „אומגליק" האָט אויף דער זיצונג קיינער ניט געטראַכט. אָט איז גאָר איצט אַנטשטאַנען אַ גאַנץ נייַ פּראָבלעם. וווּ נעמט מען געלט זיי צו קויפן?

מיר האָבן באַשלאָסן צו וועגדן זיך צו רייכע קרעמער אָדער פֿאַבריקן, וואָס אַרבעטן אויס געצייג; אפשר וועלן מיר כאָטש איין חלק פון דעם באַ־קומען. אויב דאָס וועט זיך אין משך פון אַ וואָך ניט איינגעבן, וועט מען מוזן די פּראָגע ווידער ברענגען אויף אַ זיצונג די קומענדיקע וואָך. בלויז איין פּערטל פון דער רשימה האָבן מיר באַקומען אין יידישן טעכניקום און אין

עטלעכע געשעפטן. אַ חודש צייט האָט געדויערט ביז מיר האָבן צונויפ־קאָמפּלעטירט די מכשירים. דערווייל האָט זיך דער סטאָליער אַרומגעזעצן, אַז אויב אַזאַ קלייניקייט געדויערט אַזוי לאַנג, וואָס פאַר אַ טעם וועט האָבן די אַרבעט וועלן צוליב יעדן ברעטל אָדער מכשיר וועט מען דאַרפן וואַרטן לאַנגע חדשים. ער האָט זיך אָפּגעזאָגט אָן קיין שום תירוצים.

ווידער האָט זיך אָנגעהויבן אַ לויפענייש און זוכענייש, ביז מ׳האָט נאָך לאַנגער מי געפונען אַזאַ מייסטער, וועלכער האָט געזאָגט מיט אַנטשלאָסנקייט, אַז ער ווייסט זייער גוט ווי אַזוי צוצוגיין צו אַזאַ חברה און ער איז געווען זיכער אין זיין דערפאָלג. דאָס האָט מיך אַ ביסל אָפּגעשראָקן, ווייל ווער נאָך ווי מיר דערציִער וואָס אַרבעטן מיט אַזעלכע קינדער ווייסן די שווערקייטן און די סורפריזן וואָס די אַרבעט ברענגט מיט זיך יעטוועדן טאָג? מיר זיינען קיין מאָל ניט זיכער און זוכן אַלע מאָל נייע אופנים און לערנען זיך פון די קינדער גופא, ווי אַזוי צו געפינען דעם געהעריקן וועג צו זיי. און דאָ קומט אַ מענטש, וועלכער האָט קיין איין טאָג מיט זיי ניט פאַרברענגט און זאָגט מיט זיכערקייט, אַז אים איז קלאָר דער וועג צו זיי.

ווען איך האָב אים פאַרן אָנהייבן די אַרבעט איינגעלאַדן צו זיך אויף אַ גלעזל טיי, כדי זיך דורכצושמועסן וועגן די ספּעציפישע שווערקייטן און פאָרגעלייגט צוזאַמען אויסאַרבעטן אַן אַרבעטס־פּלאַן, האָט ער זיך שיר ניט באַליידיקט. ס׳טייטש, ער אַליין וויסט ניט וואָס מען דאַרף טאָן מיט זיי?

— איך האָב פּשוט געוואָלט אייך פאַרלייכטערן, — האָב איך זיך פאַר־ענטפערט, — כדי אויסצומיידן קאָנפליקטן צווישן אייך מיט די קינדער.

— איך האָב פאַר זיי קיין מורא ניט! — האָט ער צוגעגעבן מיט זיכער־קייט.

אין דער איבערגעטריבענער זיכערקייט זיינער האָב איך פאָרויסגעזען דאָס אָנקומענדיקע אומגליק.

איך האָב צוזאַמענגערופן די קינדער און זיי געמאָלדן, אַז זיי האָבן דאָס גליק צו לערנען ביים בעסטן מייסטער פון שטאָט און זיי מוזן געדענ־קען, אַז מ׳מוז זיך אונטערגאַרטלען מיט אַ סך געדולד און אויפמערקזאַמקייט, כדי די טייערע צייט זאָל ניט גיין לאיבוד. אַלץ, וואָס מיר האָבן ביז איצט געמאַכט איז געווען נאָר אַ פּרווו צי אונדזערע הענט טויגן צו עפּעס, איצט,

אַז מיר ווייסן שוין, אַז איר זענט מסוגל זיך אויסצולערנען אַ פֿאַך, האָט די „געזעלשאַפט פֿאַר ספּעציעלער דערציִונג" באַשלאָסן אונדז צו העלפֿן צו דערגרייכן אונדזער ציל, דאָס הייסט ווערן גוטע פֿאַכלייט. אַלזאָ, אין אַ גוטער שעה!

אין ערשטן טאָג האָט ער זיי געלערנט האַלטן די מכשירים, מאָכן פֿאַר יעדן מכשיר אַן אָרט, ווי אַזוי צו שטיין ביים ווַארשטאַט, וועלכן הובל באַנוצט מען דעם ערשטן, וועלכן דעם צווייטן אאַז"ו; ווי אַזוי מען זעגט, וואָס פֿאַר אַ זעג צו וועלכן האָלץ. די קינדער האָבן אויסגעהערט שטיל און געווען זיכער, אַז זיי ווייסן שוין אַלץ. ווען ער איז געקומען צו מאַרגנס און האָט אַנגעהויבן פֿאַרטיילן די אַרבעט, האָט ער זיך אַרומגעזען, אַז עס סטייעט אים נאָך ניט קיין אַרבעט פֿאַר אַלעמען, ווייל ער האָט נאָך ניט אויסגעחשבונט און ניט געמאַכט פֿאַר זיי קיין ענויעם פֿלאַן. די קינדער, וואָס זיינען געבליבן אָן אַרבעט זיינען געשטאַנען אומצופֿרידענע און געברומט פון כעס. איך האָב זיי געבעטן געדענקען, אַז מיר האָבן נאָך ניט אַזוי פֿיל מכשירים, אַז אין איין מאָמענט זאָל מען קענען אַלעמען באַטיילן. צוויי שעה וועט אַרבעטן איין גרופּע און צווייטע שעה די צווייטע גרופּע. די גרופּע, וועלכע האָט געאַרבעט האָט זיך באַמיט צו מאַכן אַלץ ווי דער מייסטער האָט געזאָגט. ער איז אַרומגעגאַנגען פון איינעם צום אַנדערן און קאָנטראָלירט ווי יעדער פֿירט אויס זיין אָנווייזונג. איך האָב אים פון דער וווייטנס נאָכגעקוקט און געציטערט, טאָמער זאָגט ער, חלילה, עמעצן, אַז ער טויג ניט. דאָס קען זיין דער גרעסטער שאָדן. אַזוי לאַנג געהאָדעוועט זייער בטחון און איין ברוטאַלער שניט קען אַ סוף מאַכן צו מיין גאַנצער אַרבעט און צו אַלע דערגרייכונגען, וואָס זיינען אַזוי שווער אָנגעקומען.

דעם ערשטן טאָג האָט ער געקוקט און געשוויגן, ניט גוט און ניט שלעכט. ער האָט זיך פֿשוט באַקענט מיט זייערע מעגלעכקייטן. ווען ס'זיינען אַריבער עטלעכע טעג און די קינדער האָבן זיך צוגעווויינט צו אים איז די שפּאַנונג געוואָרן שוואַכער. זיי האָבן זיך באַמיט, אַבער שוין ניט מיט אַזאַ אָנשטרענגונג און דאָ האָט זיך אויסגעדוכט דעם מייסטער, אַז זיי שעצן גרינג זיינע אָנווייזונגען און ער האָט זיי אָנגעהויבן צו זידלען מיט באַלייִדיקנדיקע אויסדרוקן און מאַכן פון זייער אַרבעט אַש און בלאָטע. ריקל,

אין אונדזער סטאַלעריי

וועלכער איז ביי אונדז געווען דער בעסטער מייסטער און פלעגט אַלעמען אַרויסהעלפן ביי דער אַרבעט, האָט זיך געפילט שרעקלעך באַלייִדיקט און האָט אַ שלייִדער געטאָן דעם מכשיר, וועלכער איז צופעליק געפאַלן דעם מייסטער אין בויך, און איז אַוועק. דער מייסטער האָט זיך שטאַרק באַלייִדיקט און געבעטן אים אויסצושליסן פון דער אַרבעט. כדי ניט צו פאַרלירן דעם סטאָליער, האָבן מיר געמוזט אויספירן זיין פאָדערונג. אויף די לעקציעס פון סטאָליערייַ, וואָס ריקל האָט ליב געהאַט ווי זיין לעבן, האָט ער ניט געטאָרט אַרייַנגיין. פון גרויס צער און כעס האָט ער קיין אַנדערע אַרבעט אויך ניט געוואָלט אויספירן און מיר האָבן אויף אַ זיצונג באַשלאָסן אים אפֿצושיקן אויף דריי טעג צו זיין טאַטן. ריקל איז געווען אייגנער פון די טעטיקסטע הברים אין קינדערהיים און האָט זיך ניט געקענט פאָרשטעלן דאָס לעבן אָן דער היים. אַלע אויפקלערונגען האָבן ניט געהאָלפן און ער האָט צוגעזאָגט זיך נוקם צו זיין אין אַלץ און אַלעמען. אויפן צווייטן טאָג, ווען איך בין אַוועק אַפּנעמען דאָס געלט פון דער שטאָט־פאָרוואַלטונג, איז ריקל געקומען, אַנגעקוקט זייערע אַרבעטן און אַרייַנגעלייגט אַ צוועגל צו זיך אין קעשענע. בעת מעשה האָבן די קינדער ניט באַמערקט, אָבער ווען דער אָרדנער האָט אָנגעהויבן אַלץ אַוועקצולייגן אויף זיין אָרט, איז דאָס אָרט פון צוועגל געבליבן ליידיק. ער האָט זיך געוועגדט צו דער חברה. אַלע זוכן און מ׳גיפינט ניט. פלוצים פאַלט איין איסערן, אַז מן הסתם האָט עס ריקל צוגענומען פון כעס. זיי בעטן אים ווייזן די קעשענעס, אָבער ריקל באַפאַלט זיי מיט דערגסטע ווערטער און ווייל זיינע קעשענעס ניט ווייזן. חברה האָט אים אַ כאַפּ געטאָן, אַוועקגעלייגט און אַרויסגענומען דאָס צוועגל פון קעשענע.

עס האָט זיך אויפגעהויבן אַ טומל: ביי אַן אייגענער חברה גנבענען? דאָס טוט אַפילו ניט דער ערגסטער גנב. עס זיינען געפלויגן קלעפּ פון אַלע זייטן. ווען איך בין אַריין אין שטוב איז ריקל געלעגן אַ צעבלוטיקטער אויף דער פּאָדלאָגע און זיך ניט גערירט. חברה איז געשטאַנען צעיושעטע ווי מערדער און געבושעוועט:

— זאָל ער וויסן ווי אַזוי צו גנבענען ביי אייגענער חברה — שרייט מען פון אַלע זייטן. איך בין גלייך צוגעלאָפן צו ריקלען, אָפּגעשפּריצט אים מיט קאַלט וואַסער, אָפּגעווישט אים דאָס בלוט מיט אַ נאַס האַנטעך און

אים געהאַלפן אויפשטיין. כ׳האָב אים צוגעפירט צו זיין בעט און געהייסן זיך לייגן. כ׳האָב אים צוגעלייגט אַ קאַלטן קאָמפרעס אויפן צעקלאַפטן קאָפּ. וועז ריקל איז שוין געווען אין זיין בעט בין איך אַריין צו די קינדער און געפרעגט ווי אַזוי האָט איר געקענט דערגיין צו אַזאַ אַכזריות כלפי אַן אייגענעם חבר.

— ער איז ניט אונדזער חבר — האָט מען געשריען פון אַלע זייטן — ביי אַ חבר גנבעט מען ניט.

— דאָס זענט איר געוואָרן — האָב איך זיי געענטפערט — איך בין שטאָלץ מיט אייער געפיל צו פאַרטיידיקן דאָס פאַרמעגן פון אייער היים, אָבער איין זאַך האָט איר פאַרגעסן אַ טראַכט צו טאָן, אין וועלכער לאַגע עס גע־פינט זיך ריקל און ווי שווער אים איז איצט אַן אונדז. איר ווייסט דאָך גאַנץ גוט, אַז ביז נעכטן איז ריקל געווען אַ געטרייער חבר אין קאַלעקטיוו און געהאַלפן יעדן אייגעם וויפל ער האָט נאָר געקענט. געשען איז מיט אים אַזוינס וואָס אים איז געווען שווערער פון אַלעמען אַדורכצוטראָגן, ווייל ווער נאָך ווי ריקל האָט אַזוי ליב געהאַט די סטאָליעריי און אַזוי פיל אויפ־געטאָן פאַר איר. ער האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר שוואַך אַריבערצוטראָגן זיין דורכפאַל און געמיינט, אַז נקמה וועט שטילן זיין צער. דער מייסטער איז ניט שולדיק, ווייל די אמתע סטאָליעריי קענען מיר טאַקע נאָך ניט. מיר האָבן זיך אויסגעלערנט שטאָלץ צו זיין מיט אונדזערע קליינע דערגרייכונגען. איר, קינדער, מוזט זיך איצט צוגעווויינען צום געדאַנק, אַז איר גייט איצט אַריין אין אַ נייער, העכערער פאַזע. איר פאַרשטייט נאָך ווייניק, אָבער נעבן אייך שטייט אַ מענטש, וועלכער וויל מיטן גאַנצן האַרצן אייך איבערגעבן זיין וויסן, לייגט ניט קיין אַכט אויף זיין יעדן וואָרט, טוט וואָס ער זאָגט אייך, ווי צום בעסטן.

— אוי, לערערין, סאָראַ חכמת איר זענט. וועז מיר וואָלטן שוין אין איין וואָך געקענט מאכן, ווי ער מאַכט, וואָלטן מיר אים דאָך באַדאַרפט אויף צען כפרות. ער מעג אויך אַ ביסל איינהאַלטן זיין פיסק.

פאַרן אַוונטברויט לייג איך פאָר, אַז דער אַרדנער זאָל אינלאַדן ריקלען צום טיש. דער אַרדנער שעמט זיך. אַרקע, וועלכער איז אים דער ערשטער באַפאַלן, איז גרייט גיין אים אינלאַדן צום טיש. ער גייט צו צו ריקלען און

זאָגט אים, אַז וואָס ס׳איז געווען איז געווען און ער זאָל גיין עסן. ריקל שעמט זיך אַריינצוגיין אין עסצימער מיט אַזאַ צעביילט פּנים. איך בעט דעם אָרדנער צוטראָגן אים דאָס עסן אויף אַ בענקל צום בעט. ריקל האָט אָפּגעגעסן און געבליבן וויטער שלאָפן אויף זיין בעט. ווי עס וואָלט אים געווען אַ שאָד זיך צו שיידן מיט דעם. ווען ער איז צו מאָרגנס אויפגעשטאַנען און זיך דערזען אין שפּיגל, האָט ער מיט אַ שמייכל אַ זאָג געטאָן:

— אַ שאָד וואָס מאָרגן איז ניט פּורים, איך וואָלט פאַרשפּאָרט קויפן אַ מאַסקע.

אַריינקומענדיק אין עסצימער האָט ער מיט אַ שמייכל זיך געווענדט צו מיר:

— ווען די פּוילישע מלוכה וואָלט געהאַט אַזעלכע געטרייע זעלנער ווי איר, לערערין, וואָלט זי אויסגעזען בעסער.

און צו די קינדער האָט ער געזאָגט:

— צי האָט איר טאַקע געגלייבט, אַז איך וויל אויף אַן אמת צוגנבענען פון מיין שטוב אַ צוועגל? איך האָב פּשוט געוואָלט אָפּטאָן אַ שפּיצל און שפּעטער וואָלט איך די צוואַנג צוריקגעבראַכט.

— טאָ זאָלסטו נאָך אַ מאָל אַזעלכע קונצן ניט מאַכן. דאָס ערשטע מאָל ביסטו אָפּגעקומען מיט אַ וווּנד אין קאָפּ, אַ צוויט מאָל וועסטו פאַרליירן אַן אויג.

אַלע זעצן זיך צום פרישטיק, ווי עס וואָלט גאָרניט ניט געשען. איך לייג פאָר ריקלען צו בעטן אַנטשולדיקונג ביים מייסטער, כדי אַ סוף צו מאַכן צו דער שטראָף און קענען בלייבן מיט אונדז. ריקל קען זיך ניט קיין עצה געבן מיט זיין אינערלעכן געראַנגל. ער שטייט ביים פענצטער און טראַכט. אָט איז שוין אָנגעקומען דער סטאַליער. די קינדער שטעלן זיך שוין צו דער אַרבעט און ריקל שלאָגט זיך נאָך אַלץ מיט דער דעה. איך דערצייל דעם מייסטער אין קורצן, ווי שטאַרק ער האָט איבערגעלעבט זיין טאַט און אַז ער וויל בעטן אַנטשולדיקונג, נאָר ער האָט ניט קיין כוח אין קעגנוואַרט פון אַלע קינדער. דער סטאַליער טוט מיר צוליב און גייט אַריין אין עסצימער. אין ריקלען בייטן זיך אַלע פאָרבן, ער שטאַרקט זיך און בעט

אַנטשולדיקונג ביים סטאַליער. זיי גייען צוזאַמען אַריין אין אַרבעט־צימער און ריקל שטעלט זיך צו דער אַרבעט.

דער קאָנפליקט איז ניט געווען דער ערשטער און ניט דער לעצטער. אַלץ אָפטער פלעגן זיך איבערחזרן די קאָנפליקטן. אַנשטאָט אים ליב צו קריגן האָבן זיי אים פון טאָג צו טאָג אַלץ מער געהאַסט, ווייל ער פלעגט וואָס וויטער אַלץ מער און מער דערדריקן זייער גלויבן אין זייערע שעפע־רישע מעגלעכקייטן. דער סטאַליער האָט אָנגעהויבן ביסלעכווייז צו פאַר־שטיין, אַז כדי צו לערנען אַזעלכע קינדער איז ניט גענוג צו קענען סטא־ליעריי אָדער וויסן זייער פאַרגאַנגענהייט, מ׳דאַרף פשוט וויסן ווי צוצוגיין צו זיי. ער האָט פלוצים דערפילט זיין אומבאַהאַלפנקייט און נאָך זעקס וואָכן, זיך אָפגעזאָגט פון דער אַרבעט.

אַזעלכע אומגעלונגענע פרווון זיינען געמאַכט געוואָרן עטלעכע מאָל און האָבן אונדז ניט ווייניק שאָדן געבראַכט. נאָך לאַנגע זוכענישן האָבן מיר געפונען אַ סטאַליער, אַ פּשוטן בחור מיט אַ מענטשלעך האַרץ, וועלכער האָט געוואָלט פאַרשטיין די קינדער און ניט זיין דער העלד. די קינדער האָבן אים ליב באַקומען און פלייסיק געאַרבעט.

איסער קערט זיך צוריק צום גאַסנלעבן

איסער איז געווען אַ דאַר, בלאַס 12־יאָריק יינגעלע. אַ פאָר שוואַרצע, סאַמעטענע אויגן האָבן תמימותדיק אַרויסגעקוקט פון בלאַסן, לענגלעכן פנימל. אַ פאַרריסן קינדעריש נעזל האָט זיך אויפגעהויבן איבער אַ קליין, רויט מיילעכל מיט וויסע, קליינע ציין. דאָס נעזל, צוזאַמען מיטן פנימל, האָבן אויסגעדריקט זוכערישקייט און געפאַסט זיך גיכער פאָר אַ מיידל. דין און עלאַסטיש, איז ער געווען ענלעכער אויף אַן אָרעמען אַריסטאָקראַט, אַיידער אויף אַ פּעיק גנבל. זיין פאָטער איז געווען אַ קאַמאַשנשטעפער און האָט פאַרדינט אויף חיונה פאַר דער משפּחה, אָבער די קינדער האָט ער געטריבן פון שטוב. זיין מוטער איז געשטאָרבן ווען ער איז אַלט געווען

6 יאָר. פיר יאָר האָט זי געקרענקט אויף טובערקולאָז, די שטימונג אין שטוב — אַ דערדריקנדיקע און מיטן טויט אירן זיינען דריי זין אַוועק צום גאַסנלעבן. איסער איז געווען אַ פּעיקער צו דער אַרבעט און אויך צום לער־נען, אָבער די לימודים זיינען אים אין קאָפּ ניט געקראָכן, ער האָט קיין געדולד ניט געהאַט אויסצוזיצן אין קלאַס און קיין מאָל ניט געמאַכט קיין לעקציעס אין שטוב. אין גאַסנלעבן האָט ער זיך אויסגעצייכנט פון דער ערשטער מינוט אָן. זיין אויסערלעכער אויסזען האָט אים געהאָלפן אָפּווישן פון זיך יעטוועדן חשד און ער האָט דעריבער מיט זיכערקייט אַדורכגעפירט פאַרשידענע גניבות. איסער האָט געהאַט אַ סך מזל ביי די יינגלעך פון דער אונטערוועלט צוליב דער פרוישקייט זיינער. די דערוואַקסענע פלעגן בא־גייסטערט ווערן פון זיינע סאַמטענע אויגן און האָר און פון זיין צאַרטקייט בכלל.

אויך דער באַלעבאָס פון אונדזער אַרבעטס־לאַגער האָט ליב באַקומען איסערן. ווען מיר זיינען אַוועק פון אַרבעטס־לאַגער איז ער איין מאָל גע־קומען צו מיר אַהיים, פאַרטרויענדיק מיר אַ סוד, אַז ער האָט ליב מיט דער גאַנצער נשמה איסערן און ער וואָלט אים געגומען צו זיך אַלס שטענדיקן אַרבעטער. ער וועט אים געבן עסן, שלאָפן, קליידונג און אַפילו לוין. קיין קינדער האָט דער באַלעבאָס ניט געהאַט און איז בכלל גרייט געווען צו נעמען אים פאַר אַ זון — אויב אַזוינס איז נאָר מעגלעך. ער האָט אויך צוגעזאָגט צו לערנען אים גרינטלעך דאָס פאַך פון גערטנעריי און סאָד־אַרבעט. איך האָב געהאַלטן, אַז פאַר איסערן איז עס אַ זייער גוטע צוקונפט, אויב נאָר עס וועט אים געפעלן וועלן דער פּראָיעקט. מיר באַשליסן זיך צו וועגדן צו איסערן. אויסהערנדיק דעם פאַרשלאָג, האָט זיך איסער פאַרשעמט, געווארן רויט און געענטפערט מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן:

— פאַרוואָס זאָל איך ניט וועלן? כ'מיין, אַז מיר וועט זיין גוט און איך וועל זיך באַמיען, אַז אויך פאַרן באַלעבאָס זאָל זיין גוט. צי וועל איך אָבער קענען אַראָפּגיין צו מיין חברה אין שטאָט כאָטש איין מאָל אַ וואָך?

— זיכער! — האָט געענטפערט דער באַלעבאָס.

ער זאָגט אים צו אַפילו ברענגען אין שטאָט מיט זיין וואָגן. איסער לעבט אויף און לויפט אַריין צו דער חברה דערציילן וועגן זיין גליק. די

יינגלעך זיינען אים ממש מקנא. דער ערשטער צעשרייט זיך פון קנאה יאָשקע:

— איסער, זאָלסט זיך כאָטש ניט צוכאַפּן צו פיל צום פרעסן, ווייל דו קענסט נאָך קריגן אַ לויזן מאָגן און וועסט דאַרפן לויפן אויף צוריק. אויב דו וועסט צו פיל פרעסן מיט איין מאָל, קענסטו נאָך, חלילה, דערשטיקט ווערן. חברה האָט זיך אָנגעהויבן וויצלען אויף זיין חשבון, אָבער ער האָט ניט געלייגט קיין אַכט דערויף, ווייל ער איז מיט אַלע זיינע חושים געווען שוין דאָרטן.

צו מאָרגנס, צען אַ זייגער פרי, איז געקומען צו פאָרן זיין באַלעבאָס און אים אַוועקגענומען. במשך אַ לאַנגער צייט זיינען די גרוסן וועגן זיין אַרבעט און אויפֿירונג געווען גלענצנדיקע. ער פלעגט זיך אויך אפט אַראָפּ־כאַפּן צו אונדז אויף שבת און דערציילן מיט באַגייסטערונג ווי גוט אים איז, ווי ליב מ׳האָט אים און וואָס פאָרן אַן עסן ער קריגט און וואָסערע מתנות. איין זאַך האָט אים געפעלט — די חברה. עס בענקט זיך אים, זאָגט ער.

איין מאָל איז געקומען צו מיר דער באַלעבאָס און מיר זיך דער שטיל דערציילט, אַז ס׳האָט געטראָפן אַן אומאָנגענעמע זאַך: עס זיינען אים פאַר־לוירן געגאַנגען 6 זילבערנע לעפעלעך. ער איז זיכער, אַז דאָס איז איסערס אַרבעט. אים גייט ניט וועגן די לעפעלעך, אָבער צי איז גוט מ׳זאָל זיך ניט וויסנדיק מאַכן? ער וויל אים אַפילו ניט פרעגן, ווייל ער האָט מורא אים צו פאַרלירן. מיר באַשליסן, אַז ער וועט אַוועקלייגן געלט מיט אַ סימן אוו וועט זען וואָס וויטער וועט זיין. אין אַ פאָר וואָכן אַרום האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז ער האָט אויך צוגעגנבעט דאָס געלט און נאָך דערצו דער פרויס אַ גאָלדן קייטעלע. מיר באַשליסן, אַז איך וועל זיך מיט אים דורכריידן אונטער פיר אויגן און וועל זען ווי אַזוי ער וועט רעאַגירן. איך וועל אים ניט פרעגן צי ער האָט גענומען, איך וועל אים פשוט זאָגן, אַז ער היט ניט גוט די שטוב און דעריבער פעלן אַ סך זאַכן. איך וועל אים זאָגן, אַז דער באַ־לעבאָס וויל אים העלפן, אָבער ער מוז העלפן אים געפינען אַלע פאַרלוסטן.

אויסהערנדיק דאָס איז איסער געוואָרן רויט ווי אַ בוראַק און אָנגעהויבן שרייען:

— אויב ער האָט זיך באַקלאָגט פאַר אייך, אַז איך באַגנבע אים, וויל איך מער ביי אים ניט אַרבעטן.

קיין שום אויפקלערונגען האָבן ניט געהאָלפן, ער האָט זיך צום באַלעבאָס מער ניט אומגעקערט. אין אונדזער היים איז אים אויך ניט געווען צו פיל אָנגענעם, ווייל די קינדער האָבן חושד געווען, אַז עפּעס איז געשען — ווי גייט מען עס סתם אַוועק פון אַזאַ שמאַלצגרוב? אַחוץ דעם האָט דאָס באַקוועמע לעבן געטאָן דאָס זיניקע: אונדזער געלעגער איז אים געוואָרן צו האַרט, די זופּ — ניט גענוג פּעפּער. דער גלויבן אין זיינע כוחות, וואָס איז געוואָרן די גאַנצע צייט געפלעגט דורך זיין באַלעבאָס, האָט אים געגעבן האָפענונג צו באַקומען אַרבעט אויך ביי אַנדערע באַלעבאָטים און ער האָט אָנגעהויבן גרינגשעצן די איינגעשטעלטע דורכן קאָלעקטיוו דיסציפּלין. דער אידעאַל, וואָס האָט אונדז אַלעמען געבונדן, האָט מער ניט געבונדן איסערן. ער האָט זיך דערשפּירט איבער דער חברה. די יינגלעך האָבן עס אויפגענומען מיט באַלייִדיקונג און געשריען:

— מ׳טאָר ניט יעדעס חזיר שיקן נאָך אַ בעסערן ביסן, ווייל דאָס חזיר ווערט אַ וואָלף.

די ליבשאַפט פון דער חברה צו איסערן האָט זיך ביסלעכווייז אָפּגעקילט און נאָכן געפינען אַרבעט ביי אַ שלאָסער־מייסטער האָט אונדז איסער פאַרלאָזן. נאָך דער אַרבעט פלעגט ער זיך צוריקקערן צו דער חברה פון דער אונטערוועלט. אויב מען לעבט מיט זיי, מוז מען זיי העלפן אין זייערע אונטערנעמונגען. אָט אַזוי האָט ער זיך ווידער אַרייִנגעצויגן אין זייערע „געשעפטן". וואָס ווייטער אַלץ מער און מער ביז ער האָט אָנגעהויבן אויך גנבענען בייַם נייַעם מייסטער. נאָר אין גיכן איז ער אויך פון דעם מייסטער געוואָרן באַזייטיקט. אין אַ יאָר שפּעטער איז אויסגעבראָכן די מלחמה און ער איז פאַרטריבן געוואָרן אין ווייטן רוסלאַנד, געווען אין דער רויטער אַרמיי, געליטן ניט ווייניק און געזוכט אַ חברטע אין לעבן, כדי ניט זיין עלנט. צוליב זיין פּרויִשן כאַראַקטער האָט ער, פאַרשטייט זיך, געזוכט אַן ענערגישע פרוי, און טאַקע אַזאַ געפונען. זי איז ניט געווען מסכים צו לעבן אין שרעק און זוכן גליקן, זי איז געווען גרייט אויסצופירן יעדע אַרבעט. אין יאָר 1947 האָב איך באַגעגנט איסערן אין ווילנע. ער האָט פון דער

וויטנס אַ געשריי געטאָן צו מיר און צוגעלאָפן מיך באַגריסן. ער האָט מיר דערציילט אין קורצן וועגן זיינע איבערלעבונגען אין רוסלאַנד און האָט מיט אַ שמייכל צוגעגעבן:

— לערערין, כ׳האָב דאָרט ניט געפונען דאָס, וואָס איר האָט אונדז דערציילט וועגן דער גלייכקייט און גערעכטיקייט פון אַ קאָמוניסטישער אָרדענונג. וואָס כ׳האָב יאָ געפונען, איז — אומגלייכקייט און אומרעכט.

— איסער, — האָב איך אים אויפגעקלערט — פאַרגעס ניט, אַז אין רוסלאַנד זיינען געווען אַ סך אַזעלכע ווי דו. זיי האָבן געוואָלט לעבן בעסער, ווי דאָס לאַנד איז נאָך אַזאַ שווערער מלחמה געווען בכוח זיי צו געבן, און במילא זענען אַנטשטאַנען אָפווייכונגען פון סאָציאַליסטישן וועג. סיי די רעוואָלוציע און סיי די מלחמה האָבן צעשטערט דאָס לאַנד, די הייזער, די פאַבריקן, די פעלדער אָנגעטרונקען מיטן בלוט פון מיליאָנען אומ־שולדיקע בירגער. פון וואַנען זאָל די רעגירונג נעמען אָפילו ברויט צו דער זעט פאַר צווייי הונדערט מיליאָן מענטשן? אויב דו ביסט געווען זאַט, האָט אַ צווייטער אָפילו קיין פּיצל ברויט ניט געהאַט. קריטיקירן קען יעדער נאָר, אָבער אַריינטראַכטן זיך און העלפן דעם לאַנד אַרויסקריכן פון דער שווערער לאָגע וויל זייער וויניק בירגער. וואָס קען טאָן אַ רעגירונג, אָפילו מיט די בעסטע אידעאַלן, אויב די בירגער ווילן ניט אויספירן אירע פאַראָרדענונגען?

— לערערין, פון מיר האָט איר אַ סך צער געהאַט, אָבער אַז איר וועט זיך באַקענען מיט מיין פרוי וועט איר האָבן נחת. זי איז פון אייערע מענ־טשן, זי וויל ניט קיין גרינג לעבן. האָרעווט טאָג און נאַכט אַבי צו פאַר־דינען ערלעך דאָס ברויט. קומט, לערערין, אַרויף צו מיר, איך ווּיין דאָ ניט וויט.

כאָטש כ׳האָב קיין צייט ניט געהאַט, האָט זיך מיר זייער געוואָלט אי־בערלעבן אַ שטיקל נחת. אין זייער ווּוינונג, כמעט אין צענטער שטאָט, האָב איך געטראָפן אַ פרוי אַ מונטערע, אַ געזונטע, מיט אַ פּאָר ברענענדיקע אויגן. זי קוקט אויף איר צאַרטן, בלאַסן מאַן מיט ליבשאַפט. אויסהערנדיק ווער איך בין, האָט זי מיר דערלאַנגט אַ פעסטע, ווארעמע האַנט און אַ זאָג געטאָן:

—דאָס, וואָס איר האָט ניט דערטאָן, האָב איך פֿאַרענדיקט. פון מיין מאַנס אַלטע געוווינהייטן איז קיין זכר ניט פֿאַרבליבן. איך האָס פּחדנים, וועלכע האָבן מורא פֿאַר קאַמף פֿאַר אַן ערלעך לעבן. גנבענען קען יעדער טיפֿש, אָבער דערגיין צו עפּעס דורך אייגענער פּראַצע קענען נאָר שטאַרקע און פּעיִקע.

זי האָט מיך חבריש אַוועקגעזעצט ביים טיש. גלייך האָט זי צוגעטראָגן אַ הייס גלאָז טיי מיט ברויט און מאַרמעלאַד, צוגעבנדיק:

— איר וועט דאָך מיר אַנטשולדיקן פֿאַר אַזאַ אָרעמען כיבוד, דאָס איז אָבער ערלעך פֿאַרדינט.

איך האָב נאָכגעקוקט יעדע אירע באַוועגונג. עס האָט מיך באַגייסטערט דער אומגעהייערער כוח און זיכערקייט, באַווונדערונג און אמונה, וואָס האָט פון איר געשלאָגן. כ׳האָב געטראַכט: אָט אַזעלכע מענטשן דאַרף די אומ־גליקלעכע, צעשטערטע וועלט — אָט אַזעלכע קענען דעם טייוול אַליין באַזיגן.

זי האָט דערפילט מיין באַגייסטערונג און צוגעגעבן:

— איר וועט נאָך אַ סך נחת האָבן פון מיין מאַן. איך האָף, אַז מיין וועג וועט אים בעסער געפעלן ווי זיינער פון אַ מאָל.

אויף מיין פּראַגע, מיט וואָס זיי באַשעפטיקן זיך איצטער, האָט זי מיר געענטפֿערט, אַז זי קאָכט מיטאָגן פֿאַר אַרבעטער און איסער אַרבעט אין אַ סטאָליער־קאָאָפּעראַטיוו. אָט אַזוי האָט איסער אַ דאַנק זיין ווונדערבאַרער פּרוי און אויך אַ דאַנק זיין פֿערזענלעכן חן און פּעיִקייטן, אָנגעהויבן אַן ערלעך לעבן.

מיר מוזן שאַפן אַ נייע סביבה פאַר אונדזערע קינדער

דאָס כסדרדיקע לעבן אין דער זעלבער סביבה, צווישן די זעלבע קינ־דער, וואָס זיי האָבן געקענט אין די פרי־ערדיקע באַדינגונגען, איז ניט געווען געזונ, כדי צו ענדערן זייער באַציונג צו דער אַרומיקער וועלט. ס׳איז ניט געזונ צו דערציילן זיי וועגן דעם, אַז צווישן די מענטשן, וואָס זיי האָבן אין לעבן באַגעגנט זיינען אויך פאַראַן גוטע, האַרציקע מענטשן, וואָס זאָרגן פאַר חברים, וועלכע געפינען זיך אין אַ שוועריקער לאַגע, אַרבעטן שווער און טיילן זיך מיט יעדן ביסן. איך האָב געוואָלט, אַז זיי זאָלן זיך באַגעגענען מיט גוטע קינדער, מיט גוטע מענטשן.

איך האָב צוזאַמענגערופן מיינע נאַענטסטע פרייַנד אויף אַ קורצער באַ־ראַטונג. צו זיי האָבן געהערט: די פסיכאָלאָגין וויטאַ לעווין, יוסף טעפּער, ד״ר העלער און פרוי ד״ר ראַף. אין שווערע מינוטן זיינען זיי געווען מיינע ראַטגעבער. איך האָב זיי דערציילט וועגן מיין וויל צו שאַפן פאַר די קינ־דער אַ נייע סביבה פון זייער עלטער, וואָס זאָל אַרייַנטראָגן אין זייער לעבן נייע באַגריפן, נייע מחשבות, נייע חלומות און נייע ווערטן. וויטאַ לעווין האָט אַקצעפּטירט מיין מיינונג, אָבער זי האָט געזאָגט, אַז פון איר שול קען מען ניט רעקרוטירן קיין קינדער, ווייל זיי זיינען שטאַרק אָפּגעשטאַנען. עס וועט זיין אַ צו גרויסער אונטערשייד: אונדזערע — צו קלוג און אירע — צו נאַריש. צווייטנס, קענען נאָך אונדזערע קינדער באַליידיקן אירע קינדער, צוליב זייער אומטאָלעראַנץ.

פרוי ד״ר ראַף האָט געזאָגט, אַז לויט איר מיינונג דאַרף יעדער מיט־גליד פון דער „געזעלשאַפט פאַר ספּעציעלער דערציונג״, וועלכער האָט אייגענע קינדער זיך פאַרפליכטן צו שיקן זיינע קינדער, כאָטש איין מאָל אַ וואָך, צו פאַרברענגען אַן אָוונט אין אונדזער היים.

טעפּער איז גרייט געווען צו אַרגאַניזירן אין זיין גימנאַזיע גאַנצע קלאַסן, אין עלטער פון אונדזערע קינדער און גרינדן אַ שילער־פאַטראָנאַט, וואָס זאָל קומען אין אונדזער היים אויף פרייטיק־צונאַכטסן, איינאַרדענען אין די שבתים געמיינזאַמע שפּאַציר, אויך אינדיווידועל איינלאַדענען איינצלנע קינדער צו זיך אין די היימען. טעפּערס פלאַן איז, פאַרשטענדלעך, געווען

דער בעסטער און מיר אַלע האָבן אים אויפגענומען מיט פרייד. ס׳איז באַ־שלאָסן געוואָרן, אַז טעפּער וועט זיינע שילער צוגרייטן צום ערשטן באַזוך, כדי זיי זאָלן וויסן ריכטיק צו רעאַגירן אויף דער פֿרימיטיווקייט פון אונ־דזערע קינדער.

דער באַזוך פון שילער־פֿאַטראָנאַט

יוסף טעפּער — לערער פון דער דייטשער שפּראַך אין גימנאַזיע „אָקס" — איז געווען אייגנער פון אונדזערע נאָענטסטע פריינד. ער האָט זיך גע־פרייט מיט יעדער קלענסטער דערגרייכונג אונדזערער און זי געבראַכט פֿאַר דער עפּנטלעכקייט, כדי צו שאַפֿן פֿאַר אונדזער היים מער און מער פריינד. ער איז געווען דער, וועלכער איז געקומען מיט דער אידעע צו שאַפֿן אַ שילער־פֿאַטראָנאַט, וואָס זאָל אונדז העלפֿן ניט נאָר מאַטעריעל, נאָר אויך מאָראַליש.

מיר האָבן געוואָלט, אַז אונדזערע קינדער זאָלן אָנהייבן דערקענען נייע שיכטן פון דער מענטשלעכער געזעלשאַפֿט. און אין אַ פֿרייטיק־צונאַכטס איז אַריינגעקומען דער לערער טעפּער מיט 36 שילער אין עלטער פון 13—15 יאָר.

צווישן די שילער האָט זיך אויך געפונען דאָס וווּנדער־קינד מוסינקע דייכעס. שוין אַלס קליין קינד איז זי באַקאַנט געווען מיט איר אויסערגע־ווייניקען טאַלאַנט צו באַלעט. מוסינקע איז ניט נאָר געווען באַשענקט פון דער נאַטור מיט טאַלאַנט, זי האָט אויך פֿאָרמאָגט אַ וואָרעם האַרץ און גע־פיל צו ליבן אַלץ און אַלעמען. וועגן מוסינקען האָבן אַפֿילו אונדזערע קינדער געהערט און זיינען געווען גליקלעך צו זען זי אין אונדזער היים. אירע שטראַלנדיקע, וואָרעמע בליקן, איר צאַרטע שטים האָט גלייך געשאַפֿן אַ וואָרעמקייט אין דער היים און אונדזערע קינדער האָבן אָנגעהויבן מיט דרייסטקייט דערציילן וועגן זייער באַליבטער שאַפֿקע. אַלע האָבן געוואָלט רעדן, דערציילן, אַפֿילו וועגן זייער פּריערדיק לעבן.

באַלד פון ערשטן באַזוך האָט זיך איינגעשטעלט אַ נאָענטער קאָנטאַקט. טעפּערס שילער האָבן איינגעלאַדן אונדזערע קינדער אויפן נאָענטסטן שבת אויף אַ געמיינזאַמען שפּאַציר. אונדזערע קינדער זיינען געווען זייער צופרידן פון דער אינלאַדונג, ניט אַזוי צוליב דער שיינער נאַטור פון דער ווילנער אומגעגנט, נאָר פשוט פון דער געלעגנהייט צו שפּאַצירן מיט קינדער פון אַן אַנדער סביבה. זיי איז געווען אינטערעסאַנט צו זען ווי רייכע קינדער פאָר־ברענגען אויף אַ שפּאַציר און וואָס זיי עסן דאָרט. יאָשקען איז שוין באַצייטנס געוָרנען די סלינע פון מויל, טראַכטנדיק וועגן די גוטע מאכלים, וואָס ער וועט באַקומען. סיי איך מיט מיינע קינדער און סיי דער לערער טעפּער מיט זיינע קינדער, האָבן זיך ווי געהעריק צוגעגרייט צום שפּאַציר. זיי זיינען אונדז געקומען נעמען 8 אַ זייגער פרי, און האָבן אונדז צוריקגעבראַכט אין אונ־דזער היים 6 אַ זייגער אָוונט.

ביידע צדדים זיינען געווען באַגייסטערט און די קינדער האָבן אָפּגע־רעדט זיך אָפּט צו באַגעגענען. די פריינדשאַפּט איז געוואַקסן מיט יעדער באַגעגעניש. דער שילער־פּאַטראָנאַט פלעגט אָנטיילנעמען אין אַלע אונדזערע שמחות און דאגהס.

ווען די שילער האָבן זיך באַקענט מיט אונדז נענטער, האָבן זיי זיך פּאַרשעמט פּאַר אונדזער אָרעמקייט. זיי האָבן זיך פּאַרשעמט פּאַר זייערע נייע חברים, וואָס לעבן אויף ברויט מיט טיי און כמעט פּאָסטנעם מיטאָג, בעת זיי עסן יעדן טאָג אַזעלכע גוטע זאַכן. זיי האָבן געמאַכט אַ פּאָרזאַמלונג און באַשלאָסן זיך צו באַשטייערן לטובת אונדזער היים מיט אַ חודשלעכן אָפּ־צאָל און יעדן טאָג ברענגען צו אַ צווייטן פרישטיק פּאַר אונדזערע קינדער. יעדן טאָג פלעגן אַנדערע צווויי קינדער אַוועקטראָגן די פרישטיקן אין אונ־דזער היים.

זיכער איז דאָס געפיל פון די שילער געווען טיף פריינדשאַפּטלעך און מענטשלעך, אָבער די פּאָרעם איז געווען אַ דערנידערנדיקע און האָט גע־בראַכט אַן אַ שיר שאָדן. קודם כל האָבן זיך אונדזערע יינגלעך, ווי די נעמער, ווידער דערפילט שוין ניט מער ווי גלייכע מיט גלייכע, וועלכע שפּאַצירן צוזאַמען, דערלאַנגען אַ מאָל כיבוד ביי אונדז און געניסן אַ מאָל פון זייער כיבוד. אָחוץ דעם זיינען די פרישטיקן געווען ניט קיין איינהייטלעכע. עס

זיינען געווען בולקעס מיט פּוטער און ווורשט און עס איז געווען ברויט מיט פּוטער און קעז; עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ רייסעריי, יעדער האָט געוואָלט כאפּן לויט זיין געשמאַק און די באַשיידענע חברישע קינדער זיינען ווידער פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין חיות. מ׳האָט זיך געשטופּט און געשלאָגן. איך בין געשטאַנען און טרויעריק צוגעקוקט, ווי לייכט מ׳קען זיי ווידער ברענגען צו זייער אַלטער געווינהייט.

וועז כ׳האָב געזען, אַז טראָץ מיינע אַלע אַפּעלאַציעס, ענדערט זיך ניט דער דאָזיקער מצב, האָב איך זיי געזאָגט:

— אויב די סענדוויטשן דאַרפן אונדז פֿאַרוואַנדלען צוריק אין חיות, וועלן מיר זאָגן די שילער אַ גרויסן דאַנק פֿאַרן גוטן ווילן און זיך אָפּזאָגן פון דעם.

— חלילה! — האָבן יאָשקע, צדוק, זשאַמקע און אַנדערע געשריגן — מיר וועלן אייך קיין מאָל ניט מוחל זיין, אויב איר וועט צונעמען ביי אונדז אַזאַ פֿאַרגעניגן...

עס האָט זיך אָנגעהויבן דער שווערער קאַמף: אָנגיין מיט די פּרישטיקן הייסט מאָכן אַ סוף פון דעם ביז איצט דערגרייכטן שטאָלץ צו לעבן אַרעם, אָבער פון אייגענער אַרבעט; אָפּזאָגן זיך פון דעם, הייסט שטעלן אין געפֿאַר די פּריינדשאַפט און זייער צוטרוי צו מיר.

איך האָב באַשלאָסן אייגצולאָדן צו זיך אַהיים דריי עלטערע, בעסערע יינגלעך און זיי אויפקלערן וועגן אונדזער גרויסן מאַראַלישן פֿאַרלוסט. וועז קאָוואַרסקי איז געקומען נעמען די קינדער אויף אַ לעקציע, האָב איך געבעטן די דריי יינגלעך זאָלן אַרויפגיין מיט מיר אין שטוב, כדי עפּעס ברענגען. כ׳האָב מיט זיי געריידט וועגן דער גרויסער חרפּה, וואָס אונדזערע שטאָל־צע יאָטן וועלן ווידער פֿאַרוואַנדלט אין שנאַרער און שלאָגן זיך נאָך פֿאַר דעם. איך האָב זיי געבעטן ווירקן אויף די חברים זיי זאָלן זיך מיט שטאָלץ אָפּזאָגן דערפון. די יינגלעך האָבן מיך גוט פֿאַרשטאַנען, אָבער כ׳האָב געפּילט, אַז אויך זיי איז ניט לייכט זיך אָפּצוזאָגן פון די פּרישטיקס. איך האָב נאָך צוגעגעבן, אַז צוליב אונדזער מאַראַלישן פֿאַל קענען מיר גאָר אין גיכן פֿאַרלירן די שילער אָפּילו אַלס פּריינד.

די פּראַקטישע זייט האָט זיי מער איבערצייגט ווי מיין מאַראַלישע

אויפקלערונג. חברה האָט פון דעסטוועגן אַנגעהויבן פירן אַן אויפקלערונגס־אַרבעט צווישן די קינדער. ס׳איז זייער שווער געווען זיי צו באַווירקן אָפצוזאָגן זיך פונעם געשמאַקן ביסן. ביז כ׳האָב באשלאָסן צו דערציילן וועגן דעם דעם לערער טעפּער און בעטן ער זאָל אין מאָל זיין אָנוועזנדיק ביים פריי־שטיק און אַלס פראָטעסט זאָל ער מעלדן, אַז צוליב זייער פאַרלירן דעם שטאָלץ פון ערלעכע מענטשן, שאַפט ער אָפּ די אונטערנעמונג. ער האָט דערביי צוגעגעבן, אַז ער וועט זיך באַמיִען, אַז דער שילער־פאַטראָנאַט זאָל בעסער זיי העלפן אין אייגקויפן מכשירים צו דער אַרבעט אַלס מתנה.

די יינגלעך זיינען געווען זייער אומצופרידן מיט דער אָפּשאַפונג פון די פרישטיקן, אָבער זיי האָבן צו קיינעם קיין טענות ניט געקענט האָבן, נאָר צו זיך אַליין. די שטימונג איז געווען אַ געדריקטע, איינער האָט באַשולדיקט דעם צווייטן, ביז ס׳איז געקומען אַ נייע עמאָציע.

היגיענע

וועז אַ קינד פלעגט אָנקומען אין אונדזער היים ניט דורכן געריכט, נאָר גלייך פון זיין גאַסנלעבן, פלעגן מיר קיין מאָל ניט וויסן וועלכע פאַרב עס האָט זיין לייב: דער דיקער שיכט שמוץ, וואָס פלעגט באַדעקן די הויט זיינע, פלעגט אַלע מאָל שאַפן דעם אייגדרוק, אַז זי איז אַ שווארצע. די צעריסענע בגדים האָבן געגלאַנצט פון סמאָלע און לייז פלעגן זיי האָבן מער וויפל האָר אויפן קאָפּ. מיר פלעגן אָזאַ קינד קיין מאָל וועגן דעם ניט דערמאָנען און אפילו ניט צווינגען צו וואַשן זיך פאַרן עסן. ביי די קינ־דער האָט זיך אויסגעבילדעט אַ געפיל פון זעלבסטפאַרטיידיקונג; אָזאַ מין שטאָלץ, וואָס רעאַגירט אויף דער קלענסטער באַמערקונג מיט באַלייִדיקן זיך. זייער טיפער מינדערוואַרטיקייט־קאָמפּלעקס וועלט דורך דעם פאָר־באַהאַלטן.

וועז מיר פלעגן זיך גרייטן צום מאָלצייט פלעג איך אין דער שטיל, קיינער זאָל ניט אַ פרעג טאָן ס׳נייַ־געקומענע קינד, אויב אים ווילט

זיך אַרומוואַשן די הענט. אויב ער פלעגט ניט וועלן, איז ער אָן שום ווייטער־דיקע באַמערקונגען געגאַנגען צום טיש און געגעסן גלייך מיט אַלעמען. דאָס זעלבע פלעגט זיין ביים שלאָפן־גיין. אויב ער פלעגט זיך וועלן אַרום־וואַשן זיינען מיר געווען זייער צופרידן און פלעגן אים מאָכן אַ סך קאָמפּלי־מענטן, אַז ער איז אַ סך שענער געוואָרן. ער פלעגט שמייכלען און אַ צופרי־דענער אַריין אין דעם ריינעם בעט.

אויב אָבער דאָס נייע קינד האָט געהאַט אַ חשד, אַז מ׳מיאוסט זיך פון זיין שמוציקייט, פלעגט ער זיך אָפּזאָגן צו גיין וואַשן און פלעגט זיך מיט די לייז און גאַנצן שמוץ אַרייניגיגן אין דעם ריינעם בעט. ווען ער פלעגט אויף צו מאָרגנס דערזען, וואָס ער האָט געמאַכט פון זיין ריינעם געלעגער, פלעגט אים פאַר זיך אַליין זיין ניט אָנגענעם און פלעגט זיך שעמען פאַר מיר און פאַר די חברים, הגם קיינער פון אונדז האָט אים גאָרניט ניט געזאָגט. ווען ער פלעגט זען, אַז מ׳זאָגט אים גאָרניט און מ׳האַלט אים פאַר אַ גלייכן חבר, פלעגט ער זיך אָנהייבן צוצוקוקן ווי עס טוען זיינע חברים און געטאָן דאָס זעלביקע.

דער ערשטער אַרבעט־פלאַץ פון נייעם קינד פלעגט זיין אין קיך. דאָרט איז וואַרעמער און עס שמעקט מיט ריחות פון אַ שטוביק לעבן. אַחוץ דעם פאַרזוכט מען טאַקע פון די מאכלים, וואָס קאָכן זיך אין טאָפּ. מ׳כאַפּט אַ ביס, וואָס איז נאָך אין יענער צייט געווען זייער אויסגערעכנט. און חוץ דעם פאַלט מען ניט אַדורך אין דער אַרבעט, ווייל איך פלעג אַלע מאָל זיין אַרדנער אין קיך, ווען אַ נייַ קינד פלעגט אָנקומען. וואָס ער פלעגט ניט דערטאָן האָב איך עס דערגענצט.

דעמאָלט איז אָנגעקומען לייבושקע, אַ יינגל מיט אַ גרויסן סטאָזש אין גאַסנלעבן, זייער צינישן, זיכער אין זיך, ווייל ער איז געווען אייגנער פון די געשיקטסטע ביים אַדורכפירן „לינקע זאַכן". אָט דער דאָזיקער לייבושקע האָט געהאַט אַ כראָנישן קאָטאַר, אַלע פּאָר מינוט פלעגט ער מאָכן פון דער האָנט אַ קולאַק, און דאָרט אַריינשטופן די פּליסיקייט וואָס פלעגט אים לויפן פון דער נאָז. אויב ניט מיטן קולאַק פלעגט ער מיטן אַרבל פונעם פאַרשמאָדערטן רעקל אַ וויש געבן די נאָז. איך ווייל אים פאַרלייגן אַ נאָז־טיכל, אָבער איך האָב מורא, אַז ער זאָל זיך ניט באַלייַדיקן. אָט אַזוי זיצן

מיר ביידע און שיילן די קאַרטאָפל און לייבושקע ציט מיט דער נאָז אַן אויפהער.

— מיר דוכט זיך, אַז דו ביסט אַ ביסל צוגעקילט, —טו איך אים פאַר־זיכטיק אַ זאָג.

— לייבושקע צעלאַכט זיך אויפן קול און זאָגט, אַז אַזעלכע קינדער ווי ער קילן זיך ניט צו.

— מיר, — זאָגט ער, — האָבן געמאַכט אַן אָפמאַך מיטן מלאך המוות, אַז פרי־ער וועט ער גיין צו די רייכע קינדער, וועלכע ליגן אונטער די פערי־נעס, און אַז ער וועט ווערן אַרבעטסלאָז זאָל ער קומען צו אונדז. ווייזט אויס, אַז דער מלאך־המוות האָט דאָרט אַ סך אַרבעט, און דעריבער קומט ער ניט צו אונדז.

מיין פּלאָן אים צו זאָגן, אַז צוליב דער פאַרקילונג טאָר ער ניט נעמען די הענט אין קאַלטן וואַסער, איז דורכגעפאַלן און איך מוז אויך ווייטער קוקן, ווי ער קיקלט אומגעשיקט די קאַרטאָפל אין זיינע שמוציקע הענט. וועמען איך האָב געזען, אַז ער לאָזט איבער אַ סך שאָלעכץ און פאַרפוילטע ערטער אין די קאַרטאָפל, האָב איך אים אָנגעוויזן, אַז אויך דאָס שניידן מיר אַרויס, ווייל ס׳איז ניט געזונט צום עסן.

— לערערין, „ס׳איז ניט געזונט", — חזרט ער איבער מיט אַ שמייכל. דאָס איז נאָך ניט ריין? איר, לערערין, גלייבט אויך אין די נאַרישקייטן? וועמען פון ניט־ריינקייט וואָלטן מענטשן געשטאָרבן, וואָלט פון אונדז קיין איינער ניט לעבן געבליבן. מיר פלעגן ניט שיילן און ניט וואַשן קיין קאַר־טאָפל, פשוט אַרויסגענבענען פון פעלד, מאַכן אַ פייער, אָפּבאַקן זיי און אַרייננרייבן. אַ מכה האָבן די רייכע זינדלעך געפילט אַזאָ טעם, ווי מיר האָבן געפילט.

— ניין, לייבושקע, איך בין ניט מסכים מיט דיר, אַז פון שמוץ ווערט מען ניט קראַנק. אמת איז, אַז איר זענט טאָקע מער פאַרהאַרטעוועט פון לעבן ווי די געצערטלטע רייכע קינדער, אָבער אַז שמוץ איז קראַנקייט בין איך זיכער. מיר וועלן אין גיכן לייגן אַ מיקראָסקאָפּ, אַ פאַרגרעסער־גלאָז, וועסטו זיך אַליין איבערצייגן, וואָס פאַר אַ העסלעכע ווערימלעך עס געפי־נען זיך אין שמוץ. אויב די אַלע מיקראָבן זאָלן מיך אָפילו נאָך ניט קראַנק

מאַכן, וואָלט איך זיי אויך ניט געוואָלט האָבן אין מיין בויך. מיינסטו ניט, לייבושקע, אַז די קאַרטאָפֿל, וואָס איך האָב אָפּגעשיילט זיינען ניט שענער און שמייכלעדיקער ממש מיט זייער וווייסקייט?

לייבושקע שמייכלט, הערנדיק פון מיר, אַז אַ קאַרטאָפֿל שמייכלט.

— יאָ, לייבושקע, אַז די זון וואַרעמט, דוכט זיך דיר אויס, אַז זי שמייכלט צו דיר. דו וועסט זיך צוקוקן צום לעבן וועסטו זען, אַז דאָס וואָס ס׳איז שיין און ליב דוכט זיך דיר, אַז עס שמייכלט. אָט, למשל, זיצן מיר ביידע ביי דער פליטע, דאָס פייער ווינקט צו אונדז און וואַרעמט אונדז און אויפן גאַס איז אַ ביטערע קעלט, פילסטו דען ניט, פונקט ווי דאָס פייער וואָלט אונדז געגלעט און געבראַכט אַן אָנגענעם געפיל?

— אוי, לערערין, איך האָב קיין מאָל ניט געטראַכט וועגן דעם.

— דאָס גלייב איך דיר, אַז וועגן ס׳איז קאָלט און אין מאָגן שפּילט אַ מאַרש און דו וווייסט ניט מיט וואָס צו שטילן דעם הונגער, אָדער וווּ דעם קאָפּ ביינאַכט אַוועקצולייגן, אין אַזעלכע באַדינגונגען זעט מען ניט די שיינ־קייט פון דער נאַטור. מ׳זעט נאָר די בייזע, קאַלטע וועלט.

— לערערין, איר האָט אויך געלעבט אַ מאָל אין אַ „מאַלינע"?

— ניין, צו אַזאַ לאָגע בין איך נאָך ניט דערגאַנגען, אָבער שוועריקייטן איבערגעלעבט אַ סך. שוין אַלס 8־חדשימדיק קינד בין איך געבליבן אַן אַ פּאָטער און אַ גאַנץ לעבן געבענקט נאָך אים.

— אוי, לערערין, סאָראַ נאָר איר זענט, נאָך אַ טאַטן בענקען? און אַז איך האָב אַ טאַטן, איז וואָס, טראַכט ער וועגן מיר? צוליב זיינע קורווע־טע האָט ער דער מאַמען פון שטוב פֿאַרטריבן און יונגערהייט באַגראָבן. וואָס האָב איך פון אים?

— ערשטנס, — האָב איך געפרווט אים אויפקלערן — זיינען ניט אַלע טאַטעס אַזעלכע און, צווייטנס, האָט דיין טאַטע אויך ניט פֿאַרזוכט דעם טעם פון ליבע און וואַרעמקייט. אויך ער האָט געזען נאָר די קאַלטע, אַכזריותדיקע וועלט. ער האָט געלעבט ווי דו און זיך אויסגעלערנט טראַכטן נאָר וועגן זיך, וויל אויך צו אים איז קיינער ניט גוט געווען. אַז דו, לייבוש־קע, וועסט זיך אָנטראַרעמען ביי אונדז אין דער היים צווישן גוטע פריינד

און וועסט זיך אויסלערנען אַ פאַך, וועסטו דאַן קענען העלפן דיין טאַטן. דיין טאַטע וועט דערפילן, אַז אויף דער וועלט איז אויך פאַראַן גוטס און דאָס וועט אין אים אויפוועקן גוטע געפילן, וואָס זיינען פאַראַן אין יעדן מענטש און אויך אין דיין טאַטן.

אַזוי שמועסנדיק האָבן מיר געענדיקט שיילן די קאַרטאָפל און מ׳האָט געדאַרפט אָנהייבן זיי וואַשן, כדי אַרייַנצולייגן אין טאָפּ. איך האָב אים געבעטן אַרויסנעמען די קאַרטאָפל פון וואַסער און אַרייַנלייגן אין פרישן וואַסער, האָט ער מיך אָנגעקוקט ווי משוגע:

— אַזוי פיל וואַסער כליאָפען אומזיסט?

ווען ער האָט די קאַרטאָפל איבערגעשוועמט דאָס צווייטע מאָל, האָב איך אים אַראָפגעשיקט אַרויפברענגען האָלץ און איך האָב דאַן דורכגעפירט די אמתע רייניקונג פון די קאַרטאָפל.

ווען לייבושקע איז געווען אַרדנער צום צווייטן מאָל האָט ער שוין געוווסט, אַז צווי מאָל מוז מען איבערוואַשן קאַרטאָפל. דאָ האָב איך געפילט, אַז מ׳קען שוין צוגעבן נאָך אַ קליינע פאָדערונג, ווי אָפּוואַשן די הענט מיט זייף פאַרן אַרייַנלייגן די קאַרטאָפל אין טאָפּ אַריין. אָן דעם וועלן די קאַרטאָפל קיין מאָל ריין ניט זיין. לייבושקע האָט עס אויפגענומען מיט אומצופרידנקייט, אָבער ניט געקעמפט קעגן דעם. אָט אַזוי פלעגן זייער פאָרזיכטיק דאָזירט ווערן די היגיענע־פאָדערונגען.

אין דער ערשטער תקופה איז דער טיש געגרייט געוואָרן נאָר מיט לעפל, ווייל ס׳איז פשוט קיין געלט ניט געווען אויף צו קויפן גאָפל. שפּעטער זיינען שוין אויך געווען גאָפל, אָבער דאָס נייע קינד פלעגט פון אָנהייב נעמען דאָס פלייש אָדער די קאַרטאָפל מיט די הענט און קיינער האָט אים ניט געמאָכט קיין באַמערקונג. ביסלעכווייז האָט ער זיך אָנגעהויבן צוקוקן צו זיינע חברים, וועלכע עסן שוין מיט גאָפל און פלעגט אויך אָנהייבן פרווון עס צו טאָן.

ביז מיר זיינען ניט אַרויסגעפאָרן אויף דאַטשע און זיך אָנגעהויבן באָדן און דערפילט דעם טעם פון דערפרישנדיקן וואַסער, האָבן די יינגלעך זיך געוואָשן דעם גוף נאָר איין מאָל אַ וואָך אין דער באָד. נאָך דער דאַטשע

האָט מען אויפגעהערט מורא צו האָבן פאַרן וואַסער און מ׳האָט זיך געוואָשן מיט פאַרגעניגן.

נאָכן אַרגאַניזירן עטלעכע סעאַנסן פון קוקן דורכן מיקראָסקאָפּ און נאָכן דערזען וואָס פאַר אַ העסלעכע באַשעפענישן עס קריכן אויף שמוציקע הענט, האָט מען אָנגעהויבן וואָשן די הענט פאַר יעדן עסן און סתם וועו מ׳האָט געפילט, אַז זיי זיינען שמוציק. דאָס זעלבע איז אויך פאָרגעקומען מיטן רייניקן די בעטן, צימערן בעטגעוואַנט און בגדים. דאָס וואָס האָט אויסגעזען דאָס ערשטע יאָר לעכערלעך און ניט נייטיק, איז דאָס צווייטע יאָר געווארן אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט.

זאָרקע איז געווען אַ קינד ניט נאָר אַ פאַרוואָרלאָזטער, נאָר אויך אַ גייסטיק שטאַרק אָפּגעשטאַנענער. זיין אינטעליגענץ־נאָרמע איז געווען אונטער 50. ער פלעגט אַפילו צייטנווייז באַקומען פסיכישע אָנפאַלן און פלעגט זיך שלאָגן קאָפּ אין וואַנט, שפרינגען אַן קיין שום סיבה, מאַכן קאָמישע באַוועגונגען. די יינגלעך פלעגן זיך דערביי ווייל און אים גוטמוטיק באַרויקן. מיט וואָס האָט זיך זאָרקע איינגעקויפט די פריינדשאַפט ביי אַזעלכע קלוגע הפקר־יינגלעך? ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אויך אין אונדזער היים, איז זיין גוטסקייט געווען אַן אויסערגעווייניעכע. זאָרעלע האָט געהאַט אַ רייכע מומע, אָבער האַלטן אים האָט זי ניט געוואָלט. וועו ער פלעגט קומען צו איר אין רייכן דעליקאַטעסן־געשעפט, פלעגט זי אים אַרייגרוקן אַ פּאָר צעפוילטע עפּל, אַ צעקראָכענעם הערינג און פלעגט אים גיך אַרויסשטופּן. זאָרעלע האָט קיין מאָל ניט פאַרזוכט פון די מאכלים איידער ער האָט עס געבראַכט אין שטוב און זיך געטיילט מיט אַלעמען. טייל מאָל אַפילו ניט איבערגעלאָזן פאַר זיך קיין ברעקל. אַחוץ דער גוטער מידה, האָט ער אויך געהאַט אַ זייער גוטן געשמאַק אין פאַרבן־צוזאַמענשטעל און זיינע טרעטערלעך זיינען אַלע מאָל געווען די שענסטע. וועו זאָרקע האָט אין די שפּעטערדיקע צייטן געבראַכט אַ הערינג פון דער מומע, האָט חברה אָנגעהויבן פאָדערן, אַז מ׳זאָל דעם הערינג פריִער גוט אויסשוועמקען און דאַן אים צעטיילן. זאָרקע פלעגט זיך אָפּט באַלייִדיקן פון דעם, ס׳טייטש, זיין מומע וועט געבן אַ שמוציקן הערינג? דאַן פלעגן זיך שוין געפונען חברהלייט, וועלכע פלעגן אים אויפקלערן, אַז די שמו־

ציקע ברואים האַלטן ניט פון קיין יחוס און קריכן אויף אַלץ און אויף אַלעמען. איין סעאַנס דורכן מיקראָסקאָפּ האָט געגעבן מער ווי 10 טעאָרע־טישע לעקציעס

אָט אַזוי איז געוואַקסן דאָס פּאַרוואַרלאָזטע קינד אין קולטור און וויסן מיט קליינע שריט, ניט באַצוווּנגען, נאָר דורך אייגענער איבערצייגונג און פּאַרשטאַנד. אַרויסגעוואַקסן פון שמוציקן און קאַלטן לעבן פון דער אונ־טערוועלט און זיך איינגעוואָרצלט אין אַ ניי לעבן, וואָס האָט פּאַרמאָגט וואַרעמקייט, פריינדשאַפט און פּאַרשטענדניש פאַר יעדנס ספּעציפישע באַדערפענישן.

כייקל ראַטעוועט אַרויס זיינע ברידערלעך

וואָס לענגער כייקל האָט געלעבט אין אונדזער היים, וואָס וויטער ער איז אַוועק פון זיין אַלטן שטייגער־לעבן, אַלץ שרעקלעכער האָט אים אויס־געזען דאָס לעבן אין זיין מוטערס הויז. זיין ליבשאַפט און האַס צו זיין מאַמען איז אָן אויפהער געוואַקסן מיט יעדן טאָג. עס האָט אים אָנגעהויבן באַאומרויקן דער גורל פון זיינע צוויי אונטערוואַקסנדיקע ברידערלעך. זיי מוזן דאָך אַלץ זען און אַפילו העלפן אַדורכפירן די שמוציקסטע זאַכן. וואָס וועט זיין פון זיי? צוזאַמען מיט דער זאָרג פאַר זיינע ברידערלעך איז גע־שטיגן אין אים דאָס נקמה־געפיל. כייקל האָט ניט געוווסט אין וועמען נקמה צו נעמען: אין דער מאַמען, וואָס פאַראַט דעם טאַטן, אָדער אין די, וואָס ברענגען זי דערצו? אָבער די מאַמע גייט דאָך אַרום גאַנצע טעג אָן בלאַסע און הונגעריקע און גיט אַוועק דעם לעצטן ביסן פון מויל די קינ־דער, דעם טאַטן. פלוצים ווערט ער בייז אויפן טאַטן, אויפן טויגעניכטס, פאַרוואָס ער קען ניט גיין גנבענען, ווי אַלע, און ברענגען דער מאַמען אויף חיונה? דעמאָלט וואָלט די מאַמע ניט געדאַרפט...

כייקלס וויטאָג לאָזט אים ניט אָפּ, ער שפּילט זיך וויניק, איז זייער אַגרעסיוו, פול מיט חשד, פול מיט שרעק, נערוועז און זייער אויסגעמא־טערט.

וועז כייקל האָט זיך איין מאָל געלייגט אין בעט נאָך אַ וואַרעמער באָד אויף אַ וויסן ליילעך, מיט אַ קישעלע פון הייַ צוקאָפּנס, צוגעדעקט מיט אַ קאַץ, האָט זיך אים געדוכט, אַז אַ קייסער שלאָפט ניט בעסער. וועז איך האָב אים אינגעדעקט און געווונטשן „אַ גוטע נאַכט", האָט ער זיך פלוצים צעווויינט און שטאַרק, שטאַרק געכליפּעט. איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף זיין בעט און גלעטנדיק זיין ציטערדיקן קאָפּ געוואַרט ער זאָל זיך באַרויקן. איך האָב געפילט, אַז איצט דאַרף מען אים ניט איבערלאָזן אַליין, עֶר מוז אַרויסרעדן זיין צער.

וועז ער האָט אויפגעהערט צו כליפּען האָב איך אים שטיל געזאָגט:

— נאָך גוט וואָס דו קענסט ווייַנען, וועז דו וואָלסט נאָך געקענט אַראָפּ־ריידן פון האַרצן, וואָלט דיר נאָך גרינגער געוואָרן.

— איז וואָס, אַז איך וועל זיך אַראָפּריידן, וועט מיין מאַמע וועלן אויס קורווע?

— טראַכט ניט אַזוי שלעכט וועגן דיין מאַמען, זי טוט עס צוליב אייך, צוליב די, וואָס זי האָט געבראַכט אויף דער וועלט. די מאַמע ליידט נאָך מער פון דיר. איצט, אַז דו גייסט שוין אויף אַ גוטן וועג און וועסט זיך אויס־לערנען אַ פאַך, וועסטו קענען פאַרדינען פאַר דיין משפּחה. מיר וועלן נאָך צונעמען צו אונדז דיינע צוויי קלענערע ברידערלעך און אַזוי אַרום וועלן מיר פאַרקלענערן איר יאָך. מאָרגן גיי איך צו אייך אין שטוב.

— אוי, לערערין, גייט ניט, — האָט ער זיך געבעטן, ניט אַן שרעק — זיי וועלן אייך איינס־אוֿן־צוויי אָפּרוימען פון וועג. זיי זיינען אַלע אין כעס אויף אייך, וואָס איר נעמט צו זייערע באַהעלפער. מיר אַלע פלעגן זיי דאָך העלפן, אַפילו מיין קליין פינפיאָריק ברודערל העלפט זיי שוין.

— דווקא צוליב דעם, — האָב איך געטענהט, — דאַרף איך גיין וואָס גיכער אַיידער זיי וועלן איבערפירן די קינדער. דו וועסט דאָך, אַז איך האָב קיין מורא ניט.

— ניין! — שרייט ער מיט אַן אויפגערעגט קול, — אַן מיר זאָלט איר ניט פֿרובירן גיין!

— גוט. איך בין מסכים. און טאַקע מאָרגן, גלייך נאָך פרישטיק, 10 אַ זייגער פרי, גייען מיר אַרויס.

צו מאָרגנס איז כייקל אויפגעשטאַנען פאַרטאָג און געאַרבעט מיט גרויס פלייס. ער ווייל ניט, אַז די חברה זאָלן טראַכטן, אַז זיי אַרבעטן אויף אים. וועז חברה איז אויפגעשטאַנען און געזעז וויפל כייקל האָט אַריינגע־געאַרבעט, האָבן זיי אים קיין גוט וואָרט ניט געקאָרגט.

פונקט 10 אַ זייגער זיינען מיר אַרויס פון שטוב. געגאַנגען שווייגנדיק, יעדער פאַרנומען מיט זיינע מחשבות. וועז מיר האָבן זיך דערנענטערט צו כייקלס שטוב האָט זיך געהערט אַ געוויין פון קליינע קינדער. כייקל האָט שטיל געעפנט די טיר און איז אַריין דער ערשטער, אַלס מיין פאַרטיידיקער. אין שטוב איז געווען כמעט פינצטער. אויף אַ בעטל לעבן דער טיר זיינען געזעסן צוויי קליינע קינדער, באַלייגט מיט געשווירן און געווייגט. אין הינ־טערגרונט זיינען געזעסן אַרום אַ לאַנגן טיש באַווסטע גנבים און ביי אַ קאָרטנשפיל געמאַכט זייערע געשעפטן וועז זיי האָבן מיך דערזען, האָט מען זיך אָנגעהויבן שושקען.

ווי נאָר כייקלס מאַמע איז צו צו אונדז, האָט זיך געעפנט די טיר און אַ פאָליציאַנט איז אַריין אין צימער. עס איז געווארן אַ סומאַטאַכע: וווּ טוט מען אַהין די קאָרטן. איך האָב אַ כאַפּ געטאָן די קאָרטן און פאַריכטנדיק כלומרשט די האָר, אַרונטערגעלייגט די קאָרטן אונטער מיין היטעלע. דער פאָליציאַנט האָט אָנגעהויבן ליאַרעמען און זיך גלייך געווענדט צו מיר:

— וואָס טוסטו דאָ?

— איך בין פאַרבייגעגאַנגען די שטוב און געהערט אַ קינדעריש גע־וויין בין איך אַריין זען, וואָס דאָ קומט פאָר. דו זעסט, אַז די קינדער זיינען באַלייגט מיט אַן אָנשטעקנדיקער קראַנקייט, מ'וז זיי גלייך צונעמען אין שפּיטאָל, אַנדערש וועט די קראַנקייט אָנשטעקן דעם גאַנצן קוואַרטאַל. איך בין אַ לערערין און מיר זיינען צוזאַמען פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן געזונט פון אונדזערע קינדער.

דער פאָליציאַנט איז אומגערן, אָבער באַלד אַוועק טעלעפאָנירן נאָך דער „גיכער הילף" און אין אַ האַלבער שעה אַרום זיינען שוין ביידע קינ־דער געווען אין שפּיטאָל.

די מאַמע איז געווען אַזוי גליקלעך, אַז זי האָט מיך געקושט און באַ־לייגט מיט ברכות.

פון דער חברה גנבים איז איינער אויפגעשטאַנען, צוגעגאַנגען צו מיר נאָענט און, אַרויפלייגנדיק אויף מיין אַקסל אַ שווערע לאַפּע, מיר אַ זאָג געטאָן:

— איר ווייסט, לערערין, ווען איר האָט צו אייער קאָפּ אונדזערע הענט, וואָלט איר געווען אַ גאָר גוטע גנבטע...

מיר האָבן זיך אַלע חבֿריש צעשמייכלט און פון דאַן אָן זיינען מיר געוואָרן גוטע פריינד.

פון גרויס גליק, וואָס זי איז פּטור געוואָרן פון די צוויי קליינע קראַנקע קינדער, האָט די מאַמע אין גאַנצן פֿאַרגעסן אין אירע חשבונות און האָט מיר אַוועקגעגעבן די בידע קינדער: איינס פון 8 יאָר און דאָס צווייטע — 11 יאָר.

די קינדער זיינען געגאַנגען מיט פרייד. די מאַמע האָט געווויינט און געקושט די קינדער און געהייסן מיך פֿאָלגן. מיר האָבן זי איינגעלאַדן אונדז צו באַזוכן.

כייקל האָט געפירט בידע ברידערלעך, ווי אַ טאַטע, אַ לאַנגע צייט האָבן זיי געשווויגן און געשפּרייזט מיט זיכערע פיסעלעך פֿאַרויס. שפּעטער האָט ער זיי געזומען לערנען, ווי אַזוי זיי דאַרפן זיך אויפפירן אין אונדזער היים. ווען מיר זיינען אַריין אין אונדזער היים, האָט מען אונדז באַגעגנט מיט פריידיקע אויסגעשרייען. חברה האָט אַנגעהויבן הייבן דאָס קליינוואַרג אין דער לופֿט, ווינטשן זיי אין אַ גוטער שעה, וויצלען זיך מיט זיי און מכבד געווען זיי מיט וואָס נאָר זיי האָבן געהאַט אין שטוב. די געסט האָבן אומדרייסט געשמייכלט און געטומען באַקוקן אַלץ, וואָס עס איז געווען אין אונדזער היים. איך בין דערווייל אַריין אין קיך אויספֿאַרטיקן דאָס מיטאָג. בידע ברידערלעך האָבן פֿאַרוונדערטע אָנגעקוקט, ווי זייער ברודער כייקל גרייט מיט אַזאַ דרייסטקייט און געשיקטקייט דעם טיש צום מיטאָג. אין 40 מינוט אַרום האָט כייקל איינגעלאַדן אַלעמען צום טיש. חברה איז געגאַנגען זיך אַרומוואַשן, אָבער ראובעלע דער קלענסטער האָט פּיינט זיך צו וואַשן, דערצו נאָך מיט קאָלט וואַסער. כייקל וויל אים שוין געבן וואַרעם וואַסער, ווערט ער אָבער פֿאַרשעמט און וויל ניט גיין. כייקל ווערט שוין בייז און איז שוין גרייט צו געבן קלעפּ. איך בעט כייקלען זיך דער־

א שעה פון מוזיק

מאָנען וויפל חדשים זיינען אַוועק איידער ער גופא האָט זיך אָנגעהויבן וואַשן. ער הייבט אָן שמייכלען און לאָזט ראובעלען צו צום טיש. ראובעלע גייט צו צום טיש ניט דרייסט אָבער ער עסט גלייך מיט אַ גוטן אַפּעטיט. נאָכן עסן האָבן זיי זיך צוגעהערט צו די נייעס פון צייטונג, וואָס מיר פלעגן פֿאַרלייענען נאָך מיטאָג. וועז די חברה האָט זיך שוין ווידער געזעצט צו דער אַרבעט, האָב איך זיי אַוועקגעלייגט אויפן טיש אַ דאָמינאָ, אילוסטרירטע זשורנאַלן און ביכעלעך. זיי האָבן אָבער געוואָלט זיך צוקוקן ווי מיר אַר־בעטן. דעם עלטערן, הערשקען, האָט זיך געדוכט, אַז אויך ער קען שוין די אַרבעט. האָווקע מיט זיין גוט האַרץ, האָט גלייך געוואָלט אים דער־פרייען און האָט אים צוגעטראָגן דריי בינטלעך פאַרביקע שטרוי און אַנ־געהויבן אים לערנען. כייקל ווערט בייז אויף הערשקען, וואָס ער וויל אַזוי גיך זיך גלייכן צו אים און טוט אַ געשריי:

— הערשקע, מאַך ניט דיינע גנבישע שטיק און לאָז אַרבעטן.

הערשקע רוקט זיך באַשיידן אָפּ און קוקט זיך צו פון דער וויטנס. אין אַ פּאָר טעג אַרום איז שוין הערשקע געזעסן זיכער ביי דער אַרבעט און פלעגט ווערן אין כעס ווען מיר פלעגן אים הייסן פּריַער פאַרענדיקן. הערשקע איז געווען צו דער אַרבעט פלינק און דערצו זייער געשיקט. ראובעלען האָבן מיר אויך געגעבן אַ באַשעפטיקונג. ער פלעגט פאַרווייקן דאָס שטרוי, אויפהענגען די אַרבעטס־מכשירים און אַראָפּנעמען נאָך יעדן עסן די כלים פון טיש. ער פלעגט אַרומגיין אַ שטאָלצער ווי אַ גאַנצער באַלעבאָס, אונטערברומען אונדזערע לידעלעך, וואָס מיר פלעגן זינגען און זיך שפּילן מיטן קליינעם חנקעלען, וואָס איז אויך אַלט געווען 9 יאָר.

סיאָמקע

וועז סיאָמקע איז אָנגעקומען אין אונדזער קינדערהיים איז ער אַלט געווען 11 יאָר. אַ נידעריק יינגעלע מיט אַ בלאַס פּנימל, גרויסע, בלויע אויגן, איינגעפֿאַלענע שוואַרצע, לאַנגע ברעמען. אַ הויכער שטערן און

איבער אים אַ שוואַרצער קאַפּ האָר, וואָס זיינען געווען זאַרגפעליק פאַר־קעמט אויף אויבן. די בגדים גאַנץ ריינע. ביים ריידן קוקט ער כמעט ניט אין די אויגן, אָדער קוקט שעמעוודיק און רויטלט זיך דערביי. סיאָמקע איז געקומען צו אונדז ניט פון גאַס. ער איז געווען ביי זיינע עלטערן.

אויף דער פראַגע פאַרוואָס ער וויל פאַרלאָזן זיינע עלטערן און זיין מיט אונדז, האָט סיאָמקע אַראָפגעלאָזט דעם קאָפּ און שטיל אַ זאָג געטאָן:

— איך קען אין שטוב ניט זיין...

איך האָב געפּילט, אַז ער קען נאָך ניט ריידן און האָב אויפגעהערט צו פרעגן. איין זאַך האָב איך געמוזט פרעגן, צי ער איז מסכים איך זאָל גיין צו אים אין שטוב בעטן אַ דערלויבעניש פאַר אים, כדי ער זאָל קענען בלייבן מיט אונדז. קינדער, וואָס פלעגן קומען פון עלטערן, האָבן גע־דאַרפט קומען מיט די עלטערן אָדער ברענגען אַ דערלויבעניש, אַז זיי זיינען מסכים ער זאָל לעבן ביי אונדז. סיאָמקע האָט מיר אומגערן דערלויבט.

ווען איך בין אַריין אין דער וווינונג איז באַלד מיר אַנטקעגן געלאָפן אַ פרוי, אַ דיקלעכע מיט שנעלע באַוועגונגען, ווי זי וואָלט וועלן פאַרשטעלן מיר דעם וועג איך זאָל וויטער ניט גיין. זי האָט מיך אָנגעקוקט מיט ברע־נענדיקע אויגן. איר פנים איז געווען רונדיק און בלאַס. די שוואַרצע ג־לאָקטע האָר האָבן זיך קאָקעקטיש געשלענגלט אַרום איר האַלדז און ג־פאַלן אויף איר שטאַרק אַנטפלעקטן נאַקן.

איך האָב איר דערציילט וועגן וואָס איך בין געקומען און זי האָט גלייך געמאַכט אַ האַלב־טרויעריקע מינע, ווי אויף באַשטעלונג, און מיר אַ זאָג געטאָן:

— אוי, לערערין, גלייבט מיר, אַז עס פעלט אים ניט פון קיין פויגל־מילך אין שטוב און ער לויפט פון שטוב און וויל ניט זיין. אויב איר, לערע־רין, מיינט, אַז מיין קינד וועט זיך אויסלערנען ביי אייך אַ פאַך און אויך אַ ביסל לייענען און שרייבן, מוז איך מסכים זיין, וואָס טוט ניט אַ מאַמע פאַר איר קינד?

ווען איך בין אַרויס פון דער וווינונג איז צוגעלאָפן צו מיר אַ פרוי און מיר אַ זאָג געטאָן, אַז איך בין מן הסתם על־פּי־טעות אַריין אין דעם

הויז, ווייל דאָ גייען ניט קיין אַנשטענדיקע מענטשן, איר ווייסט מסתמא ניט, אַז דאָ איז אַ שאַנדהויז.

איך האָב איר געדאַנקט פֿאַר דער אינפֿאָרמאַציע און בין גיך אַוועק אַהיים. סיאָמקע האָט מיך אָפּגעוואַרט פֿאַרן טויער ער האָט מיר געקוקט אין די אויגן אַריין, מיט וואָס פֿאַר אַן אייגנדרוק איך בין געקומען פון זיין שטוב. וועג מיר זיינען אַרויף אין אונדזער היים, האָבן מיך די יינגלעך אַרומגערינגלט און געפרעגט צי האָט מען דערלויבט. וועג איך האָב געענטפֿערט אַז יאָ, האָבן אַלע אַרומגערינגלט סיאָמקען, געקלאַפּט אים אין דער פּלייצע און מיט שמחה געשטיפט מיט אים. זיי האָבן סיאָמקען שוין פון לאַנג געקענט, געווּסט פיל אינצלהייטן וועגן אים, אָבער אים גענאָלטן פֿאַר אַ גביר און זיך ניט פֿאַרגעשטעלט, אַז ער וועט וועלן פֿאַרלאָזן זיין זאָטע היים און קומען צו אונדז לעבן אין דחקות. מיר האָבן אים דערציילט, אַז מיר לעבן נאָך דערווייל זייער אָרעם, דאָס עסן איז מאָגער, די מלבושים אויך. צי וועט אים ניט זיין שווער צו לעבן אין אַזעלכע באַדינגונגען.

סיאָמקע האָט אויפמערקזאָם אויסגעהערט און אָן זכר פון שרעק געענטפֿערט:

— מיר וועט ניט זיין שווער, לערערין, זיכער ניט שווערער ווי אין שטוב.

איך האָב באַשלאָסן ניט פרעגן מער, ווייל איך בין געווען זיכער, אַז ווען ער וועט זיך אינלעבן און דערוואָרעמען, וועט ער במילא דערציילן, פֿונקט ווי די אַנדערע האָבן עס געטאָן.

מיר זעצן אַלע פֿאַר אונדזער אָרבעט און סיאָמקע גייט פון אין אַרבעט צו דער צווייטער, פֿרובירט אַלץ ווי עס וועט גיין... אַלץ זעט אים אויס זייער לייכט און ער בלייבט ביי דער שטרוי־אָרבעט. די ענט זיינע זיינען געגאַנגען ווי אויף עלעקטריע. ער האָט גלייך אָנגעהויבן אָרבעטן לויט אַ באַשטימטן סיסטעם און דערביי גיך און גוט. איך און די קינדער האָבן באַוווּנדערט זיין אָרבעט און אים געגעבן האָפענונגען, אַז ער וועט איבעריאָגן אַלעמען. אַ צופֿרידענער איז ער געזעסן און געאָרבעט. ווען ער האָט שוין אין דער שטרוי־אָרבעט דערגרייכט דעם העכסטן דערפֿאָלג האָט

ער זיך געגומען צו סטאַליערײַ. אויך דאָרטן האָט ער זיך פון דער ערשטער מינוט אָן געפילט ווי אַ דערפאַרענער סטאַליער. צו וואָס זײַנע הענט האָבן זיך צוגערירט איז אַלץ געגאַנגען פרעכטיק. ער האָט זיך ניט באַרימט מיט זײַן דערפאָלג און דאָס האָט אַרויסגערופן זייער פיל אַכטונג און פריינד־שאַפט צו אים.

איין מאָל, וועז סיאָמקע האָט זיך שוין געפילט ביי אונדז היימיש און איינגעבירגערט, האָט ער באַשלאָסן זיך אַראָפצוכאַפּן צו דער מאַמען. זיין פּנים איז קיין מאָל ניט געווען צו פריילעך. ער האָט ניט געלאַכט אויפן קול, דאָס העכסטע איז געווען אַ שמייכל, וואָס האָט אויסגעזען בלויז קאָמיש. אין זיינע אויגן איז אַלע מאָל געווען אַ בענקשאַפט.

וועז סיאָמקע איז צוריקגעקומען פון זיין באַזוך, איז ער געווען זייער טרויעריק. מיר האָבן גלייך דערפילט, אַז עפּעס וואָס שלעכטס איז געשען. פון אַלע זייטן זײַנען געפלויגן פראָגן. אַ צעבראָכענער האָט סיאָמקע דער־ציילט, אַז זיין טאַטן האָט מען ווידער אַרעסטירט. ניט לאַנג ווי ער איז אַרויס פון תפיסה נאָך דריי יאָר אָפּזיצן, און אָט האָט איר אַ נייע צרה.

— פֿאַרוואָס פֿאַרנעמט זיך דיין טאַטע מיט אַזעלכע זאַכן, אויב ער האָט ניט קיין מזל? — האָב איך אים אַ פּרעג געטאָן.

— מיין טאַטע איז ניט דערצויגן געוואָרן דערצו. ער שטאַמט פון זייער אַ רייכער שטוב. ער האָט געענדיקט אַ גימנאַזיע און דערנאָך איז ער מיט אַ חבר געקומען צו אונדז אין שטוב, געדאַרפט עפּעס דערליידיקן און זיך פאַרליבט אין מיין מאַמען. ער האָט שוין ניט געוואָלט אַוועקגיין פון איר. זיינע עלטערן האָבן זיך ביי אים געבעטן ער זאָל זיך צוריקקערן אַהיים און אַנהייבן שטודירן, עס האָט אָבער קיין זאַך מער ניט געהאָלפן — ער איז פון מיין מאַמען ניט אַוועק. ער איז גרייט געווען צו טאָן די געפערלעכסטע זאַכן אַבי די מאַמע זאָל זיין פון אים צופרידן. אוי, לערערין, — האָט סיאָמ־קע טיף אָפּגעזיפצט — וועז איר וואָלט געזען וואָס עס טוט זיך אָפּ, אויב אַ מאָן לייגט אַרויף אויף מיין מאַמען אַ האַנט? ביי אונדז איז אַ שטוב וווּ עס קומען אַ סך מענער...

די קינדער האָלטן אים אונטער, זאָגנדיק:

— שעם זיך ניט פאַר דער לערערין, דערצייל, אַז דיין מאַמע האַלט אַ „הייזל".

סיאָמקע ווערט נאָך רויטער און לאָזט נאָך נידעריקער אראָפּ זיין קאָפּ. אַרקע שרייט צו אים:

— גולם, וואָס שעמסטו זיך, רייכערע פון דיין מאמען האַלטן „הייזלעך".

— נו, — זעצט פאָר סיאָמקע, — ווי קען מען אין אַזאַ „פרנסה" זיך אויסהיטן, אַז אַ שיכורער זאָל ניט אַרויפלייגן אַ האַנט אויף דער מאַמען? דער טאַטע קען דאָס אָבער ניט פאַרטראָגן און רעכנט זיך אָפּ מיט די שיכורים. קלעפּ פאַלן ווי פליגן אין האַרבסט. אָט די חברה מסרט מיין טאַטן און מ'זעצט אים אַריין פאָר דער קלענסטער נאַרישקייט. איר מיינט, לערערין, אַז מיין טאַטע גנבעט טאַקע? קען זיין גאָר אַז אַן אַנדערער, אָבער זיי זאָגן עדות אויף מיין טאַטן און די פאָליציי האַלט אַן אויג אויף אונדזער שטוב, כאָטש זיי טרינקען און פרעסן ביי אונדז ווי די חזירים. איר מיינט, אַז מיין טאַטע איז אַ שלעכטער? ער האָט אַזאַ גוט האַרץ, אַז איך קען אייך גאָרניט שילדערן. זאָל ער נאָר פרווון הערן פון קאָמער אַ קול פון אַ מידל, וועמען אַ שיכור פיניקט דאָרט, לויפט ער אַריין ווי אַ צעיו־שעטער הונט און טוט אַ כמאַל דעם שיכור, אַז ער זעט שוין ניט ווי אַרויס־צוגיין פון בעט. איר ווייסט, לערערין, איך קען אויך ניט הערן די געשרייען, איך לויף אַוועק פון שטוב. וויפל מאָל איך האָב זיך געבעטן, אַז די מאַמע זאָל אויפהערן מיט דער דאָזיקער „פרנסה", טענהט זי, אַז זי ווייל ניט שטאַרבן פון הונגער.

סיאָמקע האָט ליב זיין שיינער מאַמען און וויל ניט, אַז יעדער שיכור זאָל זיין אַ באַלעבאָס אויף איר. ער קען עס ניט צוזען און לויפט דעריבער פון שטוב.

איך וויל גיין אין טורמע

געווען איז עס אין אַ זונטיקדיקן פרימאָרגן. אַלע זיינען געזעסן אויף נידעריקע בענקעלעך אַרום אַ באַליע פון געווייקטן שטרוי און געפלאָכטן די שטרוי־צעפּ צו אונדזער פּראָדוקציע פון טרעטערלעך. מיר האָבן זיך געמיטלעך באַראַטן וועגן פאַרבן צוזאַמענשטעל, אַנדערע האָבן אונטערגע־ברומט אַ ניגונדל. פלוצים איז אַריין אַ פּאָליציאַנט פון קינדער־געריכט און מיר געבראַכט אַן איינלאַדונג צו אַ משפּט, וואָס פלעגט פאָרקומען יעדן צווייטן מיטוואָך ספּעציעל פאַר קינדער. די קינדער האָבן שוין גוט געקענט דעם פּאָליציאַנט. זינט דער קינדער־אַנשטאַלט איז באַשטעטיקט געוואָרן דורך דער שטאָט־פּאַרוואַלטונג, פלעג איך מוזן אָנטיילנעמען אין יעדן קינ־דער־געריכט, און וועלכע קינדער איך האָב געפונען פאַר פּאַסיק פאַר אונ־דזער היים האָב איך געקענט גלייך פון געריכט זיי מיט זיך מיטנעמען און אָפּפירן אין אונדזער היים.

ווען אָזאַ איינלאַדונג פלעגט געבראַכט ווערן, פלעגן מיך די קינדער גלייך אַרומרינגלען מיט גרויס נייגעריקייט אין וועלן אויף גיך וויסן, וועל־כער חברהמאַן ס׳איז וויידער אַריינגעפאַלן אין די פּאָליציייִשע הענט. דאָס מאָל, ווען כ׳האָב זיי פאַרגעלייגט דעם נאָמען איז געוואָרן אַ גרויסער טומל. ווער האָט דאָס ניט געקענט אריכן? די קינדער האָבן אָנגעהויבן בעטן איך זאָל טאָן אַלץ, כדי אַרויסצוראַטעווען דעם גוטן יאָט. זיי האָבן מיט באַגייס־טערונג דערציילט וואָס פאַר אַ גוטער חבר ער איז געווען אין דער חברה, אַז ער איז גרייט געווען אין פייער צו לויפן פאַר זיי.

פון אָנהייב, ווען אריה איז געקומען אין דער „מאַלינע" האָט זיך חברה באַצויגן צו אים מיט אומצוטרוי, עפּעס אָזאַ ריינינקער, האָט אויסגעזען צו זיין אַ מאַמעס אַ זינדל. חברה האָט אָפילו געפרווט אים געבן קלעפּ, כדי צו זען, ווי ער וועט רעאַגירן. אַריה האָט מיט דערפאָלג אויסגעהאַלטן אַלע פּרווון און איין מאָל, ווען ער האָט זיי אויסגעהיט פון דער פּאָליציי בעתן דורכפירן אַ לינק שטיקל אַרבעט, האָבן זיי אים שוין אַריינגענומען אין זייער חברה און פאַרגעלייגט אים שותפות.

אריה איז געווען אַ קינד פון אַ גאַנץ פאַרמעגלעכער שטוב און זייערע

פֿרנסות האָבן אים ניט געלאָקט. ער איז אָבער געווען באַגייסטערט פון זייער דרייסטקייט, פון זייער אומאָפּהענגיקייט, פון זייער פרייהייט.

ווען אַריהן איז שוין געווארן אוממעגלעך צו לעבן ביי זיך אין שטוב און לערנען אין שול, איז ער אַוועק צו זיין באַליבטער חברה אין „מאַלינע". זיי האָבן אים אויפגענומען מיט גרויס פֿאַראַד און זיך געטיילט מיט אים מיטן לעצטן ביסן. זיי האָבן אים פֿאַרטרויט זייערע פֿראַיעקטן אויף דער נאַענטסטער צייט. אריה האָט גלייך פֿאַרגעלייגט זיין גרייטקייט אויסצופירן די געפֿערלעכסטע אַרבעטן, אָבער חברה האָט אים ניט דערלויבט.

— מיין ניט, אַריה, אַז ד אָ ס איז ווי אויפצוענען אַ בולקע מיט פוטער, אַז מען כאַפט קריגט מען פּריער גוטע קלעפ און דערנאָך פירט מען דיך אין דער פֿאַליציי.

—איך וואַרט ניט אויף קיין בולקעס מיט פוטער, איך בין גרייט אויף אַלץ וואָס עס קען פֿאַרקומען, אָבער ניט צו לעבן, ווי אַ פּחדן צווישן אייך.

אַזוי האָט אַריה געענטפערט מיט פולער אַנטשלאָסנקייט. ער האָט אָנגעהויבן זיין נייע „קאַריערע" מיטן באַזאָרגן אַ ביליקן פּרישטיק פֿאַר דער חברה. ער איז אַריין אין אַ קאָלאָניאַל־געשעפט און געבעטן שפּראָטן. ווען דער קרעמער האָט אים געוויזן אין סאָרט, האָט ער געבעטן ווייזן נאָך עטלעכע סאָרטן, באַקוקט זיי אַזוי לאַנג, ביז עס זיינען אָנגעקומען נאָך קונדן. אַריה האָט באַצאָלט פֿאַר אין שאַכטל און נאָך דריי אַריינגעלייגט אין קעשענע. געקויפט דערצו אַ לעבל ברויט און געבראַכט אין „מאַלינע". אַלע יאַטן האָבן אים געריטן פֿאַרן גוטן און ביליקן איינקויף. זיי האָבן אים געגעבן האָפענונג, אַז גאָר אין גיכן וועט ער ווערן אַ גוטער „פּאַכמאַן".

דער דערפֿאָלג פון זיין ערשטער גניבה האָט אים צוגעגעבן מוט צו וויטערדיקער „אַרבעט". זיין חברה האָט באַשלאָסן זיך אינצושאַפן די נייטיקע מכשירים, כדי צו קענען אַדורכפירן גרעסערע אונטערנעמונגען. אַריה האָט געזומען אויף זיך די פליכט עס אינצושאַפן. אַריה איז אַראָפּ אין מאַרק און אַרומקוקנדיק זיך צי ס׳איז ניטאָ קיין פֿאַליציי, איז ער אַריין אין אַן אייזנגעשעפט און געבעטן די נייטיקע מכשירים. דער קרעמער איז געווען אַן אַלטער ייד און בעת ער איז געווען פֿאַרנומען מיט אַנדערע קונדן האָט זיך אַריה אַרומגעקוקט און אַרויסגעצויגן פון די פֿאַליצעס די נייטיקע

כלים. אַ טייל האָט ער דערווייל אַראָפגעלאָזט אין קעשענע און זיך געוועדט צום קרעמער וועגן די אַנדערע מכשירים, אויספרעגנדיק זיך אויף די פרייזן. נאָכן באַקומען דעם ענטפער, האָט ער דערקלערט, אַז ס׳איז פאַר אים צו טייער און איז גיך אַרויס פון געשעפט. דער קרעמער האָט אָבער שנעל געעפנט דאָס שאָכטל און דערזען דעם בראָך און גלייך אַרויסגעלאָפן און אָנגעהויבן שרייען: „כאָפּט דעם גנב!״

מענטשן, וועלכע האָבן זיך געפונען אין דער נאָענט, האָבן אַרומגערינגלט אַריהן און ווי פון אונטער דער ערד איז אויסגעוואַקסן אַ פּאָליציאַנט און אים אַוועקגעפירט אין דער פּאָליצייַ. יאָשקע, וועלכער האָט באַגלייט אריהן אין זיין אונטערנעמונג, האָט געוואָלט אים אָפּשלאָגן. ער איז צוגעלאָפן צום פּאָליציאַנט און פּאַרטשעפּעדיק זיין פוס, אומגעפּאַלן צוזאַמען מיטן פּאָליציאַנט. דער פּאָליציאַנט האָט אָבער געקענט די גניבישע טריקן און ניט אַרויסגעלאָזט אַריהן פון זיינע הענט. יאָשקע האָט נאָך צו דעם קלאָפּ בעתן פּאָלן צובאַקומען גוטע קלעפּ פון פּאָליציאַנט פּאַר דער גניבישער קונץ און אַנטלאָפן קוים מיטן לעבן.

וועג חברה האָט געענדיקט דערציילן, איז מיר נאָך געבליבן אויסצופּאָרשן אַריהס באַדינגונגען אין זיין היים און די סיבה, וואָס האָט אים געבראַכט צו גיין אויף דעם וועג.

איך בין אַוועק אין זיין מוטערס הויז. פּאַרן אַריינגיין צו איר בין איך אַריין צו עטלעכע שכנים, כלומרשט פרעגן וווּ זי ווווינט און דערביי זיך עפּעס וואָס דערוויסן וועגן זיין לעבן בייַ דער מוטער. די שכנים האָבן דערציילט, אַז עס פּעלט אים ניט פון קיין פויגלמילך, אָבער ער איז אייַפערזיכטיק אויף זיין שטיפּברודער, וועלכער איז פּאַרליבט אין זיין מוטער.

אריהס מוטער, אַ דיקלעכע פרוי, אַ נידעריקע, דאָס פּנים שטאַרק געפּאַרבט, די קליידער אין שרייקע פּאַרבן, שטאַרק דעקאָלטירט. אויף די בעטן און סאָפּע — קישעלעך אויסגענייטע מיט טאַנצנדיקע פרויען. אויף די וועגט מאַקאַטעס אין זעלבן ביליקן סטיל. די קליינע פרוי האָט זיך אַרומגעדרייט קאָקעטיש און זיכער און דער שטיפזון, אַ בלאָס, צאַרט בחורל, האָט איר נאָכגעקוקט מיט פּאַרליבטע אויגן און איז גרייט געווען אויסצופירן איר יעדן פּאַרלאַנג, נאָך איידער זי האָט אים אַרויסגערעדט

זי דערציילט מיר, אַז איר שטיפזון, וועמען זי האָט נאָך אַלס קליין פֿאַריתומט קינד צוגענומען צו זיך, העלפט איר איצט שלעפּן דעם יאָך פון דער משפּחה און איז ווי אַ געטרייער ברודער צו אירע צוויי זין. זי וויסט ניט, וואָס פֿאַר אַן אומגליק ס׳איז איר געשען מיט אַריהן, וואָס ער אַנט־לויפט פון שטוב, פֿאַרלאָזט די שול און וואַלגערט זיך גאָט וויסט ווו. ער האָט זיך אַזוי גוט געלערנט און מיר האָבן געהאָפֿט, אַז ער וועט אָפּילו שטודירן.

דער אויספֿאָרשונגס־ריכטער דערציילט: ווען דער פֿאָליציאַנט האָט אים אַריינגעפֿירט צו אים אין קאַבינעט, איז אַריה געשטאַנען פֿרעך, גע־קוקט אים גלייך אין די אויגן אַריין, די שוואַרצע, צעשויבערטע האָר זיינען אים געפֿאַלן אויפֿן שטערן. ווען ער האָט אים געבעטן זיצן, האָט אריה מיט אַן אומגעדולדיקער באַוועגונג אַ שטופּ געטאָן דעם שטול און זיך אומ־גערן אַוועקגעזעצט. אויף דער פֿראַגע, צי ער האָט עלטערן, ברידער, שוועסטער, וווּ לעבט ער? האָט אַריה געענטפֿערט:

— ניט אייער דאגה. אויב אירווילט וויסן צי כ׳האָב געגנבעט, איז עס ריכטיק. — און ער האָט געבעטן אים אָפּפֿירן אין תפיסה.

אין טורמע, זאָגט דער אויספֿאָרשער, פֿירט מען פֿאַרברעכער, אָבער ניט קיין מענטשן, וועלכע קענען זאָגן דעם אמת. דער אויספֿאָרשער בעט אים דערציילן, וואָס האָט אים געבראַכט צו טאָן אַזאַ טאַט, וויל ער וויל אים העלפֿן.

— איך דאַרף ניט אייער הילף, האָט אריה אויסגעשריגן. — פֿירט מיך אין טורמע.

אַריה איז אַריינגעפֿירט געוואָרן אין אַ צווייט צימער און דער אויס־פֿאָרשער האָט באָפֿוילן דעם פֿאָליציאַנט זיך צו דערווײַסן אַריהס אַדרעס און ברענגען זיינע עלטערן. אַריה איז אַרומגעגאַנגען אין צווייטן צימער ווי אַ צערייצטער וואָלף. אין עטלעכע שעה אַרום זיינען שוין זיין מוטער מיטן שטיפֿברודער געשטאַנען פֿאַרן אויספֿאָרשונגס־ריכטער.

— צי וויסט איר, אַז אייער זון איז געכאַפּט געוואָרן ביי אַ גניבה? — האָט דער אויספֿאָרשונגס־ריכטער זיי געפֿרעגט.

— ניין, חלילה, מיין זון האָט קיין מאָל ניט געגנבעט.

— פֿאַרוואָס לערנט ער ניט אין שול?

— וואָס זאָל איך טאָן, אַ פרוי אָן אַ מאַן, ווען דאָס קינד וויל ניט לערנען? מיין מאַן האָט מיך פֿאַרלאָזן, ווען אריה איז אַלט געווען פיר יאָר. אַליין געמוזט אויסהאַלטן די משפחה ביז מיין שטיפזון איז אונטערגע־וואַקסן און העלפט מיר איצט שלעפֿן דעם יאָך. מיינע קינדער האָבן אַדורכ־געמאַכט שווערע צייטן און געווען אין אַרדענונג. איצט פעלט זיי גאָרניט. דער יינגערער זון לערנט און אריה וויל ניט. מיר האָבן שוין געפֿרווט מיט גוטן און מיט בייזן און קיין זאַך העלפט ניט.

— וואָס טראַכט איר איצט צו טאָן?

— זאָל איך אַזוי ווייסן פון צער. אפשר וועט העלפן דאָס, וואָס מ׳האָט אים געכאַפּט, אפשר וועט ער איצט מורא האָבן.

— ווילט איר אים אַרויסנעמען אויף אייער פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט?

— פֿאַרשטענדלעך. איך האָף, אַז איצט וועט ער אפשר גיכער פֿאָלגן און ניט נעלם ווערן אויף גאַנצע וואָכן פון שטוב.

דער אויספֿאָרשונגס־ריכטער האָט אַרויסגערופֿן אריהן פון צווייטן צימער און ווען ער האָט דערזען דאָס פֿאָרל (די מוטער און שטיפברודער) איז ער גלייך צוריק אַרייַנגעלאָפֿן אין צווייטן צימער. דער ריכטער האָט אויפגעכאַפּט זיין בייזן בליק און אים געבעטן קומען צו זיין טיש. אריה גייט אומגערן צו צו אים און גלייך איז צוגעלאָפֿן דער שטיפברודער און אַנגעהויבן בעטן רחמנות האָבן אויף דער מוטער, ווייל זי קען נאָך שטאַרבן פון צער. פון דער צווייטער זייט איז צוגעגאַנגען די מוטער און מיט טרערן אין די אויגן אים געבעטן גיין מיט איר אַהיים.

אריה האָט ניט געקענט אויסהאַלטן דעם טומל אַרום זיך און האָט זיך געשלעפּט, ווי אַ צום טויט פֿאַרמשפּטער. ווען ער האָט געעפּנט די טיר פון זיין שטוב האָבן אים די באַקאַנטע ריחות אַ שלאָג געטאָן אין נאָז. אויפן טיש, די זעלבע וואַזע מיט די קינסטלעכע בלומען, וואָס זיינען שוין אריהן פון לאַנג נמאס געוואָרן, אויף די בעטן ליגן די זעלבע ליאַלקעס און טוליען זיך תאווהדיק אין זייערע פּוכיקע קישעלעך. אויף די וועגט די זעלבע אויסגענייטע מאַקאַטעס מיט די טאַנצנדיקע פֿאָרלעך, און צווישן דעם אַלעם

דרייט זיך קאָקעטיש די אָנגעפּאַרבטע מאַמע אין אירע שרייַקע קליידער און קוקט שמייכלענדיק אויפן שטיפּברודער. דער שטיפּברודער קוקט אויף איך מיט זיינע פֿאַרחלומטע בלויע אויגן און גייט איר נאָך ווי אַ שאָטן. אַריה גייט אַרום ווי אַ פּרעמדער צווישן די ליגנערישע וועלט, ער האָסט אַלץ און אַלעמען.

די מאַמע גייט אים נאָך, אַריהן, און פּרעגט אים, וואָס ער וויל עסן. דער שטיפּברודער טראָגט אים צו זיסיקייטן, ברענגט אים אָפּט מתנות קומענדיק פון דער אַרבעט און וואַרט, אַז אַריה זאָל אים כאָטש באַשענקען מיט אַ לייכט שמייכעלע, אָבער צו דעם זיך קיין מאָל ניט דערוואַרט. ער גייט פון דער אַרבעט אַלע מאָל מיטן געפיל פון שרעק, טאָמער איז אַריה וועט אַנטלאָפן. ער פילט עפּעס שלעכטס אין אַריהס בליק צו אים, אָבער ער וויסט ניט אין וואָס עס באַשטייט זיין שולד. אמת, ער האָט ליב זייער מאַמען, אָבער ער בעט דאָך פון איר גאָרניט און גיט אָפּ פּאַר דער משפּחה אַלץ, זיין פּאַרדינסט, זיין טריישאַפט.

אַריהס יינגערער ברודער קוקט אויף אַריהן פון אין זייט מיט כעס, וואָס ער פּאַרשאַפט דער מאַמען אַזוי פיל צער און דער גאַנצער משפּחה — אזוי פיל חרפּה, און פון דער צווייטער זייט — האָט ער פּאַר אים דרך־ארץ, וויייל אַריה קען לעבן אָן דער הילף פון דער מאַמען, עפּעס לעבט ער אין אַן אומבאַקאַנטער פּאַר אים וועלט, וואָס איז אין די אויגן פון יינגערן ברודער זייער סודותדיק און רייצט זיין פאַנטאַזיע. עס ווילט זיך אים פרעגן, צי האָט אַריה ניט מורא צו שלאָפן ביינאַכט אין אַ וואַלד, אָדער אין אַנדערע באַהעלטענישן, אָבער אַז ער טוט אַ קוק אין אריהס פּאַרשלאָסן מויל, אין זיינע בייזע, אומגליקלעכע אויגן, נעמט אים אָפּ דאָס לשון. עס ווילט זיך אים אָפּט צוגיין, אַרומנעמען זיין שיינעם, העלדישן ברודער, אָבער ער ציטערט אַפילו פּאַרן דאָזיקן געדאַנק.

אַריה גייט אַרום אין שטוב ווי אין אַ שטייג. אַלע פלעגן אַוועקגיין צו דער אַרבעט און אַריה פלעגט זיך פילן אין זיין שטוב ווי אַ פרעמדער. ער באַקוקט די וועלט און זיין בליק פאַלט אויף דער מאַמעס בילד, וואָס קוקט אַראָפּ פון דער וואַנט אַזוי ליבלעך און גוט. אַמאָל פלעגט ער גלעטן דאָס בילד. עס ווילט זיך אים אויך היינט צוגיין אַ גלעט טאָן, אָבער אַ

געפיל פון צער און כעס, אַז די מאַמע ליבט שוין איצט אַן אַנדערן, שטויסט אים אָפּ פון דאָזיקן פאַרלאַנג.

אַריה איז לאַנג געלעגן איינגעקאָרטשעט אויפן בעט, ביז אַ נייער געדאַנק האָט אים אויפגעוועקט פון זיין צער: ווו איז דער טאַטע? פאַר וואָס האָט ער זי פאַרלאָזן? פאַר וואָס האָט ער זיינע קינדער פאַרלאָזן, אפשר איז זי שוין דעמאָלט געווען אַ פאַררעטערין? אַריה הייבט אָן אין זיין מחשבה וואַנדערן דורך זיינע קינדער־יאָרן. עפּעס קיין שום זכרונות וועגן זיין טאַטן קומען אים ניט אויף אין זיין זכרון. ער געדענקט בלויז איין מאָמענט: די מאַמע איז געווען קראַנק און געלעגן אין בעט, איז אַריינגעקומען צו איר אַ שכנטע און זיך געזעצט נעבן איר בעט. די מאַמע האָט עפּעס געזאָגט און שטאַרק געווויינט. די שכנטע האָט זי געזידלט:

— נאָרישע פרוי, וואָס איר זענט, נאָך אַזאַ מאַן בענקען, קנאַפּ צער אייך פאַרשאַפט, אַלע טאָג אַן אַנדערע געליבטע און זי ווייניט נאָך נאָך אַזאַ אויסוווּרף.

— וואָס קען מען טאָן מיט אַ האַרץ וואָס בענקט און וויל ניט וויסן פון קיין שלעכטס?

— איר מוזט געדענקען, אַז איר דאַרפט איצט שאַנעווען אייער געזונט און זיין פאַר די קינדער אַ מאַמע און אַ טאַטע צוזאַמען.

אַריה הייבט איצט אָן צו פאַרשטיין דעם שמועס; אַ געפיל פון רחמנות כאַפּט אים אַרום צו זיין מאַמען און ער איז גרייט איר אַלץ מוחל צו זיין. ביינאַכט, ווען די מאַמע שלאָפּט, גייט אָפּט אַריה צו צו איר געלעגער און קוקט זיך איין זיין אומגליקלעכע מוטער און ס׳ווילט זיך אים זי קושן, אָבער ווען ער דערזעט די געפּאַרבטע ליפּן, וואָס קושן זיין שטיפברודער, כאַפּט אים אַרום אַ ציטער און ער אַנטלויפט, כדי זי ניט צו דערשטיקן.

אריה קען ניט פאַרגעסן דעם פאַל ווען זיין שטיפברודער איז אַריין זיך באָדן און האָט פאַרגעסן מיטנעמען זיין ריינע פּיזשאַמע, איז די מאַמע אַריין אים געבן ד י פּיזשאַמע און ווען זי איז אַרויס, איז איר פּנים געווען באַלייגט מיט רויטע פלעקן. אַריה איז דאָן אַלט געווען אין גאַנצן 9 יאָר און האָט זיך פון אָנהייב צעלאַכט, אָבער ביינאַכט האָט ער זיך באַטראַכט, אַז די מאַמע האָט אים אָפּגענאַרט. זי האָט אים געזאָגט, אַז דער שטיפברו־

דער האָט זי אויסגעשמירט. אַריה קען זיין שטיפברודער און ווייסט, אַז ער איז בעסער פון אַלעמען, באַשיידן און וועט זיך אויף אַזעלכע שפּאַסן ניט דערלויבן. דאַן האָט ער דאָס ערשטע מאָל אָנגעהויבן טראַכטן, אַז זיי האָבן זיך געקושט. ווי אַ וואַרעם האָט זיך אין אריהס האַרץ פאַרקליבן דאָס געפיל פון קנאה. פון דאַן אַן האָט ער אויפגעהערט צו גלייבן זיין מאַמען און האָסן זיין שטיפברודער. אָט דער קליינער פונק פון האָס איז געוואַקסן צו־זאַמען מיט אַריהן און זיך צעפלאַקערט אין אַ פייער, וואָס לעשט זיך קיין מאָל ניט אויס אין זיין האַרץ.

דער פריילעכער אַריה האָט אויפגעהערט צו שטיפן. דאָס לערנען איז מער אין קאָפּ ניט געקראָכן. זיינע שול־חברים, וועלכע האָבן זיך נאָך אַזוי זאַרגלאָז געשפּילט, האָבן אים אויפגעהערט צו אינטערעסירן. די לערערין האָט זיך אָנגעהויבן באַקלאָגן פאַר דער מוטער, אַז אַריה האָט אויפגעהערט מאַכן די לעקציעס. די מאַמע פלעגט אים דערפאַר מוסרן און וויינען, פאַר וואָס ער גייט אַראָפּ פון גלייכן וועג, אָבער דאָס האָט נאָך מער פאַרערגערט די לאַגע. דער שטיפברודער פלעגט אים שיצן פון דער מאַמעס כעס און מיט צאַרטע ריידן אים דערקלערן, ווי וויכטיק עס איז פאַר אים דאָס לערנען און געבעטן אים זיך נעמען אין די הענט.

אריה האָט זיך אָבער אינגעשלאָסן אין זיין וועלט פון צער און שנאה און מער קיינעם קיין צוטריט ניט געגעבן צו זיך. אַריה הייבט אָן בלאָנדזשען דורך די גאַסן אוֹן הינטערגעסלעך און דערגייט צו די קינדער פון דער אונטערוועלט. זייער דרייסטקייט, זייער פרייהייט און העלדישקייט אימפּאָנירט אים. ער הייבט זיך אָן חברן מיט זיי. ער ברענגט זיי פון צייט צו צייט זיסיקייטן און סתם מתנות.

אָט אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן אַריהס פריינדשאַפט מיט דער אונטער־וועלט און דאָרט פלעגט ער זייער אָפט פאַרברענגען טעג און אָפילו וואָכן. ווען מ׳האָט אַריהן צום צווייטן מאָל געבראַכט פאַרן אויספאָרשונגס־ריכטער איז ער שוין ניט געווען אַזוי פרעך און צינגיש. דער ריכטער האָט אים גע־פרעגט, צי מיינט ער ניט, אַז ווען ער וואָלט אָנגעקומען אין אַן אַנשטאַלט און געלערנט אַ פאַך, וואָלט דאָס אים אפשר לייכטער געמאַכט, דערויף האָט אַריה געענטפערט, אַז עס לוינט ניט, וויל ער וועט ווידער גנבענען.

אויף דער פראַגע, מיט וואָס וואָלט ער אים געקענט העלפן, איז גע־קומען בלויז אײַן תשובה: לאָזן אים גיין אין טורמע.

ווען די מוטער איז געקומען אים אַרויסנעמען אויף איר אַחריות האָט ער זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט צו גיין און איז אַוועק אין אַ יוגנט־תפיסה. אַלע פּעקלעך, וואָס די מוטער האָט געשיקט זיינען צוריקגעשיקט געוואָרן. קיין זעונג מיט איר ניט אויפגענומען.

איין מאָל איז צו אים אין טורמע געקומען דער אויספֿאָרשונגס־ריכ־טער און אים דערציילט, אַז זיין מוטער איז שטאַרק קראַנק און זי ווייל אים זען. אָבער האָט פון אָנהייב ניט געגלייבט און זיך אָפּגעזאָגט צו גיין, אָבער ווען דער ריכטער האָט מיט ערנסקייט אים געזאָגט, אז איר צושטאַנד איז זייער אַן ערנסטער איז ער מסכים געווען צו גיין זי זען. ווען אָריה איז מיטן ריכטער אַריין אין שטוב, איז די מוטער געלעגן אַ טויט־בלאַסע אויפן בעט און קיין כוח ניט געהאַט צו ריידן, אָבער אַז זי האָט דערזען אָריהן, האָט אַ פרייד אָנגעפּילט איר בליק. זי האָט אויסגעשטרעקט ביידע הענט צו אים, נאָר אויפֿזעצן זיך ניט געקענט זי איז געווען נאָך אַ שווערן האַרץ־אַטאַק. אָריה האָט געהאַלטן איין האַנט אין קעשענע און די צווייטע אומדרייסט אויסגעשטרעקט צו דער מוטער. דער ריכטער האָט זיך דאָן אָפּגעזעגנט און געלאָזן זיי ביידע אַליין.

— מיין קינד, — האָט שטיל געזאָגט די מוטער, — כ׳האָב געמיינט, אַז איך וועל שטאַרבן און זיך מיט דיר אָפּילו ניט געזעגענען.

די אויגן ביי אָריהן זיינען פייכט געוואָרן. ער האָט זיך איינגעהאַלטן מיט אַלע כוחות, ניט צו צעכליפּען זיך. דער מאַמעס בלאַסקייט, די בלויע ליפּן, די געלע הענט האָבן אים דערמאָנט אין אַ טויטן. ער האָט שוין מער ניט געצויגן זיין האַנט פון דער מאַמעס, אַלץ אין אים האָט זיך געצויגן צו איר. אַזוי געוואָלט אַ גלעט טאָן איר בלאַס פּנים, אַ קוש טאָן אירע בלויע ליפּן און בעטן איר מוחל זיין פאַר אַלע צרות, וואָס ער האָט איר אָנגעטאָן, אָבער זיין שטאָלץ האָט ניט דערלאָזן דערצו. אָריה האָט געפרעגט דער מוטער אפשר דאַרף מען עפּעס אייַנקויפן אַדער אָפּקאָכן. די מוטער האָט אָבער נאָך שטאַרקער געדריקט זיינע הענט צו איר האַרצן און שטיל געענטפערט:

— אַ שאָד דיך אַוועקצולאָזן פון זיך, אַזוי פיל צייט געבענקט נאָך דיר. זאָג מיר צו, מיין קינד, אַז וועסט קיין מאָל מיך ניט פֿאַרלאָזן און דאָס וועט זיין די גרעסטע רפואה פֿאַר מיר.

דער מוטערס בעטנדיקער בליק, די ציטערנדיקע הענט און ליפן און די הייסע טרערן, וואָס זיינען גערונען פון אירע אויגן אויף זיינע הענט האָבן אַריהן אַנטוואָפנט. דער פֿאַנצער פון זיין האַרץ האָט געפֿלאַצט און אַ קוואַל פון טרערן האָט זיך אַ גאָס געטאָן פון זיינע אויגן. אַריה האָט צוגעלייגט זיינע ציטערנדיקע ליפן צו דער מאַמעס בלאַסע הענט און זיי לײַדנשאַפט־לעך געקושט, כליפּענדיק דערביי אויפן קול. ער געדענקט ניט ווי לאַנג ער איז אַזוי געלעגן. אַ סקריפּ פון דער אַריינגאַנג־טיר האָט אים אויפגע־וועקט און דערשראָקן. אין צימער איז אַריין דער יינגערער ברודער. אַריה איז ווייטער געזעסן אַ צעבראָכענער און שולדיקער. דער בליק פונעם ברו־דער איז פון אַנטייב געווען האַרט און בייז, שפּעטער אַלץ ווייכער און ווייכער ביז ער איז צוגעגאַנגען צו אַריהן, אים אַרומגענומען און אים הייס געקושט.

— גוט וואָס דו ביסט געקומען, אפשר וועט איצט דער מאַמען בעסער ווערן.

ער האָט זיך געשטעלט מאַכן עסן פֿאַר דער מוטער און שפּעטער אויך איינגעלאַדן אריהן צום טיש. נאָכן עסן זיינען ביידע ברידער אַריין צו דער מוטער.

אַרום 4 אַ זייגער נאָך מיטאָג איז געקומען דער שטיפּברודער. דער־זעענדיק אַריהן איז ער אַ גליקלעכער צוגעלאָפן און מיט הייסע קושן באַ־דעקט זיין פּנים. די מוטער האָט גליקלעך אָבגעקוקט איר משפּחה און גע־שמייכלט. אַריה איז אָבער געווען דערדריקט און געשוויגן. די טעג זיינען געגאַנגען און אַריה האָט זיך מטפּל געווען מיט דער מאַמען.

זי האָט זיך אָבגעהויבן פילן אַלץ בעסער און בעסער און נאָך עטלעכע וואָכן אַראָפּ פון בעט. ווען זי איז צוגעגאַנגען צום שפּיגל און דערזען איר פּנים איז זי דערשטוינט געווארן. זי האָט גלייך אָבגעפֿאַרבט די ליפּן, דאָס פּנים, אָבגעקרויזט די האָר און מיט שטאָלץ אַ זאָג געטאָן צו די קינדער:

— אָט לעב איך שוין ווייטער! אָלץ אַ דאַנק אייער זאָרגפעליקער באַ־האַנדלונג, קינדערלעך טייערע!

מיט יעדן טאָג האָט זיך די מוטער געפילט אַלץ קרעפטיקער. די בלאַס־קייט פון פּנים איז ביסלעכווייז פאַרשוווּנדן, די אויגן האָבן אָנגעהויבן באַ־קומען דעם אָמאָליקן גלאַנץ, דאָס קול איז געוואָרן אַלץ הילכיקער, ביז זי איז ווידער אַוועק צו דער אַרבעט.

אַריה האָט ווידער געזאָגן, ווי דער שטיפּברודער פירט זיין מאַמען געאַ־רעמט צו דער אַרבעט און ברענגט זי פונקט אַזוי צוריק. אירע קאָקעטישע שמייכלען ווערן אַלץ אָפטער און אין אַריהן הייבט זיך אָן אָנצוצינדן דאָס אַלטע אייפערזוכט־פייערל. ער הייבט ווידער אָן באַזוכן זיין באַליבטע חברה פון דער אונטערוועלט, ברענגט זיי מתנות פון שטוב און לאָדט זיי איין צו זיך, ווען אַלע זיינען ביי דער אַרבעט. סוף כל סוף טראָגט ער אַרויס פון שטוב דעם בינט מיט שליסעלעך, שרויפנציִער, די קאָלדרע און די וועש פון זיין שטיפּברודער און גייט אַווּעק צוריק צו זיין חברה.

כדי די מאַמע זאָל אים ניט געפינען, טראָגט זיך אַ טייל פון דער חברה איבער, צוזאַמען מיט אַריהן, אין אַ דערבייִק שטעטל. די גניבות, וואָס זיי פלעגן דאָרטן דורכפירן פלעגן זיי אַריבערפירן צו דער ווילנער חברה און זיי פלעגן עס פאַרקויפן. אַ יאָר צייט איז די אַרבעט געגאַנגען ווי גע־שמירט. ווען אַריה איז אָנגעקומען מיטן לעצטן טראָנספּאָרט האָט מען אים געכאַפּט און אַוועקגעפירט אין טורמע. ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער איז שוין אַלט געווען 16 יאָר איז דאָך דער ריכטער ניט געווען געניִיגט אים צו שיקן אין אַ קאָלאָניע צווישן גרעסערע גנבים און האָט מיך איינגעלאָדן אין געריכט און געבעטן ברענגען אַ פינקטלעכע אויספּאָרשונג וועגן אים.

ווען איך בין געגאַנגען אין געריכט האָבן מיך אַלע באַגלייט און נאָך אַ מאָל געבעטן אים וואָס גיכער אַרויסצונעמען. אויפן וועג האָט אַרקע באַוויזן מיר צו דערציילן נאָך אַ פראַגמענט, וואָס האָט געדאַרפט באַשטע־טיקן דעם וווּנדערבאַרן כאַראַקטער פון אַריהן:

— ווען מ׳האָט געשטאָכן זיין טאַטן, האָט חברה קדישא ניט געוואָלט אַרויפלאָזן דעם מת אויפן בית־עלמין. זיי האָבן געזאָגט, אַז גנבים און מעסערשטעכער טאָרן ניט ליגן צווישן אָרנטלעכע יידן... זאָלן זיי אַזוי פיל

מכות האָבן וויפל גנבים און רוצחים עס ליגן אויפן בית־הקברות. איר גע־
דענקט, חברה, — וועגדט ער זיך צו די איבעריקע ייִנגלעך, — יענקעלע
פֿאַרכס טאַטע, וויפל האָט ער אָנגעגנבעט און וויפל מענטשן אומגעבראַכט
און מיט וואָס פֿאַר אַ פֿאַראַד מ׳האָט אים געפירט צו קבורה. ער האָט
אַזוי פיל געגנבעט, אַז עס האָט אים געסטייעט אַפילו אונטערצוקויפן די
חברה־קדישא. אַריה האָט אים דאָן געהאָלפן אויסגראָבן אַ גרוב נעבן פֿאַר־
קאָן און געהאָלפן אים באַגראָבן זיין פֿאָטער.

— לערערין, — שרייט סיאָמקע, — מ׳מוז אים ראַטעווען!

אין גערויכט־זאָל איז געווען פול חברה פון דער אונטערוועלט. אויף
דער ערשטער באַנק זיצט זיין מוטער אַ פֿאַרווייַנטע מיט זיין שטיפברודער.
אויף דער באַשולדיקונגס־באַנק זיצט אַ בלאַס ייִנגל מיט אַ פֿאָר שוואַרצע
גרויסע אויגן, וואָס קוקן גלייכגילטיק אין חלל. קיין געפיל פון שרעק, פון
אומגעדולד און קיין אינטערעס ניט צו עפּעס וואָס. נאָכן איבערלייענען דעם
באַשולדיקונגס־אַקט וועגדט זיך דער ריכטער צו אַריהן און פרעגט אים, צי
האָט ער עפּעס צוצוגעבן:

— ס׳איז אַלץ אמת — זאָגט ער שטיל, — איך בין ווערט תפיסה.

דער ריכטער פרעגט דער מוטער, וואָס האָט זי צו דערציילן וועגן איר
זון. זי דערציילט מיט אַ ווייַנענדיקן טאָן, אַז ער איז אַ טייַער און ליב קינד
און די אונטערוועלטניקעס האָבן אים אַראָפּגעפירט פון גלייכן וועג. זי בעט
וויידער איר אַרויסגעבן דעם זון אויף איר אַחריות.

אויף דער באַראַטונג פון ריכטער־פּערסאָנאַל איז באַשלאָסן געוואָרן
אים דער מוטער ניט אַרויסצוגעבן, נאָר איבערגעבן אים צו אונדז אין קינ־
דערהיים. איך בין אַראָפּ זיך דורכשמועסן מיט אים אין זיין איזאָלאַציע־
צימער, אָבער ער האָט בשום אופן ניט מסכים געווען צו פֿאַרלאָזן די טורמע.
איך מעלד דעם ריכטער, אַז ער האָט נאָך קיין אינטערעס ניט צו באַפֿרייַען
זיך און צום לעבן בכלל. עס ווערט באַשלאָסן, אַז איך הייב אָן צו פירן מיט
אים אַ דערציִערישע אַרבעט אין טורמע. אַנטוישטע, זיינען מיר אַלע אַוועק
אַהיים.

דער ערשטער באַזוך אין טורמע

ווי נאָר איך האָב געעפנט די טיר פון זיין קאַמער האָט ער מיך אומ־צופרידן אָפגעקוקט און מיר געמאָלדן, אַז איך דאַרף זיך ניט באַמיִען, ווייל ער וועט פון טורמע ניט אַרויסגיין. ווען איך האָב אים דערציילט, אַז זיין חברה בענקט נאָך אים און יאָשקע האָט אים אַפילו געשיקט אַ בריוועלע, האָט ער אומגערן אויסגעצויגן די האַנט עס צו נעמען. נאָכן איבערלייענען, געשווויגן אַ ווייליקע, און שפּעטער, ווי צו זיך רעדנדיק, געזאָגט:

— גיט זיי איבער, אַז עס לוינט ניט מער צו טראַכטן וועגן מיר, אַז איך פיל זיך אין טורמע בעסער, ווי אויף דער פאַרשאָלטענער וועלט.

— אפשר ווילסטו עפּעס אָנשרייבן צו זיי?

— ניין. איך וויל מער גאָרניט און קיינעם ניט.

איך האָב זיך צוריקגעקערט אַהיים אומעטיק און מיט קליינע האָפענונ־גען צו קענען נאָך אַ מאָל אויפוועקן זיין אינטערעס צום לעבן. אונדזערע קינדער זיינען ממש געווען צעבראָכן און אָן אויפהער געטראַכט ווי אַזוי צו ראַטעווען אַריהן.

אויף דער צווייטער זעונג איז מיטגעאָנגען מיט מיר יאָשקע. ווען ער האָט דערזען יאָשקען האָט אַ שוואַכער שמייכל זיך באַוויזן אויף זיין פּנים און גלייך ווידער פאַרשוווּנדן.

יאָשקע האָט אים חבריש אַ קלאַפּ געטאָן אין פּלייצע און מיט אויגן פול מיט ליבע אים אַ זאָג געטאָן:

— זאָג נאָר, אריה, וואָס עפּעס ביסטו אַזוי גיך צעקראָכן געוואָרן? אַלע יאָטן האַלטן דיך פאָר אַ העלד און דו האָסט זיך אַרויסגעוויזן שוואַכער פון אַ יענטע. אויב אונדזער לערערין וויל דיך אַרויסנעמען אויף איר פאַראַנטוואָרטלעכקייט, טאָ טראַכט ניט, נאָר לויף! וועסט זען סאָראַ לעבן ביי אונדז איז.

אריה האָט אָפגעקוקט יאָשקען און אים געהייסן איבערגעבן דער חברה, אַז ער האָט זיי ליב, נאָר אים ווילט זיך מער ניט לעבן. איידער יאָשקע האָט נאָך געפונען וואָס אים צו ענטפערן האָט שוין דער וועכטער געבעטן פאַרלאָזן די קאַמער.

מיר האָבן אים איבערגעלאָזט אַ זעקעלע מיט זיסיקייטן און זיך צע־ שיידט מיט אים. מיר ביידע זיינען געגאַנגען דערדריקטע און געטראַכט יעדער אויף זיין אופן. פֿלוצים שרייט אויס יאָשקע, אַז ער האָט אַן עצה. ער זאָגט, אַז אין דער „מאַלינע" געפינט זיך אַ יינגל, וועמען אַריה האָט זייער ליב געהאַט, מ׳רופט אים זיידל. יאָשקע לייגט פֿאָר אים אויפצוזוכן און אים מיטנעמען דאָס נאָענטסטע מאָל צו אַריהן. זיין פֿלאָן געפעלט מיר און מיר באַשליסן טאַקע גלייך אים גיין אויפזוכן. די זאַך איז ניט אַזוי פּשוט, דער־ קלערט מיר יאָשקע. בייטאָג זיינען זיי דאָרט ניטאָ און ביינאַכט טאָר מען אַן אַ פּאַראָל זיך ניט דערנענטערן צו זיי. מיר זיינען אַוועק אַהיים. פון דער חברה זיך דערווײַסט זייער נייעם פּאַראָל און אין אַוונט זיינען מיר מיט יאָש־ קען אַוועק צו זיי. יאָשקע איז אַ הײַמישער, פיר יאָר געלעבט מיט זיי און געקומען איז ער צו אונדז נאָר דערפאַר, ווייל זיין פּוס האָט יאָרן געאיי־ טערט און אין יענע באַדינגונגען זיך ניט געקענט אויסהיילן. עס האָבן אַנגעהויבן זיך פּאַרשפּרייטן ווונדן אויפן גאַנצן לייב. מיר האָבן אויף יאָשקען אַ סך כוחות אַוועקגעלייגט, ביז מיר האָבן זיינע ווונדן באַזייטיקט. יאָשקע האָט זיך צוגעבונדן און געוואָרן אַ געטרייער חבר אין אונדזער קאָלעקטיוו.

וועג מיר זיינען אַנגעקומען צו דער „מאַלינע" האָט מיך יאָשקע געבעטן צוווּאַרטן און איז אַריין מיט זיי רײַדן. חברה האָט מיט פּרייד אויפגענומען דעם פּאַרשלאָג און צוגעזאָגט צו דער קומענדיקער זעונג שיקן זיידלען צו אונדז.

וועג אַריה האָט דערזען זיידלען איז ער צוגעגאַנגען צו אים, ביידע האָבן זיך אַרומגענומען און עטלעכע מינוט געשטאַנען שטום. שפּעטער האָבן זיי זיך אַוועקגעזעצט אויף אַריהס נאָרע און זיידל האָט אים אַנגעהויבן דערציילן, וואָס עס טוט זיך אין זייער לעבן.

אַז זיידל האָט געזען אַז אַריה באַגייסטערט זיך ניט פון קיין זאַך, האָט ער אים אַ זאָג געטאָן:

— איך זע, אַז דו ביסט געוואָרן אַ בורשוי, ווילסט האָבן כּמעט אַן אייגענעם צימער, פּרישע לופט, וווּיזט אויס, אַז דיר איז נמאס געוואָרן צו לעבן מיט לייבושקעס גאַז־באָמבעס. הערסט, נעכטן האָט ער זיך אַנגעגעסן

מיט באָב און האָט אונדז אַלעמען פאַרטריבן פון דער „מאַלינע". אַ שאָד, וואָס ער קען ניט קומען צו דיר, ער וואָלט דיך זיכער פון דאָנעט פאַר־טריבן.

אַריה קוקט אַן זיידלען מיט ליבשאַפט און שמייכלט.

— ווייסט, אַריה, וואָס חברה טראַכטן וועגן דיר, אַז דו האָסט זיך דאָ פאַרליבט אין אַן אַרעסטאַנטקע און קענסט זיך ניט שיידן מיט איר.

אַריה שמייכלט לייכט און ענטפערט גאָרניט. דער וועכטער קומט אַריין און מעלדעט, אַז די צייט איז פאַרביי. זיי פאַטשן זיך ביידע אין די פליי־צעס און מיר צעשיידן זיך.

בעת די שפּעטערדיקע זעונגען האָט מיך שוין אַריה אויפגענומען, ווי אַן אייגענע. ער האָט זיך געפרעגט וואָס פון די יאָטן זיינען אַריינגעפאַלן. ער פלעגט אויפנעמען פון מיר ביכעלעך מיט שפּאַנענדיקע דערציילונגען, אַפילו קרימינעלע ליטעראַטור פלעג איך אים ברענגען, אַבי אויפצוווועקן זיין אינטערעס צום לעבן. איך פלעג אים אין די וויטערדיקע באַגעגענישן ברענגען בריוועלעך פון זיין באַליבטער חברה און מיט יעדן טאָג איז זיין בליק געוואָרן אַלץ וויכער און וויכער צו מיר. ער האָט מיט צוטרוי גע־פרעגט, צי איז זיין חברה מצליח און צי איז קיינער ניט אַריינגעפאַלן. אים האָט אַנגעהויבן אינטערעסירן וואָס ס׳איז נאָך אַנגעקומען צו אונדז אין היים. נאָך דריי חדשים איז געלונגען אים צו באַווירקן מסכים צו זיין אַריינצוגיין אין אונדזער היים. איין תנאי האָט ער געשטעלט, אַז זיין משפּחה זאָל פון דעם ניט וויסן און זיך קיין מאָל פאַר זיינע אויגן ניט באַ־וייזן.

ס׳איז ניט פאַרצושטעלן זיך די שמחה פון אונדזערע קינדער, ווען מיר זיינען אַריין מיט אים אין אונדזער היים. זיי האָבן אים געגלעט אוז געקושט, געקלאַפּט אין פלייצע און פון פרייד ניט געוווסט, וואָס אים צו זאָגן. כדי פאַרשאַפן אַריהן פריידּ, איז יאָשקע אַוועקגעלאָפן אין „מאַלינע" און אָנגעזאָגט דער חברה. זיי זיינען גלייך געקומען צו אים, מיטברענגע־דיק צוויי פלעשלעך גוטן וויין, כדי צו מאַכן אַ „לחיים". זיי האָבן אויך מיטגעבראַכט הערינג. מיר האָבן געגעבן ברויט און מ׳האָט געמאַכט אַ סעודה כיד המלך. ווען די שמחה האָט זיך געענדיקט און די גאָסט האָבן

זיך געקליבן אַוועקצוגיין, האָב איך זיך צו זיי געוועגדט און געבעטן, אַז זיי קענען קומען צו אונדז אַלע שבת, אָבער אַריה טאָר צו זיי ניט גיין, ווייל אויב מ׳וועט אים נאָך אַ מאָל כאַפּן וועט מען אָפּנעמען ביי מיר דאָס רעכט אַרויסצוראַטעווען קינדער פון די טורמעס. די געסט האָבן עס פֿאַרשטאַנען און מיר צוגעזאָגט צו היטן מיין גוטן נאָמען, ווייל איך בין דאָך אַ זייעריקע. מיר האָבן זיך האַרציק געזעגנט און זיי זיינען אַוועק.

אַריה האָט זיך אַרומגעקוקט אין אונדזער היים און געפרעגט, וואָס ער האָט צו טאָן? די יינגלעך האָבן אים געענטפֿערט, אַז פּריַער זאָל ער זיך גוט אויסשלאָפֿן און צו מאָרגנס וועט ער זען וואָס זיי טוען וועט ער אויך טאָן. חברה האָט אים אויסגעקליבן דאָס בעסטע בעט, און צוויי יינגלעך זיינען געשלאָפֿן צוזאַמען ביז מיר האָבן באַקומען אַ ניי בעט. וועז זיי האָבן אַריהן צוגעפּירט צום דעם ריינעם בעט האָב איך באַמערקט, אַז אַ לייכטער ציטער איז אים אַדורך איבערן לייב, עס האָט אים אין עפּעס דערמאָנט. ער האָט זיך באַמיט גלייך צו באַהערשן און געזומען זיך אויסטאָן גלייך מיט אַלעמען. וועז אַלע זיינען שוין געלעגן אין די בעטן בין איך אַריין אין שלאָפצימער, אַנדערע פון זיי צוגעדעקט אוון זאָגנדיק „אַ גוטע נאַכט" האָב איך אויסגעלאָשן דאָס ליכט און אַרויס פון צימער. ס׳איז היינט גיכער שטיל געוואָרן. יעדער איינער איז געווען פֿאַרנומען מיט זיין נייעם געפיל און געדאַנק וועגן אַריהן.

אין דער פרי האָט זיך יעדער איינער געזומען צו זיין אַרבעט. היינט איז פרייטיק און יעדן פרייטיק אין אָוונט קומט פֿאָר אַ זיצונג, ווו עס ווערט פֿאַרטיילט די אַרבעט פֿאַר דער גאַנצער וואָך. אַריה האָט זיך צוגעקוקט צו אַלע אַרבעטס־צווייגן און געפּילט זיך שלעכט, וואָס נאָר ער איינער טוט גאָרניט. ביים עסן איז ער געווען באַשיידן, געגעסן וויניק און אַ גאַנצן טאָג געשווויגן. אין אָוונט, נאָכן אָוונטברויט, האָט זיך אָנגעהויבן די זיצונג. יעדער פֿאַראַנטוואָרטלעכער פֿאַר זיין אָפּטיילונג האָט דערציילט, וואָס ס׳איז אויפגעטאָן געוואָרן אין זיין צווייג: אין דער סטאַליערייַ, ביי דער שטרויַ־אַרבעט, דער סאַניטאַר און צום סוף דער מאַגאַזין־פֿאַראַנטוואָרטלעכער. ער האָט דערציילט וויפל ער האָט אַרויסגעגעבן מאַטעריאַלן פֿאַר יעדן צווייג, וויפל ס׳איז אַוועק אויף עסן און וויפל ס׳איז געבליבן אין קאַסע. אין קאַסע

האָט שטענדיק געמוזט בלייבן אַ באַשטימטע סומע אויף עסן און דאָס איבעריקע איז פאַרטיילט געוואָרן אויף אייגנצוקויפן די נייטיקע רוישטאָפן און אַ טייל האָט געקאָנט פאַרנוצט ווערן אויף שבתדיקע פאַרווייַלונגען. די סומע אויף פאַרווייַלונגען איז דאָס מאָל געווען 37 זלאָטעס. יעדער איינער האָט זיך אַרויסגעזאָגט ווו ער וואָלט געוואָלט פאַרברענגען דעם שבת: איינער וויל גיין אין קינא, אַנדערע שרייַען טעאַטער, נאָך אַנדערע שרייַען אַן אויספלוג. איך האָב זיי דערמאָנט, אַז אַריהן וועלן זיכער באַזוכן זיינע חברים און דעריבער לייג איך פאָר אָנצוגרייטן כיבוד פאָר די געסט, אי־בערחזרן די לעצטע פאַרשטעלונג און איינלאַדן פיניען מיט דער מאַנדאָ־לינע, כדי חברה זאָל קענען אַ זינג טאָן, אָדער זיך לאָזן אין אַ טאַנץ. חברה האָט ניט לאַנג געטראַכט און אָנגענומען מיין פאָרשלאָג פאָרן ריכטיקסטן.

היינטיקן שבת איז מען אויפגעשטאַנען פרייַער ווי געווויינלעך. דער מא־גאַזינער איז אַוועק אייגקויפן כיבוד, די אָרדנער האָבן זיך געזונמען צום רייניקן און צופוצן דעם זאָל, און די איבעריקע — צום גרייטן די פראָבע. די אָרדנערי אין קיך האָב איך הייגט איבערגענומען, כדי זיי אַלעמען באַ־פרייַען פאָר דער פאַרשטעלונג. וועג ס׳פרישטיק איז געווען שוין געגרייט אויפן טיש האָבן מיר זיך אַרומגעזעצן, אַז אברהמקע איז נאָך ניט אויפגע־שטאַנען. אברהמקע איז אַזוי פאַרמאַטערט פון זיין אָנאַניזירן זיך ביי נאַכט, אַז ער שטייט אויף מידער ווי נאָך אַ שוועכן אַרבעטס־טאָג. חברה וויל ניט ליידן, וואָס ער שטערט צו מאַכן אָרדענונג און קלייבט זיך אים צו געבן קלעפ. איך האָב זיי געבעטן ניט צו פאַרשטערן דעם גוטן שבת מיטן נייעם גאַסט. אברהמקע הייבט זיך אָן פויל צו צייַען און קריכט אומגערן אַרויס פון בעט. נאָכן פרישטיק האָט זיך יעדער געשטעלט צו זיין אַרבעט און די וואָס האָבן פרייַער געענדיקט, קלייבן זיך אַראָפצוכאַפּן אין שטאָט אַריין. זיי רופן מיט אַריהן, אָבער ער גייט ניט, ער האָט מורא זיך צו באַגעגענען מיט זיינע שטוביקע. אַריה בלייבט מיט מיר אין שטוב און שטעלט זיך צו מיין דינסט. ער אַרבעט געשיקט, רויק און מיט פאַרשטענדעניש. ער באַמיט זיך צו פאַרכאַפּן די שוועכע אַרבעטן און מאַכט עס אומבאַמערקט פאָר מיר. איך וויל אים אַרייַנצייַען אין אַ שמועס, אָבער ער לאָזט זיך ניט. איינס בייטאָג זיינען אַלע קינדער געקומען צום מיטאָג. יעדער איינער האָט

דערציילט די נייעס וואָס ער האָט געהערט אין שטאָט. אין סיאָמקע איז געקומען אַן אומעטיקער, ער האָט דערציילט, אַז מ׳האָט שוין ווידער אַרעסטירט זיין טאַטן. קיינער האָט ניט געפרעגט פאַר וואָס, ווייל יעדער וויסט מיט וואָס זיין פאָטער באַשעפטיקט זיך.

נאָכן עסן האָבן די אַרדנער אָפּגעריניקט דעם טיש, אָפּגעוואַשן די כלים און זיך געמומען רעפּעטירן. די פאַרשטעלונג האָט זיך געדאַרפט אָנהייבן זעקס אָוונט, אויב אָבער די געסט וועלן זיך פריִער צוזאַמענקומען וועט מען אָנהייבן פריִער. אַריה קוקט זיך צו מיט פאַרווונדערונג צו זייער פרייקייט, זייער באַלעבאַטעוועס און קען עס ניט באַגרייפן. ער איז נאָך דערדריקט און קען נאָך קיין איין וואָרט פון מויל ניט אַרויסברענגען. ער קוקט זיך צו צו דער פראָבע און קען ניט פאַרשטיין, ווי אַזוי שעמען זיי זיך ניט אַרויסצוטרעטן.

— אַפילו אַרקע איז אויך אַ גאַנצער אַרטיסט — זאָגט ער מיט פאַרוווונדערונג.

איך זאָג אים, אַז מיר האָבן אַרקען זייער ליב, ווייל ער איז אַ גוטער און געטרייער חבר אין קאָלעקטיוו. וואָס איז ער שולדיק, אַז די נאַטור האָט אים ניט באַשענקט מיט צו פיל שכל?

אַריה האָט זיך נאָר צעשמייכלט, ווען פינקע האָט געשפילט די ראָל פון אַ פרוי און האָט געריידט מיט אַ דין שטימעלע. די געסט זיינען זיך צוזאַמענגעקומען פרי און די פאַרשטעלונג האָט זיך אָנגעהויבן פינף אַ זייגער. די פאַרשטעלונג האָט זיך אָנגעהויבן אין אַ וואַלד, וווּ אַן אָרעם מיידעלע קלייבט יאָגדעס און רויבער באַפאַלן זי און ווילן זי טויטן. זי זינגט פאַר זיי אַ האַרצרייסנדיק ליד, וווּ זי בעט רחמים אויף איר קראַנקער מוטער, וועלכע וואַרט אַ הונגעריקע אין דער אָרעמער היים. די רויבער האָבן רחמנות אויף איר און זי זינגט אַ לויב־געזאַנג צו גאָט. נאָך דעם לויפט זי אַ גליקלעכע אַהיים צו איר קראַנקער מוטער. עס זיינען געווען בילדער וועגן העלדישע גניבות און דורכפאַלן, שיסעריין און זיגעריש אויסגעשרייען.

וועז די פאַרשטעלונג האָט זיך געענדיקט האָט זיך צו מיר געווענדט איינע אַ לערערין און פאַרזיכטיק אַ פרעג געטאָן:

— זאָגט מיר, חברטע, וואָס איז דער ציל פון אַזאַ פאַרשטעלונג: אַזוי פיל כאַאַס, אַזוי פיל צעשטערונג, און דער סטיל — אַזאַ שלעכטער, צי וואָלט ניט בעסער געווען עס אויסצובעסערן, מאַכן קולטורעלער?

— ניין, חברטע, איך וויל, אַז זיי זאָלן שאַפן און אויסדריקן אַלץ, וואָס עס טוט זיך אין זייער נשמה. אַלע געפילן פון שרעק, נקמה, האַס, ליבע און דורשט צו זיין עפעס. איך מיין, אַז אַן דעם אויסדרוק קענען זיי זיך ניט באַפרייען פון זייער אינערלעכער שפּאַנונג און אַן דעם — איז ניט מעגלעך קיין פאַרשריט.

אַריה האָט פאַרגעזעצט זיין שווייגן. געאַרבעט צוזאַמען מיט די חברים, געווען אַרדנער, געגרייט דעם טיש, געשפּילט שאַך, געלייענט אַ צייטונג, געהערט ראַדיאָ, אָבער אַלץ אַן באַגייסטערונג און שווייגנדיק. כמעט קיין אַנטייל ניט גענומען אין די זיצונגען. איך האָב אַן אויפהער געטראַכט ווי אַזוי צו געפינען אַ שליסל צו זיין נשמה אוּן עפענען די קוואַלן פון האַס און צער, וואָס דריקן אַזוי אויף זיין געמיט.

איין מאָל, וועז ס׳איז שוין געקומען די צייט צו גרייטן אַ נייע פאַר־שטעלונג, האָב איך זיי דערציילט, אַז איך האָב געלייענט אַן אינטערעסאַנט בוך, וועלכן מ׳וואָלט מיט דערפאַלג געקענט פאַרשטעלן. די דערציילונג הייבט זיך אַן מיט אַ שטיפברודער אין וועלכן די מוטער און די טאָכטער זיינען פאַרליבט, און וויל דער שטיפברודער איז פאַרליבט אין דער מוטער, באַשליסט די שוועסטער אים צו דערשיסן. די דערציילונג איז זיי געפעלן און זיי זיינען גרייט געווען זי צו שטעלן. מיין הויפּטציל איז, אַז אַריה זאָל שפּילן די ראָל פון דער שוועסטער און דערשיסן דעם שטיפברודער, אָבער פאַרליבן עס אים איז געפערלעך, ער קען דערפילן, אַז מיר איז באַוווּסט זיין הייליקסטער סוד און קען אַנטלויפן פון אונדז. ניט קוקנדיק, וואָס מיינע אַלע מחשבות און נעראַנען זיינען געווענדט צו אים, לייג איך פאָר די ראָל זיין שכן וואָס זיצט נעבן אים. אַריה האָט זיך געדרייט אויפן שטול ווי אַ שלאַנג און וועז ער האָט דערפילט, אַז דער חבר וויל מסכים זיין צו שפּילן די ראָל, האָט ער אויסגעשריען ממש מיט אַ ווילד קול: „איך וועל אים דערשיסן!“ אין מיין האַרצן האָט זיך אַנגעצונדן אַ פונק פון האָפענונג אוּן נצחון. איך האָב רויק מסכים געווען אויף זיין פאַרשלאָג. מ׳האָט אַנגעהויבן

שרייבן און לערנען די ראָלן. אין אַ וואַך שפּעטער האָט מען אָנגעהויבן צו רעפּעטירן. איך האָב צוגעגרייט אַ ביקסל וואָס פלעגט אַרויסלאָזן אַ שטורמישן קנאַל. אַריה פלעגט שיסן יעדעס מאָל אין זיין שטיפּברודער מיט דער גרעסטער תאווה. צו דער פאַרשטעלונג זיינען געקומען אַ סך וויל־נער לערער, דער שילער־פּאַטראָנאַט מיטן לערער טעפּער און אייניקע על־טערן פון די קינדער. דער זאָל איז געווען געפּאַקט. אַריה איז ניט אַרויס פון הינטער די קולישן. ער האָט געפּאָדערט אַ שטאַרקן גרים, מ׳זאָל אים, חלילה, ניט דערקענען. די פאַרשטעלונג איז אַדורך גלענצנדיק. ווען דער עולם האָט נאָך שטאַרק אַפּלאָדירט איז שוין אַריה געלעגן אויף זיין בעט און האָט האַרציק געכליפּעט. איך בין געשטאַנען הינטער דער טיר, ווי אַ גליקלעכע מוטער מיטן געבורט פון איר ערשט אייניקל און קיינעם ניט אַריינגעלאָזן אים שטערן. זאָל ער ווייטער, אַזוי פיל יאָרן ניט געווויינט און געשטיקט אין זיך דעם גרויסן צער. ערשט האָבן זיך געעפּנט די טויערן פון זיין נשמה־תּפיסה.

דער עולם איז שוין לאַנג אַוועק, די בעטן זיינען שוין געבעט צום שלאָפן גיין, אָבער אַריה ליגט נאָך אַלץ אויפגעקאַרטשעט און ווויינט. איך לאָז קיינעם אים ניט וועקן און ניט אויסטאָן. ווען איך האָב געזען, אַז אריה איז איינגעשלאָפן האָב איך אים פאַרזיכטיק אויפגעדעקט און געלאָזן ווייטער שלאָפן. אין דער פרי האָט דער אַרדנער ווי געווויינלעך אַלעמען אויפגע־וועקט. אַריה איז אויפגעשטאַנען און זיך דערזען אין די בגדים, האָט ער זיך צעשמייכלט און געזאָגט, אַז ער האָט זיך איינגעשפּאַרט אַן אַרבעט זיך אָנצוטאָן. קיינער פון די קינדער האָט אים ניט דערמאָנט וועגן זיין נעכטיקן ווויינען.

די וואָכן און חדשים זיינען געלאָפן און אַריה האָט אָנגעהויבן וווּרן אַלץ לעבעדיקער, אָנטיילגענומען אינעם לעבן פון קאָלעקטיוו, פאַרגעלייענט פאַר די קינדער די נייעס פון צייטונג, אויסגעשריבן דעם מעניו פאַר דער וואָך. צוזאַמען מיט לייבושקען האָט ער אויך אָנגעהויבן אַרויסגעבן אַ וואַנט־צייטונג. ער האָט אויך אָנגעהויבן אַראָפּכאַפּן זיך אין שטאָט. איין מאָל איז ער געקומען מיט אַ ידיעה, אַז מ׳האָט זיין שטיפּברודער צוגענומען אין דער אַרמיי, און ער האָט זיגעריש געשמייכלט.

איין מאָל, וועז איך בין צוזאַמען מיט אַריהן געווען אַרדנער אין קיך, האָב איך אים פאַרזיכטיק אַ פרעג געטאָן, צי שרייבט עפעס דער ברודער פון דער אַרמיי. דערויף האָט ער מיר געענטפערט:

— צו זיין געליבטער שרייבט ער מן הסתם.

— האָט ער שוין אַ כלה?

— ער איז ביז איבער די אויערן פאַרכלאָפטשעט אין מיין מאַמען.

דאָ האָט אַריה אַנגעהויבן דערציילן דאָס אַלץ, וואָס איך האָב דערציילט אין מיין פּריַערדיקער באַשרייבונג.

— פון 9 יאָר אָן האָב איך זיי שוין געכאַפּט ביי אַ ליגן און פון דאַן אָן וועלן זיי מיר שוין דעם קאָפּ ניט פאַרדרייען.

— מיינסטו ניט, אַז דאָס קען זיין אַ געפיל פון דאַנקבאַרקייט מצד אַ אַ קינד אַ יתום, וועלכער איז אַזוי מוטערלעך באַהאַנדלט געוואָרן דורך דיין גוטער מוטער?

— אָ, ניין! אַזוי ליבט מען ניט אַ מאַמען; וועז איר וואָלט געזען, ווי זי פוצט זיך פאַר אים, פונקט ווי די גאַסנפרויען אויף סאָפיאַניקעס.

— מיינסטו ניט, אַז עס איז נאָך אַ נס, וואָס דיין מוטער האָט זיך ניט אָפּגעלאָזן, ניט געפאַלן פון מוט פון אַזוי פיל יאָרן לעבן אַן אַ מאַן און שלעפּן דעם יאָך פון אַ משפחה? וועז דו, אַריה, וועסט עלטער ווערן, וועסטו זען, ווי שווער עס פאַלט די עלנטקייט אויף אַ פרוי, וועלכע בלייבט אַליין מיט קינדער. איך שטעל זיך פאָר, ווי דאַנקבאַר זי דאַרף זיין דיין שטיף־ברודער, וועלכער העלפט איר שלעפּן דעם יאָך.

אַריה הערט און שייערט נערוועז דעם טאָפּ. ער שווייגט.

שוין העכער אַנדערטהאַלבן יאָר, ווי אַריה האָט זיינע שטוביקע ניט געזען. איין מאָל, אין אַ קאַלטן ווינטער־אָוונט, וועז מיר זיינען געזעסן אַרום טיש און זיך דערציילט געשיכטעס, איז אַריינגעקומען אַריהס יינגער־ער ברודער. זיינע אויגן זיינען געווען רויט פון ווייַנען, אָדער ניט־דער־שלאָפנקייט. ער איז אומדרייסט צוגעגאַנגען צו אַריהן און אים שטיל אַיינגערוימט, אַז די מוטער איז שטערבלעך קראַנק און ער, אַריה, מוז גיין מיט אים, ווייל מ'קען זי אויף קיין איין מינוט ניט לאָזן אַליין. אַריה האָט זיין פרעגנדיקן בליק אַנגעשטעלט אויף מיר און איך בין אים גלייך אַנט־

קעגנגעקומען מיטן ענטפער, אַז אויב נאָך עמעצער דאַרף באַהילפיק זיין, זיינען מיר אַלע גרייט אייך צו העלפן. אַריה האָט זיך אומדרייסט אויפגע־הויבן פון באַנק און ביידע ברידער זיינען אומעטיקע אַוועק, מיטנעמען־דיק אונדזער טיפסטן אָנטייל אין זייער צער.

יעדן טאָג איז אַן אַנדערער געגאַנגען באַזוכן אַריהן און אָפט מאָל מיטגענומען עפּעס געשמאַקס פֿאַר זיין קראַנקער מוטער. לאַנגע חדשים איז די מוטער געלעגן צוגעשמידט צום בעט אָן האָפענונג צו קענען וועז עס איז קומען צו די כוחות און אָנהייבן אַרבעטן. די קינדער האָבן געמוזט טראַכטן וועגן חיונה פֿאַר דער משפּחה. איך בין אַוועק צו אַ באַקאַנטן סטאָליער, דערציילט אים וועגן אַריהס נויט און גלייכצייטיק וועגן זיינע אויסערגעווייג־לעכע פּעיקייטן אין סטאָליערי און געבעטן געפינען אַרבעט פֿאַר אים. דער סטאָליער האָט אים צוגענומען צו זיך און געגעבן אים די מעגלעכקייט צו פֿאַרדינען ביים אויסאַרבעטן לייכטע טיילן צו פֿאָליצעס. אַריה האָט זיך אויסגעצייכנט אין דער אַרבעט און זיינע פֿאַרדינסטן זיינען געוואָקסן. ער פלעגט מיט דער גרעסטער פרייד אַהיימברענגען די שכירות דער מוטער, בעטנדיק אַ מאָל געלט אויף קינאָ פֿאַר אים מיט זיין ברודער.

די זאָרג פֿאַר דער שטוב האָט נאָך מער געשטאַרקט זיין גייסט און זיין בטחון און אָנגעפילט זיין נשמה מיט אַ נייעם אינהאַלט.

אַן אומגעריכטער גאַסט אין אונדזער היים

אין מיטן גרייטן זיך צו אַ פֿאַרשטעלונג, זאָגט מען מיר אָן, אַז עפּעס אַ פרוי וויל זיך מיט מיר זען. איך בין אַרויס אין קאָרידאָר און געטראָפֿן אַן אומבאַקאַנטע פרוי, וועלכע האָט זיך פֿאָרגעשטעלט אַלס לערערין און געבעטן, אַז מיר זאָלן איר דערלויבן צו אָבסערווירן אונדזער אַרבעט און אונדזער שטייגער־לעבן, וועגן וועלכן זי האָט אַזוי פיל געלייענט אין די צייטונגען. איך בעט זי אונטערוואַרטן אין קאַנצעלאַריע ביז איך וועל פרעגן ביי די קינדער, צי ס׳וועט זיי ניט שטערן אין מיטן דער פֿראָבע. וועז די קינדער האָבן מסכים געווען, האָב איך זי איינגעלאָדן אין צימער, ווו ס׳איז פֿאָרגעקומען די פֿראָבע.

איידער זי איז מיט מיר אַרויס אין צווייטן צימער, האָט זי זיך אַנט־שולדיקט און שטילערהייט אַ פרעג געטאָן:

— וועָן די קינדער וואָלטן ניט מסכים געווען, וואָלט איר מיך ניט אַרײַנגעלאָזט?

— פאַרשטענדלעך, — האָב איך געענטפערט. — מיר טוען קיין שום זאַך ניט אָן דער הסכמה פון דער מערהייט. אויב אירווילט, אַז קינדער זאָלן אייך שעצן, מוזט איר קודם זיי שעצן. מיר, דערציִער, טאָרן זיך ניט שטעלן העכער פונעם קינדער־קאָלעקטיוו.

די לערערין האָט מיך אָנגעקוקט, אויסגעהערט און מיט אַן אומעטיקן בליק זיך געווענדט צו מיר, אַרויסלאָזנדיק דערביי אַ שטאַרקן און טיפן זיפץ:

— אויך איך האָב פאַרוואָלטעט מיט אַ היים פאַר גאַסנקינדער. צוגע־גרייט פאַר זיי אַ היים פון כל־טוב: נייע בעטן, מאַטראַצן אויף ספּרוזשי־נעס, גוטע וואַרעמע קאָלדרעס מיט ווייסן איבערצוג, פאַרביקע פּיזשאַמעס. איך האָב געוואָלט אַרײַנברענגען אַ ביסל פרייד אין זייער לעבן, אַ ביסל פאַרביקייט אין זייער איביקער גרויקייט. צוגעגרייט אַ שיין עסצימער און געווארט אויף דער נייער גרופּע קינדער, וואָס די סאָציאַלע פאַרזאָרגונג האָט געדאַרפט צושיקן. פונקט 4 אַ זייגער נאָכמיטאָג האָט דער באַאַמטער צוזאַמען מיט איניקע עלטערן געבראַכט אַ גרופּע פון 20 קינדער.

וועָן די דערוואַקסענע זיינען אַוועק האָבן איך אייגעלאַדן די קינדער, זיי אַלץ געוויזן און געזאָגט, אַז דאָס איז אַלץ פאַר זיי, פאַר זייער פרייד, זיי זאָלן וואַקסן אַלס גוטע און אָרנטלעכע מענטשן. וועָן איך בין אַריין אין קאַנצעלאַריע זען צי איך האָב פאַרשלאָסן אַלע דאָקומענטן, הער איך פֿלוצים ווילדע קולות. איך לויף אַריין, אָן אומגליק איז געשען: אויף די שמוציקע בגדים האָבן זיי אַרויפגעשלעפּט די נייע פּיזשאַמעס. אַ סך פון זיי האָבן שוין באַווייזן צו פֿלאַצן, און מיט ברודיקע פיס און אין די שיך האָבן זיי געטאַנצט אויף די מאַטראַצן. במשך 15 מינוט איז צעשטערט געוואָרן די גאַנצע אינריכטונג. די אויגן האָבן ביי זיי געגלאַנצט מיט אַ סאַדיסטישער הנאה. איך בין פאַרגליווערט געוואָרן פון צער. איך האָב קוים געקאָנט אַרויסברענגען אין און איינציקן זאַץ:

— איך האָב געמיינט, אַז איר זענט קינדער און אַרויסגעוויזן האָט איר זיך פאַר חיות.

איך האָב מורא געהאַט, אַז איך וועל באַלד זיך צעווייגען. פון גרויס צער בין איך אַרויסגעלאָפן אין קאַנצעלאַריע. ז׳צנדיק אַזוי אַ צעבראָכענע, הער איך ווי זיי זאָגן דאָרטן:

— וואָס איז זי אין כעס, זי האָט דאָך אַליין געזאָגט, אַז דאָס איז פאַר אונדזער פרייד; אַ ליגנערין פונקט ווי אַלע מענטשן.

— וועז כ׳האָב זיך אַ ביסל באַרויִקט און צוריק אַריין צו זיי אין צימער, האָב איך געפונען בלויז אָגנעוואָרפענע פיזשאַמעס און קיין איין קינד ניט מער. כ׳בין געבליבן זיצן און געטראַכט, אַז די קאַמפליצירטע וועלט פון די פאַרוואָרלאָזטע קינדער איז מיר נאָך אין גאַנצן ניט קלאָר און האָב זיך אָפגעזאָגט פון דער אַרבעט. פון דעמאָלט אָן איז שוין אַוועק צוויי יאָר. איך גיי אַרום פון שטוב צו שטוב און זוך אָן ענטפער אויף די צענדליקער פראַגן, וואָס גיבן מיר קיין רו ניט. נאָך ביז איצט קיין ענטפער ניט באַקומען. אַלע דורך מיר באַזוכטע אַנשטאַלטן זיינען זייער ענלעך אין זייערע יסודות. יעדער איינער שטרעבט צו מאַכן שענער, זאַטער און בעסער באַקליידן די קינדער. עפּעס פיל איך ניט אין אייער היים די דאָזיקע יסודות. זייט ניט אויף מיר ברוגז, איך מיין אײַך, חלילה, ניט צו באַלייִדיקן. אָבער פאַר וואָס לייגט איר אַזוי ווייניק אַכט אויף דער אויסערלעכקייט?

— די אויסערלעכע שיינקייט מוז וואַקסן צוזאַמען מיט דער אינערלעכער — האָב איך געענטפערט — אויב ניט, שאַפט עס אַ דיסהאַרמאָניע. אַ זייער שיינע שטוב מוז מען פוצן, מ׳מוז אויסווישן לאָנג די פיס איידער מ׳גייט אַריין אין דער דירה, מען מוז גוט אַרומוואַשן דעם גוף, כדי אָנטאָן שיינע, ריינע וועש, עסן מיט אַ גאָפל און מעסער ביי אַ פיין געגרייטן טיש אאַז״וו. אונדזערע קינדער זיינען נאָך ווייט פון דעם. עס וועט זיין פאַר זיי אַן איבעריקער באַלאַסט, וואָס זיי וועלן ניט וועלן שלעפּן. מיר דערגייען דערצו שטופנווייז. קיין זאַך ניט אָנגוואָרפן מיט געוואַלד. זיי האָבן בלויז ניט לאָנג אָנגעהויבן צו וואַשן די ציין, נאָך דעם ווי מיר האָבן דורך אַ מיקראָסקאָפּ געזען, וואָס עס געפינט זיך אויף די ציין. איך האָף, אַז זיי וועלן מיט דער צייט אויך דערגיין צו שיינקייט.

מלחמה — באַפרייאונג

די וואַרעמע און דערהויבענע שעהען מיט די קינדער זיינען איבערגעריסן געוואָרן דורך די דייטשישע באַמבעס אַזוי פלוצים און אומדערוואַרט און געבראַכט מיט זיך טויטשרעק אין די הערצער פון די קינדער.

מיר האָבן אַליין ניט געוווסט וויפל וואַרעמקייט און אינטימקייט מיר האָבן אויפגעוועקט במשך פון די פיר יאָר אַרבעט מיט די קינדער צו זייערע אומגליקלעכע עלטערן. די קינדער האָבן פאַראַכט זייערע עלטערן, באַשול־דיקט זיי אין אַלע זייערע יסורים; אָבער שוין בעת דער באַמבאַרדירונג איז דאָס ערשטע וואָרט זייערס געווען:

— ווער וויסט וואָס ס׳טוט זיך מיט מיין משפחה!

אייניקע קינדער זיינען געלאָפן זוכן אַ נאָענטן משפחה־מענטש אין כאָמע פייער פון דער באַמבאַרדירונג. אַנדערע האָבן צוגעוואָרט ביז עס האָט זיך אַ ביסל באַרויקט. די „היים" איז געוואָרן פוסט. ניט געווען קיין צייט צו קומען אַפילו זיך געזעגענען. די אַלע וואָס זיינען מיטגעלאָפן מיט דער רויטער אַרמיי האָבן אין גרעסטן טייל זיך געראַטעוועט. אַלע אַנדערע, וואָס האָבן געוואָרט אויף זייערע משפחות, זיינען אומגעקומען צוזאַמען מיט זיי.

איך בין אַוועק צו מיין מאַן. מיר האָבן געפרווועט זיך אייגפאַקן און אויך געוואָלט זיך לאָזן אין וועג אַריין. עס זיינען געקומען צו אונדז אונדזערע פוילישע און ליטווישע פריינד, פאַרלייגנדיק אויסצובאַהאַלטן אונדז ביי זיי. זיי האָבן אונדז ממש געצוווינגען צו גיין מיט זיי. אויפן וועג האָבן אונדז פאַרכאַפט פרישע באַמבאַרדירונגען און דער גערויש פון דייטשישע טאַנקן. דער נאָענטסטער וועג האָט געפירט צו אונדזער פריינד קאָזיס באָרוטאַ — איינער פון די גרעסטע פאָעטן אין ליטע.

אַ דאַנק אים און אַנדערע אַזעלכע ווי ער, וועלכע האָבן מיך אויסבאַ־האַלטן פון די אַכזריותדיקע דייטשע מערדער האָב איך נאָכן נצחון פון דער רויטער אַרמיי זיך צוריקגעקערט אין מיין געליבטער שטאָט ווילנע. די שטאָט איז געלעגן אין חורבות, ווי זי וואָלט געווינט נאָך אירע אַכציק טויזנט אומגעבראַכטע יידן

מיר, לעבנגעבליבענע, זיינען ווידער געשטאַנען פאַרן שווערן אוץ

וויכטיקן פּראָבלעם: צונויפזאַמלען די ניצול־געוואָרענע קינדער. די לערערין ליכטענשטיין איז שוין געשטאַנען ביי דער אַרבעט — זי האָט שוין געהאַט אויפגעזוכט די רעשטלעך פון אונדזער אויסגעהרגעטן פֿאָלק — די גערעטעוועטע יידישע קינדער, וועלכע האָבן געבלאָנדזשעט אין די וועל־דער אַרום ווילנע. די נאָקעטע, פֿאַרבלוט־קטע קינדער האָבן געוועקט רחמנות ביי אייניקע קריסטן, וואָס האָבן זיי געגעבן אַ צייטווייליקע היים.

די לערערין ווילדשטיין איז אַרומגעלאָפֿן און צונויפגעזאַמלט די דאָזיקע קינדער. בעת מיין צוריקקומען קיין ווילנע זיינען שוין דאָרט געווען אַ פּאָר צענדליק קינדער. כ׳האָב זיך גלייך געשטעלט צו דער אַרבעט און במשך פון אַ קורצער צייט זענען אין אונדזער היים שוין געווען אַרום 120 קינדער.

ניט געקוקט וואָס פון יענער צייט (1944) טיילן אונדז אָפֿ 22 יאָר, האָב איך נאָך ניט געפונען די געהעריקע רו וואָס איז נייטיק, שריפטלעך צו באַ־אַרבעטן אַזאַ שווער און וויכטיק חינוך־געביט. כ׳האָף אָבער עס נאָך צו טאָן.

מיין ערשטע באַגעגעניש מיט יאָשקען אין ארץ־ישראל

וועז איך האָב זיך צוריקגעקערט פון תל־אביב אין קיבוץ אַריין האָט מיך באַגעגנט מיין שכנטע מיט אַן אויסגעשריי:

— אוי, תהילה, נעכטן האָט איר געהאַט אַזאַ טייערן גאַסט, אַ שילער אייערער פון ווילנע. ער האָט זיך דערווּוסט אויף דער אזכרה פון די ווילנער, אַז איר לעבט, איז ער געקומען צו לויפן אין איין אָטעם און צום סוף איך ניט געפונען. ער איז געווען אַזוי אַנטוישט און פול מיט צער. ער האָט מיר איבערגעלאָזן אַ בריוועלע פֿאַר איך.

אין בריוועלע שרייבט יאָשקע, אַז ער איז געלאָפֿן אַ גליקלעכער און גייט אַוועק אַן אַנטוישטער, ווייל ער האָט מיך ניט געפונען. ער גלייבט אָבער, אַז איך וועל אים טאָן די טובה און קומען צו אים קיין דימונה, ווו ער לעבט מיט זיין משפּחה און אַרבעט אין אַ פּאַבריק. ווי נאָר איך האָב איבערגעלייענט זיין בריוו, האָב איך זיך גרייט געמאַכט צו פֿאָרן אים זען.

צו מאַרגנס גלייך אין דער פרי בין איך אַרויסגעפאָרן און 11 אַ זייגער שוין געווען אויפן אָרט. יאָשקע און זיין פרוי זיינען געווען ביי דער אַרבעט. אַ שכנטע האָט מיך איינגעלאַדן צו זיך ביז דער זון וועט קומען פון שול. זיצנדיק אַזוי האָט זי מיר דערציילט, אַז זיי לעבן זייער שיין, אַז זיי האָבן צוויי קינדער, איינער פון יאָשקען און דער עלטערער זון איז פון איר ערשטן מאַן. זי האָט מיר אויך דערציילט, אַז יאָשקע האַלט אים ווי אַן אייגן קינד און דער זון האָט אים ליב ווי אַ טאַטן. 12 אַ זייגער איז אַנגעקומען יאָשקעס זונעלע פון שול און בעת ער איז אַריינגעקומען נאָכן שליסל האָט אים די שכנטע דערציילט, אַז איך בין זייער גאַסט, די אַמאָליקע לערערין פון זיין פאָטער. דאָס קינד האָט מיך איינגעלאַדן אין שטוב און מיר דער־ציילט, אַז ער ווייסט פון מיר, אַז דער פאָטער רעדט אָפט וועגן מיר.

צבי האָט מיר דערציילט וועגן זיינע שוועריקייטן אין שול, אַז ער האָט ליב צו אַרבעטן און ניט צו לערנען אַזוי פיל, אַז ער קען צענעמען אַ ראָווער און אים צוזאַמענשטעלן, אַז ער קען אַלץ פאַרריכטן, אָבער לערנען איז אים שווער.

צוויי אַ זייגער איז אַנגעקומען יאָשקעס פרוי פון דער אַרבעט. ווען זי האָט דערהערט וער איך בין, האָט זי מיך האַרציק אויפגענומען און גע־קושט. זי האָט דערביי צוגעגעבן, אַז יאָשקע זאָגט, אַז דאָס איז געווען זיין מאַמע, וועלכע האָט אים געשטעלט אויף די פיס. ווען יאָשקע איז אַריין אין שטוב און האָט מיך דערזען איז ער בלאָס געוואָרן און פון די אויגן האָבן זיך אַנגעהויבן גיסן טרערן און קיין איין וואָרט האָט ער ניט געקענט אַרויסברענגען פון זיין מויל. ווען ער איז געקומען צו זיך האָט ער געזאָגט, אַז די איינציקע, וואָס איז אים געבליבן אין לעבן בין איך, אַז אַלע זיינען אים אומגעקומען. ער האָט געהאַלטן מיינע הענט און אין גאַנצן געציטערט פון איבערראַשונג. ער האָט אַפילו ניט געפילט, אַז כ׳שטיי די גאַנצע צייט און ער לאָזט זיך מיר ניט אַוועקזעצן. זיין פרוי האָט אים דערמאָנט וועגן דעם, האָט ער זיך אויפגעכאַפט ווי פון אַ חלום און זיך אַנטשולדיקט.

ווען מיר האָבן זיך שוין אַוועקגעזעצט, איז זיין ערשטע פראַגע געווען:

— לערערין, צי וועט איר מיר אַ מאָל מוחל זיין פאַר די צרות, וואָס כ׳האָב אייך אָנגעטאָן?

— איך בין קיין מאָל ניט געווען אין כעס אויף דיר און האָב דיר ניט וואָס מוחל צו זיין.

דערווייל דערמאָנט ער זיך, אַז ער האָט מיר נאָך ניט פֿאַרגעשטעלט זיין משפּחה. מיר שליסן באַקאַנטשאַפֿט מיט זיין פרוי און ביידע זין. די פרוי דערציילט מיר, אַז זי האָט שוין אַזוי פיל געהערט וועגן מיר, אַז איר דוכט זיך, אַז זי רעדט מיט אַן אַלטער באַקאַנטער. מיר האָבן זיך אַרומגע־זעצט אַרום טיש. דאָס דירהלע איז געווען געמיטלעך, אויפן טיש איז באַלד אַרויפגעשטעלט געווארן פון כל טוב. די פרוי קוקט אונדז ליבלעך אָן און פרעגט יעדעס מאָל, אפשר עפּעס נאָך ברענגען.

— לערערין, איך קען אייך ניט דערציילן וואָס אין מיין האַרצן טוט זיך איצט. מיט מיין אייגענער מאַמען וואָלט איך זיך מערער ניט געפּרייט. וואָס האָט מיר אייגנטלעך געגעבן מיין מאַמע, אויסער קללות?

— וואָס האָט דיין מאַמע געהאַט אין איר לעבן מער ווי הונגער, קעלט און באַלייַדיקונג?

יאָשקעס מוטער איז געווען כמעט בלינד. פון אירע פיר קינדער זיינען דריי געווען האַלב בלינד. ניט געקענט זיך לערנען אין קיין שול און אויך ניט קיין פאַך. זיין פאָטער האָט פֿאַרלאָזן זיין מוטער גלייך נאָכן ערשטן קינד און אַוועק לעבן מיט אַ גאַסנפרוי. זי, מיט איר משפּחה זיינען געבליבן אָן שום מיטלען צום לעבן. שוין צו פיר, פינף יאָר האָט זי אַרויסגעשיקט יאָשקען, איר עלטסט קינד, זוכן ברויט פאַר דער משפּחה. דער פאָטער פלעגט קומען איין מאָל אין אַ יאָר אויף עטלעכע טעג, לאָזן דער פרוי שוואַנגערנדיק און ווידער אַוועקגיין. דער הונגער האָט באַרעכטיקט אַלע ווענען. יאָשקע האָט זיך גערַאַנגלט ווי אַ פיש אויף דער יבשה, זיך געווארפן פון איין וועג צום אַנדערן. צו 11 יאָר איז שוין יאָשקע געווען איבער 60 פּראָצענט בלינד און האָט ניט געקענט לערנען קיין פאַך. ער איז געווען שטענדיק דערדריקט און אין כעס אויף דער גאַנצער וועלט. ניט פאַר־מאָגט קיין זכר פון גלויבן אין מענטשן. ער האָט אַלע מאָל געטראַכט, אַז מ'וויל אים אָפּנאַרן, אויסלאַכן, און איז כסדר געווען גרייט צום קאַמף. יאָשקע האָט געהערט צו דער ערשטער גרופּע קינדער, וועלכע איך האָב

איינגעלאָדן צו זיך, ממש פון גאַס, כדי צו זוכן צוזאַמען מיט זיי אַ בעסערן לעבנסוועג.

הגם יאָשקע האָט זיך געניטיקט אין אַ היים מער ווי אַ סך אַנדערע קינדער, האָט ער אָבער ניט געגלייבט, אַז אַזאַ היים קען געשאַפן ווערן. וועג מיר האָבן זיך שוין אָנגעהויבן צוזאַמענקומען אין קלוב און אָרגאַניזירט דעם בשותפותדיקן אָוונטבערויט, האָט זיך יאָשקען אַלע מאָל געדוכט, אַז זיין שטיקל ברויט איז קלענער און זיין טיי איז ביטערער. אין סטאַליריי האָט ער צוליב זיינע אויגן ניט מצליח געווען, פלעגט ער אַלע מאָל באַשולדיקן עמעצן, אַז מ׳האָט אים ניט געגעבן די גוטע זעג, אַז זיין ברעט איז אַן ערגערס. אָט אַזוי זיינען טאָג־אויס געווען צוליב אים קריגעריי און אָפט אַפילו געשלעגן ביז בלוט. ער האָט אַזוי דערעסן די יינגלעך, אַז זיי זיינען גרייט געווען אים אַוועקצוליגן. יאָשקע האָט ניט געהאַט קיין קאָאַרדינאַציע אין די הענט, און וואָס ער פלעגט נעמען אין האַנט פלעגט אים אַרויספאַלן, אָפט צעבראָכן ווערן און ביי אונדזער דעמאָלטיקער אָרעמקייט איז יעדער שאָדן געווען אַ גרויסע איבערלעבונג. די חברה פלעגט רעאַגירן זייער שלעכט אויף זיין אומגעלומפּערטקייט, ניט קוקנדיק אויף מיינע אויפקלערונגען, אַז ער איז דערין ניט שולדיק.

יאָשקע האָט זייער ליב געהאַט פאָרצושטעלן, זינגען און הערן וויצן. קינאָ און טעאַטער איז געווען זיין גרעסטע ליידנשאַפט. מיר פלעגן שפּאַרן פון עסן און קליידונג, אַבי גענישן כאָטש איין מאָל אַ וואָך פון דעם תענוג. יאָשקע האָט אויך ליב געהאַט דעם טאָג, ווען ס׳פלעגן קומען זיינע יאָטן פון דער אונטערוועלט. דאַן פלעגט ער זיך שפּירן מעשה באַלעבאָס, געווען פריילעך, דערציילט וויצן. ניט איין מאָל פלעגט יאָשקע האָבן האַרצווייטיק, הערנדיק וועגן זייערע דערפאָלגן אינעם גאַסנלעבן, אָבער פאַרלאָזן אונדזער היים האָט ער קיין כוח ניט געהאַט. נאָך יעדן באַזוך פון אַזאַ חברה, פלעגט יאָשקע קומען צו מיר מיט טענות:

— איר זעט, לערערין, זיי שטעלן טאָקע איין די פרייהייט, אָבער ווען עס געלינגט זיי לעבן זיי ווי פריצים: פרעסן דאָס בעסטע, ווי חזירים, טרינקען וואָס דאָס האַרץ גלוסט, גייען אַלע טאָג אין קינאָ און מיר, וואָס האָבן מיר, חוץ אונדזער אָרעמקייט? כדי צו גיין איין מאָל אַ וואָך אין קינאָ

אָדער טעאַטער, דאַרף מען זיך אָפּט אָפּזאָגן אַפֿילו פּון דעם פּיצל פֿלייש.

— אָט דאָס, יאָשקע, איז דער וועג פּון אַן ערלעכן מענטשן. דער וועג איז שווער און מיט דעם וועג גייען נאָר שטאַרקע מענטשן. ווער עס קען ניט באַקומען זיין ווילן צו באַפרידיקן זיינע אַלע באַגערן, ניט רעכענענדיק זיך מיט וועלכע וועגן, דער בלייבט אונטן אין אָפּגרונט. איך האָס זיי ניט און באַשולדיק זיי ניט, זיי זיינען שוואַך און קענען ניט נעמען אויף זיך אַזאַ שווערן אָבער בכבודיקן וועג. אַלע אונדזערע יינגלעך האָבן פּון פּריִער געווּסט, ווי שווער דער וועג איז, אָבער זיי ווילן אויספּרוּווּן זייערע כוחות, אפשר וועט זיי דאָך געלינגען אויסצוהאַלטן דעם פּרוּוו. איך בין ניט זיכער, צי אַלע וועלן אויסהאַלטן דעם פּרוּוו, אָבער דער ווילן צו גיין אין שפּאַן און נעמען אויף זיך אַלע שווערע פֿליכטן איז אויך אַ גבורה. מיר זיינען שוין אַ גאַנץ גרויסע משפּחה און אַלע מאָל איז דער כוח פון אַ קאָלעקטיוו שטאַרקער ווי דער כוח פון אַ יחיד. מיר וועלן זיך העלפֿן איינער די אַנדערע און ניט לאָזן פאַלן די שוואַכע.

— אוי, לערערין, וואָס מאַכט איר זיך נאַריש, צי זעט איר דען ניט, אַז שייקע איז שוין אַ יאָר אין אונדזער היים און אָט האָט ער ווידער געגעבעט, אַפֿילו פון אַן איינגענער חברה. ער וויים דאָך ווי שווער עס איז אונדז אָנגעקומען צונויפצושלעפּן אַ ביסל געצייג, גייט ער און נעמט צו אַ צוונגל. איך מוז אייך זאָגן, לערערין, אַז איך האָב ממש געהאַט נחת צוצוקוקן ווי חברה האָט אים אַריינגעוואָרפן הייסע קלעפּ ביז בלוט. ער האָט זיך געוואָלגערט אַ פּאַרבלוטיקטער און קיינער האָט ניט געוואָלט צוגיין אים העלפֿן, זיך געמיאוסט צוצוגיין צו אים, ווי צו אַ קרעציקן הונט. ער האָט דאָך אַפֿילו ניט די מאָראַל פון אַ גנב. אַ שאָד, לערערין, וואָס איר זענט צו פרי אָנגעקומען, חברה וואָלט אים צעטראָטן ווי אַ שפּין.

— איך פאַרשטיי, יאָשקע, אייער אויפרעגונג, אָבער איך קען בשום אופן ניט מסכים זיין מיט אייער האַנדלונג. אייער אויפרעגונג איז געווען אַ מענטשלעכע, אָבער אייער האַנדלונג איז געווען זייער ברוטאַל. ניט אַזוי דערציט מען אַ חבר. אַפֿילו די פּאָליציי דערלויבט זיך ניט אַזוי צו באַשטראָפן פאַר זינד, ווי איר האָט זיך דערלויבט.

— לערערין, איר מוזט זיך אָפּזאָגן פון אייער האָפענונג אונדז צו מאַכן פאַר מענטשן, מיר זיינען שוין צו פיל איבערגעפירט.

— וועלן איך זאָל ניט גלייבן אין אייער כוח, וואָלט איך ניט אָנגעהויבן מיין אַרבעט. איך ווייס גאַנץ גוט, אַז ניט אַלע וועלן דערגיין צום ציל.

— ווי מיינט איר, לערערין, איך וועל דערגיין ביזן סוף? ,

— כ׳בין כמעט ווי זיכער, אַז יאָ!

— אוי, לערערין, צו וואָס בייערט איר (זאָגט ליגן) איך ווייס דאָך, אַז איר האָלט ניט פון מיר, און פאַר וואָס טאָקע יאָ האָלטן: ניט געלערנט, ליימענע הענט צו דער אַרבעט, צו וואָס טאָקע האָלט איר מיך דאָ?

— אין דער מענטשלעכער געזעלשאַפט זיינען פאַראַן און זיינען אַלע מאָל געווען פאַרשידענע מענטשן, און יעדער איינער טראָגט אַריין לעבן און נוצן לויט זיינע מעגלעכקייטן. אָט, למשל, דו, וועסט מיט גרויס הצלחה פאַרקויפן די סחורה וואָס מיר וועלן אויסאַרבעטן.

יאָשקע גיט אַ פאַרבאַהאַלטענעם שמייכל, כלומרשט צופרידן, אָבער די צופרידנקייט דויערט בלויז עטלעכע מינוט און באַלד געפינט ער וויידער מיט וואָס צו זיין אומצופרידן. אָט אַזוי האָט זיך געלעבט יאָשקע און זיך געראָנגלט מיט זיין צער און פעלן פון גלויבן אין זיינע כוחות, און נאָר בלויז געציילטע מינוטן האָט ער געפונען זיין אָפרו אין אַ דינעם שטראַל פון פרייד און האָפענונג, וועלכע האָבן זיך אים געוויזן בעת דער פאַרשטעלונג, אָדער נאָך אַ גוטן פאַרקויף פון אונדזער סחורה.

מיט גרויסע שוועריקייטן האָט זיך יאָשקען איינגעגעבן אויסצולערנען שרייבן, לייענען א צייטונג אָדער אַ לייכט ביכל מיט גרויסע אותיות, אַלע פיר אָפּעראַציעס פון חשבון, אָפילו פאַרריכטן אַ קליינעם פעלער אין אַ בענקל אָדער טיר. דאָס האָט ביסלעכווייז געהויבן דעם גלויבן אין זיינע כוחות, אָבער ער האָט דאָס קיין מאָל ניט אָנטפלעקט.

וועלן די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן איז שוין יאָשקע אַלט געווען 15 יאָר. די שרעק, אַז עס גייט דער דייטש און וועט פאַרניכטן אַלע יידן, האָט צעיאָגט די קינדער אין פאַרשידענע וועגן. וועד ס׳איז געלאָפן זיך ראַטעווען מיט דער מאַמען, מיט אַ שוועסטער, און וועד עס האָט פון שרעק פאַרגעסן אין אַלעמען און געלאָפן, ניט וויסנדיק אָפילו ווּהין. פאַרשטייט זיך,

אַז יאָשקע האָט געהערט צו דער לעצטער גרופּע. ער איז געלאָפן נאָך דער רויטער אַרמיי. די זעלנער האָט מען אָבער אויפגעקליבן אין לאַסטוואָגנס און די בירגער זיינען געבליבן לויפן אונטער אַ האָגל פון דייטשע באָמבעס. שווער איז געווען דער וועג פון אַ האַלב בלינד קינד, אַן געלט, אַן פּראָ־דוקטן און אַן וואַרעמע מלבושים. יאָשקע דערציילט, אַז די שרעק האָט אים געגעבן פליגל און ער איז הונדערטער קילאָמעטער געלאָפן מיט פאַר־וווּנדעטע פיס. די שיך זיינען געווען צעפּלאַצט און צוגעקלעפּט צו די וווּנדן און זיי גריבן. וואָכן לאַנג ניט אַראָפּגענומען זיי פון די פיס. אַפילו וואַסער איז געווען אַ פּראָבלעם און מ׳פלעגט זיך ווּאַרפן צו יעדן רינשטאָק, כדי צו שטילן דעם פיינלעכן דורשט. „איך האָב אַליין ניט געווּוסט ווי שטאַרק איך בין געווען, הונדערטער מענטשן זיינען געפאַלן ווי די פליגן און איך האָב אויסגעהאַלטן. ווען איר, לערערין, וואָלט געזען וואָס עס האָט זיך געטאָן אויף די וועגן, וואָלט איר פון צער ניט אויסגעהאַלטן. קינדער זיינען אויסגעגאַנגען אין די אָרעמס פון די עלטערן, מוטערס זיינען אומגעקומען, איבערלאָזנדיק אויף די וועגן זייערע קליינע קינדער, וואָס זיינען צעטראָטן געוואָרן דורך די מחנות מענטשן, מאַשינען און זעלנער. די פאַרצווייפלטע געשרייען זיינען געגאַנגען ביזן הימל. איצט זע איך, אַז אונדזערע יאָטן זיינען טאַקע שטאַרקע. אַלע, וואָס זיינען אַנטלאָפן האָבן זיך געראַטעוועט. אומגעקומען זיינען נאָר די, וואָס זיינען געבליבן נעבן זייערע עלטערן, וועלנדיק זיי העלפן זיך ראַטעווען. ווער, מיינט איר, לערערין, האָט בעסער געטאָן, די, וועלכע זיינען געלאָפן, ניט טראַכטנדיק וועגן קיינעם און זיינען לעבן געבליבן, אָדער די, וועלכע זיינען געבליבן העלפן זייערע נאָענטע און זיינען אומגעקומען צוזאַמען מיט זיי?“

— שווער, יאָשקע, צו ענטפערן אויף אַזאַ פראַגע. דו פאַרשטייסט דאָך ווי גליקלעך מיר זיינען מיט יעדן געראַטעוועטן לעבן, אָבער ס׳איז ניט אָפּצושאַצן די גרויסקייט פונעם געפיל פון ליבע צו אַ נאָענטן, פאַר וועמען מ׳איז גרייט אָפּצוגעבן דאָס לעבן.

— לערערין, איר טראַכט געוויס וועגן מיר, אַז איך בין געווען און געבליבן אַן אוממענטש?

— ניין, יאָשקע! וועלן לעבן איז אַ מענטשלעך געפיל און איך בין

גליקלעך, וואָס דו ביסט געבליבן לעבן. ערשט וועסטו נאָך קענען אַ סך גוטס טאָן אין לעבן, פֿאַר דיין פרוי, פֿאַר דיינע קינדער און פֿאַר מענטשן בכלל.

— איין גאָט ווייסט ווי שווער איך אַרבעט. כדי צו פֿאַרדינען מיין ברויט און קענען פירן מיינע קינדער אין גוטן וועג. הלוואי וואָלט עמעצער פון מיין משפּחה געבליבן לעבן, איך וואָלט זיך מיט זיי געטיילט מיטן לעצטן ביסן. ניט באַשערט געווען זיי צו האָבן אַפֿילו איין גוטן טאָג אין לעבן.

יאָשקע פֿאַרטראַכט זיך פֿלוצים, שווייגט אַ ווילע, פֿאַררויטלט זיך און זאָגט אומדרייסט:

— אוי, לערערין, ווען איר לאָזט מיך טאָן עפּעס גוטס פֿאַר אייך, וואָלט איך געווען דער גליקלעכסטער אויף דער וועלט.

— דיין ווילן, יאָשקע, איז פֿאַר מיר אַ גליק, וואָס נאָך דאַרף איך?

— איך ווייל, אַז איר, לערערין, זאָלט מיט אייער זון לעבן ביי מיר און ניט האַרעווען אַזוי שווער אין קיבוץ. איך שווער אייך, עס וועט סטייען פֿאַר אונדז אַלעמען.

— יאָשקע, איך בין נאָך צו שטאַרק און אַרבעטספּעיק, כדי זיך אַוועק־צוזעצן אויף עמעצנס פּלייצעס. דו געדענקסט דאָך, מן הסתּם, מיין געדאַנק פון אַלע מאָל, אַז אַ מענטש קען זיין גליקלעך נאָר דאָן ווען ער פּילט, אַז ער קען נאָך ברענגען נוצן אין לעבן.

דריי טעג האָב איך געמוזט בלייבן ביי זיי, ניט געקענט זיך שיידן. נאָכן געזעגענען זיך, האָבן מיר אָפּגערעדט, אַז יום־טוב פֿאַרברענגען זיי ביי מיר אין קיבוץ.

מיין ערשטע באַגעגעניש מיט אַרקאַן אין ארץ־ישראל

ווען איך האָב זיך באַגעגנט דאָס ערשטע מאָל מיט צדוקן אין לאַנד, האָט ער מיר דערציילט, אַז אויך אַרקאַ איז דאָ אין לאַנד. אַ פרייטיקדיקן טאָג האָבן מיר פֿאַרבראַכט ביי צדוקן און שבת אין דער פרי זיך אַוועק־געלאָזט צו אַרקאַן. ער האָט געווווינט ניט מער ווי 15 קילאָמעטער פון

צדוקן. ער איז געקומען אין לאַנד פּריִער ווי צדוק און געפינט זיך שוין אין לאַנד 13 יאָר.

וועז צדוק איז אַנגעקומען אין לאַנד האָט ער גלייך געפונען אַ היים ביי אַרקען. ער האָט זיך געפילט ביי אים ווי ביי אַ לייבלעכן ברודער. צדוק דערציילט, אַז וועז ער איז געגאַנגען קויפן זיך געשעפט האָט אים אויסגע־פעלט 150 דאָלאָר. ער האָט אַרקען וועגן דעם ניט געוואָלט דערציילן און זיך געוועגדט צו זיינע פּריינד, מיט וועלכע ער איז געווען צוזאַמען אין דייטשלאַנד און צוזאַמען דאָ אַנגעקומען. זיי האָבן געהאַט געלט ווי בלאָטע, אָבער אויסלייען אַזאַ סומע האָט זיך קיינער ניט געאיילט. ער איז אַרומגע־גאַנגען אַ פּאָר־אַרגטער און ניט געקענט זיך קיין עצה געבן. אַרקע האָט באַמערקט זיין שווערע שטימונג און איז צוגעשטאַנען צו אים ער זאָל אים זאָגן, וואָס אים קווילט. צדוק האָט געווווסט, אַז אַרקע האָרעווועט פון דריי אַ זייגער ביינאַכט און שלאָגט קוים אויס זיין חיונה. אַרקע האָט פּאַרקויפט גרינס אין זיין קליין שטעטל. אַרקע האָט זיך אַנגעזעצט אויף צדוקן און ער האָט אים דערציילט. ס׳איז ניט אַוועק קיין האַלבער טאָג און אַרקע האָט שוין געהאַט אויסגעלייַען ביי זיינע קונדן 150 דאָלאָר און זיי אים געבראַכט. צדוק איז געווען אַזוי איבערראַשט, אַז טרערן זיינען אים גערונען פון די אויגן.

— אָט דאָס, לערערין, איז די גרעסטע און שענסטע ירושה, וואָס ס׳איז אונדז געבליבן פון אונדזער קינדערהיים. אויב איך שטיי היינט אויף די פיס איז עס נאָר אַ דאַנק אַרקען

שבת אין דער פרי זיינען מיר אַוועק צו אַרקען.

אַ צוויי־צימערדיקע דירה, אַרעם מעבל: אַ פּאָר אייזערנע בעטלעך, אַ טישל מיט אַ פּאָר שטולן. אַ קראַנקע אָבער האַרציקע פרוי מיט צוויי ליבע, קליינע קינדערלעך, האָבן זיך אַרומגעדרייט אין שטוב. וועז מיר זיינען אַריין, איז אַרקע געלעגן און גערוט אויפן בעטל. וועז ער האָט אונדז דערזען האָט ער אַ געשריי געטאָן אויפן קול:

— לערערין, ווי קומט איר דאָ? אויף אַזאַ טייערן גאַסט זיך גאָרניט גערייכט. — מיר האָבן זיך לאַנג געדריקט די הענט, געהאַלדזט און ניט געקענט זיך אָנפּרייען. ער האָט זיך גלייך געוועגדט צו זיין פרוי און קינדער־

לעך און צו זיי געזאָגט: — אָט דאָס איז די לערערין, וועלכע האָט מיך אַרויסגעריסן פון מיין גאַסנלעבן און געטאָן אַלץ, כדי מיך צו מאַכן פאַר אַ מענטש.

מיר האָבן זיך באַקענט און די פרוי האָט אָנגעהויבן זיך פֿאַרען ביים גרייטן כיבוד. זי האָט ניט געאַרבעט, ווייל זי איז געווען קראַנק און ס׳איז איר פֿאַרגעשטאַנען אַן אָפּעראַציע. אַרקע האָט געזאָרגט פאַר איר, ווי אַ גוטער טאַטע, כאָטש ער איז יונגער געווען פון איר. נאָך יענעם באַזוך זיי־נען אָווען אַ סך יאָרן, און אָט האָב איך זיך ווידער אויסגעקליבן באַזוכן מיינע קינדער. איך האָב פאַרגעסן דעם געניעם אַדרעס און געפֿאָרן אין שטעטל, טראַכטנדיק, אַז אפשר וועט עמעץ מיר אָנווייזן זיין דירה. פאַרנדיק אין אויטאָבוס האָב איך געפרוווט אַ פרעג טאָן אַ פרוי, וואָס איז געזעסן נעבן מיר, אפשר וויסט זי ווו עס ווינט אַרקע, וואָס פאַרקויפט גרינוואָרג. מיט אַ ברייטן שמייכל האָט זי מיר געענטפערט, אַז אַרקען קענען אַלע. דאָס איז דער בעסטער מענטש, וואָס זי האָט ווען עס איז געטראָפן. זי דערציילט מיר, אַז ער איז אַ געקוועלטער מענטש, אָבער רייך אין גוטסקייט. כדי עס צו באַשטעטיקן זאָגט זי מיר, אַז עס טרעפט אָפט ווען מ׳דאַרף אים באַ־צאָלן, און קיין געלט איז ניטאָ, איז אָנשטאָט זיך בייזערן, ווי עס טוען דאָס אַנדערע, טרייסט ער מיך: „דאגהט ניט, איר וועט האָבן וועט איר באַ־צאָלן". מיר ווייסן, זאָגט זי, אַז ער קען ניט וואַרטן, ווייל ער האָט ניט קיין אייגענעם קאַפּיטאַל, אָבער זיין גוטסקייט שטייגט איבער זיינע מעגלעכ־קייטן.

איך האָב זיך צוגעהערט און דאָס האַרץ איז מיר געוואַקסן פון פרייד. איך האָב אַלע מאָל געווּסט, אַז ער איז אַ גוטע נשמה, אָבער איך האָב זיך ניט געריכט, אַז נאָך אַזוי פיל שווערע יאָרן אויפן פראָנט, יאָרן פון הונ־גער און עלנט, וועט ער קענען בלייבן דער זעלבער האַרציקער מענטש. נאָך אַלס קליין יינגל וועז אַרקע האָט געפאָכעט מיטן מעסער און ניט איין מאָל, אין אַ מאָמענט פון צעיושעטקייט, האָט ער פאַרגאָסן בלוט, איז ער גלייך נאָכן באַרויקן זיך גרייט געווען די נשמה אָפּגעבן דעם זעלבן, וועמען ער האָט ערשט ניט לאַנג אַזוי אַכזריותדיק געשלאָגן. דאָס איז אָבער געווען

די איינציקע ירושה פון זיין טאַטן. מער האָט זיין טאַטע אים ניט געלערנט, ווייל דאָס איז געווען זיין אייגן לעבן.

איידער איך בין געקומען אין שיכון, ווו ער האָט געווויינט, בין איך פריִער אַריין אין אַ שפּייז־קראָם, וואָס נעבן זיין שטוב, כדי דאָרט זיך עפּעס דערוויסן. וועז כ׳האָב געפרעגט, ווו ער ווויינט, האָט מיר דער קרעמער מיט אַ ברייטן שמייכל דערקלערט:

— ווער ווייסט דאָס ניט ווו עס ווויינט אַרקע דער בעל־טובה? גלייבט מיר, פרוי, אַז איך בין דריי מאָל רייכער פון אַרקען, ער איז אַ יִיד אַן אָרע־מאַן, אָבער אין מצוות איז ער זיכער רייכער פון מיר. אַז מיר פעלט אַ מאָל אויס אַ הונדערטער אויסצוקויפן סחורה, וועל איך ניט גיין צו קיין איין גביר, נאָר צו אַרקען. ער וועט פון זיך אַוועקגעבן דאָס לעצטע אַבי אַ מענטשן אַ טובה צו טאָן. איין מאָל — דערציילט ער ווייטער — האָב איך אים געוואָלט באַדאַנקען מיט אַ 15 לירות פאַר די 150 לירות, וואָס איך האָב ביי אים געלִיען, האָט ער זיך באַלייִדיקט און געזאָגט, אַז ער איז נאָך ניט גענוג רייך, כדי צו פאַרקויפן זיין געוויסן פאַר געלט. מיר קוקן אויף אים ווי אויף אַ שטילן צדיק.

וועז איך בין אַרויף צו אים אין שטוב, איז ער ווידער געלעגן אַ מידער, אַן אויסגעדאַרטער, אויף זיין אייזערן בעטל און געוט נאָך אַ שוועכן אָר־בעטס־טאָג. וועז ער האָט מיך דערזען, האָט ער זיך תיכף אַראָפּגעכאַפּט פון בעטל און מיט אַן אויסגעשריי צוגעלאָפן צו מיר, געדריקט מיינע הענט און זיך געפרייט. די גאַנצע משפּחה איז זיך באַלד צוזאַמענגעקומען, זיך אַרומגעזעצט אָרום טיש און געגומען אַראָפּדערציילן אַלץ, וואָס נאָר אויפן האָרצן איז געווען. זיין פרוי איז שוין געווען נאָך דער אָפּעראַציע און גע־זאָגט, אַז זי פילט זיך בעסער. די קינדערלעך זיינען ווי אַלטע באַקאַנטע צוגעגאַנגען צו מיר, געפרעגט, וואָס עס הערט זיך אין קיבוץ, וואָס עס מאַכט מיין זון און דערציילט וועגן זייערע דערפאָלגן אין שול. דער שמועס איז געווען אַ לעבעדיקער. דער זון האָט מיך איינגעלאַדן צו זיין בר־מצווה, וואָס דאָרף פאָרקומען אין יולי. אָרקע האָט געבראַכט אַ טראַנזיס־טאָר, און אַ פאָטאָ־אַפּאַראַט, וואָס ער האָט איינגעקויפט פאַר די קינדער און דערביי צוגעגעבן, אַז זיינע קינדער פעלט גאָרניט. ער וויל ניט, אַז זיי זאָלן

דאַרפן מקנא זיין זייערע חברים און זוכן וועגן, ווי אַזוי עס צו דערגרייכן. ווי זייער פאָטער האָט אַ מאָל געטאָן.

— מיינע קינדער באַקומען יעדע וואָך טאַשנגעלט.

אויף מיין פראַגע, צי מיינט ער ניט, אַז ס׳איז בעסער זיי זאָלן באַקומען דאָס וואָס זיי באַדאַרפן און ניט אַרומטראָגן זיך מיט געלט, האָט מיר אַרקע דערויף געענטפערט:

— ניין, לערערין, אין שטאָט איז דאָס לעבן ניט ווי אין קיבוץ, ווו אַלע קינדער האָבן דאָס זעלבע. אויב מיינע קינדער וועלן זען, אַז די שכנישע קינדער קויפן זיך אַ גלידה אָדער אַ פאַלאָפעל און זיי וועלן ניט האָבן די פּאָר גראָשן, וועלן זיי זיך פילן אומגליקלעך. מיך קענען זיי אין שטוב ניט געפינען וען זיי דאַרפן מיך. איך וועל טאָן פּאָר זיי אַלץ, זיי זאָלן ניט דאַרפן גיין אין מיינע אַמאָליקע וועגן.

דאָס יינגעלע האָט מיר געוויזן די פאָטאָגראַפיעס, וואָס ער מאַכט שוין אַליין מיט זיין נייעם אַפּאַראַט און האָט מיך געבעטן איך זאָל אים דערלויבן זיך צו פאָטאָגראַפירן. איך האָב איינגעלאָדן צוזאַמען מיט מיר די גאַנצע משפּחה. באַלד האָבן זיך אַלע אויסגעפוצט אין די שבתדיקע בגדים און מיר זיינען אַראָפּ אין גערטנדל זיך פאָטאָגראַפירן. נאָך דעם איז מען אַרויף אין שטוב מאַכן אַ „לחיים" און צובייסן. אין דער דאָזיקער גאַנצער פּרימיטיוויקייט איז געווען אַזוי פיל ברייטהאַרציקייט, אַזאַ ערלעכקייט, אַזאַ טיפע פריידן, וואָס איז זעלטן צו געפינען אין לעבן.

אַרקע איז זייער אויסגעדאַרט פון האַרעווען איבער די כוחות. איך האָב אים אַ פּרעג געטאָן, צי ער איז ניט קראַנק. דערויף האָט ער מיר געענטפערט, אַז ער איז געזונט ווי אַ פערד.

— ווען איר, לערערין, וואָלט געזען ווי איך האָב געקעמפט אויפן פראָנט, וואָלט איר אייערע אייגענע אויגן ניט געגלייבט. איך האָב זיך תמיד געריסן אויף דער ערשטער ליניע. איך האָב געוואָלט זען מיט מיינע אייגענע אויגן ווי די פּוליע לייגט אַוועק דעם בלוטיקן שונא פון אונדזער פאָלק. ווען אַ דייטשע פּוליע האָט מיר אַראָפּגעריסן צוויי פינגער, האָב איך נאָך מיט די לעצטע דריי פינגער געשאָסן. אַוועקשלעפּן מיך פון פראָנט האָט דורכגעריסן מיין זייט און געגעבן ערשט דאַן ווען די צווייטע פּוליע האָט דורכגעריסן מיין זייט און

איך בין אומגעפֿאַלן. אוי, לערערין, וועז איר וואָלט געזען וויפל בלוט פון מיר איז אָפּגעפלאָסן, וואָלט איר געזאָגט, אַז איך בין אַ העלד וואָס איך לעב נאָך. וועז כ׳בין אַרויס פון שפּיטאָל איז שוין דער דייטש געלעגן אויף די לאָפּאַטקעס. דאָן האָב איך באַשלאָסן אַ קוק טאָן אויף מיין ווילנע. כאָטש מיר האָבן אַ סך געהערט, וואָס מ׳האָט געמאַכט מיט אונדזערע מענטשן, אָבער טיף אין הארצן האָט נאָך געגליט אַ פונק, אפשר איז דאָך עמעצער פון די נאָענטע פֿאַרבליבן. וועז כ׳בין אָנגעקומען קיין ווילנע האָב איך זיך אַרומגעדרייט צווישן די בערג גרוז פון די חרוב געווארענע הייזער, ניט באַגעגענעדיק קיין איין ווילנער מענטש. ס׳איז מיר געווען אַזוי קאַלעמוטנע אויפן הארצן, אַז איך וועל זיך ניט שעמען אויסצוזאָגן, אַז איך בין געשטאַנען אויפן הויף פון גאונס קלויז און שטאַרק געווויינט. דאָרט פלעגט אָפּט שטיין מיין אומגליקלעכע מאַמע מיטן קאָשיקל געפרוירענע עפּל. דאָרט פלעגט מיין שטומע שוועסטער אַרומלויפן און זיך מיט אַלעמען קריגן. זי האָט געוואָלט האָבן חברים און קיינער האָט זי ניט געוואָלט. זי פלעגט ממש רייסן שטיקער פון די קינדער, שפּייען אויף זיי. אָך און ווי איז געווען צו איר לעבן, אפשר איז פֿאַר איר דער טויט בעסער. דאָס הארץ האָט אַזוי געבענקט נאָך עפּעס נאָענטס, כאָטש אַ ווילנער משוגענעם זאָל איך טרעפֿן. אויך זיי האָט מען אויסגעשאָכטן. איין מאָל הער איך אַזוי ווי מ׳רעדט יידיש, זיך צוגעהערט ווי מ׳זאָגט: „אפשר צוגיין אין דער יידישער קינדערהיים?״ איך בין צוגעגאַנגען צו זיי און געפרעגט וווּ עס געפינט זיך די יידישע קינדערהיים. זיי האָבן מיר געזאָגט דעם אַדרעס און מיר זיינען אַלע אַהין. אַ גאַנצן וועג האָב איך געטראַכט, אַז אויב די לערערין טילטשע לעבט וועט זי זיכער זיין דאָרטן. וווּ איז איר אָרט אויב ניט צווישן די אומגליקלעכע קינדער. אוי, לערערין, וועז איר זאָלט וויסן, וואָס עס האָט זיך געטאָן אין מיין הארצן, וועז איך האָב אייך דערזען. א׳ר געדענקט ווי מיר האָבן זיך ביידע געקושט, געווויינט, און ניט געקענט אויסרייַדן אַ וואָרט? מיר זיינען נאָך לאַנג געזעסן און געשוויגן און דערנאָך האָט איר מיר דערציילט ווי אייער מאַן האָט אייך געראַטעוועט און איצט האָבן די באָלשעוויקעס אים אַרעסטירט אַן אַ פֿאַרוואָס.

איך האָב אָנגעקוקט אַרקעז, זיין ווייכן, וואַרעמען בליק און פֿאַר מיינע

אויגן איז אויפגעשוווּמען דאָס יאָר 1944. כ׳האָב זיך דאָן אומגעקערט פון טיף ליטע, ווו איך בין געווען פאַרבאַהאַלטן אין די שרעקלעכע יאָרן פון דער דייטשער אָקופּאַציע. דערהערנדיק, אַז מיין ווילנע איז פריי, בין איך געלאָפן צו איר ווי צו אַ ליבער מאַמען. אָנגעקומען און געטראָפן בלויז אַ גרויסן בית־עלמין: חורבות, חורבות און קיין ווילנער מענטש זעט מען ניט אַפילו אויף אַ רפואה. כ׳בין אַריין צו אַ באַקאַנטער פוילישער משפּחה און זיך דאָרט דערוווּסט, אַז עמעצער זאָמלט צונויף די יידישע יתומים אין אַ היים, וואָס געפינט זיך אויף נאבערזשנע 12. איך בין גלייך אַוועקגעלאָפן אַהין און געפונען דאָרט די ווילנער לערערין ווילדשטיין, וועלכע איז געווען די איניציאַטאָרין פון אָט דער הייליקער מיסיע, אַ לערערין פון גלובאָק, וואָס איז געראַטעוועט געוואָרן דורך אַ פּוילישער גוטער משפּחה, זלאָטע קאָטשערגינסקי, און אַ פאָר צענדליק בלאָסע קינדערלעך, וועלכע האָבן זיך אַרומגעדרייט ווי שאָטנס אין די קאַלטע צימערן, אָן פענצטער. די לערערין ווילדשטיין, וועלכע איז געווען די פאַרוואַלטערין פון דער היים, האָט זיך דערפרייט מיט מיין אָנקום און שוין צו מאָרגנס בין איך געשטאַנען ביי דער אַרבעט. ניט לייכט געווען אָנצוווּאַרעמען די פאַרגליווערטע קינדערלעך, וועלכע זיינען ניט לאַנג צוריק אַרויס פון די גריבער, פון אונטער די טויטע קערפּערס פון זייערע עלטערן. זייערע אויגן האָבן געקוקט שטאָר אין חלל, אָן קיין שום אינטערעס צום לעבן. ניט וויינען און ניט לאַכן האָבן זיי געקענט. יעדער ענטפער, וואָס פלעגט קומען נאָך אַ פראַגע איז געווען קאַלט און גלייכגילטיק. אין די צימערן האָט געוואָיעט דערווינט. אויף די הילצערנע נאַרעס זיינען געלעגן אייגעקאָרטשעטע גופּימלעך אין זייער צער. ניט קיין גלעט און ניט קיין וואָרעם וואָרט האָט געקאָנט וויך מאַכן זייער בליק. עס פלעגט זיך וועלן מיטן אייגענעם גוף זיי אויסהיטן פון האַרב־סטיקע ווינטן און קעלטן. די לעררין קאַטשערגינסקי, וועלכע האָט אויך דורכגעמאַכט דעם גרויל פון געטאָ, האָט פאָר זיי געזונגען לידער, לידער פון נקמה און נצחון, לידער פון מענטשלעכע ליידן און פיין און די קלאַנגען פון דער מאַנדאָלינע פלעגן מיטווייניען צוזאַמען מיט איר געזאַנג. עס האָט זיך געוואָלט אַרויסרופן, וועלכע ס׳איז רעאַקציע. יעדער האָט געפרעגט: „ווען וועלן מיר שוין דערהערן אַ קינדיש געוויין, אַ קינדיש לאַכן?" אומ־

זיסט האָבן געוואַנדערט אונדזערע בליקן איבער די אויסגעלאָשענע קינ־דערישע אויגן.

צו אונדז אין היים פלעגן קומען יעדן טאָג צענדליקער יידן, ווילנער און פון אַנדערע פּוילישע שטעט און שטעטלעך זוכן אַ קינד, ווער אַ שוועס־טער, אַ קרוב. אין איינעם אַ טאָג איז אַריין צו מיר אַרקע. מיר האָבן זיך געפּרייט, געווויינט און געשווויגן. נאָך אַ קורצן שווייגן האָט ער מיך שטיל אַ פּרעג געטאָן:

— שוין אַ סך קינדער אויפגעזאַמלט?

— אין גאַנצן אַ פּאָר צענדליק. דאָס זיינען קינדער לויט די יאָרן, אָבער זקנים לויט זייער פּסיכיק. קינדער, וואָס לעבן און טויט איז פּאָר זיי דאָס זעלבע. קינדער, וועלכע האָבן פֿאַרגעסן ווי מ׳שמייכלט, ווי מ׳וויינט. קינדער, וואָס דער טויט האָט זיך אינגעקריצט אין זייערע בליקן. אומבאַ־האָלפן שטייען מיר פּאָר זייער פֿאַרגליווערטקייט. יאָרן פון אונדזער לעבן וואָלטן מיר אָפּגעגעבן פּאָר אין שמייכל זייערן.

— און וואָס הערט זיך ביי אייך אין שטוב? — פרעגט אַרקע.

— די שטוב ניט געפונען. גוטע פּאָליאַקן האָבן אונדז אַרייַנגעלאָזן אין אַ צימער. פֿלוצים האָט מען אַרעסטירט מיין מאַן אָן אַ פּאַרוואָס.

— אוי, לערערין, מ׳מוז אים ראַטעווען, זיי וועלן אים אומברענגען, אַזאַ ערלעכן, גוטן מענטשן. זיי ווילן כאַבאַר, דעריבער אַרעסטירן זיי אום־שולדיקע מענטשן.

— קיין כאַבאַר וועל איך זיי ניט געבן, ווייל אונדזער געוויסן איזריין.

— אוי, לערערין, איר רעדט נאָך אַלץ די אַמאָליקע נאַיִוועס רייד? איר האָט דאָך געזען ווי אַזוי מענטשן זיינען גרויזאַם און איר גלייבט נאָך אַלץ אין געראַכטיקייט? מ׳מוז גלייך נעמען אָן אַדוואָקאַט.

שוין צו מאָרגנס 4 אַ זייגער נאָך מיטאָג איז געקומען אַרקע מיט 800 רובל און גערופן מיך צו אָן אַדוואָקאַט. איך האָב זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען. ער האָט געשריגן אויפן קול, אַז איך האָב ניט קיין רעכט זיך אָפּצוזאָגן, ווייל ער גיט עס ניט פּאָר מיר, נאָר פּאָר אַ מענטשן, וואָס האָט אין אַ קאַלטן ווינטער־טאָג אויסגעטאָן פון זיך זיין מאַנטל און מיר אים אָנגעטאָן, ווען איך בין געקומען צו אייך אין איינעם פון די ווינטער־טעג. איך וועל עס קיין מאָל ניט פֿאַרגעסן.

איך האָב מער ניט געהאַט קיין רעכט זיך אָפצוזאָגן. גלייך צו מאָרגנס בין איך טאַקע אַוועק צו אַן אַדוואָקאַט און אים געפרעגט, וואָס מ׳קען טאָן.

— איר געדענקט, לערערין, וועז איך האָב געבראַכט צו אייך איז שטוב מיין חברטע, וועלכע האָט געדאַרפט ווערן מיין פרוי, און איר האָט מיך אַ פרעג געטאָן צי איז זי ניט צו פיל קלוג פאַר מיר און צי מיינט זי טאַקע ערנסט צו פאַרבינדן זיך מיט מיר. איך בין נאָך אַלץ געווען קינדעריש און האָב איר געגלייבט, אָבער אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי האָט צו טאָן מיט אַן אַנדערן. מילא, איך ווינטש איר ניט קיין שלעכטס, זאָל איר גוט זיין, אָבער בלייבן אין ווילנע האָב איך שוין מער ניט געקענט און בין אומלעגאַל אַוועק קיין פּוילן. דאָרט האָט מען מיך געכאַפּט און מיך אַריינגעזעצט אין תפיסה. ווען ניט צדוק, ווער ווייסט וויפל צייט איך וואָלט נאָך אָפגעזעסן. איר הערט, לערערין, ניטאָ קיין בעסערע מענטשן ווי אונדזערע, זיי זיינען גרייט צו גיין אין פייער פאַר אַ חבר. צדוק האָט אונטערגעקויפט עטלעכע גרויסע מיליטערלייט און מ׳האָט מיך אַרויסגעלאָזן. דאַן האָב איך פון פוילן אָפגעצויגן קיין דייטש־לאַנד. דאָרט האָט חברה געמאַכט גאָלדענע גליקן, אָבער איך האָב שוין מער ניט געוואָלט קיין גליקן און בין אַוועק קיין ארץ־ישראל. און ווי איר זעט, לערערין, האָב איך דאָ אָנגעהויבן אַ ניי לעבן, ווי איר האָט זיך געווונטשן. מער קיין חרפּה וועט איר פון מיר שוין ניט האָבן.

כ׳האָב אָנגעקוקט אַרקעז און געטראַכט: וואָר וויסט וויפל מענטשלעכע אוצרות זיינען דורך די לעבנס־באַדינגונגען אַרויסגעשטויסן געוואָרן אין דעם מיסט פון אונטערוועלט־לעבן. ווי הייליק איז דער פּרווו זיי אַרויס־צונעמען און העלפן זיי אָפצוגעפינען דעם וועג צו אַ מענטשלעך לעבן.

צוקונפדיק זיך צו אַרקעס האַרציקע קינדערלעך, האָב איך אים אַ פרעג געטאָן, וואָס עפּעס איז ער געבליבן נאָר ביי צוויי קינדער. אויף דעם האָט ער מיר געענטפערט:

— קינדער האָבן קען יעדער אָקס, אָבער געבן זיי וואָס מ׳דאַרף פון ערלעכער פּראַצע, איז גאָרניט אַזוי לייכט. עס ווילט זיך זיי געבן בילדונג, דערציען זיי פאַר מענטשן, אַז זיי זאָלן ניט דאַרפן דורכמאַכן דאָס וואָס איך. קליידן זיי מיט אַנדערע קינדער צוגלייך מוז מען אויך — דאָס אַלץ איז

ניט קיין לייכטע זאַך. אויף מיינע צוויי קינדער און מיין פרוי אַרבעט איך 12 שעה אַ טאָג. איך וויל ניט זיין אַזעלכער ווי מיין טאַטע איז געווען. איך וויל ניט, אַז מיינע קינדער זאָלן גיין אין מיינע וועגן.

ער האָט געראַדט מיט אַזאַ ערנסטקייט און מיט אַזאַ טיף געפיל פון אַחריות, אַז איך בין ממש דערשטוינט געוואָרן. ס׳איז געווארן שפּעט און איך האָב נאָך געוואָלט אויסנוצן מיין פרייען טאָג, כדי זיך צו זען אויך מיט צדוקן. שווער געווען זיך צו שיידן. אַרקע האָט באַשלאָסן מיך צו באַגלייטן ביז צדוקן און אויך דאָרטן פֿאַרברענגען צוזאַמען אין זכרונות פון אַ מאָל, זכרונות וואָס האָבן געוואָרעמט דאָס האַרץ ווי אַ וואַרעמער שטראָם. וועז דער זייגער איז געוואָרן 9 אַוונט האָט זיך אַרקע געמומען געזעגענען, זאָגנדיק דערביי:

— איר ווייסט, לערערין, ניט איין מאָל טראַכט איך, וואָס אַזעלכעס האָט אונדז אַזוי צוגעבונדן צו דער קינדערהיים, עסן ניט צו דער זעט, אָבטאָן נאָך ערגער ווי דאָס עסן. ווייזט אויס, אַז אמתדיקע חברישקייט איז טייערער ווי אַלץ אין דער וועלט.

מיר אַלע האָבן מסכים געווען און זיך האַרציק צעשיידט.

מיין ערשטע באַגעגעניש מיט צדוקן אין ארץ־ישראל

נאָך דעם ווי איך בין אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל, בין איך גלייך אַרײַנגעטראָטן אין אַ קיבוץ. די שפּראַך ניט געקענט און דעריבער האָב איך ניט געקענט פֿאַרזעצן מיין באַליבטע אַרבעט אַלס פּעדאַגאָג. איך בין געשיקט געוואָרן קיין בת־גלים, וווּ ס׳איז געווען אַן אולפּן מיט אַן אינ־טערנאַט. געלערנט די שפּראַך און געשיכטע פון דער אַנטוויקלונג פון לאַנד פון אָנהייב אָן און געאַרבעט מיט גרויס התמדה. אין איינער פון אַזעלכע שעהן איז אַריין די סעקרעטאַרין און געפרעגט, צי געפינט זיך דאָ די פרוי תהילה טיקטין. וועז איך האָב זיך אָנגערופן, האָט זי מיר געמאָלדן, אַז עפּעס אַ מאַן וואַרט שוין אפשר צוויי שעה אויף מיר. זי איז שוין געווען אין אַלע קלאַסן און ערגעץ מיך ניט געפונען. וועז איך בין אַרויס

אויפן הויף האָב איך דערזען צדוקן. אונדזער שמחה איז געווען אַזוי גרויס, אַז מיר האָבן זיך ווי צוויי קליינע קינדער אַרומגענומען און געקושט און פון שמחה ניט געווּסט וואָס צו טאָן אויינער מיטן אַנדערן.

— איר זעט, לערערין, אַז פון מיר קען מען זיך ניט אויסבאַהאַלטן, — האָט צדוק זיגעריש געזאָגט. — איך האָב געטראַפן מיט אַ וואָך צוריק אַ ווילנער האָט ער מיר געזאָגט, אַז אים דוכט זיך, אַז די לערערין טיקטין איז אין לאַנד. דערהערנדיק דאָס, האָב איך איבערגעלאָזן אַלץ און געלאָפן אין סוכנות. דאָרט האָט מען מיר געזאָגט, אַז איר זענט אין אַ קיבוץ, נאָר זיי ווייסן ניט אין וועלכן, וויל פון עטלעכע קיבוצים האָט מען זי געזוכט. איך בין אויף צומאָרגנס אַוועק אין דער צענטראַלע פון קיבוץ השומר הצעיר און אויך דאָרט ניט געפונען, בין איך אַוועקגעפאָרן קיין תל־אביב אין מזכירות פון אחדות העבודה און דאָרט האָט מען מיר געזאָגט וווּ איר געפינט זיך. בין איך אַוועקגעפאָרן קיין רמת־הכובש און דאָרט זיך דערווּוסט, אַז איר זענט גאָר אין חיפה און אָט, לערערין, זיינען מיר שוין ווידער צוזאַמען. היינט איז פרייטיק, נאָך מיטאָג לערנט מען ניט, טאָ זייט אַזוי גוט און קומט מיט מיר צו מיין פרוי און קינדער. מיין גאַנצע משפחה וואָרט אויף אייך מיט אומגעדולד. זיי ווייסן שוין אַלץ וועגן אייך.

— אָבער מיין זון וואָרט דאָך אין קיבוץ אויף מיר, ווי קען איך אים אַזוי אַנטוישן?

— לערערין, איך גיי שוין אַנקלינגען אין קיבוץ און וועל אים דערציילן, וווּ איר וועט זיין אויף שבת. ער האָט אייך אַלע מאָל און איך ניט. עס בלייבט מיר גאָרניט איבער, נאָר גיין מיט אים צום אויטאָבוס.

— איך ווייס ניט, לערערין, ווי עס איז ביי אייך, אָבער ביי אונדז, יאָטן, ליגן די זכרונות פון יענע יאָרן אין אונדזער היים טיף אין האַרצן. ס׳איז ניט דאָס מאָל, ווען מיר באַגעגענען זיך, מיר זאָלן ניט דערמאָנען יענע צייטן,

— אויך ביי מיר, צדוק, איז עס דער שענסטער פעריאָד אין מיין פּעדאַגאָגישער אַרבעט.

אָנגעקומען צו אים אַהיים. אַ קליין דירהלע, אינטים אינגעאָרדנט. עס

איז אונדז אַנטקעגנגעקומען אַ האַרציקע פרוי, וועלכע האָט מיך אויפגע־
נומען ווי אַן אַלטע באַקאַנטע און צווישן טייערע קינדערלעך. די קינדער זיינען
צוגעלאָפֿן צו מיר און מיך אַרומגענומען, ווי אַ נאָענטער קרובֿה. זיי האָבן
מיט אַ שמייכל געזאָגט, אַז זיי ווייסן ווי מ׳רופט מיך און ווז איך האָב גע־
לעבט, און אַז איך בין געווען זייער פֿאָטערס אַ לערערין. זיי האָבן מיך
גלייך אײַנגעלאַדן צו ווערן אויך זייער לערערין. דאָס עלטערע טעכטערל
דערציילט מיר, אַז זי העלפט דער מאַמען אין קראָם און אַז זי איז שוין אַלט
11 יאָר. באַלד האָבן מיר זיך אַרומגעזעצט אַרום טיש און ביי אַ וואַרעם
גלאָז קאַפֿע זיך אַנגעהויבן דערציילן וואָס יעדער האָט אַדורכגעמאַכט במשך
דער צייט, וואָס מיר האָבן זיך צעשיידט.

— וועז ס׳האָט זיך אַנגעהויבן די מלחמה — הייבט צדוק אָן זיין דער־
ציילונג — איז יעדעס קינד געלאָפֿן זען, ווי מען קען ראַטעווען זיין מאַמע,
אַ שוועסטער און אַ מאָל אַלע צוזאַמען. דער פּחד פֿאַר די דייטשן האָט זיך
ווי אַ פּייל פון בויגן אַריבערגעטראָגן אין יעדן ווינקעלע פון שטאָט. ווער
איז נאָך אַזוי געגייגט צו גלייבן אין שלעכטס ווי אונדזערע קינדער, וועלכע
האָבן אַליין געליטן פון אַזוי פיל אַכזריות? די גרעסטע צאָל יינגלעך איז
צוזאַמען מיט דער רויטער אַרמיי געלאָפֿן קיין רוסלאַנד. דאָרט, אין סאָ־
ציאַליסטישן לאַנד, פון וועלכן זיי האָבן געהערט אַזוי פיל גוטס, און שפּע־
טער אַפֿילו געשטרעבט צו אים, האָבן זיי געמיינט צו געפינען זייער נייע היים.
איך בין שוין געהאַט דערגאַנגען ביז מינסק. וועז צו מיר איז דערגאַנגען
די ידיעה, אַז ווילנע איז געבליבן אין די הענט פון די רוסן, האָט זיך דאָס
האַרץ אַנגעפּילט מיט פרייד. עפּעס אַ בענקעניש האָט אַנגעהויבן נאָגן אין
האַרצן טאָג און נאַכט, און וויפל איך האָב ניט איינגעטענהט מיטן האַרץ
אַז ס׳איז ניטאָ וואָס צו לויפן, אַז די אַרעמקייט איז ניט פאַרשוווּנדן און
קיין אַרבעט וועל איך ניט באַקומען, האָט דאָס האַרץ, אַלץ איינס, דערפון
ניט געוואָלט וויסן. פאַר אַיין קוק אויפן אַרעמען שולהויף, אויף מיין אַרע־
מען יאָטקעווער געסל, וואָלט איך אָפּגעגעבן צען זאָטע יאָרן. וועז דו לעבסט
און ליידסט, דוכט זיך דיר, אַז דו וואָלסט אַנטלאָפֿן וווּ דער פּעפּער וואַקסט,
אָבער ווי נאָר דו דערווייטערסט זיך, דוכט זיך דיר, אַז דו האָסט פאַרלוירן
עפּעס זייער נאָענטס. וואָס איז אין דיר אַריינגעוואַקסן און קענסט עס ניט

אַרויסרייסן. איר ווייסט, לערערין, אַז כ׳האָב געבענקט ניט בלויז נאָך מיין אַרעמען טאַטן, נאָר אויך נאָך די שמאָלע אַרעמע געסלעך און אַפילו נאָך די ווילנער משוגעים. עפּעס איז אַלץ מיר אַזוי טייער געוואָרן, אַז כ׳האָב זיך געמוזט אומקערן. איך בין אַוועק אין דער פּאָליציי בעטן אַ דערלויבע־ניש צוריקצופֿאָרן. וועלט מען גאָר אויף מיר אין כעס און מ׳רופט מיך פֿאַררעטער. פֿאַרשטייט זיך, אַז איך בין אַרויס אָן אַ דערלויבעניש. חברה האָט מיר דערציילט, אַז אַ סך, וואָס האָבן געבעטן אַ דערלויבעניש צו פֿאָרן צוריק, זיינען אַרעסטירט געוואָרן. אויב אַזוי, האָב איך אַ טראַכט געטאָן, יועל איך שוין אין דעם גן־עדן ניט בלייבן. איך האָב געגומען די פּיס און זיך געלאָזן אין וועג אַריין. נאָך עטלעכע וואָכן וואָגלעניש בין איך דאָך אָנ־געקומען קיין ווילנע.

— די שטאָט איז שוין דאָן געווען איבערגעגעבן צו די ליטווינער. איך האָב געפונען אַרבעט אַלס שלאָסער אַדאָנק דעם, וואָס אַ סך זיינען אָנטלאָפן פון שטאָט, איז דעריבער קיין אַרבעטלאָזיקייט ניט געווען. געאַרבעט און פֿאַרדינט. כ׳האָב אַרויסגעהאָלפן די עלטערן און אַליין אויך געלעבט ווי אַ מענטש. כ׳האָב ניט באַוויזן זיך אָנצוווּאַרעמען, האָט זיך ווידער אָנגעהויבן די מלחמה. עס שיטן זיך באָמבעס ווי זאָמד, מויערן קראַכן און וווּ דו לויפֿסט זעסטו די אָנקומענדיקע דייטשן אויף טאָנקן. אָט אַזוי בין איך געבליבן אין ווילנע, צוזאַמען מיט אַלע יידן אַריין אין געטאָ, בעסער געזאָגט, אַלע יידן זיינען געקומען אין מיין גאַס, אין מיין רעזידענץ, ווו איך בין געבוירן און אויפֿגעוואַקסן. אין אונדזער דירה זיינען אַריינגעשיקט געוואָרן נאָך 7 פּערזאָן. היות איך בין געווען אַ שלאָסער, האָט מען מיך געשיקט אַרבעטן אין אַ געווער־פֿאַבריק. דאָרט זיינען אויסגעאַרבעט געוואָרן פֿאַר־שידענע טיילן צו פֿאַרשידן געווער. איך בין גלייך צוגעשטאָנען צו דער קאָ־מוניסטישער גרופּע, וועלכע האָט שוין אָנגעהויבן זוכן אַ וועג צו דער פֿאַרטיזאַנקע. קודם כל האָבן מיר אָנגעהויבן שאַפֿן געווער. איך און נאָך צווי חברהלייט, וועלכע האָבן געאַרבעט מיט מיר, האָבן אָנגעהויבן אַרויס־טראָגן און אַריבערוואַרפן פֿאַרשידענע געווער־טיילן. צווי מאָל בין איך געכאַפּט און אָפּגעפּירט געוואָרן צום שיסן. ווען מען האָט מיך אַרויפּ־געפּירט אויפן פּערטן שטאָק צו וואַרטן אויף מיין חבר, כדי אונדז צוזאַ־

מען צו שיסן, האָב איך זיך אַראָפּגעלאָזט דורכן פענצטער אויף דער רינווע און בין פֿאַרשוווּנדן.

— לאַנגע טעג בין איך געלעגן אין די קאַנאַליזאַציע־רערן אַן עסן ביז איך בין איין מאָל אַרויס און אַנטלאָפֿן אין וואַלד צו די פֿאַרטיזאַנער. געאַרבעט דאָרט מער ווי אַ יאָר, אויסגעפירט וויכטיקע אויפגאַבן, און ווען די דייטשן האָבן געהאַלטן אונדז ביים אַרומרינגלען בין איך ווידער אַנטלאָפֿן און אַריין אין דער רויטער אַרמיי. איך האָב געקעמפט מיט אַזאַ ריזיק געפיל פון נקמה, אַז ס׳איז שווער זיך פֿאָרצושטעלן. יעדע קויל, וואָס איך האָב אַריינגעשאָסן אין אַ דייטש האָב איך באַגלייט מיט אַ געשריי: „פֿאַר מיין משפּחה, פֿאַר מיינע חברים, פֿאַר מיין ווילנע!" ווי אַ מערדער האָב איך געקעמפט, ביז זיי האָבן מיך געטראָפֿן מיט אַ קויל אין לונג און מיך אַוועקגעלייגט. לאַנג בין איך געלעגן אין שפּיטאָל, געשפּיגן מיט בלוט און מ׳האָט מורא געהאַט מיך צו אָפּערירן. איך האָב זיך אַ ביסל אָפּגערוט, זיך פֿאַרריכט און ווידער אַוועק אויפן שלאַכטפעלד; דערגאַנגען ביז בערלין. ווען די מלחמה האָט זיך געענדיקט האָב איך געלעבט אויף אַ נעבעכדיקער פּענסיע און געשפּיגן מיט בלוט. אויף דעם דאָזיקן עטאַפּ האָב איך באַגעגנט מיין איצטיקע פרוי. זי האָט מיר געהאָלפֿן אין מיין קראַנקייט און חדשים־לאַנג מיך באַהאַנדלט אין שפּיטאָל. שפּעטער האָט מיין פרוי געבוירן אַ קינד. די נויט איז געווען גרויס, כ׳האָב אָנגעהויבן, פונקט ווי אַלע אינוואַליידן, צו האַנדלען און געהאַט גרויס הצלחה. איך פלעג אָפֿילו פון מאָסקווע פירן סחורה, וואָס איינער אַ פֿאַלקאָווניק האָט מיר צוגעשטעלט און פלעג זי פֿאַרקויפֿן. לערערין, איך זע, אַז אייער פּנים ווערט אומעטיק. איר האָט מסתּם מורא, אַז איך בין געווען אַ גנב? ניין! איך האָב נאָר געטאָן דאָס, וואָס ס׳טוען דאָרט אַלע. פון געהאַלט קען קיינער ניט לעבן.

איך פֿרוי אים דערקלערן, אַז צו גוט לעבן איז קיין גרענץ ניטאָ, אַז די נויט אין לאַנד האָט געצוווּנגען צו באַנוגענען זיך מיט אַ מינימום.

— לערערין, — זאָגט צדוק אַ שמייכלענדיקער, — אַזעלכע נאַיווע מענטשן ווי איר זיינען שוין אין רוסלאַנד ניטאָ. ווען זיי זאָלן נעמען די אַלע גניבות און צונויפחשבונען, וואָלטן זיי געזען, אַז עס וואָלט זיי געסטייעט אויף אַ גוטן געהאַלט פֿאַר אַלעמען און מ׳וואָלט פֿאַרשפּאָרט בויען תפיסות

פאַר מיליאָנען גנבים. נאָר, ווי אייגנטלעך, וואָלטן זיי געקענט אויפבויען די קאַנאַלן און באַן־ליניעס אין דער טייגע, ווען ניט די מיליאָנען אַרעס־טירטע. אָט אַזוי, לערערין, פירן זיך אייערע „הייליקע" קאָמוניסטן אין וועלט־מען איר האָט אַזוי הייליק געגלייבט. איך געדענק נאָך גוט, ווי מיר פלעגן זיצן אין מיטן דער נאַכט ביים ראַדיאָ, איבערגעדעקט מיט אַ קאַלדרע דעם ראַדיאָ־אַפּאַראַט און אונדזערע קעפּ, כדי אַפּצוטעמפּן דעם קלאַנג און הערן די אוידיציעס פון מאָסקווע. יעדער פון אונדז האָט געשטרעבט צו לעבן אין סאָציאַליסטישן גן־עדן. איצט אָבער, אַז איך האָב שוין געהאַט דאָס גליק צו לעבן דאָרט, וויל איך עס מער ניט.

— איך מיין, צדוק, אַז אין יענער צייט איז די שטרעבונג צו לעבן אין אַ סאָציאַליסטיש לאַנד, וווּ מיר אַלע האָבן געגלייבט, אַז ס׳איז דאָ גלייכע רעכט אויף אַרבעט און אַ מענטשלעך לעבן, געווען אַ סך שענער, ווי דאָס שטרעבן אַדורכצופירן אַ לינק שטיקל אַרבעט.

— דריי מאָל האָב איך אָנגעגעבן אַ ביטע מ׳זאָל מיך לאָזן, אַלס פּוילישער בירגער, פאָרן קיין פּוילן און אַלע מאָל האָט מען אָפּגעווארפן מיין בקשה. און אָט בין איך בייז געווארן און בין אַנטלאָפן מיט מיין פאַמיליע אומלעגאַל. איך האָב אינגעשטעלט מיין לעבן, אָבער ניט געוואָלט דאָרטן בלייבן און צוקוקן די נאַכאַלנע שטיק. זיי מאכן דיך אַליין פאַר אַ גנב און שטראָפן דיך שפּעטער מיט די ערגסטע שטראָפן. און ווער שטראָפט דיך? דווקא די, וואָס גנבענען נאָך בעסער פון דיר.

— פון פּוילן בין איך אַוועק קיין דייטשלאַנד. דאָרט בין איך ווידער אַריין אין שפּיטאָל, דורכגעמאַכט שווערע אָפּעראַציעס און ווידער זיך געשטעלט אויף די פיס. אין דייטשלאַנד מאַכן אַ פּאָר דאָלאַר האָט געקענט יעדער נאָר. גאָלד האָט זיך ממש געוואַלגערט אויף די גאַסן. וועלן איך האָב שוין געהאַט אַ ביסל געלט, בין איך אָפּגעפּאָרן קיין ארץ־ישראל. געוואָלט שוין אַנהייבן לעבן ווי אַ מענטש. כ׳בין אַוועק אַרבעטן אַלס שלאָסער־עלעקטריקער און געהאַט גרויס דערפאָלג. און אָט האָב איך ווידער אָנגעהויבן בלוטיקן און ווידער אַריין אין שפּיטאָל און דורכגעמאַכט די לעצטע אָפּעראַציע. מען האָט מיר אויסגעשניטן אַ לונג און דריי ריפּן און אָנגע־

זאָגט ניט אַרבעטן מער פּיזיש. כ׳האָב געעפּנט אַ שפּייזקרעמל. איך און מיין פּרוי אַרבעטן פון פֿאַרטאָג ביז שפּעט אין דער נאַכט. מ׳פֿאַרדינט ניט שלעכט, אָבער מ׳פּילט ניט דעם טעם פון לעבן. ניט קיין שבת און ניט קיין יום־טוב.

— אפשר — פרעג איך — קען מען זיך באַגיין מיט ווייניקער און ניט האַרעווען אַזוי שווער ?

— ניין, לערערין, איך וויל ניט, אַז מיינע קינדער זאָלן האָבן צער, וואָס זייערע חברטעס האָבן דאָס וואָס זיי ווילן און זיי קענען עס ניט דערגרייכן.

וועג כ׳האָב באַזוכט צדוקן צום צווייטן מאָל, האָב איך אים שוין געפונען אין אַ רייך־אויסגעשטאַטער דירה. די טאָכטער האָט זיך גע־גרייט צו דער מאַטורע. זי וויל שטודירן אויפן אוניווערסיטעט. דאָס צווייטע קינד איז שוין אַריבער אין גימנאַזיע. די קינדער זיינען זייער גוט אָנגט־וויקלט סיי גייסיק און סיי פּיזיש, האָבן ליב דאָס לאָנד און זיינען שטאָלץ מיט זיין יעדער דערגרייכונג. די עלטערן זעצן פֿאָר זייער שווערן אַרבעטס־טאָג, וויל זייערע פֿאַרלאָנגען וואַקסן צוזאַמען מיט זייער פֿאַרמעגן. ניט קוקנדיק אויף זיין עשירות איז צדוק געבליבן דער זעלבער האַרציקער מענטש, גרייט צו העלפן יעדן איינעם, וואָס וועגדט זיך צו אים. איין מאָל האָט זיך צו אים געווענדט נאָך אַ הלוואה אַ מענטש, וואָס האָט זייער אַ שלעכטן נאָמען אין שטעטל. שכנים האָבן געוואָלט פֿאַרהיטן צדוקן פון אַן אומגליק און אים דערציילט, אַז דער מענטש גיט ניט אָפּ און דעריבער באַרגט אים קיינער ניט מער קיין גראָשן. דערויף האָט צדוק געענטפֿערט :

— אויב קיינער וועט אים ניט העלפן, טאָ ווי אַזוי זאָל ער ווערן גוט ?...

אָט אַזאַ צוגאַנג האָט צדוק צו מענטשן.

נאַכוואַרט

וואָס מער איך קוק אַריין אין מיינע געשריבענע זכרונות וועגן לעבן און אַרבעט אין דער „היים פאַר פאַרוואָרלאָזטע קינדער", אַלץ מער דוכט זיך מיר, אַז דאָס זיינען בלויז ברעקלעך פון אַ גרויס לעבן און נאָך אַ גרעסערן געראַנגל פאַרן צוריקקערן דער געזעלשאַפט דאָס דעקלאַסירטע קינד — דאָס קינד, וואָס איז, אָן זיין שולד, אַזוי אַכזריותדיק אַרײַנגע־שליידערט געוואָרן אין זומפ פון ליידן און זינד.

די שטענדיקע זאָרג ווי אַזוי צו לעשן דאָס פייער פון האַס צו דער אַרומיקער וועלט מצד די קינדער, צו דער אומגערעכטער סאָציאַלער אָרדענונג, צום גלייכגילט פון דער געזעלשאַפט צו די ליידן און גורל פון טויזנטער קינדער, האָט צוגערויבט מיין רו. כ׳האָב געזוכט קוואַלן פון ליכט, פון מענטשלעכע געשטאַלטן און אידעאַלן, וואָס האָבן באַדאַרפט העלפן אויפטייען די פאַרגליווערטקייט, פאַרצווייפלונג, דעם אומגלויבן פונעם קינד אין דער מענטשלעכער געזעלשאַפט.

דער ערשטער קוואַל צו וועלכן ס׳האָט מיך געצויגן, איז געווען דער אוראַלטער קוואַל פון וועלכן כ׳האָב געטרונקען אין מיינע קינדער־יאָרן — אַ ירושה פון מיין דורותדיקער רבנישער משפחה — די דערציילונגען, לעגענדעס וועגן די גרויסע און הייליקע מאַרטירער פון יידישן פאָלק, אָנהייבנדיק אַפילו פון משה רבינו, וועלכער האָט זיך אָפגעזאָגט פון מלכותדיקן כבוד, פון משפחה־לעבן, פון עלעמענטאַרער באַקוועמלעכקייט, און זיך מקריב געווען פאַר דער פרייהייט פון פאָלק, פירנדיק אַ לעבן פון עלנט און בענקשאַפט אין אַ מדבר פון יסורים, נויט און אַנטוישונגען.

כ׳האָב זיי דערציילט פון רבי עקיבא, וועגן זיין לאַנגן וועג פון ליידן צו־ליבן אידעאַל פון לערנען תורה, כדי צו קענען העלפן זיין פאָלק און פירן עס אין וועג פון ליכט. כ׳האָב זיי דערציילט וועגן די גרויסע מאַרטירער צווישן די יידן אין דער צייט פון דער שפּאַנישער אינקוויזיציע. כ׳האָב זיי פאַרגעלייענט קאַרעישע לעגענדעס, וואָס שפּיגלען בולט אָפּ דעם קאַמף פאַר מאַראַלישע צווישנמענטשלעכע באַציונגען, וועגן לאַנגן מאַרטירער־וועג פון העלדישע קעמפער פאַר גערעכטיקייט פון אַלע פעלקער און צייטן.

כ׳האָב געוואָלט, אַז די קינדער זאָלן זיך ניט פילן ווי די איינציקע באַ־עוולטע אין דער וועלט, נאָר ווי אַ טייל פון אַ שיכט מענטשן, וואָס טיילט דעם זעלבן גורל, אָבער קעמפט קעגן שלעכטס אַנדערש ווי זיי.

כ׳האָב זיי קיין מאָל ניט באַשולדיקט אין זינד, אַפילו ניט אין שוואַכ־קייט. אין יעדן טאַט זייער האָב איך געזוכט דאָס שטאַרקע, דאָס מענטשלעכע.

כ׳האָב ניט איין מאָל זיך טועה געווען. זעענדיק מיט וואָס פאַר אַן אינטערעס זיי הערן זיך צו מיינע שמועסן, פלעג אפט פאַרגעסן אין זייער אַפגעשטאַנענקייט און זיי פאַרלייענען שאַפונגען, ניט צוטריטלעכע פאַר זייער גייסטיקן ניוואָ, ווי פרצס „דריי מתנות" א״אַנד. זיי פלעגן דערויף רעאַגירן אויסלאַכעריש.

— לערערין, צי גלייבט איר טאַקע אין אַזעלכע נאַרישקייטן? צי גלייבט איר. אין אַ גאָט, און אַז מענטשן זיינען געגאַנגען צום טויט צוליב אים?...

— איך גלייב אינעם מענטשן — האָב איך געענטפערט אַנטשלאָסן — איך גלייב, אַז אין יעדן מענטשן איז פאַראַן דאָס געטלעכע געפיל פון ליבע צום מיטמענטש, צו אַן אידעאַל, פאַר וועלכן ער איז גרייט אָפצוגעבן דאָס לעבן.

לאָמיר אַ זוך טאָן דאָס דאָזיקע געפיל אין אייך גופא. איר זאָגט אפט: „איך וויל בעסער גיין אין טורמע אידער פאַרראַטן אַ חבר..." אין דעם זאָג ליגט דער סוד פון געטלעכקייט. ניט געקוקט אויף אייערע ליידן, אויף אייער האַס צו די מענטשן, וועלכע האָבן געבויט אַן אָרדענונג אַן גלייכע רעכט פאַר אַלעמען, זיינען דאָך פאַראַן אַזעלכע,פאַר וועלכע איר זייט גרייט צו ליידן און מקריב צו זיין אָפילו אייער פרייהייט...

נאָך די דאָזיקע שמועסן, פלעגן זיי אָנהייבן זוכן און אָנטפלעקן אין זיך און צווישן זייערע חברים טאָטן, אין וועלכע ס׳איז געווען אַ סך מסירת נפש, ליבע צום חבר און דערהויבנקייט. בהדרגה האָבן זיי אָנגעהויבן פאַר־שטיין, אַז „גאָט" איז ניט אַזאַ שרעקלעך וואָרט, אַז „גאָט" איז ניט בלויז דער, וועלכער העלפט יענע, וואָס טוען תפילה צו אים. כ׳האָב מיט זיי געשמועסט וועגן בעש״ט און זיין הויכן אידעאַל צו דינען גאָט מיט גוטע

מעשים, דורך פרייד און געזאַנג — און ניט דווקא אין בית המדרש, נאָר אין יעדן אָרט, ווו דער מענטש געפינט זיך.

בעת די דאָזיקע שמועסן פלעגט הערשן אַזאַ געמיטלעכקייט, אַזאַ גוטסקייט... אַ מאָל פלעגט זיך מיר אויסדוכטן, אַז עפעס איז צו זיי דערגאַנגען — אויב ניט צו זייער באַוווסטזיין, איז לפחות צו זייער געפיל. וואָס וואַרעמער און דערהויבענער דאָס געפיל, אַלץ שוואַכער דער האַס — און שטאַרקער די מעגלעכקייט צוצוקומען צו זייערע נשמות.